





## فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات

دوره سی و ششم، شماره اول (پیاپی ۱۴۱)، بهار ۱۴۰۴

شاپای الکترونیکی: ۴۶۴۶-۲۷۸۳

طبق آیین‌نامه نشریات علمی مورخ ۱۳۹۸/۲/۹ به شماره ۱۱/۲۵۶۸۵ فقط عنوان

«علمی» برای نشریات علمی - پژوهشی ذکر می‌شود.

**صاحب امتیاز:** سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
**مدیر مسئول:** دکتر رضا شهرابی فراهانی shahrabi@gmail.com  
**سر دبیر:** دکتر فهیمه باب الحوائجی f.babalhavaeji@gmail.com

### هیئت تحریریه

دکتر فهیمه باب الحوائجی، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات / دکتر نجلا حریری، استاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات / دکتر سعید رضایی شریف آبادی، استاد دانشگاه الزهرا / دکتر احمد شعبانی، استاد دانشگاه اصفهان / دکتر رضا شهرابی فراهانی، معاون کتابخانه ملی ایران / دکتر فریده عصاره، استاد دانشگاه شهید چمران اهواز / دکتر حبیب الله عظیمی، دانشیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران / دکتر رحمت الله فتاحی، استاد دانشگاه فردوسی مشهد / دکتر مرتضی کورکی، استاد دانشگاه شهید چمران اهواز / دکتر جعفر مهرداد، استاد دانشگاه شیراز / دکتر نرگس نشاط، استاد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران / دکتر یعقوب نوروزی، استاد دانشگاه قم

دکتر پت ریوا، دانشیار دانشگاه کنکور دیا، کبک، کانادا / دکتر مایا زومر، استاد دانشگاه لیوبلیانا، سلووونی / دکتر آتنا سالابا، استاد دانشگاه ایالتی کنت، اوهایو، ایالات متحده آمریکا / دکتر میرنا ویلر، استاد دانشگاه زادار، کرواسی / دکتر حمیدرضا جمالی، دانشیار، دانشگاه چالرز استورت، استرالیا

**دبیر اجرایی:** دکتر زینب پای

**ویراستار:** زیلا کاظمی آبدارلو

**ویراستار انگلیسی:** دکتر فهیمه باب الحوائجی

**کارشناس:** فائزة ابراهیمی ترکمان

**صفحه آرا:** فردین دارابی

**طراح جلد:** علیرضا حصارکی

**ناشر:** سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

**نشانی:** تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)، بلوار کتابخانه ملی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی ایران، دفتر فصلنامه | صندوق پستی ۳۶۹۳-۱۵۸۷۵ | تلفن: ۸۱۶۲۲۹۸۷

وبگاه: <http://nastinfo.nlai.ir>

پست الکترونیکی: [nastinfo.nlai@gmail.com](mailto:nastinfo.nlai@gmail.com)

### نمایه شده در:

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)

پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)

ایسکو (EBSCO)

ایسکوهاست (EBSCO HOST)

بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran)

پایگاه مجلات تخصصی نور (noormags)

گوگل اسکالر (Google Scholar)

مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری (RICEST)



سازمان اسناد و کتابخانه ملی  
جمهوری اسلامی ایران



سازمان اسناد و کتابخانه ملی  
جمهوری اسلامی ایران



## فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات

(علمی)

دوره سی و ششم، شماره اول (پیاپی ۱۴۱)، بهار ۱۴۰۴

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۴۶۴۶



# فهرست مطالب

## مقالات پژوهشی

- ۷ - ۴۲ تازگی مقالات: ارزیابی مجلات فناوری هسته‌ای با استفاده از شاخص ضریب لبه  
امیرحسین عبدالمجید، نصرت ریاحی‌نیا، فرشید دانش، فرامرز سهیلی
- ۴۳ - ۸۶ بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کاربران در وبگاه  
کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران  
افشان تاج‌بخش، نجلا حریری، محمد حسن زاده
- ۸۷ - ۱۱۲ الگوی تحلیل عاملی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی از دیدگاه کتابداران کتابخانه‌های عمومی  
صدیقه رئیسی، فهیمه باب‌الحوائجی، فاطمه نوشین فرد، زهرا ابادزی
- ۱۱۳ - ۱۳۴ تأثیر دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما بر توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان  
محمدجواد اسماعیلی، سیدعلی اصغر رضوی، صفیه طهماسبی لیمونی
- ۱۳۵ - ۱۶۲ تحلیل نقش مدیریت دانش بر بالندگی مشارکت شهروندی در تحقق دولت الکترونیک از دیدگاه  
متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی  
مرضیه یاری زنگنه
- ۱۶۳ - ۱۸۸ نقش ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش در بهبود وضعیت آموزش کارکنان دانشگاهی  
فریبرز درودی، وحیده آریامنش
- ۱۸۹ - ۲۲۰ واکاوی چالش‌ها و مسائل کتابخانه‌های عمومی در ارائه خدمات به اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان  
منصور کوهی‌رستمی، علی عربی، سارا نیل‌درار، محمدصادق کریمی کیا



# Articles' Novelty: Evaluation of Nuclear Technology Journals by Using the Edge Factor Index

Amir Hossein Abdolmajid<sup>1</sup>, Nosrat Riahinia<sup>2</sup>,  
Farshid Danesh<sup>3</sup>, Faramarz Soheili<sup>4</sup>



## Abstract

**Purpose:** The edge Factor index provides a new evaluation for journal articles to evaluate the novelty and innovation of journal articles. In other words, it determines novel ideas close to the edge of scientific frontiers, and its results can be used as a complementary tool in planning and making policies to evaluate journals in various scientific fields. Based on this, the purpose of this article was to assess the scientific articles of the nuclear technology journals in the INIS database to provide a new evaluation of these journals based on measuring the novelty and innovation of the articles using the Edge Factor index from 2001 to 2020.

**Method:** This was an application research conducted by scientometric methodology and data mining techniques. The population comprised all nuclear science and technology records from 2001 to 2020, retrieved from the INIS database. The sources of data gathering included the Journal Citation Report (J.C.R.) the International Nuclear Information System (INIS) database, and its specialized thesaurus. Also, in this research to reach the goals of the research, a list of selected journals in the field of nuclear science and technology was needed. This list was prepared using the 2020 edition of the journal citation report database. Using the browsing by category in this database, a list of 29 selected journals in the field of nuclear science and technology based on the impact factor along with the data of the other citation indices of the journals, including the Eigen factor, Immediacy Index, and Article Influence Score were extracted. Data was analyzed using Excel 2021 and social science statistical software (SPSS) version 23, and the Shapiro–Wilk test, Pearson Correlation test, and Spearman Correlation test were conducted.

**Findings:** Results indicate that 79,879 articles had been retrieved from the INIS database in nuclear technology, from 2001 to 2020. The findings of measuring articles' vintage revealed that most articles with novel ideas were published in 2018 among the surveyed period. The results of journals' ranking based on measuring Edge Factor revealed that the "Science and Technology of Nuclear Installations" journal was at first. Furthermore, there was no significant correlation between the Edge Factor and the citation-based indexes, including the Impact Factor.

**Conclusion:** Journals should publish articles that are at the frontier of science in order to science advancement. Using content-based indexes, including the Edge Factor as complementary indexes in journals' evaluation can help to design evaluation and ranking systems that capture not just influence but also what kind of science -novel science or conventional science- is being pursued.

## Keywords

Nuclear Technology, Scientometrics, Journals Evaluation, Novelty, Edge Factor, Impact Factor (IF)

**Citation:** Abdolmajid, A.,H, Riahinia, N., Danesh, F., & Soheili, F. (2025). Articles' Novelty: Evaluation of Nuclear Technology Journals by Using the Edge Factor Index. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 7-42.

Doi: 10.30484/NASTINFO.2023.3486.2241

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 9 Sep. 2023

Accepted: 3 Dec. 2023

1. Ph.D Candidate, Department of Knowledge & Information Science, School of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University, Tehran. Iran  
ah.abdolmajid@yahoo.com

2. Professor, Department of Knowledge & Information Science, School of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University, Tehran. Iran  
(Corresponding Author)  
n.riahinia@khu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Information Management, Islamic World Science & Technology Monitoring & Citation Institute (ISC), Shiraz, Iran  
farshiddanesh@isc.ac.ir

4. Associate professor, Department of Knowledge & Information Science, Payame Noor University, Tehran, Iran  
fsoheili@gmail.com



**Publisher:** National Library and Archives of I.R. of Iran  
© The Author(s).

## تازگی مقالات: ارزیابی مجلات فناوری هسته‌ای با استفاده از شاخص

### ضریب لبه

امیرحسین عبدالمجید<sup>۱</sup> | نصرت ریاحی‌نیا<sup>۲</sup> | فرشید دانش<sup>۳</sup> | فرامرز سهیلی<sup>۴</sup>

#### چکیده

**هدف:** شاخص ضریب لبه میزان تازگی و نوآوری مقالات منتشرشده در مجلات را ارزیابی می‌کند. به‌بیان‌دیگر، میزان موضوعات نوظهور و نزدیک به لبه مرزهای علمی را مشخص می‌کند و از نتایج آن می‌توان به‌عنوان ابزار مکملی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها جهت ارزیابی مجلات علمی استفاده کرد. هدف این مقاله بررسی مقالات مجلات حوزه فناوری هسته‌ای در پایگاه اطلاعاتی اینیس و ارزیابی جدیدی از این مجلات بر مبنای محاسبه میزان تازگی و نوآوری مقالات با استفاده از شاخص ضریب لبه از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ بود.

**روش:** این پژوهش از نوع کاربردی بود. روش‌ها و شاخص‌های علم‌سنجی (شاخص ضریب لبه) و تکنیک‌های داده‌کاوی در اجرای این پژوهش به‌کار رفته بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل تمام مقالات علمی منتشرشده در مجلات علوم و فناوری هسته‌ای بود که از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ در پایگاه اطلاعاتی اینیس نمایه شده‌اند. منابع گردآوری داده‌ها شامل پایگاه گزارش‌های استنادی نشریات (جی‌سی‌آر)، پایگاه اطلاعاتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (اینیس)، و اصطلاحنامه تخصصی آن است. جهت دسترسی به اهداف پژوهش به فهرستی از مجلات برگزیده در حوزه موضوعی فناوری هسته‌ای نیاز بود که با استفاده از پایگاه گزارش‌های استنادی نشریات، ویرایش سال ۲۰۲۰، تهیه شد. با بهره‌گیری از مرور مجلات، از طریق حوزه موضوعی در این پایگاه، فهرستی از ۲۹ مجله برگزیده در حوزه موضوعی علوم و فناوری هسته‌ای، براساس شاخص ضریب تأثیر، همراه با دیگر شاخص‌های استنادی استخراج شد. داده‌ها با نرم‌افزار اکسل ۲۰۲۱، و نرم‌افزار آماری علوم اجتماعی (اس‌پی‌اس‌اس) نسخه ۲۳، تحلیل و برای پاسخ به پرسش‌ها از آزمون‌های شاپیرو-ویلک، همبستگی پیرسون و همبستگی اسپیرمن استفاده شد.

**یافته‌ها:** در حوزه فناوری هسته‌ای در مجموع ۷۹/۸۷۹ مقاله علمی از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰، در پایگاه اطلاعاتی اینیس، نمایه شده است. بررسی مقالات حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه قدمت تاریخی آن‌ها حاکی است که سال ۲۰۱۸ بیشترین تعداد مقاله حاوی موضوعات نوظهور را در دوره موردبررسی داشته است. بررسی جایگاه مجلات بر اساس محاسبه ضریب لبه نشانگر آن است که مجله «علوم و فناوری تأسیسات هسته‌ای» جایگاه نخست را کسب کرده است. همچنین، بین ضریب لبه و شاخص‌های استنادی ضریب تأثیر مجله، ضریب ویژه مجله، شاخص آنی مجله، و شاخص اثرگذاری مقاله در مجلات علمی موردبررسی، رابطه همبستگی معنی‌داری وجود نداشته است.

**نتیجه‌گیری:** به‌منظور پیشرفت علم و دانش لازم است مجلات علمی مقالات پیشرو در لبه مرزهای علم و دانش را منتشر کنند. ارزیابی‌های جدید مجلات علمی، بر اساس شاخص‌های محتوا محور، از جمله ضریب لبه، به‌عنوان شاخص‌های مکمل در ارزیابی مجلات علمی می‌تواند به طراحی نظام‌های ارزیابی و اعتبارسنجی کمک کند که علاوه بر توجه به میزان تأثیرگذاری مجلات، به اینکه چه نوع علمی - علم جدید و نوآورانه یا علم مرسوم - ارائه می‌شود نیز توجه شود.

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶ (۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۲



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
© نویسندگان

#### کلیدواژه‌ها

فناوری هسته‌ای، علم‌سنجی، ارزیابی مجلات، تازگی و نوآوری، ضریب لبه، ضریب تأثیر

استناد: عبدالمجید، امیرحسین، ریاحی‌نیا، نصرت، دانش، فرشید و سهیلی، فرامرز (۱۴۰۴). تازگی مقالات: ارزیابی مجلات فناوری هسته‌ای با استفاده از شاخص ضریب لبه. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۶(۱)، ۴۲-۷.



## مقدمه

تولید علم روندی روبه‌رشد و جهانی است. مجلات معتبر علمی در عرصه علم جهانی نقش مهمی را ایفا می‌کنند. این مجلات جهت تسهیل ارتباطات علمی رسمی بین متخصصان و پژوهشگران در جوامع علمی منتشر می‌شوند. نخستین مجلات علمی در قرن هفدهم میلادی توسط انجمن‌های علمی منتشر شدند (Chytrý et al., 2023). پس از جنگ جهانی دوم، نرخ رشد سالانه تعداد مقالات علمی ۵/۱ درصد بود و تعداد آن‌ها هر ۱۴ سال دو برابر می‌شد (Bornmann et al., 2021). این اعداد و ارقام فراتر از توان و ظرفیت انجمن‌های علمی برای ویراستاری مقالات بود زیرا اعضای این انجمن‌ها معمولاً داوطلبانه کار می‌کردند. بنابراین، در سال‌های بعد، مؤسسات و نهادها و مراکز پژوهشی، و دانشگاه‌ها نیز انتشار مجلات علمی را شروع کردند.

باتوجه‌به نقش و اهمیت مجلات علمی در انتشار و اشاعه علم جهانی، مسئله اعتبارسنجی، پایش و ارزیابی آن‌ها یکی از مهم‌ترین چالش‌های جامعه علمی بین‌المللی شد. ارزیابی و اعتبارسنجی درست و دقیق و علمی مجلات اهمیت زیادی دارد چون می‌تواند موجب توسعه رشته‌های علمی شود. سیاست‌گذاری‌های مجلات برتر جهت داوری، پذیرش، و انتشار مقالات معمولاً استانداردهای مجلات هر رشته علمی و همچنین موضوعات مهم و داغ جهت انجام پژوهش‌ها را مشخص می‌کنند. درواقع هیئت تحریریه مجلات تصمیم می‌گیرند که کدام مقاله جهت داوری ارسال شود، چه کسانی مقاله را داوری کنند، چه اصلاحاتی نیاز است، و در نهایت کدام مقاله چاپ شود. این تصمیمات، همگی، جهت

بررسی صحت و کیفیت مقالات ارسالی است، اما در عین حال می‌تواند به پژوهشگران، دانشگاه‌ها، و مؤسسات پژوهشی موضوعات جدید، بدیع و ارزشمند را نشان دهد (Frey & Katja, 2010; Brown, 2014; Weingart, 2005).

سیاست علمی صحیح در ارزیابی مجلات نیازمند دو ویژگی نوآوری و تأثیرگذاری علمی است. به‌طور معمول، در مجلات معتبر علمی، در بخش اهداف و چشم‌انداز مجله ذکر می‌شود که «مقالات علمی حاوی یافته‌های جدید حاصل از پژوهش‌های بنیادی و کاربردی» بررسی و منتشر می‌شوند. با این حال، در ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات بیشتر بر جنبه اثربخشی علمی تمرکز می‌شود، به‌طوری‌که شاخص‌های استنادی، از جمله ضریب تأثیر، به‌عنوان شاخص رایج در ارزیابی مجلات قادر به سنجش میزان تأثیرگذاری علمی هستند. اما با توجه به نقدهای صورت گرفته در پژوهش‌های ون ران و وینیک<sup>۱</sup> (۲۰۱۹)، ژانگ<sup>۲</sup> و همکاران (۲۰۱۷)، و ون کلی<sup>۳</sup> (۲۰۱۲) در مورد کاربرد ضریب تأثیر در ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات علمی می‌توان گفت که تمرکز تک‌بعدی بر استنادها ممکن است بر جهت حرکت علم اثر منفی داشته باشد. بروس آلبرت<sup>۴</sup>، (۲۰۱۳) سردبیر مجله «ساینس»، به‌عنوان یکی از مطرح‌ترین و معروف‌ترین مجلات علمی در جهان هشدار می‌دهد که شاخص‌های مبتنی بر استناد در نظام‌های ارزیابی منجر به علم تکراری<sup>۵</sup> و در نتیجه مانع نوآوری می‌شود. در این نوع نظام‌های ارزیابی که ملاک امتیازدهی به پژوهشگران کمی و تعداد انتشارات و تعداد استنادها اساس کار ارزیابی است، پژوهشگران انگیزه کافی جهت ریسک‌پذیری برای انجام کار پژوهشی نوآورانه را ندارند چون ممکن است چندین سال طول بکشد تا رویکرد جدیدی به وجود بیاید و ممکن است پژوهشگران در طول این سال‌ها نتوانند اثری را منتشر کنند. در نتیجه، این نظام‌های ارزیابی، پژوهشگران را تشویق می‌کنند تا در قلمروهایی کار کنند که پیش‌تر آثار بسیاری منتشر شده است زیرا تنها در چنین قلمروهایی است که انتظار می‌رود پژوهشگران آثار پر استناد

<sup>1</sup>. Van Raan & Winnink

<sup>2</sup>. Zhang

<sup>3</sup>. Misteli

<sup>4</sup>. Vanclay

<sup>5</sup>. Bruce Alberts

<sup>6</sup>. Me-too science

منتشر کنند. شایان ذکر است که نظام‌های ارزیابی مبتنی بر اثربخشی مجلات به تنهایی نمی‌توانند انگیزه کافی جهت انتشار علوم جدید را ایجاد کنند چون برای یک مجله معتبر بسیار دشوار است که با چاپ یک مقاله حاوی موضوعات نوظهور بتواند استنادهای زیادی دریافت کند، مگر آنکه چندین مجله دیگر نیز مقالات مرتبط با آن موضوعات را منتشر کنند. از سوی دیگر، پژوهشگرانی که می‌خواهند یک ایده جدید را بررسی کنند نیز نیاز دارند تا مقاله خود را در مجلات معتبر منتشر کنند تا بتوانند توجه دانشمندان و متخصصان دیگر را به این موضوع جدید جلب نمایند.

بی‌توجهی به جنبه نوآوری و میزان تازگی<sup>۱</sup> در ارزیابی مجلات منجر شد که پاکالن و باهاتاچاریا<sup>۲</sup> (۲۰۱۷)، باهاتاچاریا و پاکالن (۲۰۱۸)، پاکالن (۲۰۱۹)، و پاکالن و باهاتاچاریا (۲۰۲۰) شاخص جدیدی با عنوان «ضریب لبه»<sup>۳</sup> معرفی کنند. شاخص ضریب لبه یکی از شاخص‌های محتوامحور در ارزیابی مجلات است که توسط پاکالن و باهاتاچاریا، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های واترلوی کانادا و استنفورد آمریکا ارائه شده است. این شاخص، میزان ایده‌های نوظهور و نزدیک به لبه مرزهای علمی را با استفاده از کلیدواژه‌های آن ارزیابی و اندازه‌گیری می‌کند و به همین دلیل این شاخص را ضریب لبه نام‌گذاری کردند. ضریب لبه شاخص نرمال‌شده در سطح رشته علمی است و به صورت نسبت تعداد مقالات دارای موضوعات نوظهور بر تعداد کل مقالات منتشرشده در یک مجله در هر سال محاسبه می‌شود. شاخص ضریب لبه ارزیابی جدیدی برای مقالات منتشرشده به دست می‌دهد تا میزان تازگی و نوآوری مقالات را ارزیابی کند. به بیان دیگر، میزان موضوعات نوظهور و نزدیک به لبه مرزهای علمی را مشخص می‌کند و از نتایج آن می‌توان به عنوان ابزار مکملی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها جهت ارزیابی مجلات علمی استفاده کرد.

قلمرو موضوعی فناوری هسته‌ای، بر اساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، یکی از موضوع‌های راهبردی و مهم است. با توجه به راهبردی بودن قلمرو فناوری هسته‌ای و نیز نوآوری به کاررفته

1. Novelty

2. Packalen and Bhattacharya

3. Edge-Factor

در ضریب لبه، در این پژوهش به بررسی میزان تازگی و نوآوری مقالات مجلات حوزه فناوری هسته‌ای و ارزیابی محتوای انتشارات علمی در این حوزه، به کمک شاخص ضریب لبه، پرداخته شده است.

رویکرد جدیدی که در این مقاله بر مبنای محاسبه ضریب لبه مجلات علمی ارائه می‌شود، در راستای یکی از اهداف سیاست‌گذاری علم قرار دارد که مطابق با آن مجلات در صورتی که مقالاتی را منتشر کنند که با ارائه موضوعات نوظهور و تازه مرزهای علمی را گسترش دهند، باید در جایگاه بالاتری قرار گیرند (Packalen and Bhattacharya, 2017). همان‌طور که جونز<sup>۱</sup> (۲۰۱۰) اشاره کرده است دستیابی به مرزهای علمی، به دلیل افزایش زمان‌های آموزشی و تخصص‌های جدید، مکمل مناسبی برای ارزیابی‌های سنتی (مبتنی بر استناد) است، زیرا ارزیابی‌های سنتی در تشویق و ارائه پاداش به مجلات علوم نوین و نوآورانه ناتوان بوده است.

هدف اصلی این پژوهش بررسی مقالات علمی مجلات قلمرو فناوری هسته‌ای پایگاه اطلاعاتی اینیس<sup>۲</sup> به منظور ارائه ارزیابی جدیدی از این مجلات بر مبنای محاسبه میزان تازگی و نوآوری مقالات با استفاده از شاخص ضریب لبه از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ بوده است. در راستای دستیابی به این هدف پاسخ به پرسش‌های زیر ضروری است:

۱. توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه فناوری هسته‌ای در پایگاه اینیس از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ چگونه است؟
۲. جایگاه مجلات علمی حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه ضریب لبه چگونه است؟
۳. آیا بین ضریب لبه و ضریب تأثیر مجلات علمی مورد بررسی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
۴. آیا بین ضریب لبه و ضریب ویژه مجلات علمی مورد بررسی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
۵. آیا بین ضریب لبه و شاخص آنی مجلات علمی مورد بررسی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
۶. آیا بین ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله در مجلات علمی مورد بررسی رابطه معنی‌داری وجود دارد؟

<sup>1</sup>. Jones

<sup>2</sup>. International Nuclear Information System (INIS)

## پیشینه پژوهش

در زمینه ارزیابی مجلات با استفاده از شاخص‌های استنادی، به‌ویژه در موضوع بررسی مقالات پر استناد در حوزه‌های مختلف، پژوهش‌های بسیاری در سطح ملی و بین‌المللی انجام شده است. با توجه به جدید بودن موضوع ارزیابی مجلات با استفاده از ضریب لبه، تعداد پژوهش‌های مشاهده‌شده توسط نویسندگان در مورد تازگی مقالات اندک بود. بنابراین، در ادامه علاوه بر معرفی این تحقیقات، آثار و پژوهش‌های مشابهی که با استفاده از شاخص‌های محتوا محور انجام شده است نیز ذکر می‌شود. پاکالن و باهاتاچاریا (۲۰۱۷) در مطالعه‌ای به ارزیابی و رتبه‌بندی مجلات علمی بر اساس میزان موضوعات نوظهور و جدید در مقالات پرداختند. بدین منظور مقالات اصیل پژوهشی در ۱۲۶ عنوان از مجلات برتر پزشکی موجود در پایگاه مدلاین بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۳ مورد بررسی قرار گرفت. در ابتدا از پایگاه گزارش استنادی نشریات فهرستی از مجلات برتر حوزه موضوعی «پزشکی عمومی و داخلی»<sup>۱</sup> بر اساس ضریب تأثیر بازیابی شد که شامل ۱۵۶ عنوان مجله بود. چهار عنوان از این مجلات در پایگاه مدلاین نمایه نشده بودند. علاوه بر این، برخی مجلات فاقد چکیده بودند که از جامعه پژوهش حذف شدند. همچنین، جهت شناسایی ایده‌ها و قدمت تاریخی ایده‌های موجود در مقالات از ابزار اصطلاحنامه نظام واحد زبان پزشکی<sup>۲</sup> استفاده شد. در نهایت، با روش علم‌سنجی و تکنیک‌های داده‌کاوی، ارزیابی جدیدی از این مجلات بر اساس محاسبه ضریب لبه ارائه شد. در مقایسه این ارزیابی جدید با ارزیابی مبتنی بر ضریب تأثیر مشخص شد که بین ضریب لبه و ضریب تأثیر مجلات رابطه همبستگی وجود دارد اما این رابطه قوی و متناظر نبود. بنابراین، آن‌ها نتیجه گرفتند که این دو رویکرد ارزیابی از یکدیگر متمایز هستند، به طوری که هر کدام از آن‌ها یک جنبه از علم را مورد سنجش قرار می‌دهند.

<sup>1</sup>. General and Internal Medicine

<sup>2</sup>. United Medical Language System (UMLS)

بهااتاچاریا و پاکالن (۲۰۱۸)، در ادامه پژوهش پیشین، در مقاله‌ای با عنوان «ترویج علوم لبه در فعالیتهای حمایتی مؤسسه ملی بهداشت»<sup>۱</sup> برای اندازه‌گیری میزان حمایت مالی مؤسسه ملی بهداشت آمریکا به‌عنوان بزرگ‌ترین حامی مالی تحقیقات زیست‌پزشکی در سراسر جهان، تحلیلی کمی از ایده‌های نوظهور انجام دادند. بدین منظور، مقالات پژوهشی حوزه زیست‌پزشکی طی بازه زمانی ۱۹۵۰-۲۰۱۷ که در پایگاه مدلاین وجود داشتند و نویسنده اول آن‌ها آمریکایی بود، با استفاده از متن‌کاوی مقالات بررسی شد تا مقالاتی که در آن‌ها از حمایت مالی مؤسسه ملی بهداشت قدردانی شده است با مقالاتی که توسط مؤسسات دیگر حمایت شده‌اند مقایسه شود. یافته‌های این پژوهش حاکی است که مؤسسه ملی بهداشت از علوم لبه به میزان بیشتری حمایت کرده است. درحالی‌که از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۶، این مؤسسه در حوزه زیست‌پزشکی به‌طور نامتناسبی از تحقیقاتی حمایت کرده است که نه بر اساس جدیدترین ایده‌ها بودند و نه بر اساس قدیمی‌ترین ایده‌ها، بلکه بر اساس ایده‌هایی با قدمت تاریخی متوسط بودند که در متون زیست‌پزشکی طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۵ معرفی شده‌اند. مؤسسه ملی بهداشت به میزان ۵۵٪ از ایده‌هایی با قدمت تاریخی ۱۰ تا ۲۵ سال حمایت کرده است. در مقابل، از سال ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۹، مؤسسه ملی بهداشت به میزان بیشتری از تحقیقات با ایده‌های جدید حمایت کرده است.

پاکالن (۲۰۱۹) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «ضرایب لبه: جایگاه کشورها در لبه مرزهای علمی»، میزان تمایل کشورهای مختلف را در ارائه موضوعات نوظهور و جدید در مقالات علمی زیست‌پزشکی، در پایگاه مدلاین، بین سال‌های ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۶ با محاسبه ضریب لبه بررسی کرده است. موضوعات و ایده‌ها و نیز قدمت تاریخی ایده‌های موجود در مقالات موردبررسی با استفاده از ابزار اصطلاحنامه نظام واحد زبان پزشکی شناسایی شد. همچنین، جهت شناسایی نوع مقاله و نوع پژوهش (بنیادی یا کاربردی) از کلیدواژه‌های سرعنوان‌های موضوعی پزشکی (مش) استفاده شد. منبع مورد استفاده جهت تعیین حوزه پژوهشی مقالات موردبررسی، اصطلاحات موضوعی عام تخصیص داده شده توسط کتابخانه ملی پزشکی آمریکا به مجلات در پایگاه مدلاین بود. نتایج این پژوهش، بر اساس روش‌های علم‌سنجی و تکنیک-

<sup>۱</sup>. National Institutes of Health (NIH)

های داده‌کاوی، نشان داد که کشورهای آمریکا و کره جنوبی جایگاه‌های برتر را در لبه مرزهای علمی داشتند، به طوری که پژوهشگران این کشورها بیشتر از بقیه بر موضوعات و ایده‌های تازه پژوهش کرده‌اند. همچنین، کشورهای سنگاپور و تایوان بالاتر از میانگین کشورها به تولید علم نوین در حوزه زیست‌پزشکی گرایش داشته‌اند. پس از آن‌ها تمایل کشورهای چین، کانادا، بیشتر کشورهای اروپای غربی (از جمله انگلستان و آلمان)، استرالیا، و آفریقای جنوبی در پژوهش روی موضوعات و ایده‌های تازه تقریباً برابر با میانگین کشورها بود؛ در حالی که کشورهای دیگر از جمله ترکیه، هند، برزیل، و ایران گرایشی پایین‌تر از میانگین کشورها در تولید علم نوین در زیست‌پزشکی داشتند.

پاکالن و باهاتاچاریا (۲۰۲۰)، در مطالعه دیگری، مقالات پژوهشی زیست‌پزشکی بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۶ را بررسی کردند تا مشخص شود که آیا مؤسسه ملی بهداشت آمریکا در حمایت مالی از علوم لبه یعنی آثار حاوی موضوعات و ایده‌های نوظهور و جدید موفق عمل کرده است یا خیر. در ابتدا بر اساس تحلیل متن مقالات علمی زیست‌پزشکی مشخص شد که کدام مقالات موضوعات و ایده‌های نوظهور داشته‌اند. سپس، فراوانی حمایت مالی مؤسسه ملی بهداشت از آثار حاوی علوم لبه در برابر فراوانی حمایت مالی این مؤسسه از آثار حاوی علوم مرسوم مقایسه شد. داده‌های مربوط به مقالات موردبررسی با استفاده از پایگاه پزشکی مدلاین جمع‌آوری شد. برای شناسایی ایده‌های موجود در مقالات و قدمت تاریخی آن‌ها نیز از اصطلاحنامه نظام واحد زبان پزشکی استفاده شد. بر اساس نتایج این تحقیق، علوم لبه بیشتر توسط مؤسسه ملی بهداشت حمایت مالی شده است ولی در این امر تأخیر وجود داشته است. همچنین تمایل به حمایت مالی از علوم لبه در بیشتر موارد محدود به علوم پایه بوده است، به طوری که مقالات حاوی موضوعات کلینیکی نوظهور و جدید کمتر توسط مؤسسه ملی بهداشت حمایت مالی شده‌اند. علاوه بر این، نتایج این پژوهش نشان داد که میزان تمایل مؤسسه ملی بهداشت در حمایت مالی از آثاری که پیشرفت‌های اخیر را به وجود آورده‌اند، به مرور زمان کاهش داشته است و حمایت مالی این مؤسسه از طرح‌های ابتکاری کم شده تا میزان بودجه برای پروژه‌های نوآورانه را افزایش دهد.

لو و همکاران (۲۰۲۲)، پژوهشی با عنوان «ترکیب سؤالات پژوهش و روش پژوهش: شاخصی جدید در اندازه‌گیری میزان تازگی» انجام دادند. در این پژوهش، رویکرد جدیدی

جهت سنجش و اندازه‌گیری میزان تازگی مقالات علمی با در نظر گرفتن ترکیبی از سؤالات پژوهش و روش پژوهش معرفی شده است. به‌طور ویژه شاخصی جهت اندازه‌گیری میزان تازگی بر اساس عمر مقالات، بر مبنای فراوانی و قدمت اصطلاحات موجود در سؤالات پژوهش و نیز اصطلاحات موجود در روش پژوهش ارائه شده است. به‌عبارت‌دیگر، این پژوهش با ترکیب کردن متغیرهای قدمت، فراوانی، و معنانشناسی روش پژوهش و سؤالات پژوهش موجود در مقالات علمی، میزان تازگی آثار علمی را به روشی نوین سنجش و اندازه‌گیری کرده است. علاوه‌براین، با استفاده از تکنیک‌های یادگیری عمیق<sup>۱</sup> برای اندازه‌گیری میزان تازگی معنانشناسی بر اساس مشابهت معنایی اصطلاحات، یک الگوریتم ارائه شده است. این روش با مطالعه موردی و تحلیل‌های آماری داده‌های جمع‌آوری‌شده از کتابخانه دیجیتال انجمن پردازش رایانشی<sup>۲</sup> ارزیابی شد.

بین و همکاران (۲۰۲۳) نیز در پژوهشی به شناسایی مؤلفه‌های تازگی و نوآوری دانش، با استفاده از تعبیه‌سازی کلمات<sup>۳</sup> پرداختند. آن‌ها از تکنیک‌ها و روش‌های یادگیری ماشین استفاده کردند و با استفاده از زبان برنامه‌نویسی پایتون به یک مدل بردار کلمه<sup>۴</sup> در تعبیه‌سازی کلمات دست یافتند. این مدل اطلاعات معنایی را از عنوان و چکیده مدارک علمی استخراج می‌کند. بر اساس تحلیل‌های اعتبارسنجی، مدل تعبیه‌سازی کلمات پیشنهادی، اطلاعات معنایی را به‌خوبی بازنمون می‌کند. به‌این‌ترتیب، میزان تازگی و نوآوری مؤلفه‌های یک مدرک با سنجش میزان فاصله آن از بقیه مدارک اندازه‌گیری شد. در ادامه، با استفاده از روش پیمایشی، نمرات تازگی و نوآوری خوداظهاری از بین ۸۰۰ محقق و دانشمند از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شد. نتایج این پژوهش نشان داد که بین شاخص میزان تازگی و نوآوری مؤلفه‌ها با نمرات تازگی و نوآوری خوداظهاری در رابطه با کشف و شناسایی پدیده‌ها، مواد، و منابع جدید رابطه همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

<sup>1</sup>. Deep Learning

<sup>2</sup>. Association for Computing Machinery

<sup>3</sup>. Word embedding

<sup>4</sup>. word2vec model



در پژوهش حاضر نیز با سنجش ضریب لبه برای مجلات، جنبه متمایزی از علم یعنی میزان نوآوری و تازگی مجلات بررسی شده است. همچنین، تلفیق روش علم‌سنجی و تکنیک‌های داده‌کاوی از جدیدترین رویکردها در پژوهش‌های کمی به شمار می‌آید (Del Río et al., 2020). در این پژوهش نیز از تلفیق روش‌ها و تکنیک‌های مذکور استفاده شده است. علاوه بر این، بر اساس مطالعات پاکالن و باهاتاچاریا، استفاده از ضریب لبه به‌عنوان شاخصی جدید برای ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات بر مبنای محاسبه میزان ایده‌های نوظهور در مقالات علمی، رویکرد جدیدی محسوب می‌شود که جنبه دیگری از نوآوری پژوهش حاضر بوده است. بنابراین، پژوهش حاضر از لحاظ موضوع، روش‌شناسی، و نتایج دارای نوآوری و اصالت بوده و ضرورت انجام پژوهش حاضر بیش‌ازپیش احساس شده است.

### روش پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی است و با رویکرد تحلیلی انجام شده است. همچنین، روش‌ها و شاخص‌های علم‌سنجی و تکنیک‌های داده‌کاوی در اجرای این پژوهش به‌کار رفته است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل ۷۹/۸۷۹ مقاله علمی موجود در مجلات برگزیده حوزه علوم و فناوری هسته‌ای بود که در بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ در پایگاه اطلاعاتی اینیس نمایه شده‌اند.

منابع گردآوری داده‌ها شامل پایگاه گزارش استنادی نشریات (جی‌سی‌آر)، پایگاه اطلاعاتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (اینیس)، و اصطلاحنامه تخصصی آن است. در بخش شناسایی موضوعات و قدمت تاریخی<sup>۱</sup> آن‌ها تشریح شده است که چگونه می‌توان از اصطلاحنامه تخصصی اینیس برای تعیین موضوعات هر مقاله استفاده کرد. قدمت تاریخی هر موضوع نیز مشخص شده است که می‌توان بر اساس آن میزان تازگی هر مقاله را تخمین زد. همچنین، نحوه محاسبه ضریب لبه برای مجلات تشریح نیز شده است.

در پژوهش حاضر، جهت دسترسی به اهداف پژوهش، به فهرستی از مجلات برگزیده در حوزه فناوری هسته‌ای نیاز بود. این فهرست با استفاده از پایگاه گزارش استنادی نشریات،

<sup>۱</sup>. Vintage

ویرایش سال ۲۰۲۰، تهیه شد (JCR, 2021). با مرور مجلات از طریق حوزه موضوعی<sup>۱</sup> در این پایگاه، فهرستی از ۲۹ مجله برگزیده در حوزه موضوعی علوم و فناوری هسته‌ای بر اساس شاخص ضریب تأثیر همراه با داده‌های شاخص‌های استنادی مجلات از جمله ضریب تأثیر، ضریب ویژه (ایگن فاکتور)، شاخص آنی، و شاخص اثرگذاری مقاله استخراج شد.

برای تعیین ایده‌های موجود در مقالات به پایگاه اطلاعاتی خاصی نیاز داشتیم که اصطلاحنامه و نظام نمایه‌سازی معتبری داشته باشد. با جست‌وجو در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف مشخص شد که پایگاه اینیس اصطلاحنامه تخصصی جامعی دارد و آثار علمی منتشرشده در آن توسط نمایه‌سازان حرفه‌ای و متخصصان موضوعی نمایه‌سازی می‌شوند. لذا این پایگاه اطلاعاتی که حاوی اطلاعات کتابشناختی و متن کامل مدارک مرتبط با فناوری هسته‌ای است جهت انجام این پژوهش مناسب تشخیص داده شد. در ادامه، به منظور محاسبه ضریب لبه برای مجلات مورد بررسی، مقالات علمی حوزه فناوری هسته‌ای منتشرشده در این مجلات استخراج شد. برای گردآوری داده‌ها برای هر مقاله از متغیرهای ذیل استفاده شده است: عنوان مقاله، سال انتشار، نام مجله، نام ناشر مجله، و کلیدواژه‌های تخصیص داده‌شده توسط نمایه‌سازان و متخصصان موضوعی پایگاه اینیس.

در ادامه، ابتدا در پایگاه اینیس، کلیه مقالات علمی منتشرشده در هر مجله بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰، با استفاده از راهبرد جست‌وجو (جدول ۱) مشخص شد. منظور از مقاله علمی، منابع اطلاعاتی‌ای است که در حوزه موضوعی فناوری هسته‌ای نگاشته و در بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ در پایگاه اطلاعاتی اینیس نمایه شده‌اند. این منابع در پایگاه اینیس در فیلد نوع رکورد با عنوان مقاله از سایر منابع موجود از جمله مواد سمعی-بصری، کتاب، چندرسانه‌ای، پروانه ثبت اختراع، گزارش، و منابع متفرقه متمایز شده است و در فیلد نوع متن جزو مقالات همایش‌ها، منابع کتابشناختی، داده‌های عددی، استانداردها، و گزارش‌های پیشرفت قرار ندارند. در مرحله بعدی، این مقالات علمی با استفاده از روش‌ها و تکنیک‌های داده‌کاوی در بازه زمانی ۲۵ تا ۳۰ دی ۱۴۰۰ استخراج و گردآوری شد.

<sup>۱</sup>. Browse by subject category

جدول ۱- راهبرد جست‌وجو جهت گردآوری داده‌ها

عنوان	شرح
راهبرد جست‌وجو	journal:"ISSN" AND year:2001-2020 AND recordtype:"Journal article" NOT literaturetype:"Bibliography" NOT literaturetype: "Conference" NOT literaturetype: "Numerical Data" NOT literaturetype:"Progress Report" NOT literaturetype: "Standard"
پایگاه	International Nuclear Information System (INIS)
عملگر	AND, NOT
بازه زمانی	2001-2020
زبان	All Language
نوع مدرک	Journal Article
بازه زمانی گردآوری داده	2022, January 15-20

پس از جست‌وجو و گردآوری مقالات، نتایج بازیابی شده در قالب فایل متنی (CSV) استخراج و به نرم‌افزار اکسل منتقل شد و برای تحلیل داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت.

در ادامه، از اصطلاحنامه تخصصی پایگاه اطلاعاتی اینیس جهت تعیین ایده‌های موجود در مقالات مورد بررسی استفاده شد. بر اساس پژوهش‌های پاکالن و باهاتاچاریا (۲۰۱۷)، و پاکالن و باهاتاچاریا (۲۰۲۰) هر اصطلاح موضوعی موجود در این اصطلاحنامه به‌عنوان یک ایده در نظر گرفته شد. بنابراین، اصطلاحات موضوعی تخصیص داده‌شده توسط متخصصان موضوعی و نمایه‌سازان حرفه‌ای پایگاه اینیس به هریک از مقالات بیانگر ایده‌های موجود در مقالات هستند.

در ادامه پژوهش، فرآیند شناسایی ایده‌ها و قدمت تاریخی هریک از ایده‌ها با استفاده از روش‌ها و تکنیک‌های داده‌کاوی از جمله خزش تحت وب، آماده‌سازی داده، مدل‌سازی داده، تحلیل داده و طبقه‌بندی که الگوریتم‌های بسیار قدرتمندی در دسته‌بندی و تفکیک داده‌هاست، طی گام‌های زیر انجام شد:

- گام نخست: تعیین سال متناظر<sup>۱</sup> هر اصطلاح موضوعی،
- گام دوم: تعیین قدمت تاریخی جدیدترین اصطلاح موضوعی موجود در مقاله،
- گام سوم: تعیین مقالات حاوی موضوعات جدید.

هر مقاله به‌طور میانگین بین ۷ تا ۱۰ کلیدواژه داشت که از بین مدخل‌های اصطلاحنامه اینیس (بالغ بر ۴۰ هزار مدخل) به هر مقاله اختصاص داده شده است. ابتدا باید سال متناظر هر کلیدواژه مشخص می‌شد یعنی سالی که نخستین بار کلیدواژه مورد استفاده قرار گرفته است. جهت تعیین سال متناظر هر کلیدواژه، از اصطلاحنامه تخصصی اینیس که به‌صورت فایل پی‌دی‌اف<sup>۲</sup> در این پایگاه منتشر شده و دسترس‌پذیر است استفاده شد (INIS, 2022). در این اصطلاحنامه، در مقابل هر مدخل، سالی که آن اصطلاح وارد اصطلاحنامه شده ذکر شده است. در ادامه، در محیط زبان برنامه‌نویسی پایتون برنامه‌ای نوشته شد تا کلیه مدخل‌ها، همراه سال ورودشان به اصطلاحنامه، از فایل پی‌دی‌اف اصطلاحنامه استخراج شده و در یک دیتاست قرار گیرند.

در مرحله بعد با استفاده از تکنیک‌های مختلف داده‌کاوی کلیه کلیدواژه‌های هر مقاله با این دیتاست مطابقت داده شد تا سال متناظر هر کدام از کلیدواژه‌های مورد استفاده در مقاله مشخص شود. پس از تعیین سال متناظر تمام کلیدواژه‌های یک مقاله، سال متناظر هر کلیدواژه از سال نشر مقاله تفریق شد و پس از مرتب‌سازی از کم به زیاد، کمترین مقدار به‌عنوان قدمت تاریخی مقاله تعیین شد. این کار برای تمام مقالات مورد بررسی انجام و بدین ترتیب قدمت تاریخی تمام مقالات جامعه پژوهش تعیین شد.

در مرحله بعد، تمام مقالات در بازه زمانی مورد بررسی بر اساس قدمت تاریخی، از کم به زیاد، در هر سال دسته‌بندی و مرتب شدند و بر اساس فرمول ضریب لبه<sup>۲۰</sup> درصد ابتدایی در یک متغیر با عنوان «۲۰ درصد مقالات برگزیده»، به‌عنوان مقالات برگزیده<sup>۲۰</sup> حاوی موضوعات جدید و نوظهور انتخاب شدند. به این مقالات مقدار عددی ۱ و به بقیه مقالات آن سال مقدار

<sup>۱</sup>. Cohort year

<sup>۲</sup>. <https://www.iaea.org/publications/7678/inis-multilingual-thesaurus-arabic-chinese-english-french-german-russian-spanish>

عددی صفر (۰) داده شد. بنابراین، مقدار این متغیر برای مقالاتی که شامل حداقل یک موضوع جدید بودند برابر ۱ و برای مقالاتی که موضوعات جدید نداشتند ۰ بود. پس از این مرحله، مقالات علمی برحسب عنوان هر مجله مرتب شدند و تعداد مقالات برگزیده هر مجله (دارای مقدار ۱) تعیین شدند.

پس از مشخص شدن مقالات دارای موضوعات و ایده‌های جدید، بر اساس مقادیر متغیر ۲۰ درصد مقالات برگزیده، مقدار میانگین این متغیر برای هر مجله در بازه زمانی موردبررسی محاسبه شد (رابطه ۱). سپس، مقدار به‌دست‌آمده نرمال‌سازی شد، به‌طوری‌که مقدار میانگین مربوط به هر مجله بر مقدار میانگین متغیر ۲۰ درصد مقالات برگزیده، بر کل مقالات موردبررسی تقسیم شد. در مرحله بعد، مقدار به‌دست‌آمده همان مقدار شاخص جدید برای مجلات، یعنی ضریب لبه، در نظر گرفته شد (رابطه ۲).

رابطه ۱:

$$\text{میانگین تعداد مقالات برگزیده هر مجله} = \frac{\text{تعداد مقالات برگزیده هر مجله}}{\text{تعداد کل مقالات هر مجله}}$$

رابطه ۲:

$$\text{ضریب لبه هر مجله} = \frac{\text{میانگین تعداد مقالات برگزیده هر مجله}}{\text{میانگین متغیر بیست درصد مقالات برگزیده}}$$

جهت بررسی رابطه معنی‌داری بین ضریب لبه با شاخص‌های استنادی و انتخاب نوع آزمون همبستگی پارامتریک (پیرسون)<sup>۱</sup> یا ناپارامتریک (اسپیرمن)<sup>۲</sup>، ابتدا پیش‌فرض نرمال بودن توزیع داده متغیرها بررسی شد. در مواردی که وضعیت توزیع هر دو متغیر نرمال بود از آزمون

<sup>۱</sup> Pearson Correlation test

<sup>۲</sup> Spearman Correlation test

همبستگی پیرسون و در غیر این صورت از آزمون همبستگی اسپیرمن جهت بررسی رابطه دو متغیر استفاده شد. در این مطالعه، با توجه به اینکه تعداد داده‌ها کمتر از ۵۰ عدد بود، از آزمون شاپیرو-ویلک<sup>۱</sup> برای بررسی توزیع نرمال بودن داده‌ها استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- بررسی توزیع نرمال متغیرهای پژوهش

متغیر	آماره شاپیرو-ویلک	سطح معناداری	نتیجه آزمون
ضریب لبه	۰/۹۸۳	۰/۸۵۳	توزیع نرمال است
ضریب تأثیر	۰/۸۷۲	۰/۰۰۱	توزیع نرمال نیست
شاخص آنی	۰/۸۴۳	۰/۰۰۰	توزیع نرمال نیست
ضریب ویژه	۰/۸۲۰	۰/۰۰۰	توزیع نرمال نیست
شاخص اثرگذاری مقاله	۰/۹۷۹	۰/۷۵۱	توزیع نرمال است

طبق جدول ۲ سطح معناداری متغیرهای ضریب لبه، و شاخص اثرگذاری مقاله بالاتر از ۰/۰۵ بود ( $P > 0.05$ ). لذا بر اساس آزمون شاپیرو-ویلک، در سطح ۰/۰۵ این متغیرها معنادار نبودند که این به معنی نرمال بودن توزیع داده‌هاست. اما سطح معناداری متغیرهای ضریب تأثیر، ضریب ویژه، و شاخص آنی مجله کمتر از ۰/۰۵ بود ( $P < 0.05$ ). لذا بر اساس آزمون شاپیرو-ویلک در سطح ۰/۰۵ این متغیرها معنادار می‌باشند که یعنی توزیع داده‌ها نرمال نیست.

در پژوهش حاضر برای اجرای تکنیک‌های مختلف داده‌کاوی از زبان برنامه‌نویسی پایتون استفاده شد. زبان برنامه‌نویسی پایتون یکی از پرکاربردترین و برترین زبان‌های برنامه‌نویسی در حوزه داده‌کاوی است (Funk & Owen-Smith, 2017). همچنین داده‌ها با نرم‌افزار اکسل، نسخه ۲۰۲۱، و نرم‌افزار آماری علوم اجتماعی، نسخه ۲۳، تحلیل و برای پاسخ به پرسش‌ها از آزمون‌های شاپیرو-ویلک، همبستگی پیرسون و همبستگی اسپیرمن استفاده شد.

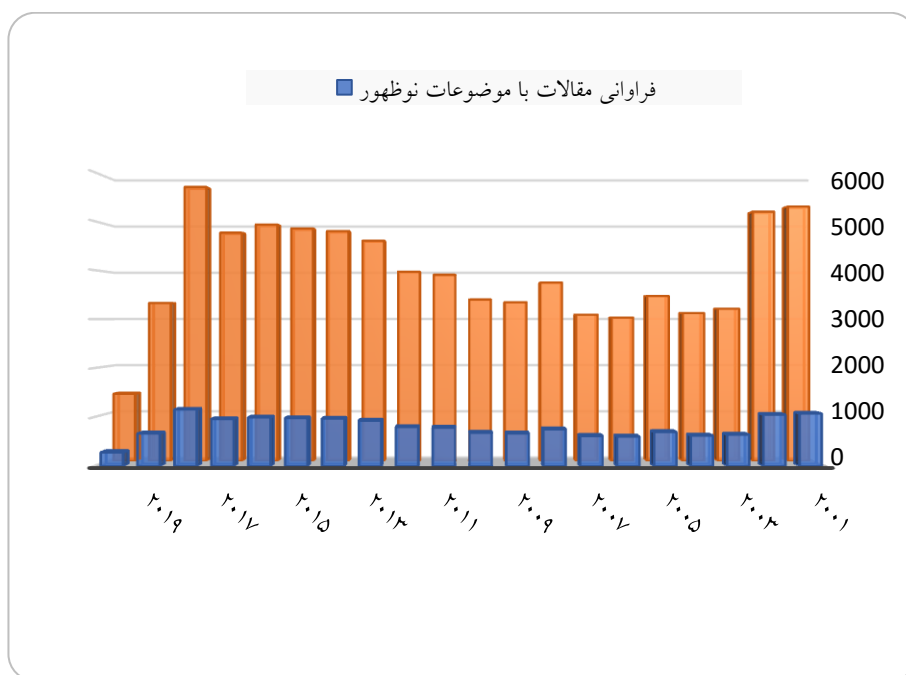
<sup>1</sup>. Shapiro-Wilk test

## یافته‌ها

این بخش با هدف پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش به بررسی و تحلیل هریک از پرسش‌ها به‌طور جداگانه می‌پردازد. همچنین به‌منظور وضوح بیشتر نتایج، تحلیل یافته‌ها در قالب جداول و نمودار ارائه می‌شوند.

### • توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه فناوری هسته‌ای در پایگاه اینیس

یافته‌های پژوهش جهت پاسخ به سؤال اول پژوهش در رابطه با توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه فناوری هسته‌ای طی سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۰۱ در پایگاه اینیس در نمودار ۱ نشان داده شده است.



نمودار ۱- توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه فناوری هسته‌ای در پایگاه اینیس

همان‌گونه که در نمودار ۱ آمده است از سال ۲۰۰۱ تا سال ۲۰۲۰ در مجموع ۷۹/۸۷۹ مقاله در پایگاه اینیس نمایه شده است. بیشترین سهم مقالات نمایه‌شده با ۵۷۹۰ عنوان مربوط به سال ۲۰۱۸ بوده است. پس‌از آن، سال ۲۰۰۱ با ۵۳۷۶ عنوان مقاله و سال ۲۰۰۲ با ۵۲۶۸

عنوان مقاله در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. کمترین تعداد مقالات نیز با ۱۴۲۱ عنوان مربوط به سال ۲۰۲۰ بوده است.

همچنین بر اساس نمودار ۱ فراوانی مقالات حاوی موضوعات نوظهور در سال‌های موردبررسی متفاوت بوده است، به طوری که سال ۲۰۱۸ بیشترین تعداد مقاله حاوی موضوعات نوظهور (۱۱۵۸ عنوان) را داشته است. پس از آن، سال‌های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ به ترتیب با ۱۰۷۵ و ۱۰۵۴ عنوان مقاله در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. کمترین میزان مقالات حاوی موضوعات نوظهور (۲۸۴ عنوان) مربوط به سال ۲۰۲۰ بوده است.

#### • جایگاه مجلات علمی حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه ضریب لبه

برای پاسخ به پرسش دوم پژوهش در رابطه با جایگاه مجلات علمی حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه ضریب لبه، داده‌های موردنیاز از پایگاه اطلاعاتی اینیس استخراج شد و مقدار ضریب لبه برای هریک از مجلات علمی بر اساس قدمت تاریخی مقالات نمایه شده آن‌ها در پایگاه اینیس محاسبه شد. بنابراین، در این بخش از پژوهش مشخص شد که سهم هریک از مجلات علمی در انتشار مقالات علمی حاوی موضوعات نوظهور، بر اساس محاسبه ضریب لبه، چه میزان بوده است و کدام مجلات علمی مشارکت بیشتری در ارائه موضوعات نوظهور و نزدیک به لبه مرزهای علم و دانش داشته‌اند. شایان ذکر است که ضریب لبه یک شاخص نرمال شده در سطح رشته علمی است. بنابراین، مقدار ضریب لبه برای مجلاتی که کمتر از میانگین کل مجلات یک رشته علمی در انتشار مقالات حاوی موضوعات نوظهور و تازه مشارکت داشته‌اند، مقداری بین ۰ و ۱ خواهد بود. برای مثال، اگر مقدار ضریب لبه برای یک مجله ۰/۷ باشد بدین معنی است که سهم آن مجله در انتشار مقالات جدید و تازه ۳۰ درصد کمتر از میانگین کل مجلات آن رشته بوده است. همچنین، مقدار ضریب لبه برای مجلاتی که بیشتر از میانگین کل مجلات یک رشته علمی در انتشار مقالات حاوی موضوعات نوظهور و تازه مشارکت داشته‌اند، بیشتر از ۱ خواهد بود. مثلاً اگر مقدار ضریب لبه برای یک مجله برابر با ۱/۸ باشد یعنی سهم آن مجله در انتشار مقالات جدید و تازه ۸۰ درصد بیشتر از میانگین کل مجلات آن رشته بوده است.



جدول ۳ جایگاه مجلات حوزه فناوری هسته‌ای را بر اساس محاسبه ضریب لبه برای هریک از ۲۹ مجله مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۳- جایگاه مجلات علمی حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه ضریب لبه

ردیف	نام مجله	شاپا	ضریب لبه
۱	Science and Technology of Nuclear Installations	۱۶۸۷-۶۰۷۵	۱/۹۱
۲	Nuclear Technology	۰۰۲۹-۵۴۵۰	۱/۷۷
۳	Annals of Nuclear Energy	۰۳۰۶-۴۵۴۹	۱/۷۲
۴	IEEE Transactions on Nuclear Science	۰۰۱۸-۹۴۹۹	۱/۶۱
۵	Nuclear Science and Engineering	۰۰۲۹-۵۶۳۹	۱/۵۶
۶	Journal of Nuclear Science and Technology	۰۰۲۲-۳۱۳۱	۱/۵۵
۷	Nuclear Science and Techniques	۱۰۰۱-۸۰۴۲	۱/۳۳
۸	Nuclear Engineering and Design	۰۰۲۹-۵۴۹۳	۱/۲۷
۹	Nuclear Instruments and Methods in Physics Research. Section B	۰۱۶۸-۵۸۳X	۱/۲۲
۱۰	Fusion Engineering and Design	۰۹۲۰-۳۷۹۶	۱/۱۳
۱۱	Progress in Nuclear Energy	۰۱۴۹-۱۹۷۰	۱/۱
۱۲	RADIOCHIMICA ACTA	۰۰۳۳-۱۲۳۰	۱/۰۹
۱۳	Nuclear Instruments and Methods in Physics Research. Section A	۰۱۶۸-۹۰۰۲	۰/۹۸
۱۴	Radiation Physics and Chemistry	۰۹۶۹-۸۰۶X	۰/۹۷
۱۵	Radiation Protection Dosimetry	۰۱۴۴-۸۴۲۰	۰/۹۵
۱۶	Kerntechnik	۰۹۳۲-۳۹۰۲	۰/۹۴
۱۷	ATW - International Journal for Nuclear Power	۱۴۳۱-۵۲۵۴	۰/۹۱
۱۸	Radioprotection	۰۰۳۳-۸۴۵۱	۰/۸۷
۱۹	Journal of Radiological Protection	۰۹۵۲-۴۷۴۶	۰/۸۴
۲۰	Applied Radiation and Isotopes	۰۹۶۹-۸۰۴۳	۰/۸

ردیف	نام مجله	شاپا	ضریب لبه
۲۱	Fusion Science and Technology	۱۵۳۶-۱۰۵۵	۰/۷۲
۲۲	Journal of Nuclear Materials	۰۰۲۲-۳۱۱۵	۰/۷۱
۲۳	Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry	۰۲۳۶-۵۷۳۱	۰/۶۲
۲۴	Radiation Measurements	۱۳۵۰-۴۴۸۷	۰/۶۱
۲۵	Atomic Energy	۱۰۶۳-۴۲۵۸	۰/۵۳
۲۶	Health Physics	۰۰۱۷-۹۰۷۸	۰/۵۲
۲۷	Nuclear Engineering and Technology	۱۷۳۸-۵۷۳۳	۰/۵۱
۲۸	Nuclear Materials and Energy	۲۳۵۲-۱۷۹۱	۰/۴۵
۲۹	International Journal of Radiation Biology	۰۹۵۵-۳۰۰۲	۰/۱۷

جدول ۳ نشان می‌دهد که ۱۲ مجله با ضریب لبه بزرگ‌تر از ۱ مشارکت بیشتری، نسبت به میانگین کل مجلات حوزه فناوری هسته‌ای، در انتشار مقالات حاوی موضوعات نوظهور و تازه داشته‌اند. البته سهم مجلات موردبررسی متفاوت است. مجله «Science and Technology of Nuclear Installations» با ضریب لبه ۱/۹۱ جایگاه نخست را دارد و می‌توان گفت این مجله ۹۱ درصد بیشتر از میانگین کل مجلات حوزه فناوری هسته‌ای در انتشار مقالات جدید و تازه سهم داشته است. مجلات «Nuclear Technology»، «Annals of Nuclear Energy» و «IEEE Transactions on Nuclear Science» به ترتیب، با ضریب لبه ۱/۷۷، ۱/۷۲، و ۱/۶۱ در جایگاه‌های بعدی قرار داشته‌اند. بر این اساس، این مجلات به ترتیب ۷۷ درصد، ۷۲ درصد، و ۶۱ درصد بیشتر از میانگین کل مجلات حوزه فناوری هسته‌ای در انتشار مقالات حاوی موضوعات نوظهور و تازه سهم بوده‌اند. مجله «International Journal of Radiation Biology» کمترین مقدار ضریب لبه (۰/۱۷) را داشت. به عبارت دیگر، میزان موضوعات جدید و نوظهور در مقالات نمایه‌شده این مجله در پایگاه اینیس زیاد نبوده است.

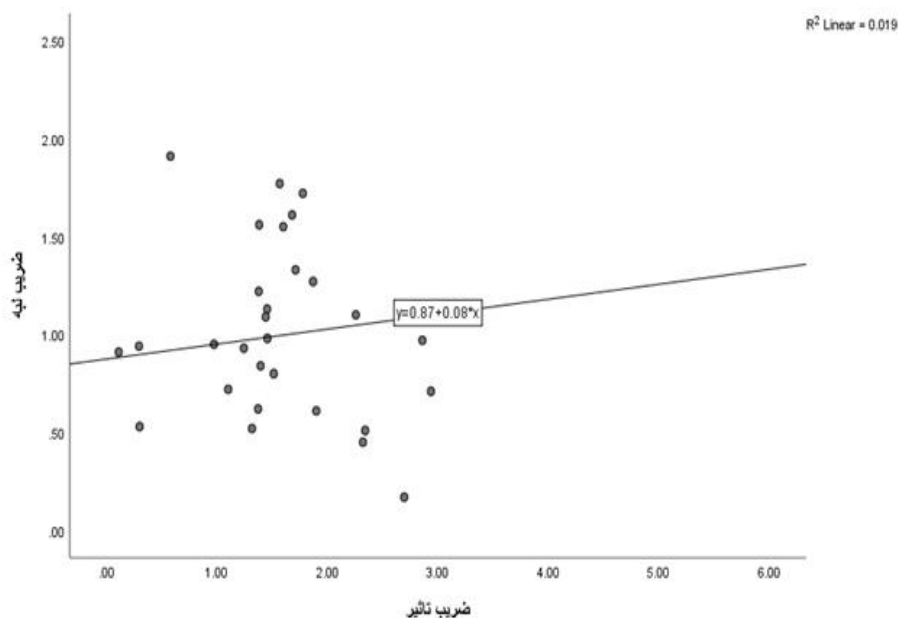
• ارتباط معنی‌داری بین ضریب لبه و ضریب تأثیر در مجلات موردبررسی

برای پاسخ به پرسش سوم پژوهش، رابطه معنی‌داری بین ضریب لبه و ضریب تأثیر موردبررسی قرار گرفت. بدین منظور از آزمون ضریب همبستگی استفاده شد. با توجه به اینکه تنها توزیع متغیر ضریب لبه نرمال است، جهت بررسی ارتباط بین ضریب لبه و ضریب تأثیر از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که نتایج آن در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴- آزمون همبستگی بین ضریب لبه و ضریب تأثیر مجلات (تعداد: ۲۹)

هدف	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
رابطه ضریب لبه و ضریب تأثیر در مجلات علمی موردبررسی	۰/۰۳۴	۰/۸۵۰	عدم معناداری

بر اساس جدول ۴، ارتباط معناداری بین ضریب لبه و ضریب تأثیر در مجلات علمی موردبررسی در سطح ۰/۰۵ مشاهده نشد و مقدار  $P$  بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بود. بنابراین، مجلاتی که ضریب تأثیر بالایی داشتند لزوماً ضریب لبه بالایی نداشتند و رتبه‌بندی مجلات بر اساس ضریب لبه با رتبه‌بندی مجلات بر اساس ضریب تأثیر متفاوت بوده است.



نمودار ۲- همبستگی بین ضریب لبه و ضریب تأثیر مجلات (ضریب لبه: Y، ضریب تأثیر: X)

همچنین بر اساس نمودار ۲، میزان پراکندگی دو متغیر بین ضریب لبه و ضریب تأثیر مجله در راستای خط روند همبستگی نیست و انحراف نسبتاً زیادی نسبت به آن دارد که خود بیانگر عدم رابطه معنادار بین دو متغیر است.

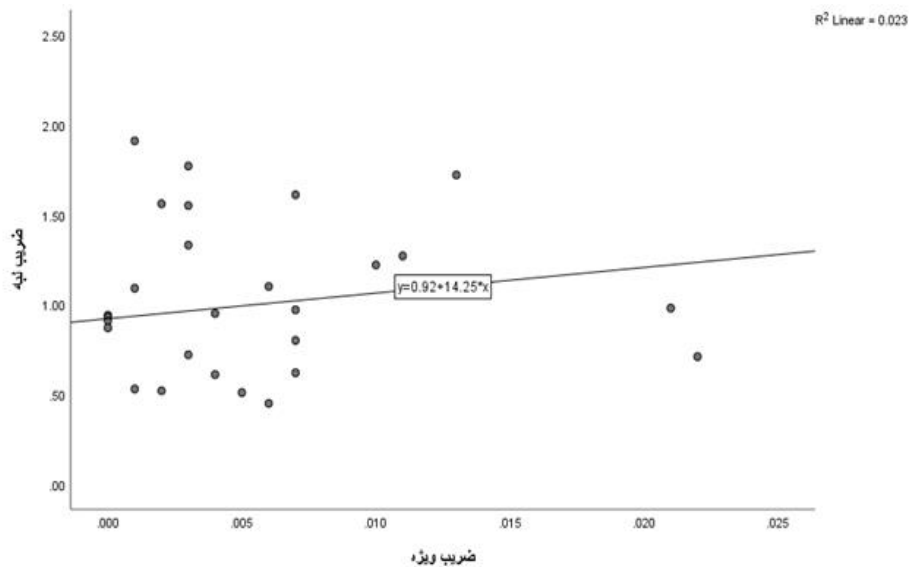
• ارتباط معناداری بین ضریب لبه و ضریب ویژه در مجلات مورد بررسی

با توجه به اینکه تنها توزیع متغیر ضریب لبه نرمال است، جهت بررسی ارتباط بین ضریب لبه و ضریب ویژه از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که نتایج آن در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۵- آزمون همبستگی بین ضریب لبه و ضریب ویژه مجلات (تعداد: ۲۹)

هدف	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
رابطه ضریب لبه و ضریب ویژه در مجلات علمی مورد بررسی	۰/۱۹۵	۰/۲۷۰	عدم معناداری

باتوجه به جدول ۵، ارتباط معناداری بین ضریب لبه و ضریب ویژه در معرفی مجلات علمی برتر حوزه فناوری هسته‌ای در سطح ۰/۰۵ مشاهده نشد و مقدار P بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بود. بنابراین، مجلاتی که ضریب ویژه بالایی داشتند لزوماً ضریب لبه بالایی نداشتند و رتبه‌بندی مجلات بر اساس ضریب لبه با رتبه‌بندی مجلات بر اساس ضریب ویژه متفاوت بوده است.



نمودار ۳- همبستگی بین ضریب لبه و ضریب ویژه مجلات (ضریب لبه: Y، ضریب ویژه: X)

همان‌طور که در نمودار ۳ مشاهده می‌شود میزان پراکندگی دو متغیر ضریب لبه و ضریب ویژه مجله در راستای خط روند همبستگی نیست و انحراف نسبتاً زیادی نسبت به آن دارد که خود بیانگر عدم رابطه معنادار بین دو متغیر است.

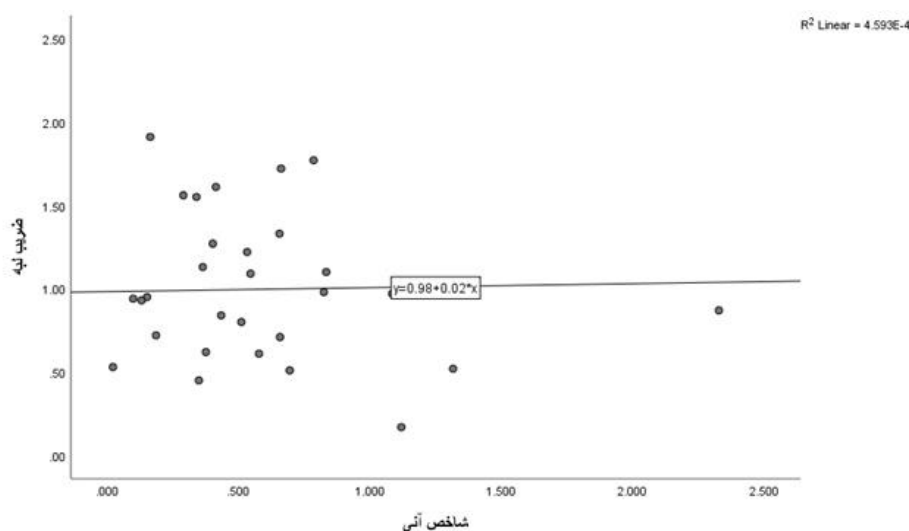
#### • ارتباط معناداری بین ضریب لبه و شاخص آنی در مجلات مورد بررسی

در ادامه با توجه به اینکه تنها توزیع متغیر ضریب لبه نرمال است، جهت بررسی ارتباط بین ضریب لبه و شاخص آنی مجله از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که نتایج آن در جدول ۶ گزارش شده است.

جدول ۶- آزمون همبستگی بین ضریب لبه و شاخص آنی مجلات (تعداد: ۲۹)

هدف	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
رابطه بین ضریب لبه و شاخص آنی در مجلات علمی مورد بررسی	۰/۰۷۲	۰/۶۸۵	عدم معناداری

بر اساس جدول ۶، ارتباط معناداری بین ضریب لبه و شاخص آنی در معرفی مجلات علمی برتر حوزه فناوری هسته‌ای در سطح ۰/۰۵ مشاهده نشد و مقدار  $P$  بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بود. بنابراین، مجلاتی که شاخص آنی بالایی داشتند لزوماً ضریب لبه بالایی نداشتند و رتبه‌بندی مجلات بر اساس ضریب لبه با رتبه‌بندی مجلات بر اساس شاخص آنی متفاوت بوده است.



نمودار ۴- همبستگی بین ضریب لبه و شاخص آنی مجلات (ضریب لبه:  $Y$ ، شاخص آنی:  $X$ )

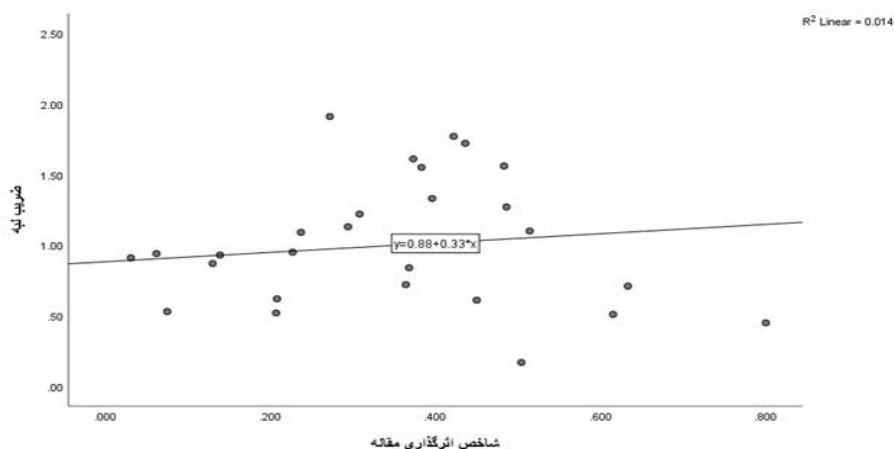
بر اساس نمودار ۴، میزان پراکندگی دو متغیر ضریب لبه و شاخص آنی مجله در راستای خط روند همبستگی نیست و انحراف نسبتاً زیادی نسبت به آن دارد که خود بیانگر عدم رابطه معنادار بین دو متغیر است.

• ارتباط معناداری بین ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله در مجلات مورد بررسی در ادامه با توجه به اینکه توزیع هر دو متغیر ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله نرمال است، جهت بررسی ارتباط بین این دو متغیر از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد و نتایج آن در جدول ۷ گزارش شده است.

جدول ۷- آزمون همبستگی بین ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله (تعداد: ۲۹)

هدف	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
رابطه بین ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله در مجلات علمی مورد بررسی	۰/۱۱۸	۰/۵۰۷	عدم معناداری

بر اساس جدول ۷، ارتباط معناداری بین ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله در معرفی مجلات علمی برتر حوزه فناوری هسته‌ای در سطح ۰/۰۵ مشاهده نشد و مقدار  $P$  بزرگ‌تر از ۰/۰۵ بود. بنابراین، مجلاتی که شاخص اثرگذاری مقاله بالایی داشتند، لزوماً ضریب لبه بالایی نداشتند و رتبه‌بندی مجلات بر اساس ضریب لبه با رتبه‌بندی مجلات بر اساس شاخص اثرگذاری مقاله متفاوت بوده است.



نمودار ۵- همبستگی بین ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله (ضریب لبه:  $Y$ ، شاخص اثرگذاری مقاله:  $X$ )

همان طور که در نمودار ۵ مشاهده می شود، میزان پراکندگی دو متغیر ضریب لبه و شاخص اثرگذاری مقاله در راستای خط روند همبستگی نیست و انحراف نسبتاً زیادی نسبت به آن دارد که خود بیانگر عدم رابطه معنادار بین دو متغیر است.

## نتیجه گیری

پژوهش حاضر به منظور ارائه ارزیابی جدیدی از مقالات علمی مجلات فناوری هسته‌ای در پایگاه اطلاعاتی اینیس، این مجلات را بر مبنای محاسبه میزان تازگی و نوآوری مقالات علمی و با استفاده از شاخص ضریب لبه در بازه زمانی بیست ساله بررسی کرده است. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که در حوزه فناوری هسته‌ای، از سال ۲۰۰۱ تا پایان سال ۲۰۲۰، تعداد ۷۹/۸۷۹ مقاله علمی در پایگاه اطلاعاتی اینیس نمایه شده است. علاوه بر این، مقالات حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه قدمت تاریخی آن‌ها نیز تحلیل شدند تا تعداد مقالات دارای موضوعات نوظهور در سال‌های مورد بررسی مشخص شود. نتایج به دست آمده در این بخش نشانگر آن است که تعداد مقالات حاوی موضوعات نوظهور در سال‌های مورد بررسی متفاوت است، به طوری که سال ۲۰۱۸ بیشترین تعداد و سال ۲۰۲۰ کمترین تعداد این گونه مقاله‌ها را داشته است. بر این اساس می توان گفت که پایین بودن میزان این مقالات در سال ۲۰۲۰ احتمالاً ناشی از کم بودن تعداد کل مقالات نمایه شده در حوزه فناوری هسته‌ای در سال ۲۰۲۰ در پایگاه اطلاعاتی اینیس بوده است. همچنین یافته‌های این پژوهش در رابطه با سهم هر یک از مجلات در انتشار مقالات علمی حاوی موضوعات نوظهور، بر اساس محاسبه ضریب لبه، نشانگر آن است که مجله «علوم و فناوری تأسیسات هسته‌ای» جایگاه اول را داشته است. در همین راستا از ۲۹ مجله مورد بررسی، ۱۲ مجله حوزه فناوری هسته‌ای، با ضریب لبه بزرگ‌تر از ۱، در انتشار مقالات جدید و تازه مشارکت بیشتری داشته‌اند. بدین ترتیب، بر مبنای اهداف این پژوهش، ارزیابی جدیدی از مجلات حوزه فناوری هسته‌ای بر اساس محاسبه میزان تازگی و نوآوری مقالات علمی، با استفاده از شاخص ضریب لبه انجام و فهرستی تازه از این مجلات ارائه شد. با نگاهی به این فهرست می توان اذعان داشت که جایگاه مجلات در این فهرست با جایگاه آن‌ها در فهرست مجلات بر مبنای شاخص ضریب تأثیر و دیگر



شاخص‌های استنادی متفاوت است. یافته‌های این بخش از پژوهش در راستای نتایج مطالعه پاکالن و باهاتاچارایا (۲۰۱۷) است. آن‌ها در مطالعه‌ای، با استفاده از ضریب لبه، مجلات برتر پزشکی موجود در پایگاه مدلاین را بر اساس میزان موضوعات نوظهور و جدید، ارزیابی و رتبه‌بندی کردند. بدین منظور، ابتدا از پایگاه گزارش استنادی نشریات، فهرستی از مجلات برتر حوزه موضوعی «پزشکی عمومی و داخلی» را بر اساس ضریب تأثیر استخراج کردند و با استفاده از روش‌های علم‌سنجی و تکنیک‌های داده‌کاوی فهرست جدیدی از این مجلات را بر اساس محاسبه ضریب لبه ارائه دادند. بر اساس نتایج این پژوهش جایگاه مجلات در این فهرست با جایگاه آن‌ها در فهرست مجلات بر مبنای شاخص ضریب تأثیر مجله متفاوت بود. بنابراین، یافته‌های این بخش می‌تواند راهنمایی برای استادان، کارشناسان، پژوهشگران و دانشجویان دانشگاه‌ها و مؤسسات علمی و پژوهشی حوزه فناوری هسته‌ای باشد تا با مجلاتی که مشارکت بیشتری در انتشار مقالات علمی حاوی موضوعات تازه و نوظهور دارند بیشتر آشنا شوند.

همچنین در این پژوهش ارتباط آماری بین ضریب لبه و شاخص‌های استنادی ارزیابی مجلات موجود در پایگاه گزارش استنادی مجلات (جی‌سی‌آر) از جمله ضریب تأثیر، ضریب ویژه، شاخص آبی، و شاخص اثرگذاری مقاله موردآزمون قرار گرفت. باید توجه داشت که بدون شک در مطالعه همبستگی بین متغیرها تنها ارتباط‌های آماری لحاظ می‌شود و نمی‌توان روابط را به صورت روابط علی و معلولی مطرح کرد. بر اساس نتایج پژوهش در مورد وجود رابطه آماری معنی‌دار بین ضریب لبه و شاخص‌های استنادی می‌توان اذعان داشت که هیچ رابطه همبستگی معنی‌داری بین ضریب لبه و شاخص‌های استنادی موردبررسی وجود نداشته است. بنابراین، باتوجه به نتیجه آزمون همبستگی، می‌توان گفت که افزایش یا کاهش شاخص‌های استنادی از جمله ضریب تأثیر ارتباطی با افزایش یا کاهش ضریب لبه ندارد.

در مقایسه با تحقیقات پیشین، پاکالن و باهاتاچارایا (۲۰۱۷) در پژوهشی، ۱۲۶ عنوان از مجلات برتر پزشکی موجود در پایگاه مدلاین را با محاسبه ضریب لبه، بر اساس میزان موضوعات نوظهور و جدید در مقالات آن‌ها ارزیابی و رتبه‌بندی کردند. سپس در بررسی رابطه همبستگی ضریب لبه و ضریب تأثیر دریافتند که بین ضریب لبه و ضریب تأثیر

رابطه همبستگی وجود داشت اما این رابطه قوی و متناظر نبود. بنابراین، نتایج این بخش از پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش پاکالن و باهاتاچارایا هم‌راستا نبود. دلیل این امر می‌تواند در ماهیت حوزه‌های علمی موردبررسی باشد. حوزه پزشکی نسبت به حوزه فناوری هسته‌ای وسیع‌تر است و تحقیقات و آثار علمی بیشتری توسط پژوهشگران و دانشمندان از کشورهای مختلف در آن منتشر می‌شود. اما حوزه فناوری هسته‌ای در انحصار کشورهای محدودی قرار دارد و تحقیقات منتشرشده در این حوزه نسبت به حوزه پزشکی بسیار کمتر است. همچنین، حجم جامعه آماری نیز می‌تواند در این امر تأثیرگذار باشد. در این پژوهش، حجم جامعه آماری (۲۹ مجله) از حجم جامعه آماری پژوهش پاکالن و باهاتاچارایا (۱۲۶ مجله) کوچک‌تر بود.

در مجموع می‌توان گفت که مقالات علمی یکی از مهم‌ترین آثار علمی و پژوهشی به شمار می‌آیند. یکی از موضوعات اصلی در پژوهش‌های علم‌سنجی اطمینان از ارزیابی عینی، دقیق و منصفانه کیفیت مقالات علمی است. چنین ارزیابی‌هایی می‌تواند در نشان دادن پیشرفت‌های علمی و برانگیختن ذوق و شوق و خلاقیت و نوآوری پژوهشگران مثرتر باشد (Mingers & Leydesdorff, 2015).

متخصصان و پژوهشگران علم‌سنجی، به‌طورمعمول، شاخص‌های خارجی از جمله استنادها را به‌عنوان بازنمون مهمی از کیفیت مقالات علمی در نظر گرفته‌اند. بنابراین، پژوهش‌های بسیاری وجود دارند که کیفیت مقالات را با استفاده از روش‌های کتاب‌سنجی و علم‌سنجی و سایر روش‌های مشابه از جمله دگرسنجه‌ها موردسنجش و اندازه‌گیری قرار داده‌اند (Konkiel & Scherer, 2013; Bornmann, Roemer & Borchardt, 2012; 2014; Mingers & Leydesdorff, 2015; Mingers & Yang, 2017; Bornmann et al., 2018; Villasenor-Almaraz et al., 2019; Bornmann et al., 2019; Tazegul et al., 2021). البته ممکن است شاخص‌های خارجی تحت‌تأثیر عوامل غیرعلمی نظیر شهرت نویسنده قرار بگیرند.

توافق عمومی فزاینده‌ای در بین متخصصان و پژوهشگران به‌وجود آمده است مبنی بر اینکه شاخص‌های خارجی درواقع بازنمون کیفیت مقالات بر اساس میزان تأثیر مقاله هستند (Hou et al, 2022). بر اساس این توافق عمومی، متخصصان و پژوهشگران علم-

سنجی شروع به اندازه‌گیری کیفیت مقالات بر اساس محتوای<sup>۱</sup> آن‌ها کرده‌اند و شاخص‌های محتوای محور بسیاری به وجود آمده‌اند که به‌عنوان یک مؤلفه مهم در بازنمون کیفیت مقالات علمی معرفی شده‌اند. بر این اساس، در دهه‌های اخیر دسته‌های دیگر از شاخص‌ها به شاخص‌های خارجی مرسوم در حوزه ارزیابی پژوهش اضافه شدند و سعی در سنجش و اندازه‌گیری میزان اصالت و نوآوری آثار علمی بر اساس محتوای آن‌ها در مطالعات و بررسی‌های متن‌محور<sup>۲</sup> و کلیدواژه‌محور<sup>۳</sup> دارند (Lee et Uzzi et al., 2013; al., 2015; Verhoeven et al., 2016; Wang et al., 2017; Tham, 2017; Campanario, 2018; Fontana et al., 2020; Machado, 2021; Lin et al., 2022; Hou et al, 2022).

این شاخص‌ها اهمیت روزافزونی در سیاست‌گذاری‌های علمی دارند، زیرا پیشرفت‌های علمی مرهون پژوهش‌های پیشرویی هستند که منجر به اکتشافات مهم و جدیدی می‌شوند که به راحتی قابل شناسایی و سنجش نیستند. به عبارت دیگر، اگرچه اصالت و نوآوری یکی از مؤلفه‌های اصلی کیفیت است و در پژوهش‌های علمی اهمیت زیادی دارد، اما سنجش و اندازه‌گیری آن به‌طور عینی با روش‌های کمی سخت و دشوار است (Bourke & Holbrook, 2013; Leydesdorff et al., Guetzkow et al, 2004). در این میان، پیشرفت‌های به وجود آمده در حوزه علم‌سنجی و مطالعات مبتنی بر رایانه و برنامه‌نویسی منجر به دستاوردهای قابل ملاحظه‌ای در ارزیابی کیفیت مقالات علمی بر اساس محتوای آن‌ها شده است (Azoulay et al, 2017; Uzzi et al., 2013; Boudreau et al., 2016; Funk & Owen-Smith, 2011; Packalen, 2019).

مجلات علمی به منظور پیشرفت علم و دانش باید مقالات پیشرو در لبه مرزهای علم و دانش را منتشر کنند. اما انتشار مقالات پیشرو در لبه مرزهای علم و دانش، از جمله مقالاتی که منجر به اکتشافات مهم و جدیدی می‌شوند و یا ایده‌های جدید و نوظهوری را ارائه می‌کنند و یا حوزه‌های موضوعی جدیدی را در یک رشته علمی مطرح می‌نمایند،

1. Content

2. Text-based

3. Keyword-based

گاهی اوقات سخت و دشوار است؛ زیرا اغلب اعضای جامعه علمی، به دلیل محافظه‌کاری، تمایل کمتری برای ارزیابی ایده‌های جدید و نوظهور و توسعه و گسترش آن‌ها دارند (Foster et al., 2015; Besancenot & Vranceanu, 2015). این مسئله سبب می‌شود تا انتشار مقالات پیشرو در لبه مرزهای علم و دانش نرخ مناسب و بهینه‌ای نداشته باشند. بنابراین، مجلات علمی می‌توانند از طریق انتشار مقالات حاوی ایده‌ها و موضوعات جدید و نوظهور نقش مهمی را در مقابله با این مشکل ایفا کنند. البته اگر این مجلات تشویق نشوند تمایل آن‌ها جهت انجام این کار کاهش خواهد یافت.

باید توجه داشت که یک نظام ارزیابی مبتنی بر استناد نمی‌تواند انگیزه‌های مناسبی را فراهم کند، زیرا این نظام تنها به تأثیرگذاری مقالات منتشرشده در یک مجله توجه دارد و میزان نوآوری و تازگی مقالات را در نظر نمی‌گیرد. یکی از مسائل عمده در رابطه با نظام‌های مبتنی بر استناد این است که آن‌ها پیشرفت علمی را به مجموعه‌ای از اعداد و ارقامی تقلیل می‌دهند که تنها یک جنبه مهم بهره‌وری علمی (تأثیر علمی) را اندازه‌گیری می‌کنند. از نظر این نظام‌های ارزیابی یک اثر علمی که با ارائه موضوعات نوظهور و تازه در لبه مرزهای علمی حرکت می‌کند و سعی در جابه‌جایی و گسترش مرزهای علمی و جلوگیری از رکود علمی دارد، اگر استنادهای زیادی دریافت نکند یک اثر ارزشمند محسوب نمی‌شود. بنابراین مشکلی که در رابطه با کاربرد استنادها و اندازه‌گیری تأثیر علمی وجود دارد این نیست که تأثیر و نفوذ علمی اهمیت ندارد، بلکه تأثیر علمی، به طور تدریجی، به تنها جنبه‌ای تبدیل شده است که جهت ارزیابی پژوهش‌های علمی و دانشمندان و پژوهشگران استفاده می‌شود. شایان ذکر است که سنجش و ارزیابی پژوهش‌های علمی و دانشمندان و پژوهشگران با روش‌های متعادل‌تر متضمن تخصیص اعتبارات پژوهشی بیشتر نیست. اما این امر می‌تواند عرصه جدیدی برای اکتشافات و اختراعات علمی به وجود آورد، به طوری که این اکتشافات می‌توانند به عنوان طلیعه‌ای برای دستاوردها و پیشرفت‌های علمی جدید عمل کنند (پاکالن و باهاتاچاریا، ۲۰۲۰).

بنابراین، ارزیابی جدیدی که در این پژوهش استفاده شده است و مبتنی بر ضریب لبه است می‌تواند میزان نزدیکی هر مجله به لبه مرزهای علم و دانش را سنجش و اندازه‌گیری کند. ارائه این ارزیابی و اعتبارسنجی جدید در حوزه فناوری هسته‌ای و حوزه‌های

علمی دیگر می‌تواند به طور مستقیم منجر به علوم نوآورانه بیشتر بشود، زیرا به اعضای جامعه علمی می‌فهماند که مجله‌های برتر برای نوآوری و خلاقیت نیز ارزش قائل شده‌اند. همچنین وقتی که دانشمندان و پژوهشگران در یک حوزه علمی به ارزیابی‌های جدید توجه کنند، مجلات علمی نیز همان کار را انجام می‌دهند. بنابراین، یک چرخه بازخورد مثبت که مشوق فعالیت‌های علمی و پژوهشی نوآورانه است به وجود خواهد آمد. پذیرش ارزیابی جدید توسط مسئولان دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی و مراکز تحقیق و توسعه در جهت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای تخصیص متناسب اعتبارات پژوهشی و حمایت مالی از طرح‌های پژوهشی نیز می‌تواند موجب تقویت این چرخه بازخورد مثبت شود. در نهایت می‌توان گفت که هدف از ارائه یک ارزیابی جدید از مجلات علمی این است که فتح بابی در طراحی نظام‌های ارزیابی و اعتبارسنجی بشود که علاوه بر توجه به میزان تأثیرگذاری مجلات، به اینکه چه نوع علمی (علم جدید و نوآورانه<sup>۱</sup> در مقابل علم مرسوم<sup>۲</sup>) ارائه می‌شود نیز توجه شود؛ چراکه پیشرفت علمی مرهون جریان پایداری از اکتشافات و اختراعات علمی بر اساس موضوعات و ایده‌های تازه و جدید است. این در حالی است که ارزیابی مبتنی بر استناد باعث تضعیف انگیزه جهت کشف ایده‌ها و موضوعات تازه و جدید می‌شود، چون نظام‌های مبتنی بر استناد نمی‌توانند بین اکتشافات علمی حاوی موضوعات و ایده‌های جدید با تحقیقات و آثار علمی برآمده از موضوعات پرتکرار مرسوم تمایزی قائل بشوند. بنابراین، فرآیند ارزیابی پژوهش منصرف و دانشمندان و پژوهشگران از اکتشافات و دستاوردهای علمی دور و به سمت علم تکراری سوق داده می‌شوند. سیر نزولی اکتشافات علمی منجر به کاهش تعداد ایده‌هایی می‌شود که می‌توانند زمینه‌ساز پیشرفت‌ها و گسترش مرزهای علمی باشند. این امر موجب می‌شود که نهاد علم پویایی و سرزندگی خود را از دست بدهد (Packalen, 2019).

باتوجه به اهمیت ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات علمی، به دلیل تأثیرگذاری در جهت حرکت رشته‌های علمی، و همچنین با در نظر گرفتن چالش‌ها و نقاط ضعف شاخص‌های

<sup>۱</sup>. Novel science

<sup>۲</sup>. Conventional science

استنادی مجلات علمی، به خصوص ضریب تأثیر (Van Raan & Abramo, 2018)؛  
Winnink, 2019; Aksnes et al., 2019)، بهتر است از شاخص‌های محتوامحور  
دیگری، از جمله ضریب لبه، به عنوان شاخص مکمل، در ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات  
علمی استفاده کنیم. ضریب لبه و ضریب تأثیر ابزارهای مکمل در ارزیابی سیاست‌گذاری  
علمی و طراحی و برنامه‌ریزی هستند زیرا هر دو به نوآوری و تأثیرگذاری علمی توجه  
دارند. تمرکز تک‌بعدی بر ارزیابی و اعتبارسنجی مبتنی بر شاخص‌های استنادی منجر به  
رکود علمی می‌شود. بنابراین، سیاست‌گذاران دانشگاه‌ها و مؤسسات علمی و پژوهشی،  
مراکز تحقیق و توسعه، و مراکز رشد علم و فناوری با کمک معیارهایی همچون  
ضریب لبه، همراه با شاخص‌های مبتنی بر استناد، می‌توانند میان نوآوری و تأثیرگذاری  
علمی تعادل مناسبی ایجاد کنند.

بر اساس نتایج این پژوهش، جایگاه برخی مجلات با ضریب تأثیر بالا، در ارزیابی  
جدید بر اساس ضریب لبه، متفاوت بود و این مجلات از نظر ضریب لبه در جایگاه پایین-  
تری بودند و از این رو، مشارکت کمتری در ارائه مقالات با موضوعات جدید و نوظهور  
داشتند. از سوی دیگر، برخی مجلات با ضریب تأثیر پایین و متوسط جایگاه‌های بالایی از  
نظر ضریب لبه داشتند در واقع، این مجلات مشارکت بیشتری در ارائه مقالات با  
موضوعات جدید و نوظهور داشتند. لذا پیشنهاد می‌شود از اتکا صرف به شاخص‌های  
استنادی، به ویژه ضریب تأثیر مجله، در ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات علمی در حوزه‌های  
مختلف علمی پرهیز شود و از شاخص‌های محتوامحور جدید مانند ضریب لبه، به عنوان  
شاخص‌های مکمل در ارزیابی و اعتبارسنجی مجلات علمی، استفاده شود. همچنین،  
پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابه با روش این پژوهش در حوزه‌های علمی و زمینه‌های  
موضوعی دیگر مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرد و نتایج آن با نتایج این پژوهش مقایسه  
شود. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود در پژوهشی مستقل وجود رابطه معنی‌داری بین ضریب  
لبه با شاخص‌های استنادی موجود در پایگاه اسکوپوس از جمله شاخص سایت اسکور،  
شاخص ضریب تأثیر نرمال شده منع بر حسب مقاله (اسنپ)، و شاخص رتبه‌بندی مجلات  
سایمگو (اس‌جی‌آر) مورد مطالعه قرار گیرد و نتایج مقایسه شود. همچنین، با توجه به نتایج  
این پژوهش به مسئولان و سیاست‌گذاران علمی پیشنهاد می‌شود با ارائه مشوق‌های مالی و

معنوی مطلوب‌تر به دانشمندان، متخصصان، و پژوهشگران در حوزه‌های علمی مختلف میزان تازگی علمی را بهبود بخشند و شرایط تشویق دانشمندان و پژوهشگران به پیگیری مسیرهای پژوهشی جدیدتر و جامعه علمی سالم‌تر را فراهم کنند و بدین طریق با جلوگیری از رکود علمی دسترسی به مرزهای علمی و گسترش آن‌ها را بهبود ببخشند.

## تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌نمایند هیچ‌گونه تضاد منافی در خصوص پژوهش حاضر وجود ندارد.

## References

- Abramo, G. (2018). Revisiting the scientometric conceptualization of impact and its measurement. *Journal of Informetrics*, 12(3), 590–597.
- Aksnes, D., Langfeldt, L., & Wouters, Paul (2019). Citations, Citation Indicators, and Research Quality: An Overview of Basic Concepts and Theories. *SAGE Open*, 9(1), 1-17.
- Alberts, B. (2013). Impact factor distortions. *Science*, 340, 787-788.
- Azoulay, P., Zivin, J., & Manso, G. (2011). Incentives and creativity: Evidence from the academic life sciences. *Rand Journal of Economics*, 42(3), 527–554.
- Besancenot, D., & Vranceanu, R. (2015). Fear of novelty: A model of scientific discovery with strategic uncertainty. *Economic Inquiry*, 53(2), 1132–1139.
- Bhattacharya, J.; Packalen, M. (2018). Encouraging Edge Science through NIH Funding Practices. Stanford Institute for Economic Policy Research Policy Brief. Retrieved July 25, 2022 from <https://siepr.stanford.edu/research/publications/encouraging-edge-science-through-nih-funding-practices>.
- Bornmann, L. (2014). Do altmetrics point to the broader impact of research? An overview of benefits and disadvantages of altmetrics. *Journal of Informetrics*, 8(4), 895–903.
- Bornmann, L., Haunschild, R., & Adams, J. (2019). Do altmetrics assess societal impact in a comparable way to case studies? An empirical test of the convergent validity of altmetrics based on data from the UK research excellence framework (REF). *Journal of Informetrics*, 13(1), 325–340.
- Bornmann, L., Haunschild, R., & Mutz, R. (2021). Growth rates of modern science: a latent piecewise growth curve approach to model

- publication numbers from established and new literature databases. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1-15.
- Bornmann, L., Wagner, C., & Leydesdorff, L. (2018). The geography of references in elite articles: Which countries contribute to the archives of knowledge? *PLoS ONE*, 13 (3), 1-14.
- Boudreau, K., Guinan, E., & Lakhani, K. (2016). Looking across and looking beyond the knowledge frontier: Intellectual distance, novelty, and resource allocation in science. *Management Science*, 62(10), 2765–2783.
- Bourke, S., & Holbrook, A. (2013). Examining Ph.D and research masters' theses. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 38(4), 407–416.
- Brown, J. (2014). Citation searching for tenure and promotion: an overview of issues and tools. *Reference Services Review*, 42(1), 70–89.
- Campanario, J. (2018). Are leaders really leading? Journals that are first in Web of Science subject categories in the context of their groups. *Scientometrics*, 115 (1), 111–130.
- Chytrý, M., Pillar, V., Price, J., Wagner, V., Wisser, S., & Zelený, D. (2023). The benefits of publishing in society-owned scientific journals. *Applied Vegetation Science*, 26(1), 1-5.
- Del Río, J., Russell, J., Juárez, D. (2020). Applied physics in Mexico: mining the past to predict the future. *Scientometrics*, 125(1), 187-212.
- Fontana, M., Iori, M., Montobbio, F., & Sinatra, R. (2020). New and atypical combinations: An assessment of novelty and interdisciplinarity. *Research Policy*, 49(7), 104-136.
- Foster, J., Rzhetsky, A., & Evans, J. (2015). Tradition and innovation in scientists' research strategies. *American Sociological Review*, 80(5), 875–908.
- Frey, B., & Katja, R. (2010). Do rankings reflect research quality? *Journal of Applied Scienc*, 13(1), 1–38.
- Funk, R., & Owen-Smith, J. (2017). A dynamic network measure of technological change. *Management Science*, 63(3), 791–817.
- Guetzkow, J., Lamont, M., & Mallard, G. (2004). What is originality in the humanities and the social sciences? *American Sociological Review*, 69(2), 190–212.
- Hou, J., Wang, D., & Li, J. (2022). A new method for measuring the originality of academic articles based on knowledge units in semantic networks. *Journal of Informetrics*, 16(3), 101-130.
- INIS (2022). About INIS Thesaurus. Retrieved July 25, 2022 from <https://www.iaea.org/publications/7678/inis-multilingual-thesaurus-arabic-chinese-english-french-german-russian-spanish>.



- Jones, B. (2010). Age and great invention. *Review of Economics and Statistics*, 92, 1–14.
- Journal Citation Reports (2021). Nuclear Science & Technology Journals. Retrieved July 25, 2022 from <https://jcr.clarivate.com/jcr/browse-journals-Nuclear Science & Technology>.
- Konkiel, S., & Scherer, D. (2013). New opportunities for repositories in the age of altmetrics. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 39(4), 22–26.
- Lee, Y., Walsh, J., & Wang, J. (2015). Creativity in scientific teams: Unpacking novelty and impact. *Research Policy*, 44(3), 684–697.
- Leydesdorff, L., Bornmann, L., Comins, J., & Milojević, S. (2016). Citations: Indicators of quality? The impact fallacy. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 1(1), 1-15.
- Lin, Y., Evans, J., & Wu, L. (2022). New directions in science emerge from disconnection and discord. *Journal of Informetrics*, 16(1), 101-134.
- Luo, Z., Lu, W., He, J., & Wang, Y. (2022). Combination of research questions and methods: A new measurement of scientific novelty. *Journal of Informetrics*, 16(2), 1-16.
- Machado, D. (2021). Quantitative indicators for high-risk/high-reward research. OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2021/07. OECD Publishing, Paris. Retrieved July 25, 2022 from <https://doi.org/10.1787/675cbef6-en>.
- Mingers, J., & Leydesdorff, L. (2015). A Review of Theory and Practice in Scientometrics. *European Journal of Operational Research*, 246(1), 1-19.
- Mingers, J., & Yang, L. (2017). Evaluating Quality: A review of journal citation indicators and ranking in business and management. *European journal of operational research*, 257(1), 323-337.
- Misteli, T. (2013). Eliminating the impact of the Impact Factor. *The Journal of Cell Biology*, 201(5), 651-652.
- Packalen, M. (2019). Edge factors: Scientific frontier positions of nations. *Scientometrics*, 118(3), 787–808.
- Packalen, M., & Bhattacharya, J. (2017). Neophilia Ranking of Scientific Journals. *Scientometrics*, 110(1), 43–64.
- Packalen, M., & Bhattacharya, J. (2020). NIH funding and the pursuit of edge science. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Jun 2020, 117(22), 120-126. Retrieved July 25, 2022 from <https://www.pnas.org/content/117/22/12011>.
- Roemer, R., & Borchardt, R. (2012). From bibliometrics to altmetrics: A changing scholarly landscape. *College & Research Libraries News*, 73(10), 596–600.
- Shibayama, S., & Wang, J. (2020). Measuring originality in science. *Scientometrics*, 122(1), 409–427.

- Tazegul, G., Emre, E., Ögüt, T., & Yazısız, V. (2021). An analysis of scientometric data and publication policies of rheumatology journals. *Clinical Rheumatology*, Retrieved July 25, 2022 from <https://doi.org/10.1007/s10067-021-05855-9>.
- Tham, W. Y. (2017). Measuring Innovation in Science. NBER-IFS White Papers on the Value of Medical Research. Retrieved July 25, 2022 from <https://www.nber.org/sites/default/files/2022-09/WhitePaper-Tham10.2017.pdf>.
- Uzzi, B., Mukherjee, S., Stringer, M., & Jones, B. (2013). Atypical Combinations and Scientific Impact. *Science*, 342(6157), 468–472.
- Van Raan, A., & Winnink, J. (2019). The occurrence of Sleeping Beauty' publications in medical research: Their scientific impact and technological relevance. *PloS one*, 14(10), 1-44.
- Vanclay, J. (2012). Impact factor: Outdated artefact or stepping-stone to journal certification? *Scientometrics*, 92(2), 211–238.
- Verhoeven, D., Bakker, J., & Veugelers, R. (2016). Measuring technological novelty with patent-based indicators. *Research Policy*, 45(3), 707-723.
- Villasenor-Almaraz, M., Islas-Serrano, J., Murata, C., & Roldan-Valadez, E. (2019). Impact factor correlations with Scimago Journal Rank, Source Normalized Impact per Paper, Eigenfactor Score, and the CiteScore in Radiology, Nuclear Medicine & Medical Imaging journals. *Radiology medicine*, 124(1), 495–504.
- Wang, J., Veugelers, R., & Stephan, P. (2017). Bias against novelty in science: A cautionary tale for users of bibliometric indicators. *Research Policy*, 46(8), 1416–1436.
- Weingart, P. (2005). Impact of bibliometrics upon the science system: Inadvertent consequences? *Scientometrics*, 62(1), 117–131.
- Yin, D., Wu, Z., Yokota, K., Matsumoto, K., & Shibayama, S. (2023). Identify novel elements of knowledge with word embedding. *PLoS ONE*, 18(6), 1-16.
- Zhang, L., Rousseau, R., & Sivertsen, G. (2017). Science deserves to be judged by its contents, not by its wrapping: Revisiting Seglen's work on journal impact and research evaluation. *PLOS ONE*, 12(3), 1-18.

# Investigating the Effective Factors on Development of Information Literacy Virtual Education from the Users' Point of View on the Website of Iran's Medical Sciences Libraries



Afshan Tajbakhsh<sup>1</sup>, Nadjla Hariri<sup>2</sup>, Mohammad Hassanzadeh<sup>3</sup>

## Abstract

**Purpose:** Today, universities that aim to improve their educational level on a global and acceptable scale, along with their traditional system, have provided the conditions for creating a virtual education environment and using different educational methods. Virtual education is the most important application of information technology that is provided in different systems such as computer-based learning, online learning, and network-based learning. Therefore, the current research aimed to investigate the factors affecting the development of virtual education of information literacy from the users' point of view on the library website. It has been done by Iran's universities of medical sciences.

**Method:** The method of this research was mixed (quantitative and qualitative). In the qualitative part, it was developmental in terms of purpose, and in the quantitative part, it was applied, and in terms of the data analysis method, it was a descriptive survey of correlation type. In line with the goal of the research, the library method and previous studies have been used; first, the desired indicators were identified with the qualitative method of research using the meta-synthesis method, and a total of 122 codes were extracted in 14 subcategories, and 7 main categories were categorized and coded. In the next step, in the quantitative section, using the opinion of experts, the final indicators were extracted and the final questionnaire was prepared. Then the prepared questionnaire was distributed among the statistical population. 384 questionnaires were completed and then analyzed by non-random sampling method. Data were subjected to exploratory factor analysis using SPSS 25 and SmartPLS 3 software. The face validity of the questions was checked and confirmed by a group of related experts, and the reliability of the questionnaire was calculated by conducting a pre-test and then using Cronbach's alpha, composite reliability (CR), and convergent validity (AVE).

**Findings:** The results of the research in the meta-synthesis stage showed that the effective factors on the development of information literacy virtual education from the users' point of view on the library Website of Iran University of Medical Sciences include: technical factors, strategic factors, lecturers' component, structural factors, educational factors, content factors, and measurement and evaluation factors. The results of the research in the quantitative stage of the research also showed that the category of structural factors ranks first with a rate of 0.842; Educational factors with a rate of 0.831, strategic factors with a rate of 0.763, technical factors with a rate of 0.726, teachers' component with a rate of 0.613 and measurement and evaluation factors with a rate of 0.564 and content factors with a rate of 0.518 ranks next. The results of this research showed that the variable of structural factors has the highest relationship with the virtual education of information literacy skills. Other variables such as educational factors with virtual training of information literacy skills, strategic factors with virtual training of information literacy skills on the library website of Iran's medical sciences from the users' point of view, technical factors and virtual training of information literacy skills, teachers' component and virtual training of information literacy skills, measurement and evaluation factors and Virtual education of information literacy skills, variable content factors and virtual education of information literacy skills were ranked second to seventh, respectively.

**Conclusion:** The results indicate that the structural factors of virtual education of information literacy skills in the library website of Iran's universities of medical sciences, including design and compilation, preparation and production, educational factors, factors related to the teaching method, factors related to the format used for training is important and noteworthy.

## Keywords

Education, Development of Virtual Education, Information Literacy, Users, Library Websites, Virtual Education

**Citation:** Tajbakhsh, A., Hariri, N., & Hassanzadeh, M. (2025). Investigating the Effective Factors on Development of Information Literacy Virtual Education from the Users' Point of View on the Website of Iran's Medical Sciences Libraries. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 43-86.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3544.2262

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 7 Jan. 2024

Accepted: 3 Apr. 2024

1. Ph.D Candidate, Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran  
tajbakhsha@gmail.com

2. Professor, Knowledge and Information Science, Communication and Knowledge Sciences Group, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author)  
nadjlahariri@gmail.com

3. Professor, Department of Knowledge and Information Science, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran  
hasanzadeh@modares.ac.ir



**Publisher:** National Library and Archives of I.R. of Iran  
© The Author(s).

## بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه

### کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران

افشان تاج‌بخش<sup>۱</sup> | نجلا حریری<sup>۲</sup> | محمد حسن‌زاده<sup>۳</sup>

#### چکیده

**هدف:** امروزه دانشگاه‌هایی که درصد ارتقای سطح آموزشی خود در یک مقیاس جهانی و قابل قبول هستند، در کنار نظام سنتی خود، شرایط ایجاد محیط آموزش مجازی و بهره‌گیری از روش‌های آموزشی مختلف را فراهم کرده‌اند. آموزش مجازی مهم‌ترین کاربرد فناوری اطلاعات است که در قالب نظام‌های مختلف مثل یادگیری رایانه‌محور، یادگیری برخط، یادگیری شبکه‌محور ارائه می‌شود؛ بنابراین پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران انجام گرفته است.

**روش:** روش این پژوهش آمیخته (کمی و کیفی) است. در بخش کیفی از نظر هدف توسعه‌ای و در بخش کمی کاربردی و از نظر روش تحلیل داده‌ها توصیفی-پیمایشی از نوع همبستگی است. در راستای هدف پژوهش، از روش کتابخانه‌ای و مطالعات پیشین استفاده شده است؛ ابتدا با روش کیفی پژوهش با استفاده از روش فراترکیب شاخص‌های موردنظر شناسایی و در مجموع ۱۲۲ کد استخراج شد که در ۱۴ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی دسته‌بندی و کدگذاری شدند. در مرحله بعد در بخش کمی، با استفاده از نظر خبرگان، شاخص‌های نهایی استخراج و پرسشنامه نهایی تنظیم گردید. سپس پرسشنامه تهیه‌شده بین جامعه آماری توزیع شد. جامعه آماری شامل کلیه کاربران (دانشجویان) آموزش‌های مجازی سواد اطلاعاتی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بود که با روش نمونه‌گیری غیر تصادفی در دسترس تعداد ۳۸۴ پرسشنامه تکمیل و سپس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS 25 و اسمارت پی‌ال‌اس (SmartPLS 3) تحت تحلیل عاملی اکتشافی قرار گرفتند. روایی صوری پرسش‌ها را گروهی از متخصصان مرتبط بررسی و تأیید کردند و پایایی پرسشنامه نیز از طریق انجام پیش‌آزمون و سپس از آلفای کرونباخ، معیار پایایی ترکیبی (CR) و روایی همگرا (AVE) محاسبه شد.

**یافته‌ها:** نتایج پژوهش در مرحله فراترکیب نشان داد عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران شامل عوامل فنی، عوامل راهبردی، مؤلفه مدرسین، عوامل ساختاری، عوامل آموزشی، عوامل محتوایی، عوامل سنجش و ارزیابی بوده است. نتایج پژوهش در مرحله کمی پژوهش نیز نشان داد که مقوله عوامل ساختاری رتبه اول با میزان ۰/۸۴۲، عوامل آموزشی با میزان ۰/۸۳۱، عوامل راهبردی با میزان ۰/۷۶۳، عوامل فنی با میزان ۰/۷۲۶، مؤلفه مدرسین با میزان ۰/۶۱۳ و عوامل سنجش و ارزیابی با میزان ۰/۵۶۴ و عوامل محتوایی با میزان ۰/۵۱۸ رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده است. نتایج این پژوهش نشان داد که متغیر عوامل ساختاری با آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی بیشترین مقدار ارتباط را دارد. سایر متغیرها همچون عوامل آموزشی با آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، عوامل راهبردی با آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های علوم پزشکی ایران از دیدگاه کاربران، عوامل فنی و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، مؤلفه مدرسین و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، عوامل سنجش و ارزیابی و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، متغیر عوامل محتوایی و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی به ترتیب در رتبه‌های دوم تا هفتم را به خود اختصاص دادند.

**نتیجه‌گیری:** نتایج حاکی از این است که عوامل ساختاری آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران از جمله طراحی و تدوین، تهیه و تولید، عوامل آموزشی، عوامل مربوط به شیوه آموزش، عوامل مربوط به قالب‌های مورد استفاده برای آموزش دارای اهمیت و مورد توجه است.

#### کلیدواژه‌ها

آموزش، توسعه آموزش مجازی، سواد اطلاعاتی، کاربران، وبگاه کتابخانه، آموزش مجازی

۱. دانشجوی دکتری، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران  
tajbakhsha@gmail.com

۲. استاد، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه علم اطلاعات و ارتباطات، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)  
nadjlahariri@gmail.com

۳. استاد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران  
hasanzadeh@modares.ac.ir

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶ (۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۱۵



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
© نویسندگان

استناد: تاج‌بخش، افشان، حریری، نجلا و حسن‌زاده، محمد (۱۴۰۴). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۶ (۱)، ۳۳-۸۶

## مقدمه

در قرن بیست و یکم، دنیا استیلای فناوری نوین اطلاعات است. به عبارت دیگر، امروزه فناوری اطلاعات فراگیر شده و جهان را دگرگون ساخته است. در این میان آگاهی از فرایند جستجو و استفاده از اطلاعات نه تنها در ارتقای کارایی سامانه‌های اطلاعاتی و ارائه بهینه خدمات الزامی است بلکه به دلیل ماهیت یادگیرانه آن، امر آموزش کاربران و تبدیل آنان به سوادمندان اطلاعاتی را ضروری می‌سازد (خدادادی، ۱۳۹۶). سواد اطلاعاتی<sup>۱</sup> شامل مجموعه مهارت‌های پیدا کردن، بازیابی، ارزیابی و استفاده از اطلاعات است (رنگ آمیز طوسی، ۱۳۹۲). به عبارت دیگر، سواد اطلاعاتی به عنوان توشه‌ای ضروری برای گام نهادن در وادی عصر اطلاعات است (سیامک، ۱۳۸۹). مفهوم سواد اطلاعاتی نشان‌دهنده تغییر در ابعاد آموزش سنتی کتابخانه است (اسمعیلی و همکاران، ۱۳۹۸). در حال حاضر سواد اطلاعاتی یک مهارت دانشگاهی برای مقابله با حجم وسیع اطلاعات مطرح شده است (Lau, 2006). شاپیرو و هوگز<sup>۲</sup> (۱۹۹۶) فراگیری توانمندی‌های سواد اطلاعاتی<sup>۳</sup> را به عنوان یک ضرورت کلی در عصر اطلاعات و فراگیری این توانمندی‌ها، برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی که ماهیت کار و فعالیت آن‌ها با پژوهش و حل مسئله عجین شده را مهم می‌دانند (Chauhan, 2015). در این راستا تسلط بر سواد اطلاعاتی در عصر دیجیتال می‌تواند منجر به زندگی و تحصیل بهتری

---

<sup>1</sup> Information literacy

<sup>2</sup> Shapiro & Hughes

<sup>3</sup> Learning the capabilities of information literacy

شود (Valladares, 2021)؛ بنابراین فردی که نیاز به درک، یافتن، ارزیابی و استفاده از فعالیت‌های اطلاعاتی را احساس می‌کند باید تا حدی با تسلط بر فناوری اطلاعات تا حدی با روش‌های پژوهشی صحیح، اما مهم‌تر از همه، تشخیص و استدلال انتقادی را بداند (Zou et al., 2021). در گذشته مفهوم سواد اطلاعاتی و آموزش مهارت‌های توانمندسازی آن، عمدتاً دغدغه کتابخانه‌های دانشگاهی بود (Johnson et al., 2012). کتابخانه‌های دانشگاهی به‌عنوان قلب یک مجموعه آموزشی تلقی می‌شود که فضایی را برای دانشجویان و اعضای هیئت‌علمی جهت انجام پژوهش‌ها و ارتقای دانش آن‌ها فراهم می‌سازد (Valladares, 2021). کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی نیز بخشی از نظام آموزش عالی کشور هستند که به‌عنوان مراکز تأمین و اشاعه اطلاعات تخصصی برای جامعه پزشکی کشور اهمیت ویژه‌ای دارد (قاضی میرسعید و همکاران، ۱۳۹۴). این کتابخانه‌ها به‌منزله ارکان اطلاع‌یابی در کشورهای توسعه‌یافته و مراکز اطلاعاتی که توان ارائه‌ی خدمات را در برداشته، ایفای نقش می‌نمایند (Sagre, 2018).

هم‌اکنون سیستم مراقبت‌های بهداشتی به دلیل افزایش دانش علمی و پیشرفت‌های سریع فناوری در یک وضعیت تغییر مداوم و سریع است (Spire et al., 2019). تجزیه و تحلیل، درک و استفاده از اطلاعات برای اتخاذ تصمیمات پزشکی و بهداشتی خوب بر یادگیری، پژوهش و شیوه‌های آن تأثیر می‌گذارد (Karimi et al., 2015). پزشکان و دانشجویان پزشکی هنگام جستجوی راه‌حلی برای مشکلی که با آن مواجه می‌شوند از مراحل موردنیاز روش حل مسئله علمی استفاده می‌کنند و به همین دلیل، یادگیری فنون استدلال علمی برای کسانی که در حرفه پزشکی هستند ضروری است (Sezer, 2020)، آن‌ها باید توانایی دسترسی به کانال‌های اطلاعاتی مختلف، ترکیب و سپس اجرای یافته‌های خود را داشته باشد، لیکن آن‌ها باید سواد اطلاعاتی داشته باشند تا یافته‌های مطالعات مختلف را درک و ارزیابی کنند و برای هدف نهایی حفظ مراقبت از بیمار تصمیم بگیرند (Spante et al., 2018). از آنجایی که مفاهیم مربوط به کتابخانه‌ها بیش از هر سازمانی با مفاهیم سواد اطلاعاتی ارتباط دارند، اما استفاده از آن‌ها جهت پاسخگویی به سؤال‌های کاربران، فرصت ارتقای سواد اطلاعاتی را فراهم می‌آورد. در این راستا برای اینکه کتابخانه‌ها بتوانند در راستای پشتیبانی از برنامه‌های آموزش از راه دور تأثیرگذار باشند، مجموعه‌ای از ساختارها موردنیاز است که به آن‌ها خدمات

کتابخانه‌ای آموزش از راه دور اطلاق می‌شود (دلیلی و همکاران، ۱۳۸۷). ارائه آموزش سواد اطلاعاتی در این محیط‌های دیجیتال در حال ظهور، کتابداران را به چالش می‌کشد؛ زیرا تدوین دستورالعمل نیازمند آشنایی با مهارت‌های گسترده فناوری است اما پایدار ماندن این روش نیاز به زمان و تلاش قابل توجهی دارد (Mune et al., 2015). کتابخانه‌ها باید این فناوری‌ها را در ارائه آموزش‌های سواد اطلاعاتی بگنجانند مزیت ویژه توانایی آموزش‌های آنلاین برای ارائه آموزش‌های سواد اطلاعاتی به دانشجویانی مانند دانشجویان حوزه علوم پزشکی که بیشتر زمان تحصیل خود را در بیمارستان و بر بالین بیماران می‌گذرانند و به‌طور فیزیکی در محوطه دانشگاه حضور ندارند، بسیار مهم است (Sezer, 2020). انعطاف‌پذیری زمانی و مکانی آموزش مجازی و آنلاین، صرفه‌جویی در وقت کتابداران و همچنین امکان افزایش تعداد دانشجویان با سواد اطلاعاتی را فراهم می‌کند. مطالعات نشان داده دانشجویان پزشکی به دلیل انعطاف‌پذیری زمان و مکان، ویژگی تعاملی از فرم آموزش مجازی رضایت داشته‌اند (Rafi et al., 2019).

در حال حاضر به دلیل توسعه اینترنت، بسترهای یادگیری و فناوری جدید، امکان تغییر از آموزش و یادگیری سنتی به یادگیری خودراهبری بیشتر در آموزش وجود دارد. علاوه بر این، دنیای امروز وارد مرحله جدیدی از تحول در دانشگاه و آموزش عالی شده است و دیجیتالی شدن در آموزش عالی امکان پخش آنلاین دروس را فراهم می‌کند و اساتید و دانشجویان را قادر می‌سازد از طریق آموزش مجازی باهم تعامل داشته باشند. در این راستا سیستم مراقبت‌های بهداشتی به دلیل افزایش دانش علمی و پیشرفت‌های سریع فناوری در یک وضعیت تغییر مداوم و سریع است. محور اصلی آموزشی این است که برنامه‌های آموزشی باید با هدف توسعه یادگیرندگان مستقلی که به متخصصان یادگیری مادام‌العمر مؤثر تبدیل شوند، باشد. تجزیه و تحلیل، درک و استفاده از اطلاعات برای اتخاذ تصمیمات پزشکی و بهداشتی خوب بر یادگیری، پژوهش و شیوه‌های آن تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دانشجویان حوزه علوم پزشکی در عصر فناوری به سرعت در حال تغییر کنونی، بسیار مهم شده است. لذا هدف این پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران بوده است. در این راستا، پژوهشگر درصدد است تا به این پرسش پاسخ دهد که عوامل مؤثر توسعه

آموزش‌های مجازی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های علوم پزشکی ایران چه عواملی است؟ اعتبارسنجی مدل توسعه آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران از دیدگاه کاربران به چه میزانی برازش دارد؟

### پیشینه پژوهش

سواد اطلاعاتی به یک نیاز ضروری برای دانشجویان دانشگاهی در جامعه دانش تبدیل شده و کتابخانه‌های دانشگاهی قادر به پرورش آن‌ها در این زمینه هستند. از آنجایی که دانشگاه‌ها در سراسر جهان به‌طور فزاینده‌ای تلاش می‌کنند افرادی را برای پژوهش تربیت نمایند و از آنجاکه سواد اطلاعاتی یک مهارت اجتناب‌ناپذیر برای پژوهشگران است، آموزش آنلاین سواد اطلاعاتی روشی مؤثر برای تحقق این امر است (Dorvlo & Dadzie, 2016). داشتن مهارت سواد اطلاعاتی موجب خلاقیت و اعتماد به نفس بیشتری در پژوهشگران می‌شود و به اعتلای علمی کمک شایانی می‌نماید (Williams & Coles, 2007). لذا با توجه به تغییراتی که در حیطه آموزش در دنیا به وجود آمده است و تلاش‌ها برای حرکت آموزش سنتی به آموزش های آنلاین، نیاز به ایجاد روش‌های آنلاین برای توسعه مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیز احساس می‌شود. در زیر مواردی که تا حدودی به این پژوهش شباهت‌هایی داشته آورده شده است:

سزار (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «اجرای دوره سواد اطلاعاتی: تأثیر بر توانایی‌ها و نگرش‌های دانشجویان پزشکی در مقطع کارشناسی» دریافت که آموزش سواد اطلاعاتی می‌تواند تجربیات یادگیری مثبتی را برای دانشجویان مراقبت‌های بهداشتی ایجاد کند و به آن‌ها امکان می‌دهد درک خود را از پژوهش افزایش دهند و خود را برای حرفه‌های آینده در بخش مراقبت‌های بهداشتی آماده کنند.

اعظمی و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۲۰)، در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه بین سواد اطلاعاتی و پرستاری مبتنی بر شواهد و تأثیر آن بر آگاهی و نگرش پرستاران شاغل در بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی کرمان در مورد خطاهای دارویی» نشان دادند که بین سواد اطلاعاتی و

<sup>۱</sup>. Azami et al.



پرستاری مبتنی بر شواهد با آگاهی و نگرش پرستاران نسبت به خطای دارویی رابطه معناداری وجود دارد.

لیو و ژانگ<sup>۱</sup> (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «یک رویکرد جدید آموزشی متقابل برای آموزش سواد اطلاعاتی در پس‌زمینه داده‌های بزرگ» یک حالت آموزش متقابل متشکل از چهارعنصر معلم، دانش‌آموز، محتوای یادگیری و بستر حمایت از تعامل را ایجاد کردند، بر اساس تئوری تدریس متقابل، در ترکیب با ویژگی‌های آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های مبتنی بر اطلاعات، از واقعیت مجازی استفاده نمودند. پس از اجرای این شیوه یادگیری کتابخانه‌ای، به این نتیجه رسیدند که شیوه پیشنهادی می‌تواند به گسترش دانش کتابخانه و بهبود اثر سواد اطلاعاتی کمک کند.

جو و هانگ<sup>۲</sup> (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «آموزش سواد اطلاعاتی در طول همه‌گیری: موارد کتابخانه‌های دانشگاهی در دانشگاه‌های برتر چین» نشان دادند که اگرچه کتابخانه‌ها در این شرایط جدید به سرعت برای رفع نیازهای کاربران اقدام می‌کنند، اما همچنان با مشکلاتی مانند برنامه‌ریزی ناکافی، به‌روزرسانی‌های نابه‌هنگام، منابع ناقص و ... مواجه هستند.

شمسایی و همکاران<sup>۳</sup> (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «ارزیابی تأثیر آموزش مجازی بر شایستگی سواد اطلاعاتی برای عملکرد مبتنی بر شواهد (EBP) در بین دانشجویان کارشناسی پرستاری» نشان دادند که آموزش مجازی بر مهارت‌های اطلاع‌یابی و دانش در مورد اپراتورهای جستجو در دانشجویان پرستاری تأثیر معنی‌داری دارد.

عثمان و ون در والت<sup>۴</sup> (۲۰۲۲)، نیز در پژوهشی با عنوان «ترویج آموزش باز و از راه دور در غنا: مزایای برنامه سواد اطلاعاتی مبتنی بر وب برای زبان آموزان از راه دور در مؤسسات عالی در غنا» دریافتند که برنامه سواد اطلاعاتی مبتنی بر وب بسیار مفید و وسیله‌ای برای تقویت برنامه‌های مهارت سواد اطلاعاتی در جامعه مورد مطالعه بود.

خادمی‌زاده و همکاران (۱۴۰۲)، پژوهشی با عنوان «بررسی ارتباط سبک یادگیری

1. Liu & Zhang

2. Guo & Huang

3. Shamsaee et al.

4. Osman & van der Walt

الکترونیکی و سواد رایانه‌ای با میانجی‌گری سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز» پی بردند که میزان سواد اطلاعاتی می‌تواند در اثربخشی سبک‌های یادگیری الکترونیکی بر سواد رسانه‌ای تأثیرگذار باشد.

قریشی خوراسگانی و کریمی مهرآبادی (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «سواد اطلاعاتی مبتنی بر مووک در اعضای هیئت‌علمی: (مطالعه موردی؛ دانشگاه الزهرا (س))» پی بردند که سواد اطلاعاتی مبتنی بر مووک در اعضای هیئت‌علمی دانشگاه پایین است و شناخت و آگاهی آن‌ها نسبت به مووک‌ها بسیار کم است.

شریفی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش خود با عنوان «تجربه آموزش الکترونیکی در نظام آموزشی ایران: فراتحلیل اثربخشی آموزش الکترونیکی در مقایسه با آموزش حضوری» به تعیین اثربخشی آموزش الکترونیکی در نظام آموزشی ایران پرداختند. نتایج آن‌ها نشان داد که آموزش الکترونیکی از اثربخشی بیشتری نسبت به آموزش حضوری برخوردار است و لذا می‌توان گفت که آموزش الکترونیکی می‌تواند جایگزین مناسبی برای آموزش حضوری باشد.

شفیعی نیک‌آبادی و صفوی جهرمی (۱۳۹۶)، در پژوهش خود با عنوان «تأثیر استفاده از ابزارهای فن‌آوری اطلاعات بر سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های سراسری ایران» دریافتند که استفاده از ابزارهای فن‌آوری اطلاعات در سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی کارآمد است، به طوری که افزایش استفاده از ابزارهای معرفی شده در این پژوهش، باعث افزایش سواد اطلاعاتی دانشجویان شد.

در جدول شماره ۱ مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و شاخص‌های توسعه آموزش‌های مجازی برای کاربران در وبگاه کتابخانه‌های علوم پزشکی ایران از طریق متون مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش استخراج شده به تعداد ۶۳ مقاله که در جدول ذیل آورده شده است.

جدول ۱- مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی و کدهای محوری نهایی استخراج شده از متون مبانی نظری و

پیشینه‌ها

منبع: (محقق ساخته)

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
عوامل فنی	عوامل زیرساخت	آموزش در زمینه فناوری اطلاعات و آموزش پزشکی	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، بواسیری و همکاران <sup>۱</sup> (۲۰۱۲)، رابرت <sup>۲</sup> (۲۰۲۰)
		تسهیل فرایند دسترسی به امکانات سخت‌افزاری برای تولید محتوا	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، مگنوسون <sup>۳</sup> (۲۰۱۳)
		زیرساخت‌های سخت‌افزاری، شبکه و نرم‌افزارهای مورد نیاز برای تهیه محتوا	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، بواسیری و همکاران <sup>۴</sup> (۲۰۱۲)
عوامل فناوری	عوامل فناوری	ارائه فضای ابری به کاربران برای ذخیره‌سازی داده‌ها	نوری و همکاران (۱۳۹۸)
		کیفیت ابزارهای دیجیتال	پورکریمی و همکاران (۱۳۹۹)، پورجمشیدی و همکاران (۱۳۹۳)، عبدالکریم <sup>۵</sup> و همکاران (۲۰۱۸)
عوامل راهبردی	هدفمندی	تعیین اهداف و راهبردها	خدادادی (۱۳۹۶)، قاسمی (۱۳۹۰)، عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، رابینسون و باودن <sup>۶</sup> (۲۰۱۸)، مهدوی نسب و همکاران (۱۳۹۸)
		نیازسنجی	مختارپور (۱۳۸۹)، قاسمی (۱۳۹۰)، رسولی و همکاران (۱۳۹۹)، مهدوی نسب و همکاران (۱۳۹۸)، آندرتا <sup>۷</sup>

<sup>۱</sup>. Bhuasiri et al.

<sup>۲</sup>. Roberts

<sup>۳</sup>. Magnuson

<sup>۴</sup>. Bhuasiri et al.

<sup>۵</sup>. Abdulkarim

<sup>۶</sup>. Robinson & Bawden

<sup>۷</sup>. Andretta

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
			(۲۰۱۱)
		مطابقت هدف با مخاطبان	رابینسون و باودن (۲۰۱۸)
		هماهنگی بین اهداف درس با محتوای درس	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)
		پاسخگویی به نیازها و علایق یادگیرندگان مجازی	علی پور و همکاران (۱۴۰۰)
		پرورش شایستگی‌ها، مهارت‌ها و تفکر سطح بالا مثل حل مسئله و تفکر انتقادی	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)
	عوامل اجرایی	تعامل سازنده و مستمر میان متصدیان و فعالان آموزش سواد اطلاعاتی	قاسمی (۱۳۹۰)
		استفاده از کتابداران برای شناسایی مخاطبان	بوری <sup>۱</sup> (۲۰۱۶)
		ادغام آموزش سواد اطلاعاتی در برنامه درسی کارشناسی	مک کلارگ و همکاران <sup>۲</sup> (۲۰۱۵)
		وضوح و شفافیت راهبردها و معیارهای سنجش و ارزشیابی برای یادگیرنده مجازی	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)
		آموزش در سال اول دانشگاه	بوری (۲۰۱۶)، جیانه و اونیانچا <sup>۳</sup> (۲۰۱۰)، هاپکینز و جولیان <sup>۴</sup> (۲۰۰۹)، لپیک و همکاران <sup>۵</sup> (۲۰۱۷)
		توجه به نوع نیازهای هر رشته	درایزینر و همکاران <sup>۶</sup> (۲۰۲۱)

1. Bury  
 2. McClurg et al.  
 3. Jiyane & Onyancha  
 4. Hopkins & Julian  
 5. Lepik et al.  
 6. Dreisiebner et al.

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
		ایجاد واحد درسی مهارت‌های اطلاع‌یابی	پینگ و بردستانی (۱۳۸۴)
		تدریس با همکاری کتابداران (تدریس مشترک با کتابداران)	بوری (۲۰۱۶)
		اجباری شدن این دوره‌ها و نمره‌گذاری آن	سینگ <sup>۱</sup> (۲۰۱۰)
		آموزش چندزبانه	رابینسون و باودن (۲۰۱۸)
مدرسین	توانمندی‌های استاد در ارائه مطالب و هدایت و سازمان‌دهی فرایند یادگیری	برانگیختن قدرت یادگیری فعال دانشجو	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، رابینسون و باودن (۲۰۱۸)
		استفاده از روش‌های متنوع در تدریس مطالب (سخنرانی، بحث گروهی، بارش مغزی)	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، پوستیکا <sup>۲</sup> (۲۰۲۰)
		قدرت جذب دانشجو به آموزش مجازی	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		توانمندی و تسلط استاد در ارائه مطالب درس، هدایت و سازمان‌دهی فرایند یادگیری	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)
		ایفای نقش مشارکتی و مشاوره‌ای مدرس مجازی در فرایند یادگیری	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، پوستیکا (۲۰۲۰)
		آشنایی قبلی مدرس با نظریات و روان‌شناسی یادگیری در آموزش الکترونیکی	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		خلاقیت در تولید محتواهای آموزشی	باران و همکاران <sup>۳</sup> (۲۰۱۱)

1. Singh
2. Pustika
3. Baran et al.

منابع	شاخص‌ها	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه‌ها
عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، دانشور (۱۳۹۲)	توجه به تفاوت‌های فردی یادگیرندگان در یادگیری (از نظر زمان و سرعت یادگیری، سبک یادگیری و...)		
موسوی و همکاران (۱۳۹۹)	اطلاع‌رسانی مناسب به دانشجویان		
پوستیکا (۲۰۲۰)	مهارت استفاده از روش‌های تدریس مناسب یادگیری الکترونیکی		
موسوی و همکاران (۱۳۹۹)	حمایت‌های معنوی از اساتید درگیر در آموزش مجازی	مشوق‌ها	
موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، ریچی و همکاران <sup>۱</sup> (۲۰۱۱)	حمایت‌های تشویقی مادی برای مدرسین		
موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، دانشور (۱۳۹۲)	اختصاص اینترنت رایگان و در دسترس برای مدرسین		
پنگ <sup>۲</sup> (۲۰۲۰) مهدوی نسب و همکاران (۱۳۹۸)، خدادادی (۱۳۹۶)	طراحی تدریس	طراحی و تدوین محتوی (پویانمایی، تصویر، متن)	عوامل ساختاری
رسولی و همکاران (۱۳۹۹)	طراحی رابط کاربری		
پنگ (۲۰۲۰)، رسولی و همکاران (۱۳۹۹)، خدادادی (۱۳۹۶)	طراحی ارزشیابی		
خدادادی (۱۳۹۶)	طراحی پلتفرم تعیین قالب‌های ارائه اجزای متفاوت محتوی (پویانمایی، تصویر، متن)		
عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)	جنبه کاربردی داشتن (برآمده از و قابل استفاده در موقعیت‌های واقعی و عملی)		

<sup>۱</sup>. Richey et al.

<sup>۲</sup>. Pang

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
		استفاده از انواع مختلفی از رسانه‌های یادگیری مانند تصاویر ثابت، ضبط صدا، تصاویر متحرک، تلویزیون، عناصر واقعی، شبیه‌سازها، مدل‌ها، نوار ویدئویی، نوار کاست، سی‌دی‌رام، برنامه‌های چندرسانه‌ای	عبدالکریم و همکاران <sup>۱</sup> (۲۰۱۸)، رایبسون و باودن (۲۰۱۸)، نوری و همکاران (۱۳۹۸)، رسولی و همکاران (۱۳۹۹)، خدادادی (۱۳۹۶)، مجیدی (۱۳۹۰)
		دیجیتالی کردن و یکپارچه‌سازی اجزای آموزشی تولیدشده	خدادادی (۱۳۹۶)
		استفاده از جلوه‌های ویژه برای جذابیت بیشتر و دارای جذابیت از نظر صفحه‌آرایی	یانگ و چن <sup>۲</sup> (۲۰۱۷)
		رعایت حق مؤلف در تولید محتوا و ارجاع‌دهی مناسب	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		فراهم بودن امکان تعامل مؤثر بین دانشجو و محتوا	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		هماهنگی و تناسب بین بخش‌های محتوا از نظر سازمان‌دهی و ترتیب‌بندی	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)
		ساخت ویدئوهایی با زمان کوتاه و قابل انتشار در شبکه‌های اجتماعی موبایل	یانگ و چن (۲۰۱۷)
	تهیه و تولید بارگذاری فایل	بازی وارسازی آموزش	بتولی و فهیم‌نیا (۱۳۹۷)، نوری و همکاران (۱۳۹۸)، رایبسون و باودن (۲۰۱۸)، نایدو و راجو <sup>۳</sup> (۲۰۱۲)

1. Abdulkarim

2. Yang & Chen

3. Naidoo & Raju

منابع	شاخص‌ها	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه‌ها
رسولی و همکاران (۱۳۹۹)	مدل‌سازی دنیای واقعیت مجازی		
صراف زاده و همکاران (۱۳۹۷)	راهنمای آنلاین متنی، صوتی، تصویری		
بتولی و همکاران (۱۳۹۸)، قاسمی (۱۳۹۰) کیکهام سامی و مک کارتی <sup>۱</sup> (۲۰۱۸)	تدوین خودآموزهای الکترونیکی		
مختارپور (۱۳۸۹)	گروه‌بندی موضوعی		
عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، سیدرال و همکاران <sup>۲</sup> (۲۰۱۸)، ریچی و همکاران (۲۰۱۱)	چالش‌برانگیز و پرورش‌دهنده مهارت‌ها و تفکر سطح بالا		
عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، رومرو <sup>۳</sup> (۲۰۰۹)	استفاده از هایپرلینک‌ها و امکان جستجو و دسترسی به مطالب بیشتر در درون محتوا		
یانگ و چن (۲۰۱۷)، رایبسون و باودن (۲۰۱۸)	تهیه مجموعه ویدیویی از پرسش و پاسخ‌ها در زمینه سواد اطلاعاتی		
بتولی و همکاران (۱۳۹۸)، بزم و مظلومی (۱۳۹۳)، قنبری و همکاران (۱۳۹۸)، لیو و ژانگ (۲۰۲۱)، عبدالکریم و همکاران (۲۰۱۸)، فیلا و سیانکونی <sup>۴</sup> (۲۰۱۰)، خلیسنگ و کورانیکیچ <sup>۵</sup> (۲۰۱۹)، آندرتا (۲۰۰۵)، سیدرال و همکاران (۲۰۱۸)، مارتزوکو و ترامانتزا <sup>۶</sup> (۲۰۱۴)	امکانات تعاملی		
خدادادی (۱۳۹۶)	امکان بارگذاری فایل		

<sup>۱</sup>. Kickham-Samy & McCarthy

<sup>۲</sup>. Cidral

<sup>۳</sup>. Romero

<sup>۴</sup>. FILHA & Cianconi

<sup>۵</sup>. Khlaisang & Koraneekij

<sup>۶</sup>. Martzoukou & Tramantza



مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
مؤلفه عوامل آموزشی	عوامل مربوط به شیوه آموزش	تمرینات یادگیری فعال، فردی یا مشارکتی	رابینسون و باودن (۲۰۱۸)
		ارائه آموزش سواد اطلاعاتی پاسخ‌دهندگان از رویکرد مربی محور به رویکرد یادگیرنده محور	آندرتا (۲۰۱۱)
		آموزش عملی در جلسات متعدد با زمان ۱۵ دقیقه	مک کلارگ و همکاران <sup>۱</sup> (۲۰۱۵)
		برگزاری کارآموزی پژوهشی	کالوو <sup>۲</sup> (۲۰۱۲)
		تشکیل گروه‌های بحث	مجیدی (۱۳۹۰)
	عوامل مربوط به قالب‌های مورد استفاده برای آموزش	فعالیت‌های گروهی	رابینسون و باودن (۲۰۱۸)، نایدو و راجو (۲۰۱۲)، وانگ <sup>۳</sup> (۲۰۰۷)
		برگزاری مسابقات	رابینسون و باودن (۲۰۱۸)
		قابل دانلود بودن محتواهای تولیدشده توسط اساتید با اجازه خودشان	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		آموزش از طریق ویکی‌ها و وبلاگ‌ها دانشگاهی	اخوتی و همکاران (۱۳۹۳)، شفیعی نیک آبادی و صفوی جهرمی (۱۳۹۶)، بزم و مظلومی (۱۳۹۳)
		استفاده از پادکست‌ها	نوری و همکاران (۱۳۹۸)، رابینسون و باودن (۲۰۱۸)
عوامل مربوط به قالب‌های مورد استفاده برای آموزش	همایش‌های صوتی	شفیعی نیک آبادی و صفوی جهرمی (۱۳۹۶)، مجیدی (۱۳۹۰)	
	ارائه خدمات از طریق چت	خادمی زاده و همکاران (۱۴۰۲)، کیکهام سامی و مک کارتی (۲۰۱۸)	
	امکان انتخاب از بین فرمت‌های مختلف ارائه مطالب آموزشی به	یانگ و چن (۲۰۱۷)	

1. McClurg et al.

2. Calvo

3. Wang

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
عوامل محتوایی	آموزشی	اختیار فراگیر	
		استفاده از شبکه‌های اجتماعی	نوری و همکاران (۱۳۹۸)
		برگزاری وینارها	نوری و همکاران (۱۳۹۸)
		استفاده از تورهای مجازی	نوری و همکاران (۱۳۹۸)
		آموزش مهارت تشخیص نیاز به اطلاعات	عرب هاشمی و همکاران (۱۳۹۵)، کیخا و همکاران (۱۳۹۸)، نظری (۱۳۸۵)، آندرتا (۲۰۱۱)،
		آموزش تحلیل پرسش پژوهشی و نیاز اطلاعاتی	نظری (۱۳۸۵)، عرب هاشمی و همکاران (۱۳۹۵)
		آموزش استفاده از ابزارها و سیستم‌های بازیابی اطلاعات	نظری (۱۳۸۵)
		آموزش مهارت جمع‌آوری اطلاعات	عرب هاشمی و همکاران (۱۳۹۵)
		آموزش مهارت درک درون‌سازی و ثبت اطلاعات	عرب هاشمی و همکاران (۱۳۹۵)
		آموزش مهارت کاربرد صحیح اطلاعات	عرب هاشمی و همکاران (۱۳۹۵)
		آموزش مهارت درک مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی	کیخا و همکاران (۱۳۹۸)، عرب هاشمی و همکاران (۱۳۹۵)، جعفریان و همکاران (۱۳۹۴)، گرمال و همکاران <sup>۱</sup> (۲۰۱۵)
		آموزش نحوه استفاده از کتابخانه دیجیتال	حسینی نسب و همکاران (۱۳۹۲)، کیخا و همکاران (۱۳۹۸)، سینگ (۲۰۱۰)، دورنر و گورمن <sup>۲</sup> (۲۰۰۶)
		آموزش پایگاه‌های اطلاعاتی و موتورهای جستجو	هاشم زاده و یاری (۱۳۸۹)، کیخا و همکاران (۱۳۹۸)، گرمال و همکاران

<sup>۱</sup>. Grimal et al.

<sup>۲</sup>. Dorner & Gorman

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
			(۲۰۱۵)
		آشنایی با شیوه‌های گوناگون جستجو	هاشم زاده و یاری (۱۳۸۹)،
		آموزش انتخاب کلیدواژه مناسب در پایگاه‌ها و موتورهای جستجو	هریس <sup>۱</sup> (۲۰۱۳)، کیخا و همکاران (۱۳۹۸)
		آموزش روش‌های پژوهش	هاشم زاده و یاری (۱۳۸۹)
		آموزش زبان انگلیسی	هاپکینز و جولیان (۲۰۰۹)، منتظر و همکاران (۱۳۸۶)، انجو و همکاران <sup>۲</sup> (۲۰۱۹)، بوری (۲۰۱۶)
		آموزش‌های شیوه‌های ارزیابی منابع از نظر اعتبار، صحت، دقت و روزآمدی	کیخا و همکاران (۱۳۹۸)
		آموزش ترکیبی از مهارت‌های کتابخانه‌ای و دانش فنی نگارش	سینگ (۲۰۱۰)
مهارت‌های ابزاری		آموزش انواع نرم‌افزارهای رایانه‌ای عمومی مانند ورد، اکسل، پاورپوینت (ICDL)	منتظر و همکاران (۱۳۸۶)، هاشم زاده و یاری (۱۳۸۹)
		آموزش نرم‌افزارهای تخصصی رشته تحصیلی	هاشم زاده و یاری (۱۳۸۹)
		آموزش نحوه ورود و استفاده از سامانه آموزش الکترونیکی	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		مهارت کار با اپلیکیشن‌های موبایل در فراگیران	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		آموزش استفاده از نرم‌افزارهای ارجاع‌نویسی مانند اندنوت یا مندلی	جعفریان (۱۳۹۴)، صراف زاده و همکاران (۱۳۹۷)، سینگ (۲۰۱۰)، جیانه و اونیانچا (۲۰۱۰)

<sup>۱</sup>. Harris

<sup>۲</sup>. Ngo et al.

مؤلفه‌ها	زیر مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
		آموزش استفاده از نظام‌های هوشمند آگاهی‌رسانی جاری	کیخا و همکاران (۱۳۹۸)
عوامل سنجش و ارزیابی	ارزشیابی فراگیران	داشتن آزمون آنلاین و خودارزیابی	خلیسنگ و کورانیکیچ (۲۰۱۹)
		استفاده از روش‌های سنجش و ارزشیابی متنوع (امتحان، کوئیز، خودارزیابی، نگارش مقاله)	عزیزی و همکاران (۱۳۹۷)، سینگ (۲۰۱۰)
		سنجش میزان پذیرش فردی و گروهی و تعامل آن‌ها با یکدیگر، ارزیابی پایان دوره از سوی فراگیران	خدادادی (۱۳۹۶)
		ارزیابی دوره‌ای اساتید توسط دانشجویان	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
		نظرسنجی‌های دوره‌ای از اساتید و مدیران آموزشی دانشگاه درخصوص واحد مجازی‌سازی	موسوی و همکاران (۱۳۹۹)
ارزشیابی ساختار و محتوی		اجرای آزمایشی و اصلاح طراحی	خدادادی (۱۳۹۶)
		ارزشیابی طراحی پلتفرم	رسولی و همکاران (۱۳۹۹)، پنگ (۲۰۲۰)
		رصد بازخوردها	قاسمی (۱۳۹۰)
		بررسی خصوصیات فراگیران	مختارپور (۱۳۸۹)

## روش پژوهش

روش این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها توصیفی-پیمایشی است. در راستای هدف پژوهش، پژوهشگر از روش کتابخانه‌ای و مطالعات پیشین استفاده کرده است و با استفاده از روش فراترکیب شاخص‌های موردنظر شناسایی، دسته‌بندی و کدگذاری شده‌اند. برای پاسخ به پرسش مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش مجازی مهارت‌های

سواد اطلاعاتی در متون و منابع مربوطه چیست؟ از روش فراترکیب استفاده شد، به‌منظور اجرای روش فراترکیب، روش ۷ مرحله‌ای سندلوسکی و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۰۷) به شرح زیر استفاده شد:

گام اول- تنظیم پرسش‌های پژوهش: اولین مرحله از فراترکیب، مجموعه‌ای از سؤالات تحقیق است. هدف اصلی این تحقیق، تعیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی و ارائه الگوی آموزش‌های مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور است. پرسش‌های پژوهش به شرح جدول ۲ تنظیم شدند:

جدول ۲- پرسش‌های پژوهش گام اول فراترکیب

پرسش	پاسخ
چیستی کار (What)	تعیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی و ارائه الگوی آموزش‌های مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور
جامعه مورد مطالعه (Who)	آثار مختلف اعم از مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتب
چارچوب زمانی (When)	به علت کم بودن منابع در این خصوص، محدودیت زمانی در نظر گرفته نشد.
چگونگی (How)	بررسی موضوعی آثار، شناسایی و یادداشت کدهای استخراج‌شده، تعیین مفاهیم، دسته‌بندی مفاهیم و ایجاد مقوله‌ها

گام دوم- مرور ادبیات به شکل سامانمند: در این پژوهش مقالات و پایان‌نامه‌های منتشرشده در پایگاه‌های فارسی، *elmnet*, *irandic*, *google scholar noormags*, *sid*, *magiran*, *proquest*, *google scholar*, *web of* پایگاه‌های انگلیسی *emerald*, *science*, *scopus*, *scinedirect*, بدون در نظر گرفتن محدودیت زمانی در بهمن ۱۴۰۰ الی شهریورماه ۱۴۰۱ انجام شده است. کلیدواژه‌های مورد استفاده در منابع مطابق

1. Sandelowski et al.

جدول شماره ۳ استفاده گردید.

جدول ۳- کلیدواژه‌های مورد استفاده برای جست‌وجوی منابع

کلیدواژه‌های فارسی		کلیدواژه‌های لاتین	
(Virtual literacy OR Information literacy) AND	آموزش الکترونیکی	Elearning OR e-learning OR electronic education(s)	(سواد اطلاعاتی یا مهارت‌های اطلاع‌یابی)
	آموزش مجازی	Virtual education(s)	
	آموزش از راه دور	Distance education(s)	
	آموزش عالی	Academic education(s)	
	دوره‌های مجازی	Virtual models(s)	
	استانداردهای آموزشی	Virtual environment	
	کتابخانه دیجیتال	Digital library	
	آموزش آنلاین	Online education	
	مهارت‌های اطلاع‌یابی	Information Seeking Behavior	
	آموزش	Education	

کلیدواژه‌های گفته‌شده در بالا همراه با ترکیبات مختلف آن‌ها، متناسب با شرایط مورد نظر در پژوهش حاضر و راهبرد جستجوی پیشرفته در هریک از پایگاه‌های اطلاعاتی یادشده، مورد جستجو قرار گرفت. لازم به ذکر است کلیدواژه‌ها با استفاده از راهبردهای صحیح جستجو در پایگاه‌های مختلف جستجو گردید و در مجموع ۲۲۵ مدرک فارسی و ۳۳۶ مدرک لاتین به دست آمد.

گام سوم- انتخاب منابع مناسب: انتخاب منابع بر اساس معیارهای ورود و خروج به فراترکیب و از طریق غربالگری عنوان، چکیده، محتوا انجام شد. معیارهای ورود عبارت بود از منابعی که با پرسش پژوهش مطابقت داشتند؛ بنابراین برای رسیدن به هدف پژوهش، منابع چندین بار مورد بازبینی قرار گرفتند. معیارهای خروج عبارت بود از منابعی که با سؤالات

پژوهش ارتباطی نداشتند و همچنین منابعی که صرفاً از منظر آماری به موضوع پرداخته بود. همچنین محدودیت‌هایی مانند عدم دسترسی به تمام متن مقالات و یا زبان‌های غیر از فارسی یا انگلیسی نیز باعث کنار گذاشته شدن تعدادی از منابع گردید. با در نظر گرفتن معیارهای ورود و خروج و بررسی و غربالگری اسناد به دست آمده از مرحله قبل، ۳۳۰ مدرک رد شد؛ زیرا عنوان آن‌ها بر مسئله پژوهش منطبق نبود. با مطالعه ۲۳۱ مدرک باقیمانده ۹۹ مدرک دیگر از بررسی خارج شد؛ و در نهایت با مطالعه اجمالی کل محتوای اسناد باقیمانده ۶۹ مدرک دیگر نیز رد شد. در نهایت، ۶۳ مدرک تأیید شد که در بخش فراترکیب این مطالعه از آن‌ها استفاده گردید. در این پژوهش ابتدا همه عوامل استخراج شده از مطالعات پیشین در مفهومی مشابه دسته‌بندی شده‌اند و به این ترتیب، مفاهیم پژوهش مشخص شدند و در این مرحله براساس مشابهت موجود در مقوله‌ها و مفاهیم دسته‌بندی شدند. در مجموع ۱۲۲ کد استخراج شد که در ۱۴ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی بر اساس جدول ۳ دسته‌بندی گردید و پرسشنامه نهایی تنظیم گردید. سپس پرسشنامه تهیه شده بین جامعه آماری توزیع شد. جامعه آماری پژوهش، کاربران (دانشجویان) آموزش‌های مجازی سواد اطلاعاتی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بودند. برای نمونه‌گیری، از روش نمونه‌گیری غیر تصادفی در دسترس استفاده شد. برای تعیین حجم نمونه آماری، از فرمول کوکران استفاده و تعداد ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و تعداد ۳۸۴ پرسشنامه تکمیل شده و بدون نقص مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. داده‌های حاصل از این پرسشنامه‌ها، با استفاده از نرم‌افزار SPSS 25 و اسمارت پی‌ال‌اس<sup>۱</sup> تحت تحلیل عاملی اکتشافی قرار گرفتند. روایی صوری پرسش‌ها را گروهی از متخصصان مرتبط بررسی و تأیید کردند و پایایی پرسشنامه نیز از طریق انجام پیش‌آزمون و سپس از آلفای کرونباخ، معیار پایایی ترکیبی (CR) و روایی همگرا (AVE) محاسبه شد.

## 1. Smart PLS

جدول ۴- ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و AVE

متغیرها	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس (AVE استخراج شده)
آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور	۰/۹۶۴	۰/۹۶۶	۰/۵۵۱
عوامل فنی	۰/۷۸۱	۰/۷۸۳	۰/۶۳۷
عوامل راهبردی	۰/۹۳۴	۰/۹۳۶	۰/۶۱۸
مؤلفه مدرسین	۰/۹۳۰	۰/۹۳۳	۰/۵۵۰
عوامل ساختاری	۰/۸۵۴	۰/۸۶۰	۰/۵۳۴
عوامل آموزشی	۰/۹۴۵	۰/۹۴۶	۰/۵۸۳
عوامل محتوایی	۰/۹۳۹	۰/۹۴۰	۰/۵۲۱
عوامل سنجش و ارزیابی	۰/۹۲۸	۰/۹۳۳	۰/۵۹۰

آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی متغیرهای پژوهش از ۰/۷ بیشتر است که نشان‌دهنده پایایی مناسب متغیرهای پژوهش است، همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضرایب AVE متغیرهای پژوهش بیشتر از ۰/۵ است که حاکی از روایی همگرا مناسب متغیرهای پژوهش است.

### یافته‌ها

در بخش کیفی به این پرسش که عوامل مؤثر توسعه آموزش‌های مجازی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های علوم پزشکی ایران کدامند؟ با توجه به روش فراترکیب پاسخ داده شد که عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران شامل عوامل فنی، عوامل راهبردی، مؤلفه مدرسین، عوامل ساختاری، عوامل آموزشی، عوامل محتوایی، عوامل سنجش و ارزیابی بوده است (جدول ۱). در بخش کمی پژوهش ابتدا به بررسی ویژگی‌های جمعیت شناختی و پاسخ‌دهندگانی پرداخته خواهد شد که در پژوهش و تکمیل پرسشنامه همکاری کرده بودند. نتایج به‌دست‌آمده در گروه موردبررسی نشان می‌دهد که ۴۰/۱ درصد (۱۵۴ نفر) مرد و ۵۹/۹ درصد (۲۳۰ نفر) زن بودند. در گروه موردبررسی ۲۶/۸ درصد آزمودنی‌ها کمتر از ۲۵ سال، ۴۹/۷ درصد آزمودنی‌ها



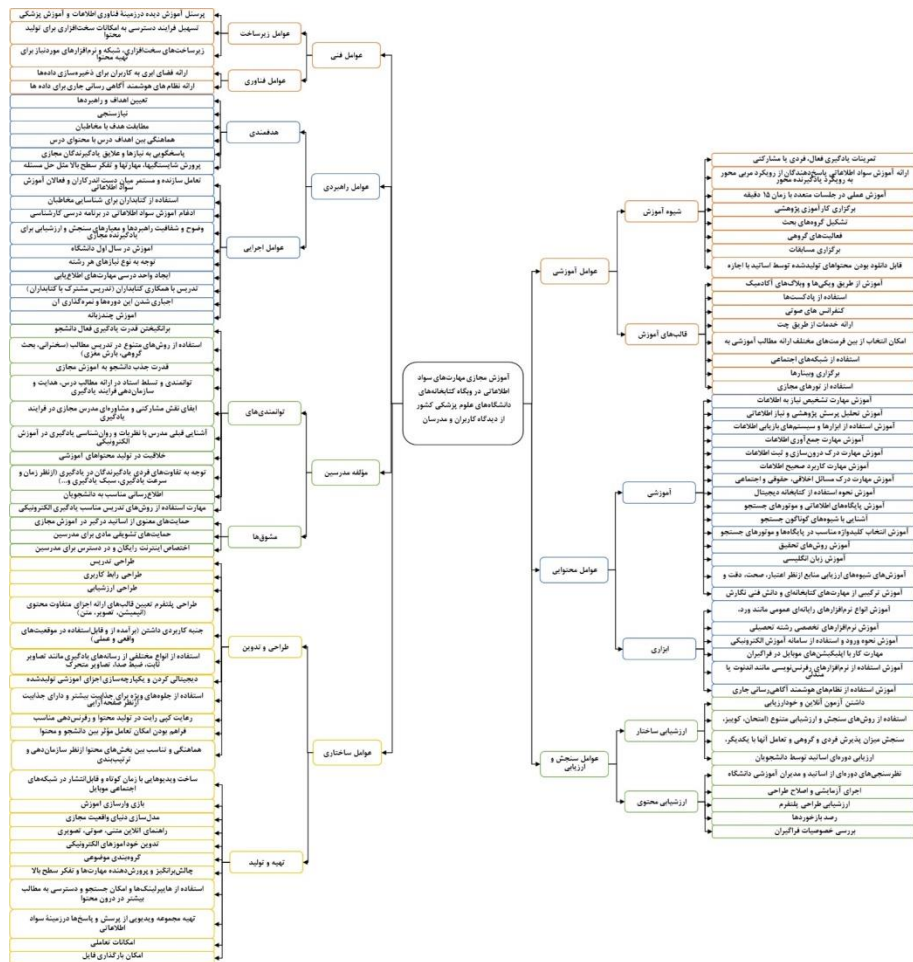
بین ۲۵ تا ۳۵ سال، ۲۳/۵ درصد آزمودنی‌ها ۳۵ سال و بیشتر سن داشتند. همچنین در گروه موردبررسی ۲۲/۹ درصد لیسانس، ۳۵/۲ درصد فوق‌لیسانس و ۴۱/۹ درصد دارای تحصیلات دکتری بودند. در این پژوهش از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف یک‌نمونه‌ای بهره گرفته شد. در صورتی که سطح معناداری از ۰/۰۵ درصد بیشتر باشد متغیر نرمال است؛ در غیر این صورت داده‌ها غیر نرمال‌اند. بنابراین با توجه به جدول ۵ تمامی متغیرها غیر نرمال است.

جدول ۵- نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای بررسی فرض نرمال بودن یا غیر نرمال بودن

متغیرها	حجم نمونه	آماره آزمون	P-value
آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور	۳۸۴	۰/۱۱۷	۰/۰۰۰
عوامل فنی	۳۸۴	۰/۱۷۰	۰/۰۰۰
عوامل زیرساخت	۳۸۴	۰/۱۳۶	۰/۰۰۰
عوامل فناوری	۳۸۴	۰/۱۴۹	۰/۰۰۰
عوامل راهبردی	۳۸۴	۰/۱۹۹	۰/۰۰۰
هدفمندی	۳۸۴	۰/۱۴۵	۰/۰۰۰
عوامل اجرایی	۳۸۴	۰/۱۵۱	۰/۰۰۰
مؤلفه مدرسین	۳۸۴	۰/۲۰۷	۰/۰۰۰
توانمندی‌های استاد در ارائه مطالب درس، هدایت و سازمان‌دهی فرایند یادگیری	۳۸۴	۰/۱۳۸	۰/۰۰۰
مشوق‌ها	۳۸۴	۰/۱۳۴	۰/۰۰۰
عوامل ساختاری	۳۸۴	۰/۱۱۲	۰/۰۰۰
طراحی و تدوین محتوی (پویانمایی، تصویر، متن)	۳۸۴	۰/۰۸۱	۰/۰۰۰
تهیه و تولید و بارگذاری فایل	۳۸۴	۰/۱۶۲	۰/۰۰۰
عوامل آموزشی	۳۸۴	۰/۲۴۷	۰/۰۰۰
عوامل مربوط به شیوه آموزش	۳۸۴	۰/۱۴۱	۰/۰۰۰
عوامل مربوط به قالب‌های مورد استفاده برای آموزش	۳۸۴	۰/۲۲۴	۰/۰۰۰
عوامل محتوایی	۳۸۴	۰/۱۷۴	۰/۰۰۰
آموزشی	۳۸۴	۰/۱۹۸	۰/۰۰۰
مهارت‌های ابزاری	۳۸۴	۰/۱۴۲	۰/۰۰۰

متغیرها	حجم نمونه	آماره آزمون	P-value
عوامل سنجش و ارزیابی	۳۸۴	۰/۱۹۰	۰/۰۰۰
ارزشیابی فراگیران	۳۸۴	۰/۱۲۷	۰/۰۰۰
ارزشیابی ساختار و محتوی	۳۸۴	۰/۱۰۵	۰/۰۰۰

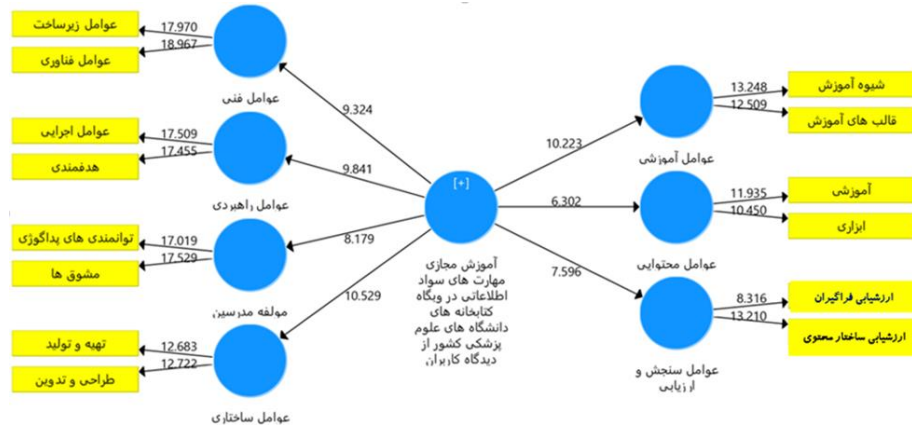
بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند که اگر این مقدار برابر و یا بیشتر از مقدار ۰/۴ شود، مؤید این مطلب است که واریانس بین سازه و شاخص‌های آن از واریانس خطای اندازه‌گیری آن سازه بیشتر بوده و پایداری در مورد آن مدل اندازه‌گیری قابل قبول است. در شکل ۱ مدل مفهومی پژوهش آمده است.



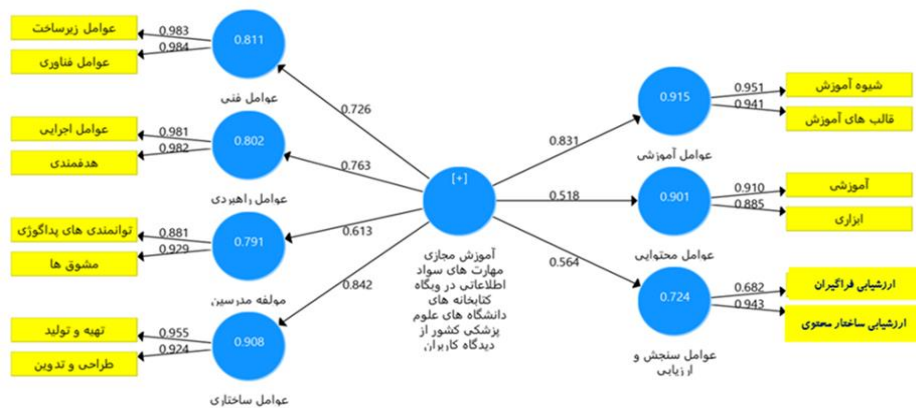
شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش (محقق ساخته)

### ضرایب معناداری $t$ -value و ضریب مسیر استاندارد

در بخش کمی پژوهش در پاسخ به این پرسش که اعتبارسنجی مدل به چه میزانی برآزش دارد به مدل معادلات ساختاری پرداخته شده است (شکل‌های ۲ و ۳). برای بررسی برآزش مدل ساختاری پژوهش از چندین معیار استفاده می‌شود که اولین و اساسی‌ترین معیار، ضرایب معناداری  $t$  است. برآزش مدل ساختاری با استفاده از ضرایب  $t$  به این صورت است که این ضرایب باید از  $1/96$  بیشتر باشند تا بتوان در سطح اطمینان ۹۵٪ معنادار بودن آن‌ها را تأیید ساخت. نتایج معناداری ضرایب براساس مقدار آماره  $t$  گزارش شده است. به طوری که اگر مقدار آماره  $t$  از  $1/96$  بیشتر باشد، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان نتیجه گرفت که متغیر مستقل بر متغیر وابسته تأثیر دارد؛ و ضریب مسیر بالای  $0/4$  مورد تأیید قرار می‌گیرد.



شکل ۲- ضرایب معناداری  $t$ -value در مدل مفهومی برای کاربران



شکل ۳- ضریب مسیر در مدل مفهومی برای کاربران

در این پژوهش برای نشان دادن برازش مدل از ضریب تعیین و کیفیت پیش‌بینی کنندگی ( $Q^2$ ) استفاده شد. چاین<sup>۱</sup> (۱۹۹۸) سه مقدار ۰/۱۹، ۰/۳۳ و ۰/۶۷ را به‌عنوان مقدار ملاک برای مقادیر ضعیف، متوسط و قوی بودن برازش بخش ساختاری مدل به‌وسیله معیار R2 در نظر می‌گیرد. کیفیت پیش‌بینی کنندگی ( $Q^2$ )، قدرت پیش‌بینی مدل را مشخص می‌سازد؛ در این میان هنسلر و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۰۹) سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را برای نشان دادن قدرت پیش‌بینی ضعیف، متوسط و قوی سازه یا سازه‌های برونزای مربوط به آن تعریف کرده‌اند.

جدول ۶- ضریب تعیین و کیفیت پیش‌بینی کنندگی ( $Q^2$ ) برای کاربران

متغیر وابسته	R2	$Q^2$	شدت
عوامل فنی	۰/۸۰۰	۰/۳۵۴	قوی
عوامل راهبردی	۰/۸۰۲	۰/۳۵۰	قوی
مؤلفه مدرسین	۰/۷۹۱	۰/۳۵۸	قوی
عوامل ساختاری	۰/۹۰۸	۰/۳۳۹	قوی
عوامل آموزشی	۰/۹۱۵	۰/۳۳۰	قوی
عوامل محتوایی	۰/۹۰۱	۰/۳۹۵	قوی
عوامل سنجش و ارزیابی	۰/۷۲۴	۰/۴۰۲	قوی
میانگین	۰/۸۳۶	۰/۳۶۱	قوی

همچنین در این پژوهش معیار GOF برای برازش مدل کلی برابر ۰/۵۴ و کوچک‌تر از ۰/۱ محاسبه شده است که نشان‌دهنده برازش قوی مدل است. درنهایت، با توجه به نتایج به‌دست‌آمده رتبه‌بندی مقوله‌های اصلی و فرعی توسعه آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران از دیدگاه کاربران مطابق جدول ۷ مشخص می‌گردد.

1. Chain
2. Hensler et al.

جدول ۷- مقوله‌های اصلی و فرعی توسعه آموزش‌های مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه

کتابخانه‌های علوم پزشکی ایران از دیدگاه کاربران

رتبه‌بندی	ضریب مسیر	ضرایب معناداری t- value	مقوله فرعی	رتبه‌بندی	ضریب مسیر	ضرایب معناداری t- value	مقوله اصلی
۲	۰/۹۸۳	۱۷/۹۷۰	عوامل زیرساخت	۴	۰/۷۲۶	۹/۳۲۴	عوامل فنی
۱	۰/۹۸۴	۱۸/۹۶۷	عوامل فناوری				
۳	۰/۹۸۲	۱۷/۴۵۵	هدفمندی	۳	۰/۷۶۳	۹/۸۴۱	عوامل راهبردی
۴	۰/۹۸۱	۱۷/۵۰۹	عوامل اجرایی				
۱۳	۰/۸۸۱	۱۷/۰۱۹	توانمندی‌های پداگوژی	۵	۰/۶۱۳	۸/۱۷۹	مؤلفه مدرسین
۹	۰/۹۲۹	۱۷/۵۲۹	مشوق‌ها				
۱۰	۰/۹۲۴	۱۲/۷۲۲	طراحی و تدوین	۱	۰/۸۴۲	۱۰/۵۲۹	عوامل ساختاری
۵	۰/۹۵۵	۱۲/۶۸۳	تهیه و تولید				
۶	۰/۹۵۱	۱۳/۲۴۸	شیوه آموزش	۲	۰/۸۳۱	۱۰/۲۲۳	عوامل آموزشی
۸	۰/۹۴۱	۱۲/۵۰۹	قالب‌های مورد استفاده برای آموزش				
۱۱	۰/۹۱۰	۱۱/۹۳۵	آموزشی	۷	۰/۵۱۸	۶/۳۰۲	عوامل محتوایی
۱۲	۰/۸۸۵	۱۰/۴۵۰	ابزاری				
۱۴	۰/۶۸۲	۸/۳۱۶	ارزشیابی فراگیران	۶	۰/۵۶۴	۷/۵۹۶	عوامل سنجش و ارزیابی
۷	۰/۹۴۳	۱۳/۲۱۰	ارزشیابی ساختار و محتوی				

با توجه به جدول فوق در بخش مقوله‌های اصلی از دیدگاه کاربران زیر مؤلفه عوامل ساختاری رتبه اول را با میزان ۰/۸۴۲، عوامل آموزشی ۰/۸۳۱ و عوامل راهبردی ۰/۷۶۳ رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده است، همچنین در بخش مقوله‌های اصلی زیر

مؤلفه عوامل فناوری با میزان ۰/۹۸۴ رتبه اول، عوامل زیرساخت ۰/۹۸۳، هدفمندی ۰/۹۸۲ مرتبه دوم و سوم را دارد و زیر مؤلفه ارزشیابی ساختار با میزان ۰/۶۸۲ رتبه آخر را کسب نموده است.

## نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل مؤثر توسعه آموزش مجازی برای کاربران در وبگاه کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران است. با بررسی متون مربوطه با استفاده از کلیدواژه‌ها و بدون در نظر گرفتن محدودیت زمان انتشار، ۶۳ مدرک شناسایی شد و در نهایت ۱۲۱ کد استخراج شد. بررسی‌ها نشان داد که مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی دارای ابعاد مختلفی است که با پیشرفت استفاده از اینترنت و شبکه‌های مجازی اهمیت آن نمود بیشتری پیدا کرده است. هرکدام از منابع جنبه‌های خاصی از شاخص‌ها را مورد بررسی قرار داده‌اند ولی در هیچ‌کدام از منابع همه شاخص‌ها به‌طور جامع بررسی نشده بود. نکته قابل توجه تأکید بر اهمیت امکان تعامل و گفتگو در آموزش مجازی در بسیاری از منابع مورد بررسی بود. به‌منظور دستیابی به اهداف پژوهش به‌منظور افزایش دقت شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور، نظر خبرگان در این خصوص جهت قابل‌پذیرش بودن شاخص‌ها و طبقه‌بندی آن‌ها جمع‌آوری شد.

نتایج این پژوهش نشان داد که متغیر عوامل ساختاری با آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی بیشترین مقدار ارتباط را دارد. سایر متغیرها همچون عوامل آموزشی با آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، عوامل راهبردی با آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در وبگاه کتابخانه‌های علوم پزشکی ایران از دیدگاه کاربران، عوامل فنی و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، مؤلفه مدرسین و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، عوامل سنجش و ارزیابی و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی، متغیر عوامل محتوایی و آموزش مجازی مهارت‌های سواد اطلاعاتی به ترتیب در رتبه‌های دوم تا هفتم را به خود اختصاص دادند. در تأکید بر شاخص‌های به‌دست‌آمده از عوامل ساختاری که شامل طراحی و تولید

است و از نظر کاربران بالاترین اهمیت را دارد و لذا می‌توان به پژوهش‌های که به‌طور مجزا شاخص‌ها را مورد بررسی قرار داده‌اند اشاره کرد. بزم و مظلومی (۱۳۹۳) استفاده از وبلاگ را به‌عنوان یک مدل موفق در آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی توصیه کرده‌اند. اخوتی و همکاران (۱۳۹۳) عنوان کرده‌اند و یکی‌ها تأثیر مثبتی بر یادگیری دارند، استفاده از یکی‌ها به‌عنوان ابزار مناسب و تأثیرگذار جهت افزایش تعامل و مشارکت دانشجویان در آموزش و همچنین حرکت به‌سوی تغییر کلاس‌های استاد محور به دانشجو محور توصیه می‌گردد. همچنین شفیعی نیک‌آبادی و صفوی جهرمی (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که استفاده از یکی‌ها، وبلاگ‌ها، شبکه‌های اجتماعی، همایش صوتی، پیام آنی (چت)، بازی‌های دیجیتالی، فن‌آوری موبایل باعث افزایش سواد اطلاعاتی دانشجویان می‌شود. بتولی و فهم‌نیا (۱۳۹۷) به اثربخشی خودآموزهای آنلاین سواد اطلاعاتی بر یادگیری دانشجویان اشاره کرده‌اند. نوری و همکاران (۱۳۹۸) از وینارها، شبیه‌سازها، شبکه‌های اجتماعی، تورهای مجازی، بازی‌های گسترده آنلاین و پادکست‌ها به‌عنوان رهیافت‌های نوین در آموزش یاد کرده است. پاتاسی و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۰۹) پادکست‌ها را ابزاری مؤثر در فرایند یادگیری می‌دانند. یانگ و چن (۲۰۱۷) به ساخت ویدیوهایی با زمان کوتاه و قابل انتشار در شبکه‌های اجتماعی موبایل و رایبسون و باودن (۲۰۱۸) به آموزش از طریق ویدیو، پویانمایی، صوت و استفاده از بازی‌ها در موقعیت‌های یادگیری در آموزش سواد اطلاعاتی اشاره کرده است. عبدالکریم و همکاران (۲۰۱۸) عنوان کرده‌اند برای آموزش سواد اطلاعاتی انواع مختلفی از رسانه‌های یادگیری مانند تصاویر ثابت، ضبط صدا، تصاویر متحرک، تلویزیون، چیزهای واقعی، شبیه‌سازی، مدل‌ها وجود دارد.

بنابراین، می‌توان گفت که استفاده از انواع مختلفی از رسانه‌های یادگیری، طراحی پلتفرم تعیین قالب‌های ارائه اجزای متفاوت محتوی حائز اهمیت هستند. بسترهای تعاملی می‌تواند توانایی یادگیری افراد، تسلط بر دانش، زنده کردن فضای آموزش، تسهیل بازخورد اطلاعات، پیشبرد ارزیابی یادگیری و کاهش فشار یادگیری خوانندگان را ارتقا

<sup>۱</sup>. Patasi et al.

دهد. این یک مسیر مهم برای آموزش الکترونیکی سواد اطلاعاتی است. همچنین نکته مهم تأکید بر نقش تعامل است که در بیشتر آموزش‌های راه دور بر آن مؤکد شده است. به نظر می‌رسد توانمند کردن اعضای هیئت‌علمی در استفاده از آموزش مجازی و مجهز کردن آنان به مهارت‌هایی که بتوانند میزان تعامل با دانشجویان را بیشتر کنند بخشی از مشکلات تعامل بین استاد و دانشجو را کاهش دهد. به‌عنوان مثال استفاده از برخی ابزارهای تعاملی در ارائه همچون *Mentimeter, ahaslides, kahoot* در کنار استفاده از ابزارهای تعاملی بالا، استفاده از ابزارهای ارتباطی دیگر همچون پیام‌رسان‌های فوری نیز می‌تواند بخشی از مشکلات تعامل و ارتباط بین استاد و دانشجو را کاهش دهد (معرفت، ۱۴۰۱).

با توجه به نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌شود طراحی براساس اصولی که علم و هنر آموزش و یادگیری دارد، انجام شود که این امر شامل استفاده از تئوری‌ها، روش‌ها و فنون مختلف برای ایجاد تجربیات یادگیری جذاب، مرتبط و معنادار برای فراگیران است. هنگام طراحی، باید نتایج یادگیری را فراگیران به دست آورند و فعالیت‌هایی که تعامل، مشارکت و همکاری آن‌ها را تسهیل می‌کند را در نظر گرفت. همچنین باید مطمئن شویم که همه این عناصر در دسترس، مرتبط و به‌روز هستند تا از یک برنامه یادگیری الکترونیکی موفق اطمینان حاصل گردد؛ مانند استفاده از انواع مختلفی از رسانه‌های یادگیری، طراحی پلتفرم تعیین قالب‌های ارائه اجزای متفاوت محتوی حائز اهمیت هستند. این بخش می‌تواند سرگرم‌کننده و از نظر بصری جذاب باشد. در این راستا، کار گروهی، آموزش‌های آنلاین، بازی‌ها و وب‌سایت‌های تعاملی را به‌عنوان روش‌های آموزش و یادگیری دانش‌آموز محور فعال در آموزش سواد اطلاعاتی توصیه می‌شود. همچنین بسترهای تعاملی می‌تواند توانایی یادگیری افراد، تسلط بر دانش، زنده کردن فضای آموزش، تسهیل بازخورد اطلاعات، پیشبرد ارزیابی یادگیری و کاهش فشار یادگیری خوانندگان را ارتقا دهد که این خود یک مسیر مهم برای آموزش الکترونیکی سواد اطلاعاتی است. نکته مهم دیگر این است که برای موفقیت، مربیان آموزش الکترونیکی باید بر آن شکاف‌های روانی و ارتباطی که ممکن است ناشی از فاصله آموزش از راه دور آن باشد غلبه کنند که به‌واسطه رابطه بین شرکت‌کنندگان، گفت‌وگوی آن‌ها و احساساتی که نسبت به یکدیگر و سیستم آموزشی که در آن مشارکت دارند، تعیین می‌شود.



درنهایت، با توجه به نتایج پژوهش به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود، از پژوهش‌های آزمایشی برای بررسی موضوع توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی استفاده کنند. تدوین مدلی مبتنی بر تجربه‌های زیسته دانشجویان و ذی‌نفعان آموزش یادگیری الکترونیک سواد اطلاعاتی، توانمندسازی کتابداران برای ایفای نقش مؤثر در محیط مجازی در امر آموزش سواد اطلاعاتی انجام شود. همچنین مطالعات کیفی در رابطه با چالش‌های توسعه آموزش مجازی سواد اطلاعاتی از دیدگاه کتابداران، دانشجویان و مدرسان این آموزش‌ها صورت پذیرد.

### منابع

- اخوتی، مریم، مرادزاده، مینا و ذوالعلی، فرزانه (۱۳۹۳). تأثیر آموزش از طریق ویکی بر یادگیری مهارت های اطلاع‌یابی دانشجویان پزشکی. گام‌های توسعه در آموزش پزشکی، ۱۱(۲)، ۱۳۹-۱۵۲.
- اسمعیلی، امیر، رحیمی، صالح و مرادی، محمود (۱۳۹۸). رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌ها در تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های اطلاع‌نگاشت ایفلا. مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۰(۱)، ۷-۲۶.
- بتولی، زهرا و فهیم‌نیا، فاطمه (۱۳۹۷). واکاوی و مروری بر پژوهش‌های حوزه بازی در کتابخانه‌ها. مطالعات کتابداری و علم اطلاعات (مجله علوم تربیتی و روانشناسی)، ۱۰(۳)، ۱۲۹-۱۶۲.
- بتولی، زهرا، فهیم‌نیا، فاطمه، نقشینه، نادر و میرحسینی، فخرالسادات (۱۳۹۸). اثربخشی خودآموزهای آنلاین سواد اطلاعاتی بر یادگیری دانشجویان: مرور نظام‌مند. فناوری آموزش، ۱۴(۱)، ۱-۱۴.
- بزم، سهیلا و مظلومی، سید سعید (۱۳۹۳). بررسی میزان تأثیر آموزش از طریق وبلاگ بر افزایش سطح سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید صدوقی یزد. مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد، ۹(۴)، ۲۸-۳۵.
- پورجمشیدی، مریم، فردانش، هاشم و نوروزی، داریوش (۱۳۹۳). عوامل مؤثر بر تعامل دانشجویان و استاد در محیط آموزشی مبتنی بر وب. دو ماهنامه علمی- پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۷(۱)، ۴۱-۵۰.
- پورکریمی، جواد و علیمردانی، زهره (۱۳۹۹). عوامل مؤثر بر تعاملات در محیط‌های یادگیری

- الکترونیک (مطالعه‌ای فراترکیب). فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۱۱(۱)، ۲۵-۴۴.
- پینگ، سان (۲۰۰۵). سواد اطلاعاتی در آموزش عالی چین (مرضیه بردستانی، مترجم) (۱۳۸۴).  
مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۱۶(۱)، ۱۹۳-۱۹۸.
- جعفریان، سکینه، سعیدی پور، بهمن، سرمدی، محمدرضا و فرج الهی، مهران (۱۳۹۴). بررسی تأثیر محتوای الکترونیکی سواد اطلاعاتی بر مهارت‌های حل مسئله دانشجویان. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲۱(۳)، ۵۷-۷۰.
- حسینی نسب، سیدداوود و حسینی، زهرا. (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش‌های الکترونیکی بر میزان مهارت دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز در مکان‌یابی و دستیابی به اطلاعات و ارزیابی اطلاعات و منابع آن. آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)، ۶(۲۲)، ۱۳-۲۶. SID. <https://sid.ir/paper/183362/fa>
- خادمی‌زاده، شهناز، خلف‌زاده، زهرا و کوهی رستمی، منصور (۱۴۰۲). بررسی ارتباط سبک یادگیری الکترونیکی و سواد رایانه‌ای با میانجی‌گری سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. مطالعات کتابداری و علم اطلاعات، ۱۵(۱)، ۱-۱۷.
- خدادادی، محمدرسول (۱۳۹۶). ارتباط بین رفتار اطلاع‌یابی و باورهای معرفت‌شناختی بر اساس الگوی اطلاع‌یابی ویلسون (مطالعه موردی: دانشجویان تحصیلات تکمیلی مدیریت ورزشی). فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات مدیریت رفتار سازمانی در ورزش، ۴(۳)، ۷۱-۸۰.
- دانشور، میترا (۱۳۹۲). پشتیبانی از مدرسان در آموزش و یادگیری الکترونیکی. مجله بین‌رشته‌ای یادگیری مجازی در علوم پزشکی، ۴(۴)، ۲۵-۴۱.
- دلیلی، حمید، دیانی، محمدحسین و آزاد، اسدالله (۱۳۸۷). بررسی زیرساخت خدمات کتابخانه‌ای آموزش از راه دور دانشگاه پیام نور در پیوند با ساختار آموزشی آن، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱(۴۱)، ۱۲۱-۱۵۶.
- رسولی، بهنام، علی‌آبادی، خدیجه، پورروستایی اردکانی، سعید، احمدی، سلیمان و عسگری، محمد (۱۳۹۹). تدوین و اعتباریابی درونی الگوی طراحی آموزش پزشکی مبتنی بر واقعیت مجازی. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۲۰(۸۳)، ۷۳-۸۱.
- رنگ‌آمیز طوسی، صفیه (۱۳۹۲). تحلیل توانمندی وب‌سایت‌ها در پرورش مهارت‌های سواد اطلاعاتی کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم

- تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.
- سیامک، مرضیه (۱۳۸۹). تأثیر محیط دانشگاهی بر سواد اطلاعاتی دانشجویان کاردانی کتابداری و اطلاع‌رسانی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۱(۴)، ۵۴-۷۱.
- شریفی، محمد، فتح‌آبادی، جلیل، شکری، امید و پاکدامن، شهلا (۱۳۹۸). تجربه آموزش الکترونیکی در نظام آموزشی ایران: فراتحلیل اثربخشی آموزش الکترونیکی در مقایسه با آموزش حضوری. *فصلنامه علمی پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۷(۱)، ۹-۲۴.
- شفیعی نیک‌آبادی، محسن و صفوی جهرمی، گلایل (۱۳۹۶). تأثیر استفاده از ابزارهای فن‌آوری اطلاعات بر سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های سراسری ایران. *مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱۰(۱)، ۶۳-۸۰.
- صراف‌زاده، مریم و خالقی، نرگس. (۱۳۹۷). میزان حضور نرم‌افزارهای مدیریت اسناد در وب‌گاه‌های دانشگاه‌های ایران. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۵۲(۴)، ۱۲۷-۱۴۵. Doi: 10.22059/jlib.2019.233671.1214
- عرب هاشمی، ملیحه، سیف نراقی، مریم و نادری، عزت‌اله (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به مهارت‌های سواد اطلاعاتی در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی نظام آموزش و پرورش ایران. *تفکر و کودک*، ۷(۱)، ۵۵-۸۱.
- عزیزی، سید محسن، فرج‌الهی، مهران، سراجی، فرهاد، خاتونی، علیرضا و سرمدی، محمدرضا (۱۳۹۷). کاربست ویژگی‌های مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی مجازی؛ در دوره‌های آموزش مجازی علوم پزشکی. *توسعه آموزش در علوم پزشکی*، ۱۱(۳۱)، ۶۲-۷۰.
- علی پور، نسرين، نوروزی، داریوش و نوریان، محمد (۱۴۰۰). طراحی الگوی مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت محیط‌های یادگیری الکترونیکی. *فناوری آموزش (فناوری و آموزش)*، ۱۵(۳)، ۵۰۳-۵۱۸.
- قاسمی، علی حسین (۱۳۹۰). مدل توسعه سواد اطلاعاتی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۲۷(۲)، ۳۴۵-۳۶۸.
- قاضی میرسعید، سیدجواد، کلبادی‌نژاد، کمیل، رستگاری مهر، بابک، بنی صفار، مریم و محمدی، مسعود (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی گلستان با استاندارد کتابخانه‌های دانشگاهی ایران. *علوم پزشکی صدر*، ۳(۴)، ۲۵۹-۲۶۷.
- قریشی خوراسگانی، مریم سادات و کریمی مهرآبادی، محمدصادق (۱۴۰۰). سواد اطلاعاتی مبتنی

- بر مووک در اعضای هیئت‌علمی: (مطالعه موردی؛ دانشگاه الزهرا (س)). فصلنامه فناوری آموزش، ۱۵(۳)، ۴۹۱-۵۰۲.
- قنبری، سالار، رزقی شیرسوار، هادی، ضیایی، محمدصادق و مصلح، مریم (۱۳۹۸). ارائه مدل ارزیابی آموزش الکترونیکی در واحد الکترونیکی دانشگاه آزاد اسلامی. تحقیقات مدیریت آموزشی، ۱۱(۴۱)، ۷۵-۱۰۰.
- کیخا، بتول، کیانی، حسن و غائبی، امیر (۱۳۹۸). مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر ارتقای مهارت‌های سواد اطلاعاتی کاربران کتابخانه‌های عمومی ایران؛ مطالعه دلفی. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی (مطالعات تربیتی و روان‌شناسی)، ۹(۲)، ۱۱۴-۱۳۹.
- مجیدی اکبر (۱۳۹۰). نقش کتابخانه‌های دیجیتال در پشتیبانی از آموزش الکترونیکی. پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۷(۲)، ۳۶۹-۳۸۴.
- مختارپور، رضا (۱۳۸۹). برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های آموزشگاهی: ضرورت، اصول و روش‌ها. پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۵(۴)، ۷۴۵-۷۵۵.
- معرفت، رحمان (زیرچاپ). تجربه دانشجویان دانشگاه سمنان در آموزش مجازی. فصلنامه بازیابی دانش و نظام‌های معنایی. DOI: 10.22054/jks.2023.70304.1539
- منتظر، غلامعلی، نصیری صالح، فرزین و فتحیان، محمد (۱۳۸۶). طراحی مدل توسعه سواد اطلاعاتی در ایران. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۳(۲)، ۱۰۹-۱۳۱.
- موسوی، سیده ندا، علیرضایی، سمیرا، رضائی بدر، فرهاد و پورسینا، نرگس (۱۳۹۹). تبیین مؤلفه‌های کلیدی راه‌اندازی و استقرار آموزش مجازی در دانشگاه علوم پزشکی زنجان. توسعه آموزش در علوم پزشکی، ۱۳(۴۰)، ۴۳-۶۰.
- مهدوی نسب، یوسف، سعدی پور، اسماعیل و مرادی، مهسا (۱۳۹۸). بررسی مؤلفه‌های طراحی محیط‌های آموزش الکترونیکی در آموزش عالی و ارائه چارچوب طراحی آموزشی. مجله ایرانی آموزش از دور، ۱(۴)، ۹-۲۴.
- نظری، مریم (۱۳۸۵). طراحی، آزمون، اجرا و ارزیابی درس سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۹(۲)، ۵۳-۹۲.
- نوری، فیروز، فتحی و اجارگاه، کورش، خراسانی، اباصلت و اصنافی، امیررضا (۱۳۹۸). رایانش ابری؛ رهیافتی نوین در آموزش و یادگیری. راهبردهای آموزش (راهبردهای آموزش در علوم پزشکی)، ۱۲(۱)، ۷۴-۸۳.

هاشم‌زاده، محمدجواد و یاری، شیوا (۱۳۸۹). توسعه سواد اطلاعاتی در آموزش عالی کشور: شناسایی عوامل مؤثر. *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۱(۲)، ۱۱۰-۱۳۱.

## References

- Abdulkarim, A., Ratmaningsih, N., & Anggraini, D. N. (2018). Developing civicpedia as a civic education E-learning media to improve students' information literacy. *Journal of Social Studies Education Research*, 9(3), 45-61.
- Alipour, N., Nowrozi, D., & Noorian, M. (1400). Designing the model of components affecting the quality of electronic learning environments. *Education Technology (Technology and Education)*, 15(3), 503-518. [In Persian]
- Andretta, S. (2005). From prescribed reading to the excitement or the burden of choice: Information literacy: foundation of e-learning. *Aslib Proc.*, 57, 181-190.
- Andretta, S. (2011). Evaluating information literacy educators' practices before and after the course facilitating information literacy education: from tutor to learner-centred. *Health Information & Libraries Journal*, 28(3), 171-178
- Arab Hashemi, M., Saif Naraghi, M., & Naderi, E. (2015). Investigating the amount of attention paid to information literacy skills in the book of thinking and research of the sixth grade of the Iranian education system. *Thinking and the Child*, 7(1), 55-81. [In Persian]
- Azami, M., Sharifi, H., & Alvandpur, S. (2020). Evaluating the relationship between information literacy and evidence-based nursing and their impact on knowledge and attitude of nurses working in hospitals affiliated to Kerman University of Medical Sciences on medication errors. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 9(8), 4097-4106
- Azizi, S. M., Farajollahi, M., Saraji, F., Khatouni, A., & Sarmadi, M. R. (2017). Application of the features of the virtual curriculum components: In the virtual education courses of medical sciences. *Development of Education in Medical Sciences*, 11(31), 62-70. [In Persian]
- Baran, E., Correia, A. P., & Thompson, A. (2011). Transforming online teaching practice: Critical analysis of the literature on the roles and competencies of online teachers. *Distance Education*, 32(3), 421-439.
- Batoli, Z., & Fahimnia, F. (2018). Analysis and review of researches in

- the field of games in libraries. *Library and Information Science Studies (Journal of Educational and Psychological Sciences)*, 10(3), 129-162. [In Persian]
- Batoli, Z., FahimNia, F., & Mirhosseini, F. (2017). Effectiveness of information literacy online self-tutorials on students' learning: a systematic review. *Education Technology*, 14(1), 1-14. [In Persian]
- Bazm, S., & Mazloumi, S. S. (2013). Investigating the effect of education through blog on increasing the level of information literacy of students of Shahid Sadoughi University of Medical Sciences and Health Services, Yazd. *Journal of Yazd Center for Studies and Development of Medical Sciences Education*, 9(4), 28-35. [In Persian]
- Bhuasiri, W., Xaymoungkhoun, O., Zo, H., Rho, J. J., & Ciganek, A. P. (2012). Critical success factors for e-learning in developing countries: A comparative analysis between ICT experts and faculty. *Computers & Education*, 58(2), 843-855.
- Bury, S. (2016). Learning from faculty voices on information literacy: Opportunities and challenges for undergraduate information literacy education. *Reference Services Review*, 44(3), 237-252.
- Chauhan, K. (2015). Information literacy in knowledge society: an overview. *International Journal of Physical and Social Sciences*, 5(7), 588-597.
- Chin, W.W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern methods for business research*, 295(2), 295-336.
- Cidral, W. A., Oliveira, T., Di Felice, M., & Aparicio, M. (2018). E-learning success determinants: Brazilian empirical study. *Computers & Education*, 122(3), 273-290.
- Dalili, H., Dayani, M. H., & Azad, A. (2007). Investigating the infrastructure of distance education library services of Payam Noor University in connection with its educational structure. *Library and Information*, 1(41), 121-156. [In Persian]
- Daneshwar, M. (2012). Support for teachers in e-learning. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*, 4(4), 25-41. [In Persian]
- Dorner, D.G. & Gorman, G.E. (2006). Information literacy education in Asian developing countries: cultural factors affecting curriculum development and programme delivery. *IFLA Journal*, 32(4), 281-293
- Dorvlo, S. S., & Dadzie, P. S. (2016). Information Literacy among Post Graduate Students of the University Of Ghana.

- Dreisiebner, S., Polzer, A. K., Robinson, L., Libbrecht, P., Boté-Vericad, J. J., Urbano, C., Mandl, T., Vilar, P., Žumer, M., Juric, M., Pehar, F., & Stričević, I. (2021). Facilitation of information literacy through a multilingual MOOC considering cultural aspects. *Journal of Documentation*, 77(3), 777-797.
- Filha, M. H. F., & Cianconi, R. D. B (2010). Libraries in distance education: if the consortium cederj. *Informacao & sociedade-estudos*, 20(1), 129-138.
- Ghanbari, S., Rezghi Shirsawar, H., Ziyai, M. S., & Mosleh, M. (2018). Presenting the evaluation model of e-learning in the e-unit of Islamic Azad University. *Educational Management Research*, 11(41), 75-100. [In Persian]
- Ghasemi, A. H. (2018). Information literacy development model in the Ministry of Science, Research and Technology. *Journal of Information Processing and Management*, 27(2), 345-368. [In Persian]
- Ghazi Mirsaid, S. J., Kalbadinejad, K., Rastgari Mehr, B., Bani Safar, M., & Mohammadi, M. (2014). Comparative study of libraries of Golestan University of Medical Sciences with the standard of Iranian university libraries. *Sadra Medical Sciences*, 3(4), 259-267. [In Persian]
- Goras-Postica, V. (2020). Curriculumul universitar de educație interculturală.
- Grimal, A., Dubois-Brissonnet, F., & Dumoulin, E. (2015). Information literacy training in AgroParisTech food studies. *International Journal of Food Studies*, 4(2), 126-133.
- Guo, J., & Huang, J. (2021). Information literacy education during the pandemic: The cases of academic libraries in Chinese top universities. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(4), 1-9.
- Harris, B. R. (2013). Subversive infusions: Strategies for the integration of information literacy across the curriculum. *The Journal of Academic Librarianship*, 39(2), 175-180.
- Hashemzadeh, M. J., & Yari, Sh. (1389). Development of information literacy in higher education of the country: identification of effective factors. *National Library and Information Organization Studies Quarterly*, 21(2), 110-131. [In Persian]
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing, Sinkovics, R.R. and Ghauri, P.N. (Ed.) *New Challenges to International Marketing (Advances in International Marketing, Vol. 20)*, Emerald Group Publishing Limited, Leeds, pp. 277-319.

- [https://doi.org/10.1108/S1474-7979\(2009\)0000020014](https://doi.org/10.1108/S1474-7979(2009)0000020014).
- Hopkins, E. S., & Julian, S. (2009). An evaluation of an upper-division, general education information literacy program. *Communications in Information Literacy*, 2(2), 67-83.
- Hosseini Nasab, S. D., & Hosseini, Z. (2012). The effectiveness of electronic education on the skill level of master's students of Islamic Azad University, Tabriz branch in locating and accessing information and evaluating information and its sources. *Education and Evaluation (Educational Sciences)*, 6(22), 13-26. SID. <https://sid.ir/paper/183362/fa>. [In Persian]
- Ismaili, A., Rahimi, S., & Moradi, M. (2018). The relationship between information literacy and the ability of library users to recognize fake news based on IFLA information mapping components. *Library and Information Organization Studies*, 30(1), 7-26. [In Persian]
- Jafarian, S., Saidipour, B., Sarmadi, M. R., & Farajollahi, M. (2014). Investigating the effect of information literacy electronic content on students' problem solving skills. *Research and planning quarterly in higher education*, 21(3), 57-70. [In Persian]
- Jiyane, G. V., & Onyancha, O. B. (2010). Information literacy education and instruction in academic libraries and LIS schools in institutions of higher education in South Africa. *South African journal of libraries and information science*, 76(1), 11-23.
- Johnson, A. M., Sproles, C., Detmering, R., & English, J. (2012). Library instruction and information literacy 2011. *Reference Services Review*, 40(4), 601-703.
- Karimi, Z., Ashrafi-Rizi, H., Papi, A., Shahrzadi, L., & Hassanzadeh, A. (2015). Effect of information literacy training course on information literacy skills of undergraduate students of Isfahan University of Medical Sciences based on ACRL standards. *Journal of education and health promotion*, 4(1), 1-7.
- Khademizadeh, Sh., Khalafzadeh, Z., & Kohi Rostami, M. (2023). Investigating the relationship between e-learning style and computer literacy with the mediation of information literacy of students of Shahid Chamran University of Ahvaz. *Library and Information Science Studies*, 15(1), 1-17. [In Persian]
- Khlaisang, J., & Koraneekij, P. (2019). Open Online Assessment Management System Platform and Instrument to Enhance the Information, Media, and ICT Literacy Skills of 21st Century Learners. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 14(7), 111-127.



doi:<http://dx.doi.org/10.3991/ijet.v14i07.9953>

- Khodadadi, M. R. (2016). The relationship between information-seeking behavior and epistemological beliefs based on Wilson's information-seeking model (case study: sports management graduate students). *Scientific-Research Quarterly of Organizational Behavior Management Studies in Sports*, 4(3), 71-80. [In Persian]
- Kickham-Samy, M., & McCarthy, S.C. (2018). Weaving Information Literacy Instruction into the Fabric of Your e-Learning Program. In: Piña, A., Lowell, V., Harris, B. (Eds) *Leading and Managing e-Learning*. Educational Communications and Technology: Issues and Innovations. Springer, Cham. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-61780-0\\_10](https://doi.org/10.1007/978-3-319-61780-0_10)
- Kikha, B., Kayani, H., & Ghazibi, A. (2018). Effective components and indicators on improving the information literacy skills of Iranian public library users; Delphi study. *Library and Information Research Journal (Educational and Psychological Studies)*, 9(2), 114-139. [In Persian]
- Lau, J. (2006). *Guidelines on information literacy for lifelong learning*. Boca del Río, Veracruz, México: International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA).
- Lepik, K., Seiler, V., & Miil, K. (2017). The win-win game of information literacy education: subject librarians tutoring information literacy online course for doctoral students. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 3(4), 843-856.
- Liu, F., & Zhang, Q. (2021). A new reciprocal teaching approach for information literacy education under the background of big data. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 16(3): 246-260.
- Magnuson, M. L. (2013). Web 2.0 and information literacy instruction: Aligning technology with ACRL standards. *The Journal of Academic Librarianship*, 39(3), 244-251.
- Mahdavi Nasab, Y., Saadipour, E., & Moradi, M. (2018). Examining the design components of e-learning environments in higher education and providing an educational design framework. *Iranian Journal of Distance Education*, 1(4), 9-24. [In Persian]
- Majidi, A. (2011). The role of digital libraries in supporting electronic education. *Journal of information processing and management*, 27(2), 369-384. [In Persian]
- Marefat, R. (in press). The experience of Semnan University students in virtual education. *Knowledge Retrieval and Semantic Systems*.

- DOI:10.22054/jks.2023.70304.1539. [In Persian]
- Martzoukou, K., & Tramantza, E. (2014, October). Virtual Embedded Librarianship for Information Literacy Teaching. *In European Conference on Information Literacy* (pp. 446-455). Springer, Cham.
- McClurg, C., Powelson, S., Lang, E., Aghajafari, F., & Edworthy, S. (2015). Evaluating effectiveness of small group information literacy instruction for Undergraduate Medical Education students using a pre-and post-survey study design. *Health Information & Libraries Journal*, 32(2), 120-130.
- Mokhtarpour, R. (2009). Holding information literacy training workshops in school libraries: necessity, principles and methods. *Information Processing and Management (Information Science and Technology)*, 25(4), 745-755. [In Persian]
- Montazer, Gh. A., Nasiri Saleh, F., & Fathian, M. (2006). Designing a model for the development of information literacy in Iran. *Research and Planning in Higher Education*, 13(20), 109-131. [In Persian]
- Mousavi, S. N., Alirezaei, S., Ramezani Badr, F., & Porsina, N. (2019). Explanation of the key components of setting up and establishing virtual education in Zanzan University of Medical Sciences. *Development of Education in Medical Sciences*, 13(40), 43-60. [In Persian]
- Mrs., D., & Sebuava, S. (2016). Information Literacy among Post Graduate Students of the University of Ghana. *Library Philosophy and Practice*, 1-67.
- Mune, C., Goldman, C., Higgins, S., Eby, L., Chan, E. K., & Crotty, L. (2015). Developing adaptable online information literacy modules for a learning management system. *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, 9(1-2), 101-118.
- Naidoo, S., & Raju, J. (2012). Impact of the digital divide on information literacy training in a higher education context. *South African Journal of Libraries and Information Science*, 78(1), 34-44.
- Nazari, M. (2006). Design, test, implementation and evaluation of information literacy courses for postgraduate courses. *Library and Information*, 9(2), 53-92. [In Persian]
- Ngo, H. T., Pickard, A. J., & Walton, G. (2019). An information literacy teaching model for Vietnam's schools. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 68(3), 1-47. DOI: <https://doi.org/10.1108/GKMC-05-2018-0047>. [https://space.mmu.ac.uk/622274/1/Ngo\\_Pickard\\_Walton\\_GKMC\\_PDF\\_Pr](https://space.mmu.ac.uk/622274/1/Ngo_Pickard_Walton_GKMC_PDF_Pr)

oof.PDF

- Nouri, F., Fathi Vajargah, K., Khorasani, A., & Asnafi, A. R. (2018). Cloud computing; a new approach in teaching and learning. *Education Strategies (Education Strategies in Medical Sciences)*, 12(1), 74-83. [In Persian]
- Okhovvati, M., Muradzadeh, M., & Dhuwal Ali, F. (2013). The effect of teaching through wiki on the learning of information seeking skills of medical students. *Gam magazine Developments in Medical Education*, 11(2), 139-152. [In Persian]
- Osman, H., & van der Walt, T. (2022). Promoting Open and Distance Learning in Ghana: The Benefits of Web-Based Information Literacy Programme for Distance Learners in Tertiary Institutions in Ghana. *Open Access Library Journal*, 9(7), 1-13.
- Pang, L. (2020). Teaching mode of library information literacy course based on hierarchical embedded service. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(10), 27-41.
- Patasi, B., Boozary, A., Hincke, M., & Jalali, A. (2009). The utility of podcasts in Web 2.0 human anatomy. *Medical education*, 43(11), 1081-1117.
- Ping, S. (2005). Information literacy in Chinese higher education (Marzieh Bardestani, translator) (2004). *Library and Information Organization Studies*, 16(1), 193-198. [In Persian]
- Pourjamshidi, M., Fardanesh H., & Nowrozi, D. (2013). Factors affecting student-teacher interaction in a web-based educational environment. *Bimonthly Scientific-Research Education Strategies in Medical Sciences*, 7(1), 41-50. [In Persian]
- Pourkrimi, J., & Alimardani, Z. (2019). Factors affecting interactions in electronic learning environments (a meta-composite study). *Information and Communication Technology Quarterly in Educational Sciences*, 11(1), 25-44. [In Persian]
- Pustika, R. (2020). Future English teachers' perspective towards the implementation of e-learning in Covid-19 pandemic era. *Journal of English Language Teaching and Linguistics*, 5(3), 383-391.
- Qureshi Khorasgani, M. S., & Karimi Mehrabadi, M. S. (1400). MOOC-based information literacy among faculty members: (case study; Al-Zahra University (S)). *Educational Technology Quarterly*, 15(3), 491-502. [In Persian]
- Rafi, M., JianMing, Z. & Ahmad, K. (2019), Technology integration for students' information and digital literacy education in academic libraries. *Information Discovery and Delivery*, 47(4), 203-217.
- Rangamiz Tousi, S. (2012). *Analyzing the capability of websites in*

- developing children's information literacy skills*. Master's Thesis, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad. [In Persian]
- Rasouli, B., Aliabadi, Kh. Ardakani, S., Ahmadi, S., & Askari, M. (2019). Compilation and internal validation of the medical education design model based on virtual reality. *Iranian Journal of Medical Education*, 20(83), 81-73. [In Persian]
- Richey, R., Klein, J.D., & Tracey, M.W. (2011). *The instructional design knowledge base: Theory, research, and practice*. New York, NY: Taylor & Francis
- Roberts, J. (2020). Future and changing roles of staff in distance education: a study to identify training and professional development needs. In *Expanding Horizons in Open and Distance Learning* (pp. 37-53). Routledge
- Robinson, L., Bawden, D. (2018). Identifying good practices in information literacy education; creating a multi-lingual, multi-cultural MOOC. *The Australian Library Journal*, 62(1-2), 169-185.
- Romero, C., Ventura, S., Zafra, A., & De Bra, P. (2009). Applying Web usage mining for personalizing hyperlinks in Web-based adaptive educational systems. *Computers & Education*, 53(3): 828-840.
- Sagre, G. D. (2018). Re-engineering of libraries and information centre: a need. *First International Conference on Internet of Things and Current Trends in Libraries (ITCTL)*, 132-138.
- Sandelowski, M., Barroso, J., & Voils, C. I. (2007). Using qualitative metasummary to synthesize qualitative and quantitative descriptive findings. *Research in nursing & health*, 30(1), 99-111.
- Sarafzadeh, M., & Khaleghi, N. (2017). The presence of citation management software in the websites of Iranian universities. *Academic Library and Information Research*, 52(4), 127-145. DOI: 10.22059/jlib.2019.233671.1214. [In Persian]
- Sezer, B. (2020). Implementing an information literacy course: Impact on undergraduate medical students' abilities and attitudes. *The Journal of Academic Librarianship*, 46(6), 1-7. DOI: 0.1016/j.acalib.2020.102248.
- Shafii Nikabadi, M., & Safavi Jahromi, G. (2016). The effect of using information technology tools on the information literacy of post-graduate students of Iran's national universities. *Management and planning in the educational system*, 10(1), 63-80. [In Persian]
- Shamsaee, M., Mangolian Shahrabaki, P., Ahmadian, L., Farokhzadian, J., & Fatehi, F. (2021). Assessing the effect of virtual education on information literacy competency for evidence-based practice

- among the undergraduate nursing students. *BMC medical informatics and decision making*, 21(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12911-021-01418-9>
- Shapiro, J. J., & Hughes, S. K. (1996). Information literacy as a liberal art?. *Educom review*, 31(2), 31-35.
- Sharifi, M., Fatehabadi, J., Shokri, O., & Pakdaman, Sh. (2018). The experience of e-learning in Iran's educational system: a meta-analysis of the effectiveness of e-learning compared to face-to-face education. *Scientific Quarterly Journal of Research in School and Virtual Learning*, 7(1), 9-24. [In Persian]
- Siamak, M. (2010). The effect of academic environment on information literacy of library and information associate students. *Library and Information Organization Studies*, 21(4), 54-71. [In Persian]
- Singh, N. (2010). User education and information literacy in agricultural universities of India. *Communications in Information Literacy*, 4(1), 71-86.
- Spante, M., Hashemi, S. S., Lundin, M., & Algers, A. (2018). Digital competence and digital literacy in higher education research: Systematic review of concept use. *Cogent Education*, 5(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1519143>
- Spires, H. A., Paul, C. M., & Kerkhoff, S. N. (2019). Digital literacy for the 21st century. In *Advanced methodologies and technologies in library science, information management, and scholarly inquiry* (pp. 12-21). IGI Global
- Torras i Calvo, M. (2012). Access to Knowledge as a Social Practice: Information Literacy Education for MA Students. In J. Lau, A. Tammamo & T. Bothma (Ed.), *Libraries Driving Access to Knowledge* (pp. 191-212). Berlin, Boston: De Gruyter Saur. <https://doi.org/10.1515/9783110263121.191>
- Valladares, L. (2021). Scientific literacy and social transformation. *Science & Education*, 30(3), 557-587.
- Wang, L. (2007). Sociocultural learning theories and information literacy teaching activities in higher education. *Reference & User Services Quarterly*, 47(2), 149-158.
- Williams, D., & Coles, L. (2007). Teachers' approaches to finding and using research evidence: An information literacy perspective. *Educational research*, 49(2), 185-206.
- Yang, J., Chen, Y. (2017). Practice and Exploration of Micro Course in Information Literacy Education. *Advances in Computer Science Research*, 59(9), 16-20.
- Zhu, S., Yang, H. H., Wu, D., & Chen, F. (2021). Investigating the

relationship between information literacy and social media competence among university students. *Journal of educational computing research*, 59(7), 1425-1449.

# The Model of Factor Analysis of the Resource Providing of Public Libraries from the Point of View of Public Library Librarians

Sedigheh Raeisi<sup>1</sup>, Fahimeh Babalhavaeji<sup>2</sup>,  
Fatemeh Nooshinfard<sup>3</sup>, Zahra Abazari<sup>4</sup>



## Abstract

**Purpose:** Collection development is one of the most important and basic tasks in libraries and it means collecting information resources and data based on a plan set to meet the needs of the users. Considering the increasing growth of publications in the world, the annual increase in the price of books and publications, and the lack of budget and space, no library, however huge, can provide all library materials; Therefore, the selection of information sources is one of the most important stages of collection development, and libraries should allocate their limited financial resources to the preparation of materials that most likely meet the needs of their users. Based on this, the current research aimed to present the model of resource providing for public libraries in Iran from the point of view of librarians.

**Method:** The current research was applied in terms of purpose and survey-analytical in terms of data collection. An exploratory factor analysis was used to present the model. The statistical population of the research included all librarians of public libraries affiliated with the Iran Public Libraries Foundation and the sampling method was cluster random from the provinces of Tehran, Chaharmahal and Bakhtiari, Golestan, Mazandaran, Fars, Khuzestan, Razavi Khorasan, Kerman, Hamedan, and East Azerbaijan were selected in the geographic regions of the center, north, south, east, and west. The total number of librarians in six clusters was 5250. Random-cluster method was used to determine the sample size of the research and the sample size was determined to be 145 librarians. The data collection tool was a questionnaire that was used from the research of Raeisi et al (2022). The validity of the questionnaire was form and content, and its reliability was evaluated using Cronbach's alpha coefficient, which was 0.815.

**Findings:** The findings showed that a set of managerial, structural, cultural, financial, and ethnic factors affected the provision of resources in public libraries. The results of Friedman's test showed that management factors with an average rank of 4.95 in the first place; structural factors with an average rank of 3.75 in the second place; cultural factors with an average rank of 3.19 in the third place; Financial factors ranked fourth with an average rank of 2 and ethnic factors ranked fifth and last with an average rank of 1.11. Institutional policies and guidelines in improving the supply of library resources from the perspective of librarians.

**Conclusion:** In order to improve the collection of public libraries, increasing resources and keeping them up-to-date, pay attention to the opinions of librarians, the users in preparing resources, providing resources related to the values of the society as well as marketing and the lack of excessive dependence of libraries on the government budget is essential.

## Keywords

Collection Development, Resource Providing, Public Libraries, Iran Public Libraries Foundation, Librarians

**Citation:** Raeisi, S., Babalhavaeji, F., Nooshinfard, F., & Abazari, Z. (2025). The Model of Factor Analysis of the Resource Providing of Public Libraries from the Point of View of Public Library Librarians. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 87-112.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3626.2285

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 14 July 2024

Accepted: 6 Sep. 2024

1. Ph.D Candidate, Knowledge and Information Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran  
s\_raeisi2009@yahoo.com

2. Associate Professor, Knowledge and Information Science, Communication and Knowledge Sciences Group, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author)  
f.babalhavaeji@gmail.com

3. Associate Professor, Knowledge and Information Science, Communication and Knowledge Sciences Group, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran  
f.nooshinfard@gmail.com

4. Professor, knowledge and Information Science Group, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran  
abazari391@yahoo.com



**Publisher:** National Library and Archives of I.R. of Iran  
© The Author(s).

## الگوی تحلیل عاملی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی از دیدگاه

### کتابداران کتابخانه‌های عمومی

صدیقه رئیسی<sup>۱</sup> | فهیمه باب‌الحوایجی<sup>۲</sup> | فاطمه نوشین فرد<sup>۳</sup> | زهرا اباذری<sup>۴</sup>

#### چکیده

**هدف:** مجموعه‌سازی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین کارها در کتابخانه‌ها و به معنای گردآوری منابع اطلاعاتی براساس طرحی تنظیم‌شده در جهت رفع نیاز مراجعه‌کنندگان است. با توجه به رشد روزافزون انتشارات در سطح جهان، افزایش سالانه قیمت کتاب‌ها و نشریات، کمبود بودجه و فضا، هیچ کتابخانه‌ای هرچند عظیم، قادر به فراهم‌آوری همه مواد کتابخانه‌ای نیست؛ بنابراین، انتخاب منابع اطلاعاتی از مهم‌ترین مراحل مجموعه‌سازی است و کتابخانه‌ها باید منابع مالی محدود خود را به تهیه‌ی موادی اختصاص دهند که به احتمال زیاد، بیشترین نیاز استفاده‌کنندگان خود را برآورده سازد. بر همین اساس، هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی کشور مبتنی بر دیدگاه کتابداران بود.

**روش:** پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ گردآوری داده‌ها، پیمایشی - تحلیلی بوده و برای ارائه الگو از تحلیل عامل اکتشافی استفاده گردید. جامعه آماری پژوهش، شامل تمامی کتابداران کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی و روش نمونه‌گیری، تصادفی خوشه‌ای بود که از استان‌های تهران، چهارمحال و بختیاری، گلستان، مازندران، فارس، خوزستان، خراسان رضوی، کرمان، همدان و آذربایجان شرقی در مناطق جغرافیایی مرکز، شمال، جنوب، شرق و غرب انتخاب شدند. تعداد کل کتابداران در شش خوشه ۵۲۵۰ نفر بود. جهت تعیین حجم نمونه پژوهش از روش تصادفی-خوشه‌ای استفاده و حجم نمونه برابر با ۱۴۵ کتابدار تعیین گردید. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه بود که از پژوهش رئیسی و همکاران استفاده شد که قبلاً از طریق روش گراندد تئوری به دست آمده بود و مبنای پرسش‌نامه قرار گرفت. روایی پرسش‌نامه صوری و محتوایی بود و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفت که میزان آن ۰/۸۱۵ بود.

**یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داد مجموعه‌ای از عوامل مدیریتی، ساختاری، فرهنگی، مالی و عوامل قومیتی بر تأمین منابع در کتابخانه‌های عمومی کشور تأثیرگذار هستند. نتایج آزمون فریدمن نشان داد که عوامل مدیریتی با میانگین رتبه ۴/۹۵ در رتبه اول؛ عوامل ساختاری با میانگین رتبه ۳/۷۵ در رتبه دوم؛ عوامل فرهنگی با میانگین رتبه ۳/۱۹ در رتبه سوم؛ عوامل مالی با میانگین رتبه ۲ در رتبه چهارم و عوامل قومیتی با میانگین رتبه ۱/۱۱ در رتبه پنجم و آخر سیاست‌گذاری‌ها و دستورالعمل‌های نهاد در بهبود تأمین منابع کتابخانه‌ای از دیدگاه کتابداران قرار داشت.

**نتیجه‌گیری:** در راستای بهبود و ارتقای امر مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی، افزایش منابع و روزآمد نگه‌داشتن آن‌ها، توجه به نظرات کتابداران و کاربران در تهیه منابع، تأمین منابع مرتبط با ارزش‌های جامعه و همچنین بازاریابی و عدم وابستگی بیش‌ازحد کتابخانه‌ها به بودجه دولتی ضروری است.

#### کلیدواژه‌ها

مجموعه‌سازی، تأمین منابع، کتابخانه‌های عمومی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، کتابداران

**استناد:** رئیسی، صدیقه، باب‌الحوایجی، فهیمه، نوشین فرد، فاطمه و اباذری، زهرا (۱۴۰۴). الگوی تحلیل عاملی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی از دیدگاه کتابداران کتابخانه‌های عمومی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۶(۱)، ۸۷-۱۱۲.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3626.2285

۱. دانشجوی دکتری، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران  
s\_raeisi2009@yahoo.com

۲. دانشیار، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه علم اطلاعات و ارتباطات، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)  
f.babalhavaeji@gmail.com

۳. دانشیار، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه علم اطلاعات و ارتباطات، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران  
f.nooshinfard@gmail.com

۳. استاد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران  
abazari391@yahoo.com

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶(۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۶



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
© نویسندگان



## مقدمه

کتابخانه عمومی یک مرکز اطلاع‌رسانی محلی است که همه نوع دانش و اطلاعات را به راحتی در دسترس استفاده‌کنندگان قرار می‌دهد. خدمات کتابخانه‌های عمومی بر اساس برابری دسترسی برای همه صرف‌نظر از سن و سال، نژاد، جنس، مذهب، ملیت، زبان، موقعیت اجتماعی و هر ویژگی دیگری ارائه می‌شود. خدمات و منابع خاص باید برای آن دسته از کاربرانی که به هر دلیلی نمی‌توانند از خدمات و منابع معمول کتابخانه استفاده کنند، فراهم شود. این اشخاص عبارت‌اند از اقلیت‌های زبانی، افراد با ناتوانی‌های جسمی، افرادی که مهارت‌های دیجیتال یا کامپیوتر پایینی دارند، افراد کم‌سواد یا افرادی که در بیمارستان یا زندان هستند. همه گروه‌های سنی باید منابع مرتبط با نیازهای خود را پیدا کنند. مجموعه منابع و خدمات کتابخانه باید شامل همه انواع رسانه‌های مناسب، فناوری‌های مدرن و همچنین منابع سنتی باشد. خدمات و منابع کتابخانه باید با کیفیت، مرتبط با نیازها و شرایط محلی و انعکاس زبان و تنوع فرهنگی جامعه باشد. منابع کتابخانه باید منعکس‌کننده روند جاری و تکامل جامعه بوده و تلاش و تخیلات ذهن بشر را نشان دهد. مجموعه منابع و خدمات کتابخانه نباید در معرض هیچ نوع سانسور عقیدتی، سیاسی، مذهبی یا فشارهای تجاری واقع شود (بیانیه کتابخانه‌های عمومی ایفلا/یونسکو، ۲۰۲۲).

با توجه به رشد روزافزون انتشارات در سطح جهان، افزایش سالانه قیمت کتاب‌ها و نشریات، کمبود بودجه و فضا، هیچ کتابخانه‌ای هرچند عظیم، قادر به فراهم‌آوری همه مواد کتابخانه‌ای نیست؛ بنابراین، انتخاب منابع اطلاعاتی از مهم‌ترین مراحل مجموعه‌سازی است و کتابخانه‌ها باید منابع مالی محدود خود را به تهیه مواد اختصاص دهند که به احتمال زیاد،

بیشترین نیاز استفاده‌کنندگان خود را برآورده سازد و آن، وجود افراد متخصص کتابدار را می-  
طلبد (Abasi Anthony & Atanda, 2018).

مجموعه‌سازی<sup>۱</sup> عبارت است از مجموعه فرایندها و فعالیت‌های مربوط به بررسی  
نیازهای اطلاعاتی، انتخاب، تهیه و دسترس‌پذیر کردن منابع گوناگون اطلاعاتی مورد نیاز جامعه  
کتابخانه اعم از چاپی و غیر چاپی بر اساس یک خط‌مشی معین از راه خرید، اهدا، مبادله،  
ارزیابی و وجین، با انجام دادن فرایندهایی پویا، کارآمد و روزآمد، همچنین به‌کارگیری  
اقتصادی‌ترین روش‌ها در جهت تأمین اطلاعات و امکان دستیابی کاربران به اطلاعات (ابادری  
و باب الحوائجی، ۱۳۹۸).

کتابخانه‌های عمومی در تلاش‌اند که با جامعه رو به رشد همگام باشند و همواره سعی  
دارند نقش مهمی را که بر دوش دارند به‌خوبی ایفا کنند. کتابداران در مجموعه گسترده‌تری خود  
سعی بر آن دارند با در نظر گرفتن بودجه موجود، مجموعه‌ای متناسب با جامعه موردنظر تهیه  
کنند. مجموعه خوب نمی‌تواند مجموعه‌ای با کتاب‌های فراوان در هر زمینه‌ای و هر موضوعی  
باشد. بلکه هر کتابخانه‌ای مراجعه‌کنندگان خاص خود را دارد و باید پاسخگویی نیاز آن گروه  
خاص باشد. در این راستا کارایی کتابخانه‌ها به مهارت کارکنان در برآوردن این نیازها وابسته  
است و کیفیت مجموعه بیش از کمیت آن باید موردتوجه باشد. بر اساس مشاهدات پژوهشگر  
با بیش از یک دهه سابقه فعالیت در کتابخانه‌های عمومی، بسیاری از مراجعه‌کنندگان هنگام  
درخواست منابع موردعلاقه خود با پاسخ منفی کتابداران مواجه می‌شوند و یا اینکه برای  
اقلیت‌های مذهبی و خاص منابعی در کتابخانه‌های عمومی وجود ندارد.

با توجه به آنچه گفته شد مسائل مربوط به مجموعه‌گستری یا مجموعه‌سازی، در  
کتابخانه‌های عمومی اهمیت خاصی دارد، زیرا با این کار می‌توان نیازهای متفاوت مخاطبین  
مختلف را برطرف کرد. علاوه بر این در مجموعه‌سازی، ارزشیابی مجموعه نیز صورت  
می‌گیرد. از طرف دیگر، مسئولیت بزرگی که بر عهده کتابخانه‌های عمومی است ما را بر آن  
می‌دارد که راهکارهایی جهت بهبود مسیر مجموعه‌سازی منابع اطلاعاتی در این مجموعه‌ها در  
نظر گرفته و مطالعاتی در این زمینه انجام پذیرد. پژوهش حاضر بر آن است که با استفاده از فن

<sup>۱</sup>. Collection management

تحلیل عاملی به شناخت عوامل مختلف در تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی دست یابد و در نهایت الگو و مدلی از عوامل و متغیرهای مرتبط با تأمین منابع در کتابخانه‌های عمومی به صورت تحلیل عاملی اکتشافی ارائه دهد.

### پیشینه پژوهش

شهمیرزادی و فهیم‌نیا (۱۳۸۸) با بررسی وضعیت فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی کشور به این نتیجه رسیدند که عدم وجود «هدف و خط‌مشی»، «بخش سفارش»، «کمیته انتخاب» در امر توسعه مجموعه، نارسایی روش‌های انتخاب کتاب، عدم تهیه منابع مناسب برای گروه‌های خاص و اقلیت‌های قومی و مذهبی و عدم توجه به نقش اعضا و کاربران در خرید منابع و روند مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی از جمله مشکلات اصلی کتابخانه‌های عمومی کشور بودند. محمداسماعیل و صالحی فتح‌آبادی (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی میزان انطباق میان مجموعه کتابخانه‌های عمومی شهر کرمان و نیازهای اطلاعاتی کاربران پرداخته‌اند. یافته‌های حاصل از نظرسنجی به دست آمده نشان می‌دهد که کاربران و نیز مسئولین کتابخانه‌ها، منابع موجود در کتابخانه‌ها را از نظر کمی و کیفی در سطحی متوسط ارزیابی کرده و معتقدند منابع موجود تنها توانسته در حد متوسطی نیازهای کاربران را برآورده سازد. همچنین مشخص شد که مراجعان از نحوه انتخاب و گردآوری منابع برای کتابخانه‌ها رضایت چندانی ندارند و معتقدند بین نیازهای اطلاعاتی کاربران و منابع موجود خلأ بزرگی وجود داشته و انطباق مطلوبی میان این دو وجود ندارد. خادمیان و خواجه نامقی (۱۳۹۰) علل انجام مطالعات در حوزه مجموعه‌سازی را افزایش روزافزون منابع اطلاعاتی تولیدشده، افزایش قیمت منابع اطلاعاتی و از طرف دیگر کاهش یا عدم متناسب بودجه کتابخانه‌ها می‌دانند به طوری که کتابخانه‌ها برای غلبه بر چالش‌هایی که این سه عامل به وجود آورده‌اند، درصدد برآمدند با تکیه بر انجام پژوهش، مجموعه‌گستری (انتخاب، فراهم‌آوری و ارزیابی مجموعه) در کتابخانه‌ها را با اثربخشی و هزینه-اثربخشی بالاتری انجام دهند. نعمت‌الهی (۱۳۹۱) با بررسی نگرش کتابداران استان فارس نسبت به روش مجموعه‌سازی متمرکز در این کتابخانه‌ها، به این نتیجه دست یافته است که آن‌ها این روش را مطلوب ارزیابی نمی‌کنند. وی با توجه به نتایج پژوهش خود پیشنهاد می‌دهد که اگر بخشی از بودجه مجموعه‌سازی، در کنار روش

مجموعه‌سازی متمرکز در اختیار کتابخانه‌ها قرار گیرد، از تمرکز در فرایند مجموعه‌سازی کاسته شده و نقش کتابدار و مراجعه‌کننده در امر مجموعه‌سازی پررنگ‌تر می‌شود. مهینی (۱۳۹۳) در بررسی سنجش عملکرد کتابخانه‌های عمومی شهر ارومیه در زمینه تأمین ادبیات قومی، به این نتیجه رسید که با توجه به نیازها و علایق اقوام کرد و ترک، مجموعه‌سازی در این کتابخانه‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است و به همین دلیل توجه به نیازهای اطلاعاتی و نحوه فراهم‌آوری منابع به زبان محلی و بومی در کتابخانه‌های عمومی بسیار حائز اهمیت است. در کل میزان رضایت کاربران و مدیران کتابخانه‌ها، در زمینه تأمین ادبیات قومی، پایین‌تر از حد متوسط است. سهیلی ابداء (۱۳۹۷) در پژوهشی آسیب‌شناسی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی تحت پوشش نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور را مورد مطالعه قرار داده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که منابع کتابخانه‌ها در حد متوسط با نیاز اعضا منطبق بوده و از نقاط قوت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی «شیوه اجرای» ارسال منابع (بدون توجه به محتوای منابع) و انتخاب و فراهم‌آوری منابع برای همه گروه‌های سنی و استفاده از طرح‌های جدید مجموعه‌سازی است. از نقاط ضعف مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی عدم مشارکت کتابداران و اعضا در گزینش و انتخاب منابع، عدم گزینش کتاب‌ها به صورت جامع از همه انتشارات، عدم انتخاب کتاب‌ها به صورت نشریات (به صورت متمرکز)، عدم دسترسی اعضا به نشریات مورد نیاز خود در موضوعات گوناگون، مجموعه‌سازی مواد دیداری و شنیداری و مواد الکترونیکی، منابع اهدایی توسط شهروندان و سازمان‌ها و ارسال کتاب‌های یکسان به صورت متمرکز به کتابخانه‌های هم‌درجه است. روش‌های «مجموعه‌سازی به صورت غیرمتمرکز و ارسال متمرکز (مثل طرح کتاب من) به شکل گسترده» و «مجموعه‌سازی نیمه‌متمرکز» از دیدگاه کتابداران استان تهران بهترین روش‌های مجموعه‌سازی برای کتابخانه‌های عمومی ارزیابی شدند. آبام و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به تحلیل فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی پرداختند. یافته‌ها نشان داد مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی در کتابخانه‌های مورد مطالعه را می‌توان تحت تأثیر عواملی همچون سیاست‌های مجموعه‌سازی، شناسایی نیازهای کاربران، فراهم‌آوری منابع، بودجه و ارزیابی مجموعه مقوله‌بندی کرد. برای مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی خط‌مشی مدونی وجود نداشت و برای فراهم‌آوری آن‌ها

از روش‌های دانلود رایگان، خرید مجموعه‌ای منابع، اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی و یا مبادله بین کتابخانه‌ای استفاده می‌شد. از جمله چالش‌های مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها، فراهم نبودن خط‌مشی مکتوب بود. مطابق با یافته‌ها، می‌توان نتیجه گرفت سازوکار مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های مورد مطالعه، فاقد گروهی از مؤلفه‌های مهم، مانند خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی، اصول مشخص انتخاب و کمیته‌های انتخاب و همچنین ارزیابی مستمر مجموعه است.

استوتیوسن و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۱۰)، با بررسی هزینه‌یابی فرایند گردآوری منابع کتابخانه بر مبنای فعالیت‌های زمان‌گرا به این نتیجه رسیدند که مدیران کتابخانه‌ها به‌طور پیوسته با این فشار روبرو هستند که خدمات کتابخانه‌ای را با بهای پایین‌تر و با کیفیت بهتر به مراجعین ارائه کنند. به‌منظور غلبه بر فشارهای ناشی از هزینه، مدیریت کتابخانه‌ای باید درک خود را از محرک‌های هزینه (عوامل مؤثر بر قیمت ارائه خدمات) افزایش دهند. چیپوتولا و کانوندو<sup>۲</sup> (۲۰۱۴)، در پژوهشی به آسیب‌شناسی فقدان خط‌مشی توسعه مجموعه در کتابخانه دانشگاه مزوزا<sup>۳</sup> اقدام کردند. نتایج، دلالت بر تنوع نظرات کتابداران بخش‌های مختلف در مورد نحوه توسعه مجموعه داشت. بر اساس یافته‌ها، فقدان خط‌مشی مدون برای توسعه مجموعه، باعث ایجاد عدم یکدستی در سیاست‌های انتخاب، فراهم‌آوری و حفظ و نگهداری مجموعه شده بود. در انتها، چنین نتیجه‌گیری شد که وجود خط‌مشی مدون در درازمدت کمک خواهد کرد کتابخانه برای چالش‌هایی که در بخش توسعه مجموعه با آن مواجه است، راه‌حل‌هایی ارائه دهد. خان و بهاتی<sup>۴</sup> (۲۰۱۶)، در پژوهشی به شناسایی عوامل تأثیرگذار در مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دانشگاهی پاکستان پرداختند. نتایج نشان داد عواملی مانند کمبود بودجه، فقدان استانداردهای مرتبط، نبود سیاستی برای توسعه مجموعه و همچنین رشد سریع منابع، بر توسعه و مدیریت مجموعه تأثیر گذاشته است. همچنین یافته‌ها حاکی از آن بود عواملی مانند اهداف، سیاست‌ها و رویه‌های توسعه و مدیریت مجموعه، نیاز کاربران، دسترسی و مالکیت، انتخاب مواد، ارزیابی مجموعه، مسائل حقوقی و به اشتراک‌گذاری منابع به‌طور مستقیم بر

1. Stouthuysen et al.

2. Chaputula & Kanyundo

3. Mzuzu University

4. Khan & Bhatti

توسعه و مدیریت مجموعه تأثیر می‌گذارند. فیلسون<sup>۱</sup> (۲۰۱۸)، در پژوهشی به بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های شیوه‌های مدیریت مجموعه در دو کتابخانه دانشگاهی با رویکرد کیفی پرداخت. نتایج مشخص کرد که هر دو کتابخانه با وجود اینکه بخش مجزا برای مدیریت و توسعه مجموعه داشتند ولی با عدم وجود خط‌مشی مدون برای مدیریت و توسعه مجموعه مواجه بودند. همچنین بودجه ناکافی و غنی نبودن منابع از جمله چالش‌های مهم آن‌ها محسوب می‌شد. منشی و انصاری<sup>۲</sup> (۲۰۲۰)، به بررسی وضعیت مجموعه‌ها و خدمات کتابخانه‌های عمومی در بنگال غربی، هند بر اساس دستورالعمل ایفلا پرداختند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که کتابخانه‌های عمومی در بنگال غربی مشکلات جدی دارند و بنابراین نیاز به توجه فوری دارند. اگرچه یک خط‌مشی مکتوب توسعه مجموعه وجود دارد، هنوز هیچ سیاستی در رابطه با منابع الکترونیکی تدوین نشده است. اگرچه مجموعه‌های متوسطی در همه کتابخانه‌های مورد بررسی موجود است، اما توجه به گستره و عمق آن‌ها نیز بسیار مهم است. به‌طور کلی، این کتابخانه‌ها به مجموعه‌های موجود در نمایشگاه سالانه کتاب وابسته هستند.

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده در زمینه مجموعه‌سازی، پژوهشی که به‌طور خاص و جامع و با هدف ارائه الگوی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور باشد انجام نشده است، اما با بررسی پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها به این نکته می‌توان اشاره کرد که مجموعه‌سازی در بسیاری از کتابخانه‌های عمومی ایران متناسب و منطبق با نیازهای مراجعه‌کنندگان نبوده (شهمیرزادی و فهیم‌نیا، ۱۳۸۸؛ محمداسماعیل و صالحی فتح‌آبادی، ۱۳۹۰؛ سهیلی ابداء، ۱۳۹۷) و در نتیجه منجر به نارضایتی آن‌ها از منابع و مجموعه کتابخانه شده است (محمداسماعیل و صالحی فتح‌آبادی، ۱۳۹۰؛ مهینی، ۱۳۹۳). نتیجه حاصل از این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که در بهترین شرایط موجود در کتابخانه‌ها، رضایت استفاده‌کنندگان از کتابخانه‌ها، در حد متوسط است (محمداسماعیل و صالحی فتح‌آبادی، ۱۳۹۰؛ مهینی، ۱۳۹۳؛ سهیلی ابداء، ۱۳۹۷) و این نشان از عملکرد نامطلوب نهاد کتابخانه‌های عمومی برای مجموعه‌سازی منابع دارد. بررسی‌ها در خارج

<sup>۱</sup>. Filson

<sup>۲</sup>. Munshi & Ansari

از کشور نشان می‌دهد ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های عمومی به‌طور گسترده مورد بحث قرار نگرفته است؛ اما در هر پژوهشی که به این موضوع پرداخته شده، مجموعه‌سازی بر اساس نیاز کاربر و داشتن سیاست‌ها و خط‌مشی مدون و مکتوب مجموعه‌سازی، معیارهای مهمی در نظر گرفته شده‌اند (چپیوتولا و کانیوندو، ۲۰۱۴؛ خان و بهاتی، ۲۰۱۶؛ فیلسون، ۲۰۱۸؛ منشی و انصاری، ۲۰۲۰). همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد تعداد بی‌شماری از کاربران و کتابداران از روند انتخاب منابع به‌صورت متمرکز ناراضی هستند (محمداسماعیل و صالحی فتح‌آبادی، ۱۳۹۰؛ نعمت‌الهی، ۱۳۹۱؛ سهیلی ابداء، ۱۳۹۷)، زیرا پیامدهایی همانند دسترسی نداشتن مراجعه‌کنندگان به مواد اطلاعاتی مورد نیاز، بدون استفاده ماندن تعداد زیادی از منابع مجموعه و به هدر رفتن سرمایه به دلیل خرید کتاب‌های بدون استفاده را به دنبال دارد. به‌طور کلی، می‌توان چنین نتیجه گرفت که اغلب کتابخانه‌های مورد مطالعه با مسائلی همچون فقدان خط‌مشی مدون و مکتوب مجموعه‌سازی، عدم وجود منابع کافی و متناسب با نیاز مراجعان، نارضایتی کاربران از منابع کتابخانه و عدم رضایت مراجعان و کتابداران از نحوه انتخاب و گردآوری منابع، مواجه هستند؛ بنابراین لازم است تا الگویی در زمینه تأمین منابع و مجموعه‌سازی کتابخانه‌های عمومی با استفاده از یک خط‌مشی مدون و مکتوب تهیه شود تا مجموعه‌سازی به‌صورت مطلوب‌تر و بهینه‌تر انجام گیرد تا در نهایت مجموعه منابع کتابخانه‌ها مطابق با نیاز مراجعه‌کنندگان گردد.

## روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ گردآوری داده‌ها، پیمایشی - تحلیلی بوده و برای ارائه الگو از تحلیل عامل اکتشافی استفاده گردید.

جامعه آماری پژوهش، تمامی کتابداران کتابخانه‌های عمومی کشور وابسته به نهاد کتابخانه عمومی است. طبق نتایج به‌دست‌آمده از سامانه نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور «سامان»، تعداد کل کتابداران کتابخانه‌های عمومی کشور براساس آمار این نهاد (۱۹ دی‌ماه ۱۴۰۰)، ۵۲۵۰ نفر بود که در ۳۱ استان کشور فعالیت می‌کردند. در این پژوهش، با توجه به گسترده بودن جامعه آماری جهت انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد، بدین معنی که یک مبنا تعیین گردید و آن خوشه‌ها براساس جهت‌های جغرافیایی

۵ گانه شمال، جنوب، مرکز، شرق و غرب است و سپس مبنای بعدی انتخاب دو کتابخانه بود. علت انتخاب دو کتابخانه این است که پژوهشگر می‌بایست برای مناطق جغرافیایی انتخاب شده معیارهای مشابهی را برای کتابخانه‌ها در نظر می‌گرفت. در این راستا براساس تقسیم‌بندی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور استانی‌هایی انتخاب شدند که دارای کتابخانه مرکزی بودند؛ لذا استان‌هایی که کتابخانه مرکزی نداشتند کنار گذاشته شدند؛ بنابراین همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود حجم نمونه، ۱۴۵ نفر است.

جدول ۱- خوشه‌بندی کتابخانه‌های عمومی کشور جهت گردآوری داده‌های کتابداران

خوشه	استان‌ها	تعداد کتابخانه مرکزی یا اصلی استان	تعداد کتابدار
شمال	گلستان، مازندران	۲	۱۸
جنوب	فارس، خوزستان	۲	۳۰
شرق	خراسان رضوی، کرمان	۲	۳۰
غرب	همدان، آذربایجان شرقی	۲	۴۴
مرکز	تهران، چهارمحال و بختیاری	۲	۲۳
جمع			۱۴۵

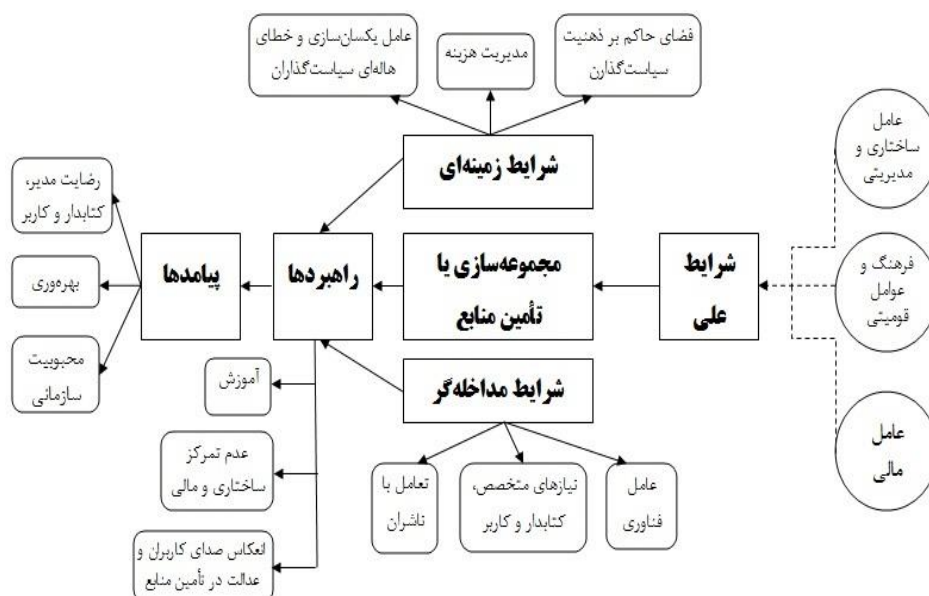
با توجه به خوشه‌بندی کتابخانه‌های عمومی کشور، ارسال ابزار پژوهش از طریق سامانه اینترنت نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و با کسب مجوز لازم به استان‌های موردنظر پژوهش انجام گرفت.

با توجه به این‌که در روش گراند تئوری خبرگان جامعه پژوهش در مصاحبه‌های طولانی در مورد موضوع موردبحث پاسخ می‌دهند و پژوهشگر با روش‌های کدگذاری‌های اولیه، محوری و انتخابی به نظریه مناسب می‌رسد، لذا از روایی مناسبی برخوردار است، به همین دلیل ابزار گردآوری اطلاعات از طریق پژوهش پیشین رئیسی و همکاران (۱۴۰۱) از طریق روش گراند تئوری طراحی و تنظیم شد که خلاصه مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن در شکل ۱ آمده است و روایی آن از طریق خبرگان و تعدادی از کتابداران دارای سابقه کار در کتابخانه‌های عمومی موردبررسی و تائید قرار گرفت و پایایی آن بعد از توزیع ۳۰ پرسش‌نامه مابین کتابداران موردپژوهش با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفت که



میزان آن ۰/۸۱۵ بود.

تحلیل عاملی روشی است که به منظور شناسایی متغیرهای مستقل یا وابسته در مجموعه‌ای از پرسش‌های پرسش‌نامه و سنجش میزان وابستگی متغیرهای مورد بررسی و عامل‌های آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ بنابراین از طریق تحلیل عاملی می‌توان میزان بار عاملی هر متغیر را مورد بررسی قرار داد و میزان بارگذاری آن‌ها را بر عامل‌ها مشخص کرد. با توجه به حساسیت تحلیل عاملی به عدم تقارن، برخی از پرسش‌ها از پرسش‌نامه حذف شد. پایایی، ثبات و هماهنگی منطقی پاسخ‌ها در ابزار اندازه‌گیری را نمایش می‌دهد و به ارزیابی درستی و مناسب بودن یک شاخص کمک می‌نماید (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۴۰۰).



شکل ۱- پارادایم مقوله‌های مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی (رئسی و همکاران، ۱۴۰۱)

در پژوهش حاضر برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، نرم‌افزارهای اس.پی.اس.پی.اس.اس.<sup>۱</sup> و پی.ال.اس.<sup>۲</sup> مورد استفاده قرار گرفت و داده‌های به دست آمده با استفاده از آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۱. SPSS  
۲. PLS

## یافته‌ها

نتایج پرسش‌های پرسش‌نامه در رابطه با عوامل مؤثر بر تأمین منابع و مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور حاکی از وجود ۵ عامل اصلی در ۳۵ گویه (پرسش) بود که در جدول ۲ به‌طور کامل آورده شده است.

جدول ۲- پرسش‌های پرسش‌نامه

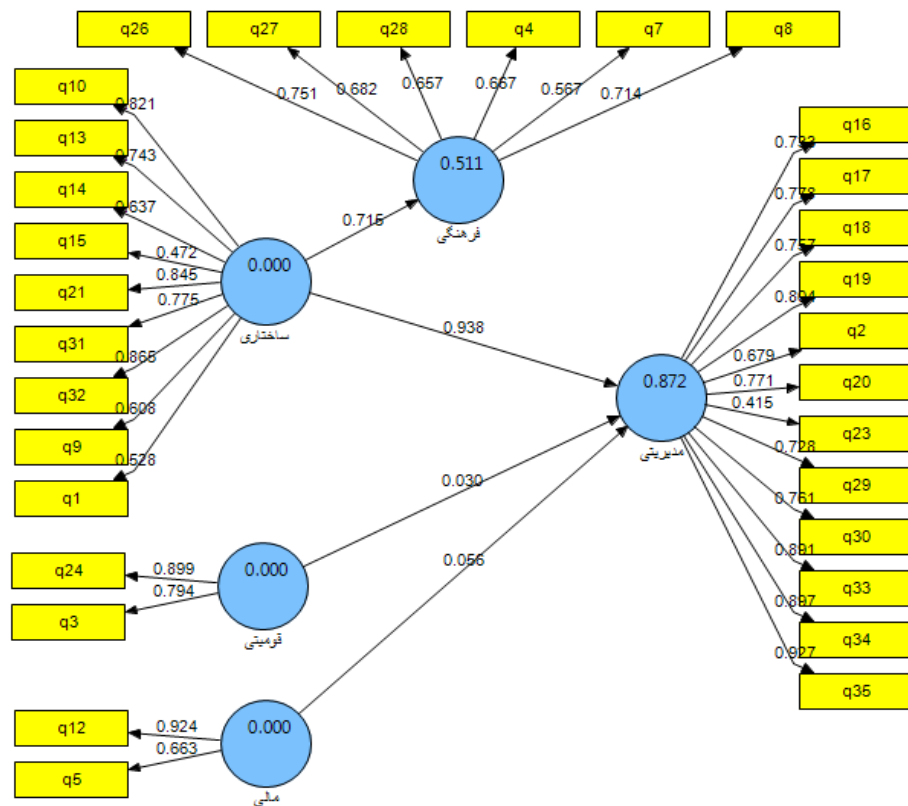
شماره گویه	عنوان پرسش	عوامل اصلی
۱	تا چه میزان با سیاست مجموعه‌سازی متمرکز موافقت می‌کنید؟	ساختاری
۲	تا چه میزان مدیریت نهاد، اختیارات لازم برای کتابدار در مجموعه‌سازی در سطح استان و شهرستان باز گذاشته است؟	مدیریتی
۳	به نظر شما در مجموعه‌سازی تا چه میزان به نیازهای محلی کتابخانه شما (مثلاً قومیت، آداب و رسوم، زبان، مذهب و ...) توجه شده است؟	قومیتی
۴	تا چه میزان در کشور ایران رویکرد تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی بر اساس نیازهای یک گروه خاص (نابینایان، ناشنویان و ...) است؟	فرهنگی
۵	تا چه میزان در کشور ایران وابستگی نهاد به بودجه دولتی منجر به کاهش کیفیت تأمین منابع شده است؟	مالی
۶	تا چه میزان کتابخانه‌های عمومی در جهت جذب بودجه‌های غیردولتی تلاش می‌کنند؟	مالی
۷	تا چه میزان نهاد کتابخانه‌های عمومی در تأمین منابع به هنجارها در جامعه توجه می‌کند؟	فرهنگی
۸	تا چه میزان نهاد کتابخانه‌های عمومی در تأمین منابع به ارزش‌ها در جامعه توجه می‌کند؟	فرهنگی
۹	تا چه میزان دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های نهاد در رابطه با مجموعه‌سازی با دیدگاه‌های بومی و محلی منطبق است؟	ساختاری
۱۰	تا چه میزان در نهاد کتابخانه‌های عمومی تأمین منابع مبتنی بر نیازسنجی عمومی و منطقه‌ای است؟	ساختاری

شماره گویه	عنوان پرسش	عوامل اصلی
۱۱	تا چه میزان تعداد کاربران کتابخانه‌های عمومی به دلیل بی‌توجهی نهاد به نیازهای آن‌ها کاهش یافته است؟	مدیریتی
۱۲	تا چه میزان تمرکز کردن بودجه و هزینه‌کرد در سطح ستاد، کتابخانه‌های عمومی استان و شهرستان‌ها را با مشکل مواجه ساخته است؟	مالی
۱۳	تا چه میزان روش مجموعه‌سازی کنونی به کاهش هزینه‌های آموزش و مهارت کارکنان کتابخانه شما کمک می‌کند؟	ساختاری
۱۴	تا چه میزان روش مجموعه‌سازی کنونی (دقت در انتخاب منابع) به کاهش هزینه و جین کتاب‌ها در مجموعه کتابخانه شما کمک می‌کند؟	ساختاری
۱۵	تا چه میزان روش مجموعه‌سازی کنونی به کاهش هزینه تشکیلات اداری کمک می‌کند؟	ساختاری
۱۶	تا چه میزان در روش کنونی مجموعه‌سازی نهاد نظر کتابدار در مجموعه‌سازی تأثیر داده می‌شود؟	مدیریتی
۱۷	تا چه میزان مجموعه درخواستی مراجعان با مجموعه در دسترس (منابع موجود در کتابخانه شما) از نظر تعداد منابع موجود در کتابخانه تناسب دارد؟	مدیریتی
۱۸	تا چه میزان منابع کتابخانه روزآمد است و ویرایش جدید منابع در دسترس مراجعه‌کننده قرار دارد؟	مدیریتی
۱۹	تا چه میزان روش مجموعه‌سازی کنونی در افزایش میزان مراجعه افراد به کتابخانه تأثیر دارد؟	مدیریتی
۲۰	مجموعه کتابخانه شما تا چه میزان نیازهای اطلاعاتی کاربر را برطرف می‌کند؟	مدیریتی
۲۱	تا چه میزان در روش کنونی مجموعه‌سازی نهاد نظر کتابدار در مجموعه‌سازی تأثیر داده می‌شود؟	ساختاری
۲۲	کتابداران تا چه حد با نیازهای بومی کاربران آشنایی دارند؟	قومیتی
۲۳	روش‌های همکاری بین کتابخانه‌های درون‌سازمانی (عضویت سراسری) تا چه میزان در تأمین نیاز مراجعه‌کنندگان مؤثر است؟	مدیریتی

شماره گویه	عنوان پرسش	عوامل اصلی
۲۴	تا چه میزان کتابداران مناطق جغرافیایی مختلف اختیار مداخله در تصمیم‌گیری‌های مربوط به تأمین منابع را دارند؟	قومیتی
۲۵	تا چه میزان نفوذ ناشران عامل کلیدی در زنجیره تأمین منابع هستند؟	فرهنگی
۲۶	تا چه میزان نهاد کتابخانه‌های عمومی به منظور دست‌یابی به منابع متنوع و غنی با ناشران مختلف ارتباط دارد؟	فرهنگی
۲۷	تا چه میزان منابع اهدایی توسط مراکز و سازمان‌ها (ناشران و ...) در مجموعه‌سازی بهینه کتابخانه‌های عمومی مؤثر است؟	فرهنگی
۲۸	منابع اهدایی توسط اشخاص و شهروندان به چه میزان در مجموعه‌سازی بهینه کتابخانه‌های عمومی مؤثر است؟	فرهنگی
۲۹	تا چه میزان تنوع در موضوعات کتاب‌های کتابخانه شما وجود دارد؟	مدیریتی
۳۰	تا چه میزان نهاد کتابخانه‌های عمومی به منظور تأمین منابع و مجموعه‌سازی متنوع و غنی بر فناوری‌های نوین (طراحی سیستم انتخاب کتاب از کلیه ناشرین، جمع‌آوری مستقیم داده‌ها از کتابداران و اعضا و ...) تمرکز دارد؟	مدیریتی
۳۱	تا چه میزان نظر مراجعه‌کننده کتابخانه در تهیه منابع انعکاس می‌یابد؟	ساختاری
۳۲	تا چه میزان روش فعلی نهاد کتابخانه‌های عمومی در تأمین منابع عادلانه (جلب رضایت کاربران و کتابداران) است؟	ساختاری
۳۳	به نظر شما میزان رضایت کاربران از رشد مجموعه کتابخانه شما از نظر حجم، طی سال‌های گذشته به چه میزان است؟	مدیریتی
۳۴	به نظر شما میزان رضایت کاربران از رشد مجموعه کتابخانه شما از نظر کیفیت، طی سال‌های گذشته به چه میزان است؟	مدیریتی
۳۵	به‌طورکلی تا چه میزان از روش فعلی مجموعه‌سازی نهاد در تأمین منابع کتابخانه‌ها رضایت دارید؟	مدیریتی

جهت تعیین الگوی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، تحلیل عاملی تأییدی مؤلفه‌های عوامل ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و مالی (در

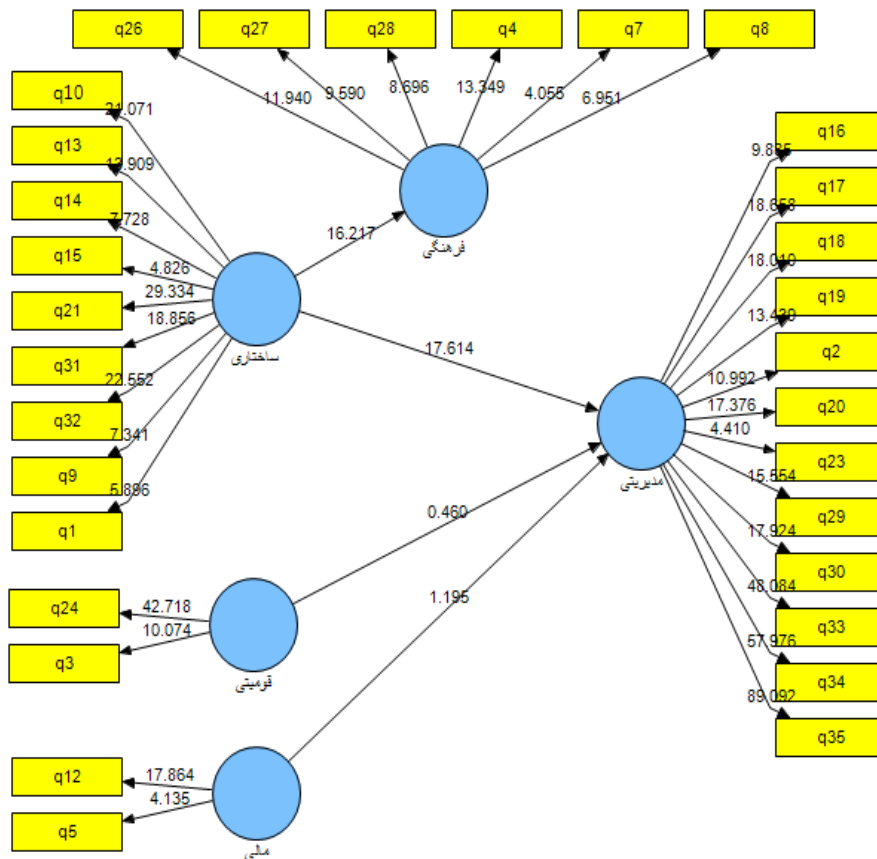
حالت معناداری و مدل تخمین استاندارد) در شکل‌های ۲ و ۳ آورده شده است. آماره معناداری گزاره‌های پرسش‌نامه، همگی به‌جز گزاره‌های ۶، ۱۱، ۲۲ و ۲۵ بزرگ‌تر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ هستند و بدین ترتیب گزاره‌های تبیین شده معنادار هستند و در مدل باقی می‌مانند و تنها گزاره‌های ۶ مربوط به عوامل مالی، ۱۱ مربوط به عوامل مدیریتی، ۲۲ مربوط به عوامل قومیتی و ۲۵ مربوط به عوامل فرهنگی از مدل حذف می‌شوند. بقیه گزاره‌ها و ابعاد تبیین شده، همبستگی بالایی با عامل‌های خود دارند (همگی بزرگ‌تر از ۰/۶).



شکل ۲- تحلیل عاملی تأییدی عوامل ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و مالی در حالت تخمین استاندارد (مدل اصلاحی)

با توجه به شکل ۲، مدل اصلاحی تحلیل عاملی تأییدی عوامل ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و مالی در حالت تخمین استاندارد آورده شده است. در این شکل گزاره‌های شماره ۶، ۱۱، ۲۲ و ۲۵ بنا به اینکه مقادیر به‌دست‌آمده آن‌ها کمتر از مقدار بحرانی بودند، حذف شدند.

در شکل ۳، مدل نهایی و اصلاح شده تحلیل عاملی تأییدی عوامل ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و ملی تأثیرگذار در تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور آورده شده است. از ۳۱ گزاره، عوامل مدیریتی با ۱۲ گزاره، عوامل ساختاری با ۹ گزاره، عوامل فرهنگی با ۶ گزاره، عوامل قومیتی و عوامل مالی هر کدام با ۲ گزاره الگوی تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی را تشکیل دادند.



شکل ۳- تحلیل عاملی تأییدی عوامل ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و مالی در حالت عدد معناداری (مدل اصلاحی)

در ادامه برای بررسی برازش الگوی اندازه‌گیری از معیار پایایی آلفای کرونباخ و روایی میانگین استفاده شده که نتایج آن در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳- گزارش آلفای کرونباخ و روایی همگرایی سازه‌های پژوهش

میانگین	پایایی ترکیبی	ضریب آلفای کرونباخ	مؤلفه‌ها
۰/۵۰۷	۰/۸۹۹	۰/۸۷۲	عوامل ساختاری
۰/۵۹۶	۰/۹۴۵	۰/۹۳۴	عوامل مدیریتی
۰/۵۵۶	۰/۸۳۳	۰/۷۶۳	عوامل فرهنگی
۰/۷۱۸	۰/۸۳۵	۰/۷۱۷	عوامل قومیتی
۰/۶۴۷	۰/۷۸۱	۰/۷۹۳	عوامل مالی

همان‌طور که در جدول ۳ مشخص شده است، ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی در مورد همه مؤلفه‌های پژوهش بالاتر از ۰/۷۰ محاسبه شده است و در نتیجه این معیارها برآزش مناسب الگو را تأیید می‌کند. همچنین براساس نتایج جدول ۳ در ستون مربوط به میانگین همه سازه‌ها بالاتر از ۰/۵۰ ارائه شده است. در نتیجه روایی همگرایی الگو و مناسب بودن برآزش الگوهای اندازه‌گیری نیز تأیید می‌شود. آماره‌های توصیفی پنج عامل اصلی در مجموعه‌سازی و تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی کشور وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی از نظر کتابداران در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴- آماره‌های توصیفی عوامل مؤثر در تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی کشور از نظر کتابداران

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
عوامل ساختاری	۲۰/۵۵۲	۶/۹۳۲	۹	۳۸
عوامل مدیریتی	۲۸/۲۹۵	۱۰/۱۰۸	۱۲	۵۰
عوامل فرهنگی	۱۵/۹۰۴	۴/۵۰۹	۶	۲۶
عوامل قومیتی	۴/۰۶۶	۱/۷۸۸	۲	۸
عوامل مالی	۷/۷۱۴	۱/۷۸۵	۴	۱۰

نتایج جدول شماره ۴، در جدول پارامترهای میانگین و انحراف معیار، حداقل و حداکثر متغیرهای پژوهش (عوامل ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و مالی) ارائه شده است. براساس نتایج به دست آمده، عوامل مدیریتی با میانگین ۲۸/۲، عوامل ساختاری با میانگین

۲۰/۵، عوامل فرهنگی با میانگین ۱۵/۹، عوامل مالی با میانگین ۷/۷ و سپس عوامل قومیتی با میانگین ۴، به ترتیب دارای بیشترین میانگین بودند.  
رتبه بندی عوامل تبیین شده در تأمین منابع (ساختاری، مدیریتی، فرهنگی، قومیتی و مالی) از نظر کتابداران کتابخانه های عمومی با استفاده از آزمون فریدمن در جدول ۵ آورده شده است.

جدول ۵- خروجی آزمون فریدمن

مقادیر	آماره
۱۰۵	تعداد
۳۸۳/۰۰۶	کایدو
۴	درجه آزادی
۰/۰۰۱	معنی داری

با توجه به نتایج جدول ۵، نتیجه آزمون فریدمن با مقدار کایدو برابر با ۳۸۳/۰۰۶ در سطح ۹۹ درصد اطمینان، معنادار است (چون سطح معناداری آزمون کمتر از ۰/۰۱ است)؛ بنابراین ادعا می شود که از دیدگاه کتابداران بین عوامل مورد بررسی از نظر اولویت بندی در تأمین منابع تفاوت وجود دارد. در جدول ۶ این تفاوت ها نشان داده شده است.

جدول ۶- خروجی آزمون فریدمن- میانگین رتبه ها

رتبه	میانگین رتبه	عوامل تبیین شده در تأمین منابع
۲	۳/۷۵	عوامل ساختاری
۱	۴/۹۵	عوامل مدیریتی
۳	۳/۱۹	عوامل فرهنگی
۵	۱/۱۱	عوامل قومیتی
۴	۲	عوامل مالی

با توجه به نتایج جدول ۶، نتیجه میانگین رتبه ها نشان می دهد که بعد عوامل مدیریتی با ضریب ۴/۹۵ در اولویت اول قرار دارد. در نتیجه از دیدگاه کتابداران این عامل در بخش



سیاست‌گذاری و دستورالعمل‌های نهاد، بیشترین تأثیر را بر بهبود تأمین منابع کتابخانه‌ای دارد. همچنین بُعد عوامل ساختاری با ضریب ۳/۷۵ در رتبه دوم، بُعد عوامل فرهنگی با ضریب ۳/۱۹ در رتبه سوم، بُعد عوامل مالی با ضریب ۲ در رتبه چهارم و بُعد عوامل قومیتی با ضریب ۱/۱۱ در رتبه آخر قرار دارد.

## نتیجه‌گیری

اولویت عوامل تبیین‌شده در تأمین منابع کتابخانه‌های عمومی کشور از نظر کتابداران نشان داد که مجموعه‌ای از عوامل مدیریتی، ساختاری، فرهنگی، قومیتی و مالی مؤثر هستند که طبق نتایج به دست آمده به ترتیب عوامل مدیریتی، عوامل ساختاری، عوامل فرهنگی، عوامل مالی و سپس عوامل قومیتی در امر تأمین منابع تأثیرگذار هستند. نتایج پژوهش شهمرزادی و فهیم نیا (۱۳۸۸) همسو با نتایج پژوهش حاضر حاکی از این بود که عدم تهیه منابع مناسب برای گروه‌های قومیتی و مذهبی و همچنین گروه‌های خاص یکی از مشکلات عمده کتابخانه‌های عمومی کشور در تأمین منابع و مجموعه‌سازی است.

از میان عوامل مدیریتی به ترتیب کم‌توجهی و یا بی‌توجهی به عواملی همچون «روزآمدی و دسترسی به ویرایش‌های جدید منابع»؛ «کم‌توجهی به نظرات کتابدار و اختیارات آن‌ها در مجموعه‌سازی منابع کتابخانه» (مطابق با نتایج سهیلی ابداء، ۱۳۹۷)؛ «عدم برطرف کردن نیازهای اطلاعاتی کاربران با توجه به منابع موجود از نظر کتابداران»؛ «عدم تناسب منابع موجود از لحاظ کمیت با نیازهای کاربران»؛ «تمرکز کم بر فناوری‌های نوین در امر مجموعه‌سازی و تأمین منابع»؛ «عدم رضایت از مجموعه‌سازی کنونی در راستای افزایش میزان مراجعه افراد به کتابخانه»؛ «تنوع موضوعی کم منابع موجود» وجود دارد. این عوامل باعث شده است که میزان رضایت کاربران از رشد مجموعه هم از لحاظ کمیت و هم از لحاظ کیفیت از نگاه کتابداران در سطح پایینی باشد (مطابق با نتایج محمداسماعیل و صالحی فتح‌آبادی، ۱۳۹۰؛ مهینی، ۱۳۹۳). همچنین نظر خود کتابداران در رابطه با میزان رضایت از روش فعلی مجموعه‌سازی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در سطح بسیار پایین باشد؛ به طوری که ۶۳/۸ درصد آن‌ها میزان رضایت را کم و تنها ۹/۵ درصد میزان رضایت را زیاد اعلام کرده بودند (همسو با نتایج نعمت‌الهی، ۱۳۹۱).

عوامل ساختاری دومین دسته از عواملی هستند که بر روی مجموعه‌سازی و تأمین منابع برای کتابخانه‌های عمومی تأثیرگذار بودند و طبق نتایج به‌دست‌آمده تأثیرات منفی بر این روند گذاشته‌اند. از میان عوامل ساختاری به ترتیب عواملی همچون «کم‌توجهی به نیازسنجی عمومی و منطقه‌ای»؛ «در نظر نگرفتن نظرات کتابداران کتابخانه‌ها در تأمین منابع» (همسو با نتایج سهیلی ابداء، ۱۳۹۷)؛ «کم‌توجهی به نظرات مراجعه‌کنندگان (کاربران) کتابخانه در تهیه منابع» (مطابق با نتایج شهمیرزادی و فهیم نیا، ۱۳۸۸؛ سهیلی ابداء، ۱۳۹۷)؛ «عادلان نبودن (عدم جلب نظرات کتابداران و کاربران) روش فعلی نهاد کتابخانه‌های عمومی در تأمین منابع»؛ «تطابق کم دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های نهاد در امر مجموعه‌سازی با دیدگاه‌های بومی و محلی»؛ «موافقت کم کتابداران با سیاست‌های مجموعه‌سازی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور»؛ «افزایش هزینه‌های اضافی آموزش و مهارت کارکنان به دلیل روند مجموعه‌سازی کنونی»؛ «کم‌دقتی در انتخاب منابع و افزایش هزینه‌های وجین منابع» و «افزایش هزینه‌های تشکیلات اداری به دلیل پیش گرفتن روش مجموعه‌سازی کنونی» همگی از عوامل ساختاری مهم در روند مجموعه‌سازی کنونی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و عدم موفقیت در این فرایند بودند. نتایج پژوهش چپیتولا و کانپوندو (۲۰۱۴)؛ خان و بهاتی (۲۰۱۶)؛ فیلسون (۲۰۱۸) و منشی و انصاری (۲۰۲۰) هم‌راستا با نتایج پژوهش حاضر حاکی از عدم وجود خط‌مشی مدون برای مدیریت و توسعه مجموعه در کتابخانه‌های موردبررسی بود.

عوامل فرهنگی سومین دسته از عواملی هستند که تأثیرات مهمی بر روند مجموعه‌سازی و تأمین منابع برای کتابخانه‌های عمومی کشور داشتند. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که نهاد کتابخانه‌های عمومی در «تأمین منابع مرتبط با ارزش‌های جامعه»؛ «ارتباط با ناشران مختلف در دستیابی به منابع متنوع و غنی آن‌ها»؛ و «دستیابی به منابع هدایی از طرف مراکز و سازمان‌ها» در حد «متوسطی» موفق بوده است و از نظر کتابداران، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در تأمین منابع برای کتابخانه‌ها به «نیازهای یک گروه خاص (نابینایان، ناشنویان و ...) محدود نبوده» است. همچنین بیشتر از یک‌سوم کتابداران اعلام کردند که «منابع هدایی توسط اشخاص و شهروندان به میزان زیادی در مجموعه‌سازی بهینه کتابخانه‌های عمومی مؤثر» است و نهاد کتابخانه‌های عمومی در

مجموعه‌سازی منابع کتابخانه‌ها «کمتر به ارزش‌های مختلف جامعه» توجه کرده است.

عوامل مالی چهارمین دسته از عواملی هستند که در روند مجموعه‌سازی منابع برای کتابخانه‌های عمومی بر روی سیاست‌ها و آیین‌نامه و دستورالعمل‌های نهاد در این رابطه تأثیرگذار هستند. نتایج نشان داد که ۶۹/۶ درصد کتابداران (بیش از دوسوم کتابداران) بر این نظر توافق دارند که وابستگی بیش‌ازحد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به بودجه دولتی باعث کاهش کیفیت روند مجموعه‌سازی و تأمین منابع برای کتابخانه‌ها شده است. همچنین ۶۳/۹ درصد کتابداران بر این نکته «به میزان زیادی» تأکید داشتند که تمرکز بودجه و اختصاص کم آن به تأمین منابع و هزینه‌کرد آن در سطح ستادهای استانی باعث شده است که روند مجموعه‌سازی و تأمین منابع برای کتابخانه‌های عمومی به درستی انجام نگردد. نتایج پژوهش خان و بهاتی (۲۰۱۶) حاکی از وجود مشکلات مالی به‌عنوان یکی از مشکلات اصلی کتابخانه‌های دانشگاهی در مجموعه‌گستری بود.

عوامل قومیتی از جمله عوامل دیگری هستند که کم‌توجهی به آن‌ها از سوی نهاد کتابخانه‌های عمومی در سیاست‌ها، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به تأمین منابع، به میزان زیادی آشکار است. ۶۵/۷ درصد کتابداران کتابخانه‌های عمومی از کم‌توجهی به نیازهای محلی کتابخانه از لحاظ قومیت، آداب و رسوم، زبان و مذهب کاربران از سوی نهاد کتابخانه‌های عمومی در تأمین منابع خبر دادند. همچنین ۶۳/۸ درصد کتابداران از اختیار آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های مربوط به تأمین منابع را به میزان «کم» و ۳۲/۴ درصد آن‌ها به میزان «متوسط» اعلام کردند. این نتایج حاکی از کم‌توجهی بیش‌ازحد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در رابطه با تأمین منابع مرتبط با کاربرانی با قومیت‌های مختلف کشور و زبان، مذهب و آداب و رسوم و ... آن‌ها در کتابخانه‌های عمومی کشور دارد. این نتیجه همسو با نتایج پژوهش شه‌میرزادی و فهیم نیا (۱۳۸۸) و مهینی (۱۳۹۳) است که حاکی از عدم تهیه منابع مناسب برای گروه‌های قومیتی و مذهبی و همچنین گروه‌های خاص یکی از مشکلات عمده کتابخانه‌های عمومی کشور در تأمین منابع و مجموعه‌سازی است.

به‌طور کلی کتابخانه‌ها بایستی مرکزی برای اجتماع محلی جامعه باشند و افراد مختلف از هر صنفی کتابخانه‌های عمومی را به‌عنوان مکانی برای تجمع صنف خود و تصمیم‌گیری در رابطه با مسائل مختلف در نظر داشته باشند. کتابخانه‌های عمومی

می‌توانند با فراهم کردن امکانات و فضایی برای گردهمایی اجتماعات با محورهای گوناگون، زمینه را برای استفاده آن‌ها از منابع کتابخانه و ترویج فرهنگ مطالعه جهت رسیدن به اهداف متعالی و رشد روزافزون جامعه در مسائل فرهنگی به وجود بیاورند. این امر با تمرکززدایی و دادن اختیارات به مسئولین استانی و شهرستانی و انتصاب مدیران قوی اجرایی و متخصص رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی می‌تواند هر چه بهتر انجام گیرد تا خود کتابخانه‌های شهرستان و استان تصمیم‌گیرنده در رابطه با خدمات و منابع موردنیاز برای کتابخانه‌ها بر اساس نظرات کاربران هر کتابخانه و کتابداران باشند. با دادن اختیارات بیشتر به مدیران کل استانی و روسای شهرستان در رابطه با تأمین منابع موردنیاز و مختص هر کتابخانه که بر پایه نیازهای کاربران بالقوه و بالفعل کتابخانه و نیازهای فرهنگی، قومیتی و مذهبی آن‌ها است می‌توان مجموعه‌ای غنی از منابع را برای کتابخانه تهیه کرد که زمینه را برای استفاده بیشتر کاربران از کتابخانه و افزایش اعضای کتابخانه‌ها به وجود آورد که همین امر می‌تواند مقدمه‌ای برای ترویج فرهنگ مطالعه و در نهایت محبوبیت سازمانی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور باشد.

### پیشنهادها

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر پیشنهادهای ذیل از سوی پژوهشگر ارائه می‌گردد:

- ۱- نیازسنجی اطلاعاتی منابع از کاربران کتابخانه‌ها به صورت مداوم و منظم در فواصل زمانی مشخص؛
- ۲- توجه به نظرات کتابداران و دادن اختیار به آن‌ها در انتخاب و تهیه منابع برای کتابخانه؛
- ۳- تهیه منابع روزآمد و ویرایش‌های جدید آن‌ها برای کتابخانه‌ها؛
- ۴- بهره‌گیری هرچه بیشتر از فناوری‌های نوین اطلاعاتی در امر گردآوری اطلاعات موردنیاز کاربران و تهیه منابع آن‌ها؛
- ۵- توجه به نیازهای فرهنگی، مذهبی، قومیتی، بومی و محلی کاربران کتابخانه‌های سراسر کشور در امر انتخاب و تهیه منابع؛

- ۶- داشتن خط‌مشی مدون و اصولی در رابطه با کل فرایند مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های عمومی کشور و عمل به آن؛
- ۷- ویرایش دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در راستای افزایش تطابق هر چه بیشتر آن‌ها با نیازهای بومی و محلی کاربران در امر مجموعه‌سازی؛
- ۸- ارتباط بیشتر با ناشران مختلف و ارزیابی دقیق آن‌ها در انتشار منابع متنوع جهت انتخاب منابع غنی این ناشران؛
- ۹- توجه بیشتر به نیازهای اطلاعاتی گروه‌های خاص همچون نابینایان و ناشنوایان و تهیه منابع مورد استفاده آن‌ها؛
- ۱۰- اتخاذ تصمیمات عملی در رابطه با کاهش وابستگی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به بودجه دولتی جهت تأمین هر چه بیشتر منابع غنی برای کتابخانه‌ها؛
- ۱۱- تهیه منابع مربوط به بخش نشریات با توجه به نیازها و سلیقه‌های کاربران هر کتابخانه به‌طور جداگانه از طریق نیازسنجی اطلاعاتی آن‌ها به‌صورت مداوم؛
- ۱۲- توجه ویژه و بیشتر مسئولین به تهیه نسخه الکترونیک منابع و یا دسترسی به فایل الکترونیک آن‌ها برای کاربران کتابخانه‌های عمومی کشور.

## منابع

- آبام، زویا، رحمانی، بهناز و سالمی، نجمه (۱۴۰۰). تحلیل فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۱(۱)، ۱۵۱-۱۷۴.
- اباذری، زهرا و باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۹۸). *مدیریت مجموعه‌سازی*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی. خادهمیان، مهدی و خواجه نامقی، اعظم (۱۳۹۰). شناسایی نیازهای اطلاعاتی و میزان رضایت مراجعه‌کنندگان کتابخانه‌های سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد رضوی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۸۸(۴)، ۱۰۵-۱۲۷.
- دانایی‌فرد، حسن، الوانی، سیدمهدی و آذر، عادل (۱۴۰۰). *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت رویکرد جامع*. تهران: اشراقی.

رئیس، صدیقه، باب الحوائجی، فهیمة، نوشین فرد، فاطمه و اباذری، زهرا (۱۴۰۱). ارائه الگوی مجموعه سازی در کتابخانه های عمومی: با رویکرد نظریه زمینه ای. *مطالعات کتابداری و*

علم اطلاعات. DOI: 10.22055/slis.2022.34477.1776

سهیلی ابداء، فاطمه (۱۳۹۷). آسب شناسی مجموعه سازی نهاد کتابخانه های عمومی کشور (مطالعه موردی استان تهران). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور، قم.

شهمیرزادی، طیبه و فهیمة نیا، فاطمه (۱۳۸۸). بررسی وضعیت فراهم آوری و مجموعه سازی در کتابخانه های عمومی کشور. *کتابداری، آرشیو و نسخه پژوهی*. فصلنامه کتاب، ۲۰(۱)، ۱۱۱-۱۳۶.

محمد اسماعیل، صدیقه و صالحی فتح آبادی، زهرا (۱۳۹۰). نگاهی به وضعیت مجموعه سازی در کتابخانه های عمومی مطالعه موردی: کتابخانه های عمومی شهر کرمان (وابسته به نهاد کتابخانه های عمومی کشور). کتاب ماه، ۱۷۰، ۹۹-۱۰۵.

مهینی، نسرین (۱۳۹۳). *سنجش عملکرد کتابخانه های عمومی شهر ارومیه در زمینه تأمین ادبیات قومی از دید کاربران و مدیران کتابخانه ها*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا (س)، تهران.

نعمت الهی، لیلا (۱۳۹۱). *بررسی نگرش کتابداران کتابخانه های عمومی استان فارس نسبت به روش مجموعه سازی متمرکز در این کتابخانه ها*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، شیراز.

## References

- Abam, Z., Rahmani, B., & Salemi, N. (2021). Analysis of the Collection Development Process of Books in Central Library of Universities in Tehran. *Library and Information Science Research*, 11(1), 151-174. DOI: 10.22067/infosci.2021.24004.0. [In Persian]
- Abazari, Z. & Babalhavaeji, F. (2019). *Collection Development Management*. Tehran: The Organization for Reserching and Composing University texbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Reserch and Development in the Humanities. [In Persian]
- Abasi Antony, E. U., & Atanda, L. A. (2018). Collection Development as a Panacea for Promoting Effective Use of Library Resources in Academic Libraries. *Research Journal of Library and Information Science*, 2(4), 39-52.
- Chaputula, A. H., & Kanyundo, A. J. (2014). Collection development policy: How its absence has affected collection development practices at Mzuzu University Library. *Journal of Librarianship and Information*

- Science*, 46(4), 317–325. <https://doi.org/10.1177/0961000614531005>
- Danayifard, H., Alvani, M., & Azar, A. (2021). *Qualitative research methodology in management: a comprehensive approach*. Tehran: Eshraqi. [In Persian]
- Filson, C. K. (2018). Comparative study of collection management practices of academic libraries. *Library Management*, 39(1/2), 66-77. <https://doi.org/10.1108/LM-12-2016-0096>
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) (2022). IFLA-UNESCO Public Library Manifesto. Available at: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2006/1/IFLA-UNESCO%20Public%20Library%20Manifesto%202022.pdf>
- Khademian, M., & KhajehNameghi, A. (2011). Identifying the Information Needs and the Level of Satisfaction of the Clients Using the Libraries Affiliated to “the Organization of Libraries, Museums and Documents Center of Astan Quds Razavi”. *Librarianship and Information Organization Studies*, 22(4), 86-109. [In Persian]
- Khan, G., & Bhatti, R. (2016). An analysis of collection development in the university libraries of Pakistan. *Collection Building*, 35(1), 22-34. <https://doi.org/10.1108/CB-07-2015-0012>.
- Mahini, N. (2015). *Measuring the performance of Urmia city public libraries in providing ethnic literature from the point of view of library users and managers*. Master's thesis, Alzahra University, Tehran. [In Persian]
- Mohammad Esmaeil, S., & Salehi Fathabadi, Z. (2012). A look at the state of collection building in public libraries, a case study: public libraries of Kerman city (affiliated with Iran Public Libraries Foundation). *Ketab-e-Mah*, 170, 99-105. [In Persian]
- Munshi, Sh. A., & Ansari, M.A. (2020). Collections and services of public libraries in West Bengal, India: An evaluative study against the backdrop of the IFLA guidelines. *International Federation of Library Associations and Institutions*, 47(2), 250–262.
- Nematolahi, L. (2013). *Examining the attitude of public library librarians in Fars province towards the centralized collection method in these libraries*. Master's thesis, Shiraz University, Shiraz. [In Persian]
- Raeisi, S., Babalhavaeji, F., Nooshinfard, F., & Abazari, Z. (2022). Presenting a model for public libraries collection development resources based on grounded theory. DOI: 10.22055/slis.2022.34477.1776. [In Persian]
- Shahmirzadi, T., & Fahimnia, F. (2009). A Study on the Status of Acquisition and Collection Development in Public Libraries of Iran. *Librarianship and Information Organization Studies*, 20(1), 111-136. [In Persian]
- SoheiliEbda, F. (2018). *Pathology of Collection Development of Public Libraries in Iran (Case Study of Tehran Province)*. Master's thesis, Payame Noor University, Qom. [In Persian]

Stouthuysen, K., Swiggers, M., Reheul, A. M., & Roodhooft, F. (2010). Time-driven activity-based costing for a library acquisition process: A case study in a Belgian University. *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, 34(2-3), 83-91.



# The Effect of the Lexical Circle, Archivists of I.R.I.B. and Their Inform Abilities

Mohamad Javad Esmaili<sup>1</sup>, Syedali Asghar Razavi<sup>2</sup>,  
Safia Tahmasebi Limoni<sup>3</sup>



## Abstract

**Purpose:** The purpose of the current research was to recognize the relationship between the vocabulary of radio archivists and their information-giving abilities.

**Method:** This research was practical from the point of view of the goal and the point of view of the type was an analytical survey method. The main components for producing a questionnaire were set through extensive library studies and experts' approval using the content validity method with 85 questions, the questionnaire was distributed among the statistical population of the research who were 120 employees of radio and television archives located in Tehran. Descriptive statistics (tables and graphs) and inferential statistics were used to analyze the collected data. Smirnov Kolmogorov test was used to test hypotheses, and the T-test (correlation) and Lisrel software were used for data normality and data analysis.

**Findings:** After three rounds of interviews with archival experts and analyzing the opinions of the participants in the Delphi study panel, the number of 15 components to measure vocabulary was determined, and each of these main components was converted into several quantitative questions in the questionnaire. 85 questions were asked from the statistical population (120 archivists). The average sense of need for information among the respondents was equal to 4.04 and its minimum and maximum were 2.80 and 5, so the average sense of need for information is in the medium to high level, which means that the respondents have up-to-date and useful information in the field of professional activity that have declared more than the average, according to this finding, it is necessary to hold in-service training courses to raise the level of information and knowledge of archivists. The results obtained from the correlation coefficient test indicated that among the 120 respondents of the study, the correlation coefficient with a significance level of  $\alpha = 0.000$  was calculated as  $R = 0.801$ . Since this significance level is higher than the significance level In our case,  $\alpha=0.05$  is smaller, as a result, our null hypothesis is rejected and our main hypothesis was confirmed, so we concluded that there is a positive and significant relationship between the intervening variable and the optimal use of audio archivists' vocabulary. With the increase of this variable, the amount of optimal use of the glossary of radio and television archivists also increases.

**Conclusion:** There was a positive and significant relationship between the intervening variable and the optimal use of the vocabulary of radio and television archivists, meaning that with the increase of this variable, the amount of optimal use of the vocabulary of radio and television archivists also increased. It was significant to provide optimal information in the shortest time, and radio and television archivists could provide information according to the information needs of the clients, and training in the use of information retrieval tools and the professional experiences of archivists improves the quality of information delivery.

## Keywords

Lexical Circle, Archivists, I.R.I.B., Inform Abilities, Librarians

**Citation:** Esmaili, M. J., Razavi, S. A. & Tahmasbi Limoni, S. (2025). The Effect of the Lexical Circle, Archivists of I.R.I.B. and Their Inform Abilities. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 113-134.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3510.2253

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 25 Oct. 2023

Accepted: 31 Dec. 2023

1. Ph.D, Knowledge and Information Science, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran  
surush83@gmail.com

2. Associate Professor,  
Department of Knowledge and Information Science,  
Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran  
(Corresponding Author)  
aa\_razavi@yahoo.com &  
aa.razavi@iau.ac.ir

3. Associate Professor,  
Department of Knowledge and Information Science,  
Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran  
sa.tahmasebi@gmail.com



**Publisher:** National Library and Archives of I.R. of Iran  
© The Author(s).

## تأثیر دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما بر توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان

محمدجواد اسماعیلی<sup>1</sup> | سیدعلی اصغر رضوی<sup>2</sup> | صفیه طهماسبی لیمونی<sup>3</sup>

### چکیده

**هدف:** هدف پژوهش حاضر شناخت رابطه بین دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما و توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان بود.

**روش:** این پژوهش از منظر هدف، کاربردی و از منظر نوع پژوهش، از نظر روش پیمایشی تحلیلی بود که مؤلفه‌های اصلی برای تولید پرسشنامه از طریق مطالعات گسترده کتابخانه‌ای و تایید خبرگان به روش روایی محتوایی با ۸۵ پرسش تنظیم شد و میان جامعه آماری پژوهش که ۱۲۰ نفر از کارکنان آرشیوهای صداوسیما مستقر در تهران بود، توزیع شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری‌شده از آمار توصیفی (جدول و نمودارها) و آمار استنباطی استفاده شده‌است. برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون کولموگراف اسمیرنوف، برای نرمال بودن داده‌ها و تحلیل داده‌ها از آزمون t (همبستگی) و نرم‌افزار لیزرل استفاده شده‌است.

**یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داد، میانگین احساس نیاز به اطلاعات در بین پاسخگویان برابر با ۴/۴۰ و حداقل و حداکثر آن ۲/۸۰ و ۵ است؛ بنابراین میانگین احساس نیاز به اطلاعات در حد متوسط به بالا است که پاسخ‌دهندگان داشتن اطلاعات به‌روز و مفید در حوزه فعالیت حرفه‌ای را بیشتر از حد متوسط اعلام کرده‌اند، با توجه به این یافته، برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت برای بالا بردن سطح اطلاعات و دانش آرشیویست‌ها ضروری است. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب همبستگی حاکی از آن است که در بین ۱۲۰ پاسخگوی مطالعه شده، ضریب همبستگی با سطح معنی‌داری  $\alpha=0/000$  برابر با  $R=0/801$  محاسبه شده‌است. از آنجاکه این سطح معنی‌دار از سطح معنی‌دار موردنظر ما  $\alpha=0/05$  کوچک‌تر است، فرضیه صفر پژوهش رد و فرضیه اصلی تأیید می‌شود، بنابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیر مداخله‌گر و استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد؛ به این معنا که با افزایش این متغیر میزان استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا خواهد کرد.

**نتیجه‌گیری:** رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیر مداخله‌گر و استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد؛ به این معنا که با افزایش این متغیر میزان استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش می‌یابد. ارائه اطلاعات بهینه در کمترین زمان قابل‌توجه است و آرشیویست‌های صداوسیما توانایی ارائه اطلاعات متناسب با نیاز اطلاعاتی مراجعین را دارند و آموزش استفاده از ابزارهای بازیابی اطلاعات و به‌کارگیری تجربیات حرفه‌ای آرشیویست‌ها، کیفیت اطلاع‌رسانی را بهتر می‌کند.

۱. دکتری، علم اطلاعات و دانش‌شناسی،  
دانشگاه آزاد اسلامی بابل، بابل، ایران  
surush83@gmail.com

۲. دانشیار، گروه علم اطلاعات و  
دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی بابل،  
بابل، ایران (نویسنده مسئول)  
aa\_razavi@yahoo.com

۳. دانشیار، گروه علم اطلاعات و  
دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی  
بابل، بابل، ایران  
sa.tahmasebi@gmail.com

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶ (۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۰



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
© نویسندگان

### کلیدواژه‌ها

دایره واژگانی، آرشیویست‌ها، کتابداران، اطلاع‌رسانی، صداوسیما، آرشیو، تهران

استناد: اسماعیلی، محمدجواد، رضوی، علی‌اصغر و طهماسبی لیمونی، صفیه (۱۴۰۴)، تأثیر دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما بر توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۶ (۱)، ۱۱۳-۱۳۴.

## مقدمه

محیط اطلاعاتی جدید و به دنبال آن تغییر توانایی‌های کاربران و نیازهای اطلاعاتی متفاوت، نیاز به ابزارهای یاری‌دهنده در امر بازیابی و سازمان‌دهی اطلاعات رو به رشد را تشدید کرده‌اند. محدودیت در ابزارهای معنایی موجود از جمله اصطلاح‌نامه‌ها، اطلاع‌رسانان را به تفکر مجدد و بازنگری این ابزارها واداشته است. این توسعه جدید در ابزارهای کمکی نشان‌دهنده درک رو به رشد اهمیت تحلیل معنایی در پردازش اطلاعات است (Nelson, 2014). از آنجایی که کتابداران در تبادل دانش، نقش واسطه‌ای دارند، در عصر جدید چالش‌ها و گستره مسئولیت‌های آنان به طور قابل توجهی افزایش یافته است تا اینکه قادر باشند به طور مطلوبی یاری‌دهندگان مهمی برای کنترل جهان اطلاعات در حال گسترش باشند (مهدوی، ۱۳۷۹).

آرشیویست‌های صداوسیما نیز برای ارائه نقش واسطه‌ای، می‌بایست آموخته‌هایی را که در طول دوران تحصیل و کار تجربی به دست آورده‌اند، به گونه‌ای در ذهن خود نظم دهند تا اطلاعات را به صورت بهینه و در تعامل با نیازمندان، بازیابی کنند و به کارگیرند. سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران با در اختیار داشتن بزرگ‌ترین آرشیو صوتی و تصویری کشور و کتابخانه‌های متعدد، با بهره‌گیری از توان اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های شاغل در خصوص اطلاع‌رسانی به مراجعان- که عموماً برنامه‌سازان شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی هستند- اقداماتی انجام داده است، اما این اقدامات برای بزرگ‌ترین سازمان آرشیوی صدا و تصویر در کشور، کافی نیست. بر اساس مطالب پیش‌گفته، مسئله پژوهش، در این تحقیق، چگونگی رابطه بین دایره‌واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما و توانایی اطلاع‌رسانی آنان

است، به نوعی که بتواند بین آموخته‌های تخصصی و کاربردی کردن آموخته‌ها، برای نیل به مقصود که همان برآوردن نیاز اطلاعاتی مراجعان است، مفید و راهگشا باشد.

### پیشینه پژوهش

صنعت جو (۱۳۸۴) در پژوهشی می‌گوید: «در حال حاضر اصطلاح‌نامه‌ها در بسیاری از پایگاه‌های اطلاعاتی یاری‌دهنده کاربران در فرمول‌بندی جستجو هستند، به طوری که هم‌اکنون در برخی پایگاه داده‌های موجود در محیط‌های پیوسته، اصطلاح‌نامه‌ها در صفحه اصلی تعامل کاربر با نظام قرار گرفته و قابل استفاده هستند.»

بورکو<sup>۱</sup> و همکاران (۱۳۸۷) می‌گویند: «همان‌گونه که برای ایراد سخنرانی خوب، سخنران می‌بایست بانک واژگانی مناسبی درباره موضوع سخنرانی داشته باشد، کتابداران نیز با داشتن دایره واژگانی مناسب می‌توانند بهتر خدمت‌رسانی کنند، از آنجایی که کتابخانه‌ها در تبادل دانش نقش واسطه دارند، ظهور اینترنت این تصور را ایجاد کرد که کتابخانه‌ها کنار خواهند رفت اما گذشت زمان نشان داد که این تصور فقط از درک ناصحیح موقعیت و کارکرد کتابخانه نشئت گرفته است.»

ریبل<sup>۲</sup> (۲۰۱۳) در پژوهشی پیرامون حل مشکلات و چالش‌های نظام‌های بازیابی کنونی عنوان کرد: «وب معنایی (وب ۳) با هدف ایجاد تعامل بیشتر بین کاربر و ماشین برای بهبود بازیابی اطلاعات مرتبط و افزایش میزان ربط توسعه یافت.»

راپل<sup>۳</sup> (۲۰۱۳) می‌گوید: «از آنجایی که کتابداران در تبادل دانش، نقش واسطه‌ای دارند. در عصر جدید چالش‌ها و گستره مسئولیت‌های آنان به طور قابل توجهی افزایش یافته است تا اینکه قادر باشند به طور مطلوبی یاری‌دهندگان مهمی برای کنترل جهان اطلاعات در حال گسترش باشند.»

از طرف دیگر وینتر<sup>۴</sup> (۲۰۱۶) سه عملکرد اساسی کتابداران را شناسایی کرده است که

1. Borko

2. Ribble

3. Rappl

4. Winter

عبارت‌اند از: الف) رده‌بندی دانش برای سازمان‌دهی آن، ب) نمایه‌سازی دانش ثبت‌شده برای اینکه دانش قابل‌دسترسی شود، ج) شناخت نظم رسمی و غیررسمی پیکره‌های متنوع دانش. کتابداری ابر علمی است که تلاش می‌کند هم یک پیکره دانش هم نظم پیکره‌های مختلف دانش و روابط بین آن‌ها را شناسایی کند.

ابوت<sup>۱</sup> (۲۰۱۸) می‌گوید: «آنچه امروزه مسئله اصلی علم اطلاع‌رسانی را تشکیل می‌دهد، شیوه‌های دسترسی به اطلاعات است. اگر قبلاً نگرانی متخصصان علم اطلاع‌رسانی، جمع‌آوری منظم منابع و فراهم آوردن کتابشناسی‌ها بود، اکنون بیشتر تلاش‌ها معطوف به فراهم آوردن اطلاعات بیشتر درباره منابع و رسانیدن آن‌ها به استفاده‌کننده نهایی است. به همین دلایل می‌توان گفت امروزه ساختارهای سنتی کتابخانه‌ها درهم‌ریخته و نظم نوینی جایگزین آن شده است. در گذشته نقش سنتی کارکنان بخش مرجع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی، ارائه اطلاعات کتابشناسی به مراجعه‌کنندگان بود یعنی ارائه اطلاعات درباره اطلاعات، اما امروزه وظیفه آنان هدایت مراجعان به خود همان اطلاعات است. اتفاق مهم دیگری که در فرایند انقلاب اطلاعات رخ داده تقسیم منابع است. ایجاد شبکه‌های اطلاع‌رسانی با استفاده از فن‌آوری‌های نوین اطلاعات موجب شد که هم مراکز اطلاعاتی یک کشور هم همه مراکز اطلاعاتی جهان در منابع یکدیگر سهیم شوند.»

این تغییرات ممکن است مستلزم بازمفهوم‌سازی نقش کتابدار باشد. بر طبق گفته ریوز<sup>۲</sup> کتابدار قرن بیست و یکم، واسطه اطلاعاتی است که حداقل سه وظیفه اساسی را بر عهده دارد: ۱. تشخیص: کتابدار به‌عنوان تشخیص‌دهنده از فنون مصاحبه تحلیلی برای تعیین توانایی‌های شخصی، سطح اطلاعات لازم، نوع مناسب بسته اطلاعاتی، هزینه و شیوه مناسب تحویل اطلاعات یا مدرک استفاده می‌کند.

۲. تجویز: سازمان‌دهی و پردازش اطلاعات برای برآورده کردن نیازهای اطلاعاتی

مراجعه‌کننده.

۳. ارزشیابی: تعیین اینکه آیا تجویز و تشخیص اثربخش بوده است؟

1. Abbot

2. Reeves

اگرچه این الگو ماهیتی پزشکی دارد و ممکن است تصویر ناکاملی از کتابدار آینده نشان بدهد اما بافت مهمی برای وظیفه اطلاع‌رسانی - که کتابداران اغلب انجام می‌دهند - فراهم می‌کند. تمرکز این الگو بر پذیرفتن نیازها و مسائل خاص استفاده‌کننده و در نظر گرفتن کتابخانه به‌عنوان نظامی ارزشی قرار دارد. پذیرفتن این الگو مستلزم بازساختارسازی خط‌مشی‌ها و فعالیت‌های کتابخانه برای منعکس کردن نیازهای فردی مراجعه‌کنندگان خواهد بود. ریوز (۲۰۱۸) در پژوهشی اعلام کرد نظام‌های اطلاعاتی فقط وقتی اثربخش هستند که به‌جای نیازهای دستگاه اداری، نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان را برطرف سازند. این بدین معناست که کتابداران نیازمند انجام دادن تحلیلی منظم از نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان و تحلیل موانع سازمانی دسترسی خواهند بود. به‌طور مثال آن‌ها به‌طور مداوم با افزایش شبکه‌سازی و بهره‌گیری از فناوری اطلاعات، دسترسی به اطلاعات را بهبود خواهند بخشید.

گروه‌های اندکی هستند که همانند کتابداران آشنایی زیادی با برآورده کردن نیازهای اطلاعاتی دارند. در مقایسه با دانشمندان اطلاع‌رسانی که به دنبال برآورده کردن نیازهای اطلاعاتی نه‌فقط استفاده‌کنندگان اطلاعات به‌طورکلی هستند، کتابداران باید این نقش را در طراحی و استفاده از نظام‌های اطلاعاتی داشته باشند که به افراد برای حل مسائل اطلاعاتی‌شان کمک کنند.

رایس<sup>۱</sup> (۲۰۱۹) معتقد است این احتمال وجود دارد که بخش قابل‌توجهی از وظایف کتابدار تحت تأثیر رشد سریع فن‌آوری اطلاعات، به‌ویژه افزایش زیاد اطلاعات قابل جستجو در خارج از کتابخانه شکل بگیرد. با این توصیف این پرسش مطرح می‌شود که آیا کتابداران فردا، ارزیابی مستقیم اطلاعات برای استفاده‌کنندگان آینده کتابخانه را بر عهده خواهند داشت؟ این بحث را رایس مطرح کرده است. او دریافت کتابداران هرگز برای قضاوت کردن درباره آنچه باید در مجموعه کتابخانه وجود داشته باشد دچار مشکل نشده‌اند، اما قضاوت کردن و توصیه به مراجعه‌کنندگان درباره کیفیت و درستی اطلاعاتی را که فراهم می‌کنند، بسیار مشکل یافته‌اند. مشکل زیادی برای مراجعه‌کنندگان برای تصمیم‌گیری درباره اینکه کدام اطلاعات باارزش‌تر است وجود دارد، اما همان‌گونه که رایس خاطر نشان می‌کند، امروزه به‌ندرت

<sup>۱</sup>. Rice

مسئله‌ای در یافتن اطلاعات وجود دارد بلکه عموماً نظم‌دهی به آن‌ها و تصمیم‌گیری درباره اینکه کدام بهترین است، وجود دارد. رایس پیش‌بینی می‌کند که کتابداران آینده تلاش بسیار بیشتری برای ارائه خدمات مشاوره و راهنمایی و توصیه و تدریس به افراد برای جستجوی اطلاعات صرف خواهند کرد و این‌گونه فعالیت‌ها از وظایف ضروری کتابدار خواهد بود. این نقش با در نظر گرفتن اطلاعات در حال افزایش درون شبکه‌ها به‌عنوان مجموعه‌ای از کتابخانه، توسعه خواهد یافت. بسیاری از مراجعه‌کنندگان دچار سردرگمی در این دنیای عظیم اطلاعات خواهند بود و انتظار می‌رود که کتابدار راهنمایی‌ها و مشاوره‌هایی درباره اعتبار و ارزش منابع اطلاعاتی مختلف ارائه کند. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی یکی از فعالیت‌هایی است که حرفه‌مندان آن به خاطر اینکه بین منابع اطلاعات از یک‌طرف و نیازمندان اطلاعاتی از طرف دیگر هستند، می‌توانند در برآوردن نیاز اطلاعاتی مراجعان نقش منحصربه‌فردی ایفا کنند. در کشورهای پیشرفته اطلاعات و راه‌های دستیابی سریع به اطلاعات موردتوجه ویژه قرار دارد، بنابراین همه عوامل دستیابی به اطلاعات مورد ارزش و تکریم واقع می‌شوند. از منظر اطلاع‌رسانی و با توجه به پیشرفت‌های سریع فناوری اطلاعات و به‌تبع آن تولید اطلاعات، ضروری است که دانش‌آموختگان این حوزه، به ابزار علم و دانش کاربردی مجهز شوند، همان‌گونه که برای تعامل با دنیا و فضای مجازی، نیازمند دانستن زبان تعامل با آن هستیم، آرشیویست‌ها نیز می‌بایست دایره واژگانی مناسبی برای مؤلفه‌های اساسی این حوزه از قبیل سازمان‌دهی و بازیابی اطلاعات، پرسش و پاسخ مرجع، فضای مجازی و دستیابی به اطلاعات داشته باشند. آرشیویست‌های صداوسیما نیز برای ارائه نقش واسط اطلاعاتی می‌بایست آموخته‌هایی که در طول دوران تحصیل و کار تجربی، به دست آورده‌اند را به‌گونه‌ای در ذهن خود نظم دهند تا در تعامل با نیازمندان اطلاعات به‌صورت بهینه، بازیابی و به کار گرفته شود. در سازمان صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران با در اختیار داشتن بزرگ‌ترین آرشیو صوتی و تصویری کشور و کتابخانه‌های متعدد، بهره‌گیری از توان اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های شاغل در خصوص اطلاع‌رسانی به مراجعان که عموماً برنامه‌سازان شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی هستند، اقداماتی صورت گرفته است، اما این اقدام برای بزرگ‌ترین سازمان آرشیوی صدا و تصویر در کشور کافی نبوده است. بر اساس مطالب پیش‌گفته مسئله پژوهش، در این تحقیق، بررسی تأثیر دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما و توانایی اطلاع‌رسانی آنان هست

به نوعی که بتواند بین آموخته‌های تخصصی و کاربردی کردن آموخته‌ها، برای نیل به مقصود که همان برآوردن نیاز اطلاعاتی مراجعان است، مفید و راهگشا باشد.

اهمیت این پژوهش در پررنگ‌تر کردن ویژگی‌های ذاتی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در خصوص ذخیره و بازیابی اطلاعات و برآوردن نیاز اطلاعاتی مراجعان با توجه به دایره واژگانی دانش‌آموختگان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی به منظور استفاده بهینه از دایره واژگانی آنان و نقش و تأثیرگذاری حرفه اطلاع‌رسانی در برآوردن نیاز اطلاعاتی مراجعان است.

**هدف اصلی:** شناخت رابطه بین دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما و توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان.

**هدف ویژه:**

۱. تعیین دایره واژگانی تخصصی آرشیویست‌های صداوسیما

۲. تعیین توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما

**فرضیه پژوهش:**

بین دایره واژگانی غنی و کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما رابطه‌ای مستقیم وجود دارد.

## روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش کمی به روش پیمایشی تحلیلی انجام شده است. به این صورت که ابتدا با استفاده از روش کتابخانه‌ای بر اساس مطالعه ادبیات و پیشینه‌های مربوط به موضوع، مؤلفه‌ها و ویژگی‌های دایره واژگانی استخراج شده (پوزشی، ۱۳۹۵)، سپس با استفاده از روش کمی به روش پیمایشی تحلیلی بر اساس نظرهای صاحب‌نظران علم اطلاعات و دانش‌شناسی که ۱۰ نفر از خبرگان صاحب‌نظر در حوزه آرشیو و افراد با سابقه فعالیت در آرشیوهای صداوسیما بودند به روش روایی محتوایی تایید شدند و شاخصه‌های دایره واژگانی مشخص شد (پاکزاد، ۱۳۹۱). در مرحله بعد شاخصه‌های دایره



واژگانی برای صاحب‌نظران ارسال و با روش تحلیل سلسله‌مراتبی برای اجرای بخش کمی (پیمایشی) به صورت ۱۵ مؤلفه و ۸۵ گویه مشخص شد و نیز نیازهای اطلاعاتی مراجعان به آرشیو و کتابخانه‌ها به صورت کمی پیمایش شد.

در این پژوهش جامعه مورد مطالعه آرشویست‌های آرشیوهای صداوسیما در شهر تهران که تعداد آن‌ها ۱۲۰ نفر بود به صورت سرشماری به روش هدفمند با پرسشنامه دیجیتال بررسی شد.

دایره واژگانی بمعنای این است که دامنه واژگان ما تا چه حد گسترده است و چقدر می‌توانیم از کلمات مختلف برای بیان دقیق و شفاف منظور خود استفاده کنیم؟ (بهرام پور، ۱۳۹۶). در این پژوهش منظور از دایره واژگانی مباحث منطبق بر تعاریف نظری آن بوده که به روش کیفی استخراج شده است.

در این پژوهش آرشویست کسی که در آرشیو و کتابخانه صداوسیما به ارائه خدمات اطلاع‌رسانی به مراجعان آرشیو و کتابخانه‌ها کار می‌کند و دانش آموخته رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی (علم اطلاعات و دانش‌شناسی) است.

## یافته‌ها:

پس از سه دوره مصاحبه با صاحب‌نظران حوزه آرشیو (۱۰ نفر از خبرگان متخصص در حوزه آرشیو و از مدیران آرشیوهای صداوسیما در تهران) و تجزیه و تحلیل نظرهای شرکت‌کنندگان در پنل مطالعه دلفی، تعداد ۱۵ مؤلفه برای سنجش دایره واژگانی مشخص شد که هریک از مؤلفه‌های اصلی به تعدادی پرسش‌های کمی پرسشنامه محقق ساخته تبدیل شد. تعداد ۸۵ پرسش از جامعه آماری پرسیده شد. نتایج زیر حاصل تجزیه و تحلیل پرسشنامه پژوهش است:

از شاخص‌های آمار توصیفی مانند فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار برای بررسی و تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به ویژگی‌های عمومی پاسخگویان استفاده شده است. فرضیه‌های تحقیق نیز با استفاده از فن مدلیابی معادلات ساختاری آزمون شده است. به منظور شناخت بهتر جامعه پژوهش و آشنایی بیشتر با متغیرهای پژوهش، قبل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری، لازم است این داده‌ها توصیف شوند؛ بنابراین پیش از آزمون فرضیه‌های تحقیق، آمار توصیفی متغیرهای استفاده و در تحقیق بررسی شد. میانگین به عنوان یکی از

پارامترهای مرکزی، نشان‌دهنده مرکز ثقل جامعه بوده و به عبارتی مبین این امر است که اگر به جای تمامی مشاهدات جامعه میانگین آن قرار داده شود هیچ تغییری در جمع کل داده‌های جامعه ایجاد نمی‌شود. همچنین بیشینه، بیشترین عدد متغیر در جامعه آماری و کمینه، کمترین عدد متغیر در جامعه‌ی آماری را نشان می‌دهد. پرسش ۱ پژوهش: دایره‌ واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما کدام است؟ ابتدا در جدول ۱ و با تعیین مؤلفه‌های دایره‌ واژگانی بررسی شد، نتایج آمار توصیفی در جداول زیر ارائه شده‌است.

جدول ۱- توزیع فراوانی مؤلفه‌های اصلی پژوهش

مؤلفه‌ها	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد
۱- احساس نیاز به اطلاعات	۱۲۰	۴/۰۴۶۷	۵۳۳۷۳/	-/۴۸۷۲
۲- تبیین نیاز اطلاعاتی	۱۲۰	۴/۰۷۲۲	۴۱۸۸۲/	-/۳۸۲۳
۳- شناسایی، ارزیابی و انتخاب منابع اطلاعاتی	۱۲۰	۳/۹۴۶۴	۴۷۱۴۷/	-/۴۳۰۴
۴- تبدیل نیاز اطلاعاتی به پاسخ مناسب	۱۲۰	۴/۰۶۴۶	۳۶۴۵۲/	-/۳۳۲۸
۵- غربالگری نتایج جستجو	۱۲۰	۴/۱۶۰۰	۴۳۴۳۳/	-/۳۹۶۵
۶- دسترسی و استفاده از اطلاعات	۱۲۰	۳/۹۰۶۰	۵۴۷۰۵/	-/۴۹۹۴
۷- مشارکت در برنامه‌سازی	۱۲۰	۴/۱۲۲۶	۳۹۴۳۱/	-/۳۶۰۰
۸- آشنایی با فناوری‌های ارتباطی و فن‌های داده‌کاوی	۱۲۰	۳/۹۰۳۷	۵۱۲۱۱/	-/۴۶۷۵
۹- شناخت جامعه اطلاعاتی	۱۲۰	۳/۷۰۶۰	۵۲۹۱۴/	-/۴۸۳۰
۱۰- مدیریت منابع آرشیو	۱۲۰	۳/۸۲۷۸	۶۵۵۳۴/	-/۵۹۸۲
۱۱- آشنایی با سیاست‌ها و خط‌مشی آرشیو	۱۲۰	۳/۷۹۶۷	۵۳۳۲۵/	-/۴۸۶۸

مؤلفه‌ها	تعداد نمونه	میانگین انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد
۱۲- آشنایی و دسترسی به نرم‌افزارهای اطلاع‌رسانی	۱۲۰	۳/۹۵۶۹	۴۹۵۷۸/۱- /۴۵۲۶-
۱۳- استفاده از متخصصان موضوعی	۱۲۰	۴/۳۶۳۹	۶۱۸۷۲/۱- /۵۶۴۸-
۱۴- کارگاه‌های آموزشی آرشیو	۱۲۰	۳/۶۸۸۹	۶۱۲۲۵/۱- /۵۵۸۹-
۱۵- تهیه بروشورهای چاپی	۱۲۰	۴/۱۱۰۴	۶۱۷۳۲/۱- /۵۶۳۸-

همان‌گونه که از جدول بالا مشاهده می‌شود، کلیه میانگین‌های به دست آمده بیشتر از میانگین نظری، یعنی عدد ۳ به دست آمده است، بنابراین نتیجه می‌گیریم شاخص‌های فوق در حد متوسط به بالا هستند که می‌توانند پرسش‌های پژوهش را بسنجند. از این میان، مؤلفه ۱۳ (استفاده از متخصصان موضوعی) بیشترین و مؤلفه ۱۴ (کارگاه‌های آموزشی آرشیو) کمترین درصد میانگین را داشته‌اند.

آماره‌های توصیفی مؤلفه ۱ (احساس نیاز به اطلاعات)، در این جدول میانگین احساس نیاز به اطلاعات بین پاسخگویان برابر با ۴/۰۴ و حداقل و حداکثر آن ۲/۸۰ و ۵ است بنابراین میانگین احساس نیاز به اطلاعات در حد متوسط به بالا است که پاسخ‌دهندگان داشتن اطلاعات به روز و مفید در حوزه فعالیت حرفه‌ای را بیشتر از حد متوسط اعلام کرده‌اند، لذا پرسش ۱ پژوهش: دایره واژگانی آرشیویست‌ها کدام است؟ پاسخ داده شد. با توجه به این یافته برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت برای بالا بردن سطح اطلاعات و دانش آرشیویست‌ها ضروری است.

آماره‌های توصیفی مؤلفه ۵ (غربالگری نتایج جستجو)، نشان می‌دهد که میانگین غربالگری نتایج جستجو در بین پاسخگویان برابر با ۴/۱۶ و حداقل و حداکثر آن ۲/۸۰ و ۵ است بنابراین میانگین غربالگری نتایج جستجو در حد متوسط به بالا است؛ این یافته نشان می‌دهد توانایی دسته‌بندی کردن نتایج جستجو از پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در آرشیو در بین آرشیویست‌ها از میانگین بالاتر است، پرسش ۲ پژوهش: توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما

پاسخ داده شد. اگر آموزش‌های مستمر در خصوص دسته‌بندی منابع اطلاعاتی به آرشیویست‌ها ارائه شود نتایج بهینه‌تری حاصل خواهد شد.

در آماره‌های توصیفی متغیر دایره واژگانی غنی، میانگین دایره واژگانی غنی در بین پاسخگویان برابر با  $4/01$  و حداقل و حداکثر آن  $3$  و  $5$  است. پرسش  $3$  پژوهش: آرشیویست‌های صداوسیما دارای دایره واژگانی مناسبی برای اطلاع‌رسانی هستند پاسخ داده شده، بنابراین میانگین دایره واژگانی غنی در حد متوسط به بالا است که نشان می‌دهد دایره واژگانی غنی از منابع اطلاعاتی مرتبط با آرشیو می‌تواند بر کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما تأثیر بگذارد.

آماره‌های توصیفی متغیر کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما نشان می‌دهد که میانگین متغیر کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌ها در بین پاسخگویان برابر با  $3/89$  و حداقل و حداکثر آن  $2/92$  و  $4/72$  است؛ بنابراین میانگین متغیر کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌ها در حد متوسط به بالا است. پرسش  $3$  پژوهش: آرشیویست‌های صداوسیما دارای دایره واژگانی مناسبی برای اطلاع‌رسانی هستند پاسخ داده شده، نتایج به‌دست‌آمده نشان‌دهنده توجه به ارائه اطلاعات بهینه در کمترین زمان، قابل توجه است و آرشیویست‌های صداوسیما توانایی ارائه اطلاعات متناسب با نیاز اطلاعاتی مراجعان را دارند و آموزش استفاده از ابزارهای بازیابی اطلاعات و به‌کارگیری تجربیات حرفه‌ای آرشیویست‌ها، کیفیت اطلاع‌رسانی را بهتر می‌کند. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب همبستگی بین دو متغیر دایره واژگانی و کیفیت اطلاع‌رسانی، حاکی از آن است که در بین  $120$  پاسخگو، ضریب همبستگی با سطح معنی‌داری  $\alpha=0/000$  برابر با  $R=0/783$  محاسبه شده است. از آنجاکه این سطح معنی‌داری از سطح معنی‌داری موردنظر ما  $\alpha=0/05$  کوچک‌تر است، در نتیجه فرضیه صفر ما رد و فرضیه اصلی ما تأیید می‌شود؛ بنابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه مثبت و معنی‌داری بین دایره واژگانی غنی و کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد؛ به این معنا که با افزایش متغیر، میزان کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می‌کند. به این ترتیب پرسش‌های  $2$  و  $3$  پژوهش روشن می‌شوند.

نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب همبستگی بین دو متغیر دایره واژگانی و هستی‌شناسی حاکی از آن است که در بین  $120$  پاسخگو، ضریب همبستگی با سطح معنی‌داری

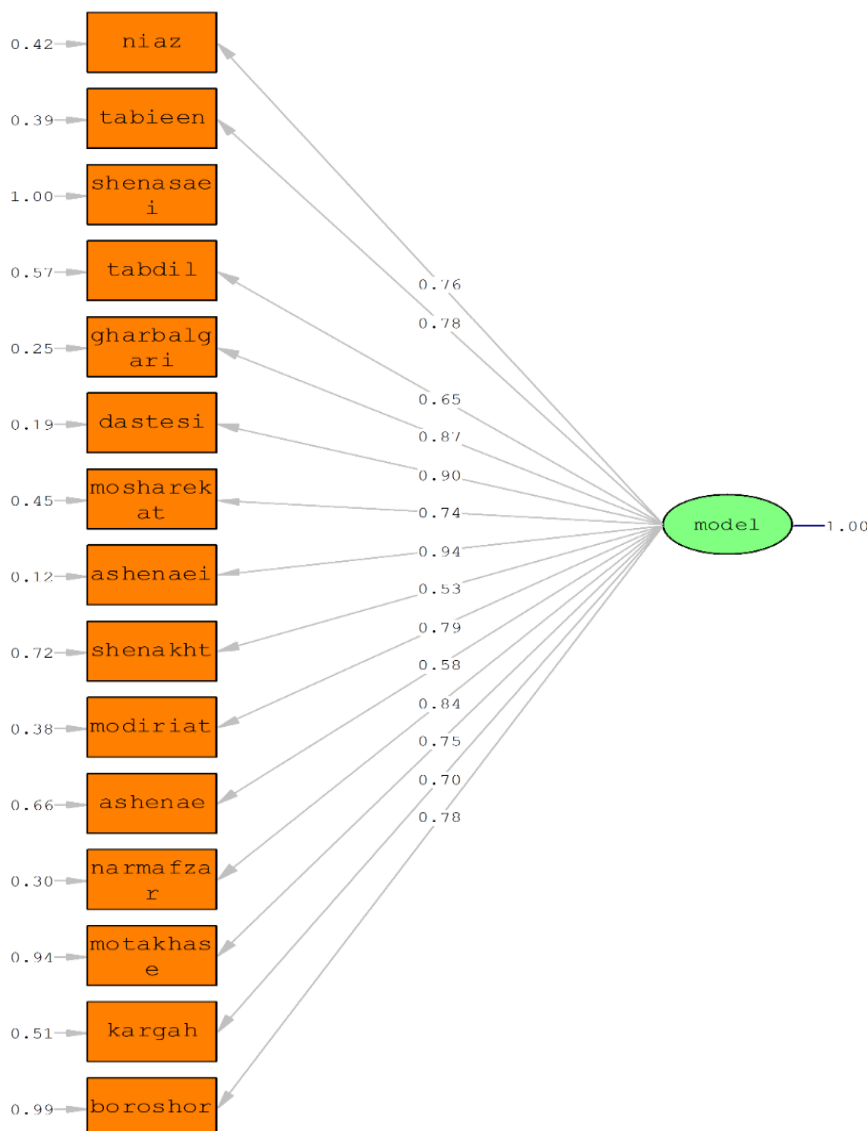
$\alpha=0/000$  برابر با  $R=0/801$  محاسبه شده است. از آنجاکه این سطح معنی‌داری از سطح معنی‌داری موردنظر ما  $\alpha=0/05$  کوچک‌تر است، در نتیجه فرضیه صفر ما رد و فرضیه اصلی ما تأیید می‌شود؛ بنابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیر هستی‌شناسی و استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد به این معنا که با افزایش این متغیر میزان استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می‌کند. به این ترتیب پرسش‌های ۲ و ۳ پژوهش روشن می‌شوند.

نتایج به دست آمده از آزمون ضریب همبستگی بین دو متغیر توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما و هستی‌شناسی حاکی از آن است که در بین ۱۲۰ پاسخگو، ضریب همبستگی با سطح معنی‌داری  $\alpha=0/000$  برابر با  $R=0/920$  محاسبه شده است. از آنجاکه این سطح معنی‌داری از سطح معنی‌داری موردنظر ما  $\alpha=0/05$  کوچک‌تر است، در نتیجه فرضیه صفر ما رد و فرضیه اصلی ما تأیید می‌شود. پرسش ۱ و ۲ پژوهش در این جدول پاسخ داده شد؛ بنابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیر مداخله‌گر (هستی‌شناسی) و توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد، به این معنا که با افزایش متغیر (مداخله‌گر)، میزان توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می‌کند.

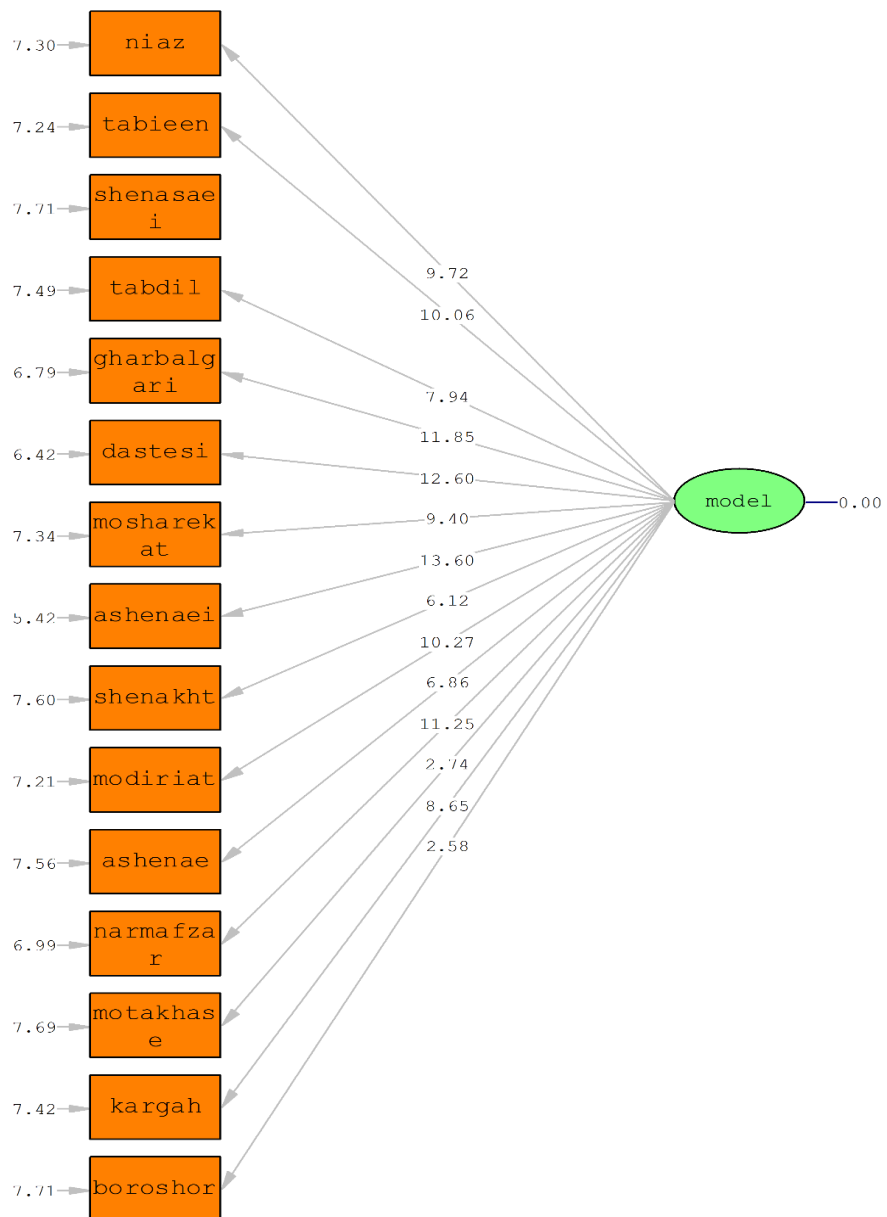
نتایج به دست آمده از آزمون رگرسیون حاکی از آن است که ضریب رگرسیون با سطح معنی‌داری  $\alpha=0/000$  برابر با  $R=0/783$  محاسبه شده است. از آنجاکه این سطح معنی‌داری از سطح معنی‌داری موردنظر ما  $\alpha=0/05$  کوچک‌تر است، در نتیجه فرضیه صفر ما رد و فرضیه اصلی ما تأیید می‌شود؛ به این ترتیب پرسش‌های ۲ و ۳ پژوهش روشن می‌شوند؛ بنابراین، نتیجه می‌گیریم که به ازای تغییر در یک واحد انحراف معیار دایره واژگانی غنی میزان کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما به اندازه  $0/783$  قابل پیش‌بینی است.

نتایج تحلیل عاملی پرسشنامه، رابطه بین دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما و توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان که در پرسش‌های ۱ و ۲ پژوهش بررسی شدند، مشخص شد بار عاملی مشاهده در تمامی موارد مقداری بزرگ‌تر از  $0/3$  دارد که نشان می‌دهد همبستگی بین متغیرهای پنهان با متغیرهای قابل مشاهده، قابل قبول است. پس از شناسایی همبستگی متغیرها باید آزمون معناداری صورت گیرد. برای بررسی معنادار بودن رابطه بین متغیرها از آماره  $t$ -value استفاده شده است. چون معناداری در سطح خطای  $0/05$  بررسی می‌شود؛ بنابراین، اگر

میزان بارهای عاملی مشاهده شده با آزمون t-value از ۱/۹۶ کوچک تر محاسبه شود، رابطه معنادار نیست. براساس نتایج به دست آمده شاخص های سنجش هر یک از مقیاس های استفاده شده در سطح اطمینان ۵٪ مقدار آماره value-t بزرگ تر از ۱/۹۶ است که نشان می دهد همبستگی های مشاهده شده معنادار است.



شکل ۱- بار عاملی استاندارد تحلیل عاملی تائیدی پرسشنامه



شکل ۲- آماره معناداری (t-value) تحلیل عاملی پرسشنامه

## نیکویی برازش مدل:

به طور کلی در کار با برنامه لیزرل، هر یک از شاخص های به دست آمده برای مدل به تنهایی دلیل برازندگی مدل یا برازنده نبودن آن نیستند، بلکه این شاخص ها را باید در کنار یکدیگر و باهم تفسیر کرد. برای ارزیابی مدل ساختاری چندین مشخصه برازندگی وجود دارد. در این تحقیق برای ارزیابی مدل ها (مدل اندازه گیری و مدل ساختاری) از شاخص های خبی - دو تقسیم بر درجه آزادی<sup>۱</sup>، شاخص ریشه خطای میانگین مجزورات تقریب<sup>۲</sup>، شاخص نیکویی برازش<sup>۳</sup>، شاخص نیکویی برازش تعدیل شده<sup>۴</sup>، شاخص نرم شده برازندگی<sup>۵</sup>، شاخص نرم نشده برازندگی<sup>۶</sup>، شاخص نیکویی برازش فزاینده<sup>۷</sup>، استفاده شده است. یکی از شاخص های عمومی برای به حساب آوردن پارامترهای آزاد در محاسبه شاخص های برازش، شاخص خبی - دو<sup>۸</sup> بهنجار است که از تقسیم ساده خبی - دو بر درجه آزادی مدل محاسبه می شود. چنانچه این مقدار بین ۱ تا ۳ باشد مطلوب است (حبیبی، ۱۴۰۱).

جدول ۲- شاخص های نیکویی برازش پرسشنامه

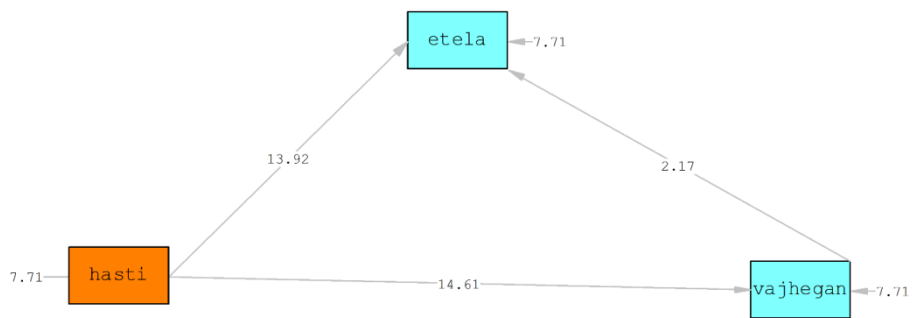
شاخص نیکویی برازش فزاینده (IFI)	شاخص نرم نشده برازندگی (NNFI)	شاخص نرم شده برازندگی (NFI)	شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI)	شاخص نیکویی برازش (GFI)	ریشه خطای میانگین مجزورات تقریب (RMSEA)	شاخص های برازندگی
۱ - ۰	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۰/۱	مقادیر قابل قبول
۰/۹۵	۰/۹۱	۰/۹۲	۰/۹۶	۰/۹۸	۰/۰۳۵	مقادیر محاسبه شده

1. Chi Square Divided to Degree of Freedom
2. Root Mean Square Error of Approximation
3. Goodness of Fit Index
4. Adjust Goodness-Of- Fit Index
5. Normed Fit Index
6. Non-Normed Fit Index
7. Incremental Fit Index
8. Chi-Square

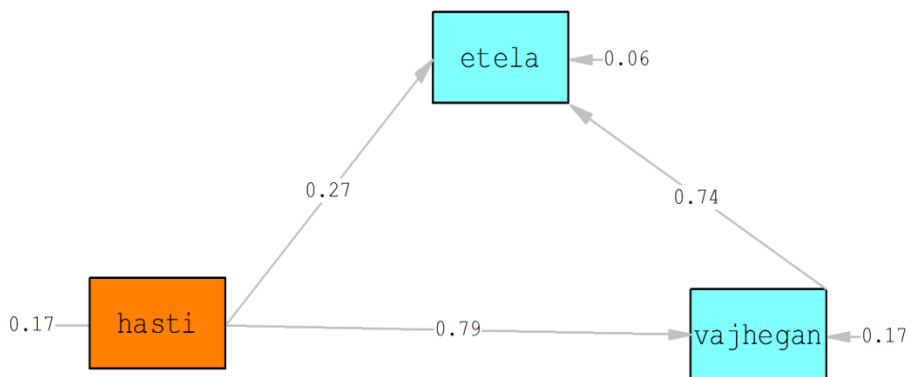


برای بررسی فرضیه‌های تحقیق مبتنی بر این مقیاس نخست باید صحت مقیاس استفاده‌شده تأیید شود. بنابراین از تحلیل عاملی تأییدی برای سنجش روابط متغیرهای پنهان با گویه‌های سنجش آن‌ها استفاده شده‌است. تحلیل عاملی تأییدی ارتباط گویه‌ها (پرسش‌های پرسشنامه) را با سازه‌ها بررسی می‌کند. در واقع تا ثابت نشود پرسش‌های پرسشنامه، متغیرهای پنهان را به‌خوبی اندازه‌گیری کرده‌اند، نمی‌توان فرضیه‌های تحقیق را مبتنی بر داده‌های پرسشنامه استفاده کرد. بنابراین برای اثبات اینکه داده‌ها درست اندازه‌گیری شده‌اند از تحلیل عاملی تأییدی استفاده می‌شود.

قدرت رابطه بین عامل (متغیر پنهان) و متغیر قابل مشاهده به‌وسیله بار عاملی نشان داده می‌شود. بار عاملی مقداری بین صفر و یک است. اگر بار عاملی کمتر از  $\frac{0}{3}$  باشد رابطه ضعیف در نظر گرفته‌شده و از آن صرف نظر می‌شود. (حبیبی، ۱۴۰۱)



شکل ۳- نتایج تأیید مدل نهایی ارتباط بین متغیرهای فرضیه اصلی



شکل ۴- مدل نهایی ارتباط بین دایره واژگانی غنی و کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما

بر اساس شکل‌های ۳ و ۴ نتایج به دست آمده از آزمون ضریب همبستگی بین این دو متغیر حاکی از آن است که در بین ۱۲۰ پاسخگوی مورد مطالعه ضریب همبستگی با سطح معنی داری  $\alpha=0/000$  برابر با  $R=0/801$  محاسبه شده است. از آنجاکه این سطح معنی داری از سطح معنی داری مورد نظر ما  $\alpha=0/05$  کوچک تر است، در نتیجه فرضیه صفر ما رد و فرضیه اصلی ما تائید می شود؛ بنابراین، نتیجه می گیریم که رابطه مثبت و معنی داری بین متغیر مداخله گر و استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد، به این معنا که با افزایش این متغیر میزان استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می کند.

### نتیجه گیری

با تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده مشخص شد که احساس نیاز به اطلاعات در بین پاسخگویان بالا است، بنابراین پاسخ دهندگان داشتن اطلاعات به روز و مفید در حوزه فعالیت حرفه‌ای را بیشتر از حد متوسط اعلام کرده‌اند. در پژوهش بورکو و همکاران (۱۳۸۷)، ریبیل (۲۰۱۲) به آن اشاره شده است. با توجه به این یافته برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت برای بالا بردن سطح اطلاعات و دانش آرشیویست‌ها ضروری است. صنعت جو (۱۳۸۴)، ریبیل (۲۰۱۳)، رایس (۲۰۱۹) به این مسئله اشاره کرده‌اند و در این پژوهش مشخص شد که غربالگری نتایج جستجو در حد متوسط به بالا است. این یافته نشان می دهد، توانایی دسته بندی کردن نتایج جستجو از پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در آرشیو در بین آرشیویست‌ها از میانگین بالاتر است، اگر آموزش‌های مستمر در خصوص دسته بندی منابع اطلاعاتی به آرشیویست‌ها ارائه شود نتایج بهینه تری حاصل خواهد شد. داشتن دایره واژگانی غنی در بین آرشیویست‌ها، در حد متوسط به بالا است که نشان دهنده این است دایره واژگانی غنی از منابع اطلاعاتی مرتبط با آرشیو می تواند بر کیفیت اطلاع رسانی آرشیویست‌های صداوسیما تأثیرگذار باشد همان گونه که ریبیل (۲۰۱۳)، وینتر (۲۰۱۶)، ابوت (۲۰۱۸)، در پژوهش‌های خود به آن اشاره داشته‌اند. همچنین میانگین متغیر کیفیت اطلاع رسانی آرشیویست‌ها در حد متوسط به بالا است، لذا نتایج به دست آمده نشان دهنده توجه به ارائه اطلاعات بهینه در کمترین زمان است، ریبیل (۲۰۱۳)، راپل

(۲۰۱۳)، ابوت (۲۰۱۸) نیز در پژوهش‌های خود بر آن تأکید کرده‌اند؛ و آرشیویست‌های صداوسیما توانایی ارائه اطلاعات متناسب با نیاز اطلاعاتی مراجعان را دارند و آموزش استفاده از ابزارهای بازیابی اطلاعات و به‌کارگیری تجربیات حرفه‌ای آرشیویست‌ها، کیفیت اطلاع‌رسانی را بهتر می‌کند. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون ضریب همبستگی نیز بین متغیرها حاکی از آن است که رابطه مثبت و معنی‌داری بین کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد، به این معنا که با افزایش متغیر، میزان کیفیت اطلاع‌رسانی همان‌گونه که رایس (۲۰۱۹) در پژوهش خود اعلام کرده است می‌تواند برای آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می‌کند. رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیر مداخله‌گر و استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد، به این معنا که با افزایش این متغیر، میزان استفاده بهینه از دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می‌کند. همچنین رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیر مداخله‌گر و توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما وجود دارد، به این معنا که با افزایش متغیر، میزان توانایی اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما نیز افزایش پیدا می‌کند. همچنین به ازای تغییر در یک واحد انحراف معیار دایره واژگانی غنی میزان کیفیت اطلاع‌رسانی آرشیویست‌های صداوسیما تا اندازه‌ای قابل پیش‌بینی است. نتایج تحلیل عاملی پرسشنامه رابطه بین دایره واژگانی آرشیویست‌های صداوسیما و توانایی‌های اطلاع‌رسانی آنان روشن شد، بار عاملی مشاهده‌شده در تمامی موارد نشان می‌دهد همبستگی بین متغیرهای پنهان با متغیرهای قابل مشاهده، قابل قبول است.

آرشیوهای صداوسیما به‌منزله قلب تپنده برنامه‌سازی در تولید برنامه ایفای نقش می‌کنند، از آنجایی که این مراکز به‌عنوان مرکزی برای نگهداری منابع تولیدشده در نظر گرفته شده‌است، کمتر به نقش و تأثیرگذاری آنان در فرآیند تولید برنامه توجه شده است. آرشیویست‌های صداوسیما از آنجایی که دانش آموخته علم اطلاعات و دانش‌شناسی هستند و به‌صورت حرفه‌ای می‌توانند در بازیابی اطلاعات و ارائه اطلاعات بهینه برای تولید برنامه‌ها و کمک به بهبود فرآیند برنامه، نقش مؤثری ایفا کنند، با آموزش‌های مرتبط با بازیابی اطلاعات و استفاده از ابزارهای بازیابی اطلاعات نقش پررنگ‌تری در فعالیت حرفه‌ای می‌توانند داشته باشند. تقویت دایره واژگانی آنان که به‌نوعی از مؤلفه‌های اصلی

رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز هست، می‌تواند در رسیدن به مقصود که همانا اطلاع‌رسانی باکیفیت و بازیابی منابع موجود در آرشیوها و استفاده مجدد در برنامه‌سازی است، تأثیرگذار باشند. نتایج حاصل از پژوهش حاضر نیز تأیید کننده همین مسئله هست که آرشیویست با دایرة واژگانی غنی می‌توانند کیفیت اطلاع‌رسانی بهتری داشته باشد و در بازیابی اطلاعات و اطلاع‌رسانی مفیدتر باشد.

### پیشنهادها:

- ۱- به آرشیویست‌های صداوسیما توجه بیشتری شود و برای استفاده بهینه از توانایی‌های حرفه‌ای آن‌ها در رابطه با بازیابی اطلاعات مفید، برنامه‌ریزی شود.
- ۲- آرشیویست‌ها به خودباوری برسند که می‌توانند در فرآیند تولید برنامه در سازمان صداوسیما تأثیرگذار باشند.
- ۳- ساختار تولید و پخش برنامه‌ها به گونه‌ای اصلاح شود که آرشیو و آرشیویست‌ها از عوامل برنامه‌سازی محسوب شوند.

### منابع

- بورکو، هارولد، دانشی، حسین و مهاجر، پرویز (۱۳۵۱). دانش اطلاع‌رسانی چیست؟. پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۱(۱)، ۵-۱.
- بهرام‌پور، محمدپیام (۱۳۹۶). استفاده از کلمات مناسب و خوب. بازیابی در <http://bahrampoor.com>
- پاکزاد، الهام (۱۳۹۱). بررسی استراتژی‌های یادگیری واژگان فعال و غیرفعال دانشجویان سطح پیشرفته: مطالعه‌ای بر دانشجویان ایرانی کارشناسی ارشد رشته آموزش زبان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران.
- پوزشی، فاطمه (۱۳۹۵). دایرة واژگان کودکان ۸ تا ۱۶ ماهه در چارچوب فهرست تکامل رشد ارتباطی مک آرتور-بیتس برحسب سطح تحصیلی والدین: تجربه حضور در مهدکودک و جنسیت. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت.
- حبیبی، آرش و کلاهی، بهاره (۱۴۰۱). مدل یابی معادلات ساختاری. تهران: جهاد دانشگاهی.

صنعت جو، اعظم (۱۳۸۴). ضرورت بازنگری در ساختار اصطلاح‌نامه‌ها: بررسی عدم کارایی اصطلاح‌نامه‌ها در محیط اطلاعاتی جدید و قابلیت‌های هستی‌شناسی‌ها در مقایسه با آن. فصلنامه کتاب، ۱۶(۴)، ۲۴-۴۵.

## References

- Abbot, A. (2018). *The system of professions*. Chicago: university of Chicago.
- Bahrampour, M. P. (2017). Using appropriate and good words. Retrieved at <http://bahrampour.com/>. [In Persian]
- Borko, H., Daneshi, H. and Mohajer, P. (1972). What is information knowledge? *Journal of Information Processing and Management*, 1(1), 1-5. [In Persian]
- Habibi, A., Kolahi, B. (2022). *Structural equation modeling*. Tehran: Academic Jihad. [In Persian]
- Mahdavi, M. T. (2000). *Information technology and technology of information*. Tehran: Chapar. [In Persian]
- Nelson, B. (2014). The role of the public services librarian: The new revolution. In rethinking the library in the information.. *The Journal Of of Academic Librarianship*, 25(3), 178-186.
- Pakzad, E. (2012). *Examining active and passive vocabulary learning strategies of advanced level students: a study on Iranian master's students in the field of language education*. Master thesis, Faculty of Humanities Sciences, Payam Noor University, Tehran. [In Persian]
- Pozshi, F. (1395). *Vocabulary of children aged 8 to 16 months in the context of the McArthur-Bates communication development list according to parents' educational level: Kindergarten attendance experience and gender*. Master's thesis, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Azad University, Marve-Dasht. [In Persian]
- Rapple, B. (2013). The librarianslibrarian's teacher in the networked Environment. *College Teaching*, 45(3), 114-116.
- Reeves W. J. (2018). *Librarian as professionals*. , University of North Carolina, Chapel Hill.
- Rible, J. (2013). *The librarian as campus webmaster: careers merging? Computer in librarie-s. Hyatt regency crystal cityarlington, VA* . <https://computersinlibraries.infotoday.com/>
- Rice, J. (2019). The hidden role of librarians. *Library journal*. v114 n1 57-59.
- Sanat Jo, A. (1384). The necessity of revising the structure of thesauruses: investigating the ineffectiveness of thesauruses in the new information environment and the capabilities of ontologies in comparison with it. *Book Quarterly*, 16(4), 24-45. [In Persian]

Winter, M. F. (2016). The culture and control of expertise: Toward a sociological understanding of librarianship. *The Library Quarter ; Chicago*, 59 (3).

# Analysis of the Role of Knowledge Management on the Development of Citizen Participation in the Success of Electronic Government from the View of Experts in Knowledge and Information Science



Marzieh Yari Zanganeh<sup>1</sup> 

## Abstract

**Purpose:** Nowadays, citizens expect the government to act in the direction of improving services, reducing the time wasted in returning to receive services, improving citizens' access to information, and responding to their changing needs. Therefore, the present study was conducted to determine the relationship between the elements of knowledge management and the development of citizens' participation in the success of e-government programs from the view of experts in knowledge and information science.

**Method:** This research was descriptive-correlational in terms of its nature and method, and in terms of the data collection process, it was a survey type and in terms of its purpose, it was practical. The statistical population of this research was 42 experts working in the field of management of libraries and information centers of Fars province who were selected by the census in 2021. Information gathering tool to measure the creation and transfer of knowledge, knowledge management questionnaire (Asgari 2006) and for the participation of citizens in evaluating the successful implementation of electronic government from the standard questionnaire (Lagzian, Mortazavi and Rajab Zadeh, 2012) in dimensions (electronic development, the main obstacles to the development of electronic government, the main priorities in creating benefits for citizens, the main benefits for management, the main benefits for the government, Worry about the implementation of e-government among citizens and managers) based on a 5-point Likert scale. The validity of the questionnaire was checked through the validity of the content and by presenting it to expert professors, the questionnaire reliability was checked through Cronbach's alpha test, and the results (knowledge management, 0.86 and successful implementation of e-government, 0.78) indicated that the reliability of the tool had an acceptable level. In this research, to analyze the data obtained from the questionnaires, descriptive statistics indicators (mean, percentage, frequency) and to determine the correlation between the variables and to check the research hypotheses, the Kolmogorov Smirnov default test was used to test the normality of the data and Pearson correlation. It was used with SPSS software.

**Findings:** The research findings examining the relationship between knowledge management and the successful implementation of e-government showed the significance level of the Pearson test ( $P=0.001$ ) less than 0.05, which indicates a significant relationship between the investigated variables from the point of view of information science experts and science. Also, the findings of the research examining the correlation between the creation and transfer of knowledge (predictor variable) and citizens' participation in the successful implementation of electronic government components (criterion variable) show a significant level ( $P \leq 0.05$ ) in all cases, which indicates approval of all research hypotheses based on the existence of a correlation between the elements of knowledge management and the development of citizens' participation in the successful implementation of electronic government components are investigated from the society's point of view. Therefore, it can be said that knowledge management elements can predict citizens' participation in the successful implementation of electronic government components.

**Conclusion:** Knowledge management and citizen participation are recommended as an advantage and essential factor in the success of the implementation of the e-government project with the aim of raising the level of performance.

## Keywords

Elements of Knowledge Management, Creation and Transfer of Knowledge, Citizens' Participation, E-government, Specialists in Information Science and Knowledge, E-governance

**Citation:** Yari Zanganeh, M. (2025). Analysis of the Role of Knowledge Management on the Development of Citizen Participation in the Success of Electronic Government from the View of Experts in Knowledge and Information Science. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 135-162.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3625.2284

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 13 July. 2024

Accepted: 8 Oct. 2024

1. Assistant Professor,  
Department of Knowledge  
and Information Science,  
Marvdasht Branch, Islamic  
Azad University, Marvdasht,  
Iran  
marzieh.yarizanganeh@iau.ac.ir



**Publisher:** National Library  
and Archives of I.R. of Iran  
© The Author.

## تحلیل نقش مدیریت دانش بر بالندگی مشارکت شهروندی در تحقق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی

مرضیه یاری زنگنه<sup>۱</sup>

### چکیده

**هدف:** امروزه شهروندان از دولت انتظار دارند تا در جهت بهبود خدمات، کاهش اتلاف وقت و ارباب‌رجوع جهت دریافت خدمات، بهبود دسترسی شهروندان به اطلاعات و پاسخ به نیازهای در حال تغییر آن‌ها اقدام کند. مشارکت و نظارت شهروندی، به‌طور معمول به اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های بخش عمومی منجر می‌شود؛ از این رو مطالعه حاضر در راستای تعیین ارتباط بین عناصر مدیریت دانش و توسعه مشارکت شهروندان در تحقق برنامه‌های دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی صورت گرفته است.

**روش:** این پژوهش از لحاظ ماهیت و روش توصیفی - همبستگی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها از نوع پیمایشی و از نظر هدف کاربردی بود. جامعه آماری این پژوهش ۴۲ نفر از متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی شاغل در حوزه مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی استان فارس بودند که به‌صورت سرشماری در سال ۱۴۰۰ انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات برای سنجش عناصر مدیریت دانش پرسشنامه مدیریت دانش و جهت مشارکت شهروندان در ارزیابی اجرای موفق دولت الکترونیک از پرسشنامه استاندارد در ابعاد توسعه الکترونیک، موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک، اولویت‌های اصلی در ایجاد مزیت برای شهروندان، مزایای اصلی برای مدیریت، مزایای اصلی برای دولت و نگرانی از اجرای دولت الکترونیک در بین شهروندان و مدیران بر اساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت استفاده شده است. روایی پرسشنامه از طریق روایی صوری و با ارائه به اساتید صاحب‌نظر مورد بررسی قرار گرفت. پایایی پرسشنامه از طریق آزمون آلفای کرونباخ، بررسی و نتایج حاصل (مدیریت دانش، ۰/۸۶ و اجرای موفق دولت الکترونیک، ۰/۷۸) حاکی از آن است که پایایی ابزار از سطح قابل‌قبولی برخوردار است. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده و تعیین رابطه همبستگی بین متغیرها و بررسی فرضیه‌های پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون با نرم‌افزار اس.پی.اس.اس استفاده شد.

**یافته‌ها:** در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و اجرای موفق دولت الکترونیک سطح معنی‌داری آزمون پیرسون ( $P=0/001$ ) کمتر از ۰/۰۵ را نشان داد که بیانگر رابطه معنی‌داری بین متغیرهای مورد بررسی از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. همچنین یافته‌های پژوهش در بررسی همبستگی بین خلق و انتقال دانش (متغیر پیش‌بین) و مشارکت شهروندان در اجرای موفق مؤلفه‌های دولت الکترونیک (متغیر ملاک) سطح معنی‌داری ( $P \leq 0/05$ ) در همه موارد را نشان می‌دهد که حاکی از تأیید همه فرضیه‌های پژوهش مبنی بر وجود همبستگی بین عناصر مدیریت دانش و توسعه مشارکت شهروندان در اجرای موفق مؤلفه‌های دولت الکترونیک از دیدگاه جامعه مورد بررسی است؛ بنابراین می‌توان گفت عناصر مدیریت دانش قادر به پیش‌بینی مشارکت شهروندان در اجرای موفق مؤلفه‌های دولت الکترونیک است.

**نتیجه‌گیری:** با توجه به تأیید همه فرضیه‌های پژوهش مبنی بر ارتباط و همبستگی بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه‌های مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک مشخص شد عناصر مدیریت دانش (خلق و انتقال دانش) و مشارکت شهروندی در اجرای موفق برنامه‌های دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی بسیار بااهمیت است؛ بنابراین مدیریت دانش و مشارکت شهروندی به‌عنوان یک مزیت و عامل اساسی در موفقیت اجرای طرح دولت الکترونیک با هدف ارتقای سطح عملکرد توصیه می‌شود.

### کلیدواژه‌ها

عناصر مدیریت دانش، خلق و انتقال دانش، مشارکت شهروندان، دولت الکترونیک، متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی، حکمرانی الکترونیک

استناد: یاری زنگنه، مرضیه (۱۴۰۴). تحلیل نقش مدیریت دانش بر بالندگی مشارکت شهروندی در تحقق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۱۳۵(۱)، ۱۳۶-۱۶۲.

۱. استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران  
marzieh.yarizangeneh@iau.ac.ir

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶ (۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۷



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
نویسنده



## مقدمه

در دنیای کنونی، دیجیتال‌سازی اداره بخش‌های عمومی به یک فرایند اجتناب‌ناپذیر برای کشورها تبدیل شده است که هم بر نحوه سازمان‌دهی نهادهای عمومی و هم بر روابط ارتباطی بین مردم و دولت‌ها تأثیر شگرفی گذاشته است. روند دیجیتال‌سازی مدیریت عمومی در سطح جهانی منجر به حکمرانی الکترونیکی شده است (Doran et al., 2023). حکمرانی الکترونیک به استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات در مدیریت عمومی در بستر دولت الکترونیک<sup>1</sup> اشاره دارد. مهم‌ترین بخش دولت الکترونیک توسعه روابط میان دولت و شهروندان است. امروزه شهروندان از دولت انتظار دارند تا در راستای بهبود خدمات، کاهش اتلاف وقت ارباب‌رجوع جهت دریافت خدمات، بهبود دسترسی شهروندان به اطلاعات و پاسخ به نیازهای در حال تغییر آن‌ها اقدام کند. مشارکت و نظارت شهروندی، به‌طور معمول به اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های بخش عمومی منجر می‌شود (Deconti, 1998). مشارکت شهروندان در نظارت عمومی می‌تواند در تأمین منابع اقتصادی، کاهش هزینه خدمات، افزایش انسجام اجتماعی، کاهش آسیب‌ها و تنش‌های ناشی از زندگی و رضایت شهروندان مؤثر باشد (رجبی فرجاد و دانش فرد، ۱۳۹۳).

در نگاهی کلی قرن حاضر، قرن آگاهی و خرد، فرهنگ و دانایی و قرن گذار از جوامع صنعتی و تخصصی به سوی جامعه اطلاعاتی با داشتن آگاهی عمومی و جهان‌شمول است.

---

<sup>1</sup>. Electronic Government (E-Government)

شهرهای مجازی یا الکترونیک به دنبال ایجاد بستری برای شهروندان هستند تا آن‌ها تجربیات جدیدی را در زندگی آغاز کنند. طبق مطالعات صورت گرفته در کشور تحقق شهر الکترونیک نیازمند توجه به دو موضوع فراهم ساختن زیرساخت‌ها و فرهنگ‌سازی و تربیت شهروندانی با دانش الکترونیک است. با توجه به روزآمدی گسترده فناوری‌ها در دهه‌های اخیر به‌ویژه دنیای مجازی توانمند کردن و توسعه دانش شهروندان در مشارکت در خصوص به‌کارگیری این فناوری‌ها مورد توجه مدیریت شهری در تمامی سطوح از محلی تا منطقه‌ای و کشوری است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

در عصر اطلاعات، توسعه اجتماعی و مشارکت شهروندی فقط با شهروندانی امکان‌پذیر است که در حوزه علوم و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات جدید، باسواد باشند. جهت توسعه اجتماعی و مشارکت شهروندی در مدیریت شهری جدید توجه به ابعاد مدیریت دانش از خلق تا انتقال دانش و آموزش سواد اطلاعاتی به‌عنوان شاخصی مؤثر در موفقیت این رویکرد نوین حائز اهمیت است. با ورود به عصر اطلاعات و تشکیل جوامع اطلاعاتی، وجود مهارت‌های جستجو، استخراج و استفاده از اطلاعات امری ضروری برای شهروندان جامعه محسوب می‌گردد (میرجلیلی، ۱۳۸۵). مشارکت، تعاون، همکاری و دانایی محوری از دیگر مؤلفه‌های شهروندی در عصر اطلاعات است (Thomas, 2004). داشتن دانش و آگاهی شهروندی موجب می‌شود تا شهروندان مؤثر و مسئول باشند (ایزدی و عزیز شمامی، ۱۳۸۸)

امروزه اداره دولت‌ها بسیار پرهزینه است؛ دولت الکترونیکی سازوکارهای مؤثری برای این مشکل دارد. به طوری که می‌تواند هزینه‌های مربوط را کاهش دهد و میزان مشارکت و استفاده از خدمات عمومی را بهبود و تشویق کند. همچنین می‌تواند از اشخاص بازخورد دریافت کند و در نتیجه، مسئولیت‌پذیری را برای کارمندان عمومی افزایش دهد. ایجاد دولت الکترونیکی موجب بالا رفتن استانداردهای زندگی شهروندان می‌شود. زندگی در چنین جامعه پیشرفته‌ای نیازمند شهروندانی است که در امور عمومی مشارکت فعال داشته باشند و دانش و مهارت‌های لازم برای این امر را آموخته باشند. در واقع دولت الکترونیکی دارای ابعاد و محورهای مختلف است که هر کدام از این ابعاد نیازمند داشتن راهبرد، همکاری و دانش است. در برخی از منابع نقش مدیریت دانش در تحقق دولت الکترونیک مهم‌ترین اصل در نظر

گرفته‌شده است (عزیز و طبرسا، ۱۳۹۵).

مدیریت دانش در بخش دولتی یک وظیفه چالش‌برانگیز در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا ادارات دولتی در واقع منابع عظیم دانش را ایجاد، جذب، سازمان‌دهی و مدیریت می‌کنند. فشارهای مربوط به اجرای مؤثر رویه‌های مدیریت دانش بر دولت به نحوه مدیریت و استفاده دولت از منابع دانش، چگونگی استفاده مؤثر از دارایی‌های دانش بر تمرکززدایی، توسعه سیاست، ارائه خدمات و سایر شیوه‌های حکمرانی خوب مربوط می‌شود. مؤسسات، از جمله مؤسسات عمومی، به‌عنوان «سازمان‌های هوشمند» شناخته می‌شوند که در آن‌ها نیروی انسانی در فرایند جمع‌آوری، ذخیره‌سازی و تجزیه و تحلیل اطلاعات برای تولید خروجی‌های اطلاعاتی که به استفاده‌های بیشتر کمک می‌کند، مشارکت دارد. با این حال، نتایج مطالعات نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود دانش فراوان در این سازمان‌ها، این دانش لزوماً در هر زمان و مکان و برای هر فرد در دسترس نیست (Abu-Shanab & Shehabat, 2018).

سازمان‌ها به‌عنوان نهادهایی تأسیس شده‌اند که هدف اصلی آن‌ها ارائه خدمات مناسب و به‌موقع به دیگر سازمان‌ها، حوزه کسب‌وکار و مردم است. این نهادها با هدف افزایش رضایت‌مندی مردم و همچنین مقبولیت خود در جامعه فعالیت می‌کنند. همان‌طور که اشاره شد، یکی از اهداف کلیدی سازمان‌ها، افزایش رضایت‌مندی مردم است. این امر از طریق ارائه خدمات باکیفیت، پاسخگویی به نیازهای مشتریان و ایجاد تعامل مثبت با جامعه محقق می‌شود. افزون بر این، سازمان‌ها از طریق ایجاد ارتباطات مؤثر با جامعه می‌توانند به مقبولیت اجتماعی نیز دست یابند.

طبق گزارش ۲۰۲۲ توسعه دولت الکترونیکی سازمان ملل متحد (UN E-Government Survey, 2022)، در بین ۹۹ کشور عضو، ایران در رتبه ۹۱ از نظر رتبه توسعه دولت الکترونیکی قرار گرفته است. در این بررسی شاخص زیرساخت مخابراتی و شاخص سرمایه انسانی کشور «بالا» در نظر گرفته شده است، اما شاخص مشارکت الکترونیکی شهروندان بسیار پایین (۰/۱۸ درصد) گزارش شده است که نشان می‌دهد اقدامات دولت برای مشارکت مبتنی بر همکاری با مردم، کم است. جهت بررسی این رویکردها و خلأهای موجود در واقع پرسش پژوهش این است که مدیریت دانش در توسعه مشارکت شهروندی و تحقق دولت الکترونیک چه تأثیری دارد؟

از نیمه دوم قرن بیستم مفهوم مشارکت شهروندی با رویکردی نو، به موضوع کلیدی در برنامه‌های توسعه، به‌خصوص برنامه‌های توسعه دولت الکترونیک بدل شده است، به‌طوری‌که تحقق دولت الکترونیک در کشورهای مختلف ضرورتی اجتناب‌ناپذیر و ازجمله اولویت‌های بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه تلقی می‌گردد؛ زیرا در صورت اجرای دولت الکترونیک کارایی و اثربخشی دولت و دسترسی آسان به خدمات و اطلاعات باکیفیت در گسترش شفافیت و پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های افراد جامعه بالاتر خواهد رفت (علی‌خانی، ۱۴۰۰). در سال‌های اخیر این مسئله در ایران نیز موردتوجه قرار گرفته است؛ بنابراین در جهت تقویت و گسترش امر مشارکت در اجرای موفق برنامه‌های دولت الکترونیک، شناخت عوامل مؤثر بر آن به‌ویژه توجه به کسب دانش و انتقال آن از طریق متخصصان علم اطلاعات که با توجه به کارکردهای متعدد خود در حوزه‌های اطلاع‌رسانی به‌عنوان مشاوران اطلاعات در مراکز دانش (کتابخانه‌ها) می‌توانند با به‌کارگیری الگوها و روش‌های کارآمد در ترویج و توسعه دولت الکترونیک و تشویق شهروندان به مشارکت نقش مؤثری ایفا کنند، ضروری است.

مدیریت مؤثر دانش در سازمان‌ها نیازمند توجه به هر دو نوع دانش نهان و عیان است. تبدیل دانش نهان به عیان یکی از چالش‌های اصلی در مدیریت دانش محسوب می‌شود. حکمرانی الکترونیک نیز می‌تواند نقش مهمی در تسهیل این تعامل ایفا کند. با استفاده از فناوری اطلاعات، سازمان‌ها قادر خواهند بود تا با اشتراک‌گذاری آسان‌تر اطلاعات و استفاده از سیستم‌های آنلاین دسترسی به دانش عیان را تسهیل کنند و همچنین بستری برای تبادل تجربیات و دانش نهان فراهم آورند. ابزارهای ارتباطی برخط مانند وبینارها و پلتفرم‌های همکاری می‌توانند به تبادل دانش نهان به تقویت تعاملات کمک کنند؛ و در سویی دیگر با استفاده از سیستم‌های مدیریت اطلاعات، سازمان‌ها می‌توانند فرایندهای جمع‌آوری، ذخیره‌سازی و انتقال دانش را بهینه‌سازی کنند و مدیریت مؤثرتری داشته باشند (نجفقلی‌نژاد و صادق‌زاده و ایقان، ۱۳۸۹؛ گرابی، ۱۴۰۱)؛ بنابراین در تعامل دانش عیان و نهان و تبدیل دانش نهان به عیان و بالعکس، از طریق فرایندهای مدیریت دانش، می‌توان به بهبود عملکرد دولت الکترونیک کمک کرد. این تعامل به سازمان‌ها اجازه می‌دهد تا از ظرفیت‌های بالقوه خود بهره‌برداری کنند و به ایجاد محیطی یادگیری و نوآوری کمک نمایند. درنهایت، ترکیب و

تعامل دانش عیان و نهان در دولت الکترونیک می‌تواند به بهبود کارایی، افزایش رضایت‌مندی شهروندان و تسهیل فرایندهای دولتی منجر شود؛ بنابراین، توجه به هر دو نوع دانش در طراحی و پیاده‌سازی سیستم‌های مدیریت دانش در دولت الکترونیک از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ترکیب مؤثر دانش عیان و نهان در حکمرانی الکترونیک می‌تواند منجر به افزایش کارایی سازمان‌ها و بهبود خدمات عمومی شود. در همین راستا، هدف از انجام این پژوهش تعیین ارتباط بین عناصر مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی است.

### پیشینه پژوهش

در این بخش از پژوهش به مطالعه و بررسی پژوهش‌های پیشین انجام‌شده در داخل و خارج کشور پرداخته می‌شود تا با مرور پژوهش‌های گذشته و بررسی نتایج به‌دست‌آمده از آن به اهمیت و ارتباط موضوع با پژوهش حاضر دست پیدا نمود. با توجه به نبود پیشینه پژوهشی در ارتباط با مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک از مطالعات دیگر که به هدف پژوهش نزدیک بودند استفاده شد.

در مطالعه کیانتو و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۱۶)، مشخص شد که ادبیات کمی در رابطه با بخش دولتی و حتی کمتر در مورد دولت الکترونیک و مدیریت دانش گزارش شده است. بیشتر ادبیات موجود در مورد مدیریت دانش به مسائل، چالش‌ها و فرصت‌های بخش خصوصی می‌پردازد. ادبیات مربوط به بخش خصوصی نشان می‌دهد که شیوه‌های مدیریت دانش (اکتساب، اشتراک‌گذاری، ایجاد، کدگذاری و حفظ) منجر به رضایت کارکنان می‌شود.

در پژوهش عوامل مؤثر بر فرایند اشتراک دانش در دولت الکترونیک در کره جنوبی، با ابعاد فرهنگ (چشم‌اندازها و اهداف، اعتماد و شبکه‌های اجتماعی)، ساختار (تمرکز، رسمی‌سازی و سیستم پاداش مبتنی بر عملکرد) و فناوری اطلاعات (زیرساخت، کاربرد فن‌آوری و کاربر نهایی)، نتایج حاکی از اهمیت شبکه‌های اجتماعی، نظام پاداش مبتنی بر عملکرد، زیرساخت و کاربرد و سابقه کار بود (Kim & Lee, 2004).

<sup>۱</sup>. Kianto et al.

نتایج مطالعه رایان و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۱۲)، با تأکید بر قابلیت‌های اشتراک دانش و تأثیر آن بر دولت الکترونیک حاکی از آن است که کارکنان به حمایت بیشتر و برنامه‌ای مدون برای یادگیری و آگاهی نیاز دارند. در این مطالعه که از پاسخ‌های ۱۱۰۰ کارمند دولتی در ایالات متحده استفاده کرد، پژوهشگران به این نتیجه رسیدند که تلاش‌های رهبری برای حمایت از یادگیری و نوآوری کارکنان و اطمینان از اینکه قابلیت‌های عملکردی سازمانی به‌طور مداوم به‌خوبی ارزیابی می‌شوند، موردنیاز است. نویسندگان همچنین به این نتیجه رسیدند که فناوری اطلاعات و ارتباطات برای رهبری برای تسهیل فرایندهای مدیریت دانش در زمینه دولت الکترونیک مهم است.

در بررسی تأثیر شیوه‌های مدیریت دانش بر موفقیت دولت الکترونیک در اردن زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و مسائل اداری به‌عنوان پیش‌بینی کننده‌های مهم موفقیت پروژه‌های دولت الکترونیک شناسایی شد (Abu-Shanab&Shehabat, 2018).

دوران و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۲۳)، در پژوهشی با عنوان «توسعه دولت الکترونیک - عامل کلیدی اثربخشی مدیریت دولتی در اتحادیه اروپا» دریافتند که افزایش مهارت‌ها و دانش مردم در استفاده از خدمات برخط و توسعه زیرساخت‌های مخابراتی، بر اثربخشی دولت‌های پیشرو در شاخص توسعه دولت الکترونیک در دوران کرونا تأثیر مثبت قابل توجهی داشته است و کارایی این دولت‌ها را نسبت به کشورهای که به دیجیتالی کردن خدمات عمومی کمتر توجه کرده‌اند، دو برابر کرده است. مطالعه بگات و همکاران<sup>۳</sup> (۲۰۲۲)، در بررسی وضعیت اجرای خدمات دولت الکترونیک در کشور در حال توسعه نپال مشخص نمود چالش‌های زیادی برای ارائه خدمات مختلف دولتی به شهروندان از طریق اینترنت وجود دارد. از آنجایی که بیشتر جمعیت زیرخط فقر هستند و میزان سواد نسبت به خدمات فناوری اطلاعات نیز بسیار پایین است، این مسئله برای دستگاه‌های مجری چالش زیادی در اجرای دولت الکترونیک ایجاد می‌کند. نتایج پژوهش برای افزایش اثربخشی دولت الکترونیک مدلی برای توسعه فناوری

<sup>1</sup>. Ryan et al.

<sup>2</sup>. Doran et al.

<sup>3</sup>. Bhagat et al.

اطلاعات و ارتباطات ارائه می‌دهد. کاماچو و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۲۱)، در مطالعه خود با عنوان «روش‌های مشارکتی برای حمایت از طراحی نظام‌های مدیریت دانش<sup>۲</sup> در محیط‌های آموزشی» نشان می‌دهند که مدارس از پیاده‌سازی، اعمال و به‌کارگیری نظام‌های مدیریت دانش به میزان زیادی سود می‌برند. با وجود این، طراحی و پیاده‌سازی این‌گونه سامانه‌های اطلاعاتی، برای مدرسی که فرهنگ اشتراک دانش را ندارند، کار بسیار سخت و طاقت‌فرسایی است. در این پژوهش، طراحی یک نظام مدیریت دانش برای یک مدرسه روستایی دارای سطح پایین دانش<sup>۳</sup> در کاستاریکا<sup>۴</sup> نشان داده شده و اینکه چگونه روش‌های مشارکتی (با مشارکت عموم مردم) به‌کاررفته در طول فرایند طراحی نظام مدیریت دانش، به ایجاد یک فرهنگ یادگیری و مشارکتی منجر می‌شود که استفاده و به‌کارگیری نظام مدیریت دانش را تشویق می‌کند، نشان داده شده است. نتایج مطالعه پرز و همکاران<sup>۵</sup> (۲۰۲۰)، در بررسی تأثیرات ارزیابی دولت الکترونیکی، اعتماد و تقسیم دیجیتال در میزان استفاده از دولت الکترونیک در ۲۷ کشور اروپایی در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ مشخص نمود علی‌رغم حجم قابل توجهی از سرمایه‌گذاری عمومی که طی این مدت برای تقویت دولت الکترونیکی اختصاص یافته است، استفاده شهروندان از این خدمات هنوز محدود است و این مسئله دولت‌ها را با چالش مواجه کرده است. همچنین یافته‌های این پژوهش نشان داد که استفاده شهروندان از خدمات دولت الکترونیک تحت تأثیر سطح درآمد، موقعیت شغلی، تحصیلات، اعتماد شهروندان به دولت‌ها و شکاف دیجیتالی مرتبط با آن است و الگوهای رفتاری شهروندان و تعامل آن‌ها با استفاده از خدمات دولت الکترونیک در بین کشورها باهم متفاوت است.

در پژوهش خورشیدی و صفرزاده (۱۳۹۸)، تأثیر مدیریت دانش مشتریان بر رفتار شهروندی مشتریان مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که بین مدیریت دانش و رفتار شهروندی سازمانی ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

1. Camacho et al.

2. knowledge management systems (KMSes)

3. low-knowledge

4. CostaRica

5. Pérez et al.

مطالعه بهبودی و همکاران (۱۳۹۸)، در شناسایی موانع موفقیت کامل برنامه توسعه دولت الکترونیک از دید مسئولان و شهروندان نشان داد، موانع شناسایی شده از دید مسئولان به ترتیب موانع انسانی، فنی-ساختاری، سیاسی-قانونی، اقتصادی و فرهنگی؛ موانع شناسایی شده از دید شهروندان نیز به ترتیب موانع انسانی، فنی-ساختاری، اقتصادی و فرهنگی است. مِمون و همکاران (۲۰۱۷)، در پژوهش خود، این مطلب را تصدیق کردند که مشارکت کارکنان از دیرباز به عنوان یک عامل مهم در مدیریت دانش و مدیریت مؤثر منابع انسانی شناخته شده است. آن‌ها از طریق تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از ۲۳۵ کارمند بانکی در شهر کراچی<sup>۲</sup> پاکستان، به این نتیجه رسیدند که چگونه فرهنگ مشارکت کارکنان در خلق و مدیریت دانش با دانش موجود در محل کار مرتبط است. یافته‌های پژوهش نشان داد که سه جنبه از فرهنگ مشارکت کارکنان (توانمندسازی، توسعه قابلیت‌ها و جهت‌گیری و گرایش تیمی) با فرایند ایجاد و خلق و مدیریت دانش همبستگی مثبت دارند. پژوهش مرتضوی امامی زواره و مؤذنی (۱۳۹۶)، با عنوان «بررسی نقش مدیریت دانش از دیدگاه قرآن بر کارایی دولت الکترونیک» نشان داد که مدیریت دانش و مؤلفه‌هایش بر افزایش کارایی دولت الکترونیک در سازمان‌های دولتی برای ارائه خدمات و اعمال حاکمیت در جامعه تأثیرگذار است. دانایی فرد و همکاران (۱۴۰۰)، در مطالعه خود، به بررسی رابطه بین رفتار شهروندی سازمانی و تسهیم دانش در سازمان‌های دولتی پرداختند. نتایج حاصل آزمون‌های همبستگی نشان داد که بین رفتار شهروندی سازمانی و ابعاد آن (به‌جز جوانمردی) و تسهیم دانش همبستگی مثبت وجود دارد؛ و رفتار شهروندی سازمانی پیش‌بینی کننده تسهیم دانش است. نتایج به‌دست آمده از پژوهش حقیقی‌نسب و همکاران (۱۳۸۹)، در بررسی موفقیت دولت در اجرای طرح ارائه خدمات الکترونیکی به شهروندان در شهر تهران حاکی از آن است که رفتار شهروندان نشانگر رضایت و پذیرش نسبی آنان نسبت به الگوهای دیوان‌سالار قبلی است. بر اساس این یافته‌ها می‌توان پیش‌بینی نمود که با ترغیب شهروندان به پذیرش سیستم جدید و استفاده از خدمات الکترونیکی و اینترنتی و کسب رضایت آنان، در آینده نزدیک اجرای این طرح موفقیت‌آمیز و

<sup>۱</sup>. Memon et al.

<sup>۲</sup>. Karachi

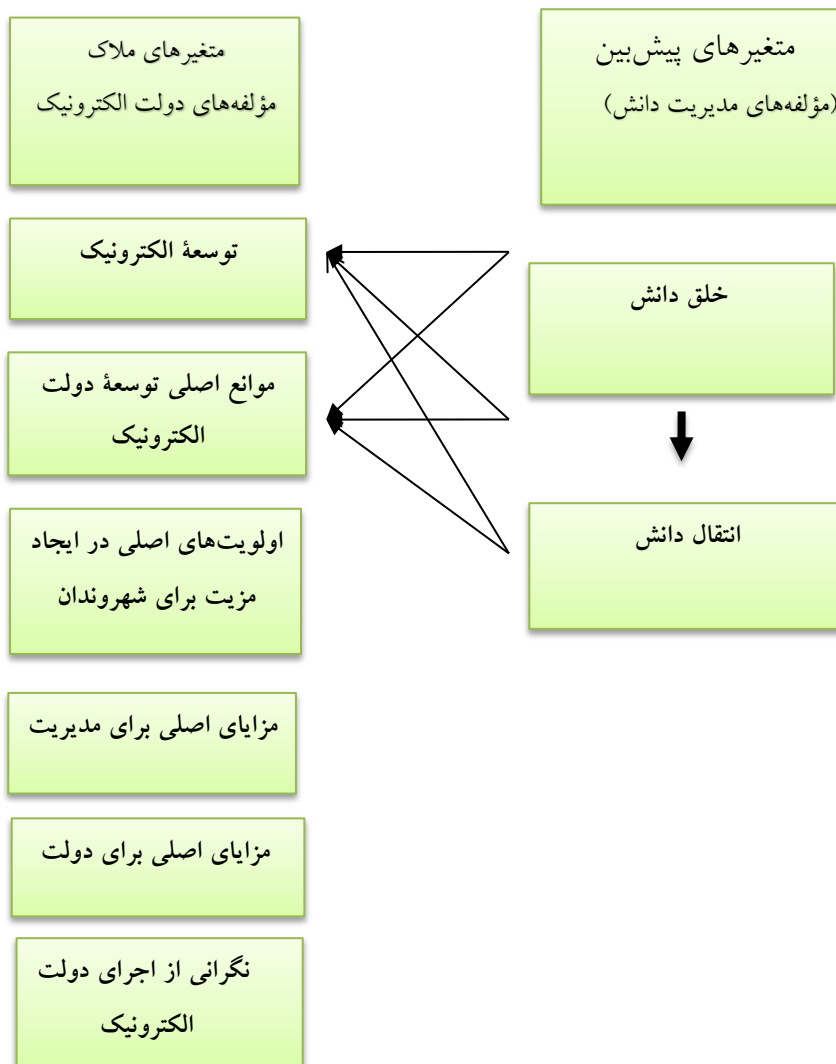


برنامه‌ها و اهداف مورد انتظار دولت برآورده خواهد شد. باک و کوچ<sup>۱</sup> (۲۰۱۱)، در پژوهشی با عنوان «گسترش مشارکت کارکنان در مدیریت دانش سازمانی با کسب‌وکارهای اینترنتی<sup>۲</sup> کسب‌وکارهای مبتنی بر وب ۲ را رویکردی مناسب به منظور مشارکت گسترده کارکنان در مدیریت دانش سازمانی معرفی نمودند. با تکیه بر مفاهیم و ابزارهای وب ۲، کوشش و تلاش برای مشارکت به طیف وسیعی از افراد و کارکنان گسترش می‌یابد. این امر تأثیرات مثبتی بر انگیزه مشارکت کارکنان دارد.

مرور پیشینه‌های داخلی و خارجی پژوهش نشان می‌دهد که مدیریت دانش با بسیاری از متغیرهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و مدیریتی و شهروندی رابطه‌ای مثبت و معنادار داشته و جوامع و سازمان‌هایی که تأکید بیشتری بر مدیریت دانش دارند عملکرد موفق‌تری دارند؛ از طرف دیگر وجود شهروند آگاه و مشارکت در امور اجتماعی نیاز دنیای امروز به شمار می‌آید تا از یکسو شهروندان بتوانند با استفاده از دانش منافع و نیازها و حقوق و حدود خود را شناخته و از سوی دیگر، جوامع و دولت‌ها با اتخاذ تصمیمات منطقی و خردمندانه و راهبردی، همگام با جامعه جهانی با تدوین آموزش‌های مقتضی با فن‌آوری‌های روز، به بهترین نحو انتظارات و منافع بلندمدت شهروندان را تأمین نمایند. با اذعان به این مهم تاکنون پژوهشی در خصوص نقش مدیریت دانش در توسعه مشارکت شهروندی و تحقق دولت الکترونیک در کشور ما صورت نگرفته است؛ بنابراین مطالعه حاضر در راستای اهداف و مدل مفهومی پژوهش (نمودار ۱) درصدد پاسخ به فرضیه‌های زیر است:

<sup>۱</sup>. Back & Koch

<sup>۲</sup>. Enterprise 2.0



نمودار ۱- مدل مفهومی پژوهش

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اصلی

بین عناصر مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.

### فرضیه‌های فرعی

- بین عناصر مدیریت دانش و توسعه مشارکت الکترونیک شهروندان از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.
- بین عناصر مدیریت دانش و موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.
- بین عناصر مدیریت دانش و اولویت‌های اصلی در ایجاد مزیت برای شهروندان در دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.
- بین عناصر مدیریت دانش و مزایای اصلی برای مدیریت در دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.
- بین عناصر مدیریت دانش و مزایای اصلی برای دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.
- بین عناصر مدیریت دانش و نگرانی از اجرای دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد.

پژوهش حاضر از لحاظ ماهیت و روش توصیفی-همبستگی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها از نوع پیمایشی و از نظر هدف کاربردی است. جامعه آماری این پژوهش ۴۲ نفر از متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی شاغل در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی استان فارس هستند که به صورت سرشماری در سال ۱۴۰۰ انتخاب شدند.

در این پژوهش با توجه به اهداف پژوهش، به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز جهت توصیف وضع موجود و آزمون فرضیه‌های پژوهش از دو پرسش‌نامه استاندارد استفاده گردید. برای سنجش خلق و انتقال دانش از پرسش‌نامه مدیریت دانش عسگری (۱۳۸۵) و پرسش‌نامه استاندارد ارزیابی اجرای موفق دولت الکترونیک لگزیان و همکاران (۱۳۹۰)، با کمی تغییر از ابعاد مختلف (توسعه الکترونیک، موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک، اولویت‌های اصلی در ایجاد مزیت برای شهروندان، مزایای اصلی برای مدیریت، مزایای اصلی برای دولت، نگرانی از اجرای دولت الکترونیک در بین شهروندان و مدیران) بر اساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت استفاده شد. روایی پرسش‌نامه‌ها به روش صوری و محتوایی با ارائه پرسش‌نامه به اساتید مدیریت و اعمال پیشنهادها آن‌ها تأیید گردید. برای تعیین پایایی پرسش‌نامه‌ها آلفای کرونباخ

با استفاده از نرم افزار اس.پی.اس.اس.<sup>۱</sup> محاسبه و ضرایب به دست آمده (مدیریت دانش، ۰/۸۶ و اجرای موفق دولت الکترونیک، ۰/۷۸) حاکی از آن است که پایایی ابزار از سطح قابل قبولی برخوردار است. در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل داده های به دست آمده از پرسش نامه ها به منظور تعیین رابطه همبستگی بین متغیرها آزمون همبستگی پیرسون و نرم افزار اس.پی.اس.اس. استفاده شد.

## یافته ها

در ابتدا داده های استخراج شده از پرسش نامه ها جهت تعیین ویژگی های جمعیت شناختی جامعه پژوهش با استفاده از روش های آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در ادامه برای به دست آوردن ارتباط بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه های مشارکت شهروندی در اجرای موفق دولت الکترونیک و آزمون فرضیه های پژوهش آزمون آماری همبستگی پیرسون استفاده شد. البته آزمون آماری کولموگوروف اسمیرنوف<sup>۲</sup> جهت آزمون نرمال بودن داده ها به عنوان پیش فرض جهت استفاده آزمون پیرسون مورد استفاده قرار گرفت.

## بررسی ویژگی های جمعیت شناختی جامعه مورد مطالعه

جدول ۱- توزیع فراوانی جامعه آماری بر حسب اطلاعات جمعیت شناختی

متغیر	تعداد	درصد	
زن	۳۲	۷۶	جنسیت
مرد	۱۰	۲۴	
جمع	۴۲	۱۰۰	
کارشناسی	۱۱	۲۶	مدرک تحصیلی
کارشناسی ارشد	۲۲	۵۲	
دکتری	۹	۲۲	

<sup>۱</sup>. SPSS

<sup>۲</sup>. Kolmogorov-smirnov

متغیر	تعداد	درصد
جنسیت	زن	۳۲
	مرد	۱۰
	جمع	۴۲
	جمع	۱۰۰
سابقه کار	۵-۱ سال	۸
	۵-۱۰ سال	۱۴
	۱۰-۱۵ سال	۱۶
	بالاتر از ۱۵ سال	۴
	جمع	۴۲

بر اساس داده‌های جدول ۱، بررسی اطلاعات جمعیت شناختی جامعه مورد بررسی نشان می‌دهد که ۷۶ درصد مشارکت‌کنندگان زن و ۲۴ درصد مرد هستند. ۲۶ درصد مشارکت‌کنندگان دارای مدرک کارشناسی و ۵۲ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۲۲ درصد دارای مدرک دکتری هستند. بیشتر مشارکت‌کنندگان دارای سابقه کار ۱۰ تا ۱۵ سال با فراوانی ۳۸ درصد و کمترین میزان سابقه مربوط به بالاتر از ۱۵ سال با فراوانی ۱۰ درصد هستند.

#### بررسی فرضیه‌های پژوهش:

##### فرضیه اصلی

بین عناصر مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه وجود دارد. داده‌های آماری حاصل آزمون همبستگی پیرسون در بررسی فرضیه اصلی در جدول ۲ قابل مشاهده است.

جدول ۲- ارتباط بین مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک

متغیر پیش‌بین	متغیر ملاک	سطح معنی‌داری	میزان خطا	ضرب همبستگی	نتیجه‌گیری
مدیریت دانش	مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک	۰/۰۰۱	۰/۰۵	۰/۳۳۶	رد فرضیه صفر

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود در بررسی رابطه بین عناصر مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک سطح معنی‌داری آزمون ( $P=0/001$ ) کمتر از  $0/05$  را نشان می‌دهد؛ از این رو فرضیه صفر رد می‌شود و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، بین عناصر مدیریت دانش و مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی رابطه معنی‌داری وجود دارد. از طرفی مقدار همبستگی  $0/336$  بیانگر آن است که سطح بالای آن دو با یکدیگر همبستگی دارند.

جهت بررسی همبستگی بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه‌های مشارکت شهروندی در اجرای موفق دولت الکترونیک بر اساس اهداف و مدل مفهومی پژوهش، ۶ فرضیه مبنی بر فرض وجود رابطه بین متغیرهای پیش‌بین مدیریت دانش (خلق و انتقال دانش) و ملاک مؤلفه‌های اجرای موفق دولت الکترونیک (توسعه الکترونیک، موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک، اولویت‌های اصلی در ایجاد مزیت برای شهروندان و...) تدوین شده است که نتایج آن در جدول ۳ قابل مشاهده است

جدول ۳-ارتباط بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه‌های مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت

#### الکترونیک

نتیجه‌گیری	ضریب همبستگی پیرسون	میزان خطا	سطح معنی‌داری	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین
رد فرضیه صفر	0/372	0/05	0/002	توسعه الکترونیک	مدیریت دانش
رد فرضیه صفر	0/381	0/05	0/015	موانع توسعه دولت الکترونیک	مدیریت دانش
رد فرضیه صفر	0/499	0/05	0/005	ایجاد مزیت برای شهروندان	مدیریت دانش
رد فرضیه صفر	0/431	0/05	0/007	مزایای اصلی برای مدیریت	مدیریت دانش
رد فرضیه صفر	0/339	0/05	0/037	مزایای اصلی برای دولت	مدیریت دانش
رد فرضیه صفر	0/372	0/05	0/024	نگرانی از اجرای دولت الکترونیک	مدیریت دانش

نتایج آزمون پیرسون در بررسی همبستگی بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه‌های مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک در جدول ۳ معنی‌داری آزمون در سطح ۰/۰۵ در همه موارد را نشان می‌دهد که بیانگر تأیید همه فرضیه‌های پژوهش مبنی بر وجود همبستگی بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه‌های مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک است. مقدار همبستگی‌های به‌دست‌آمده نشانگر رابطه مستقیم بین این متغیرهاست؛ بنابراین می‌توان گفت عناصر مدیریت دانش قادر به پیش‌بینی همه مؤلفه‌های مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک است.

### نتیجه‌گیری

با نگاهی اجمالی به فرصت‌هایی که فناوری‌های نوین پیش روی جوامع امروزی قرار داده است، پدیده نوظهور حکمرانی الکترونیک به معنای استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در اداره کشور، ارائه خدمات دولتی به شهروندان، کسب‌وکارها، کارمندان دولت و سایر نهادهای دولتی در همه کشورها از جمله کشور ما در سال‌های اخیر بسیار مورد توجه برنامه ریزان در بخش‌های مختلف دولت قرار گرفته است. هدف اصلی از اجرای برنامه‌های دولت الکترونیک، بسترسازی مناسب به منظور دسترسی هرچه بهتر و بیشتر شهروندان به اطلاعات و خدمات دولتی، اصلاح کیفیت خدمات و ارائه فرصت‌های بیشتر برای مشارکت شهروندان در فرایندهای دولتی است. از این دیدگاه تلاش برای اجرای موفق برنامه‌های دولت الکترونیک جهت ایجاد رضایت‌مندی در شهروندان و شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت این امر از اهمیت زیادی برخوردار است. بر همین اساس هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی تأثیر مدیریت دانش بر توسعه مشارکت شهروندی در تحقق دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی بود که در قالب ۷ فرضیه بررسی گردید. نتایج آن به تفکیک مورد بحث قرار می‌گیرد.

نتایج حاصل آزمون همبستگی در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و توسعه الکترونیک از دیدگاه جامعه مورد آماری سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۲ را نشان داد. از این رو فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. همچنین مقدار همبستگی ۰/۳۷۲ نشانگر رابطه مستقیم بین مدیریت دانش و مشارکت شهروندی در تحقق

توسعه الکترونیک است. یافته‌های پژوهش از نظر تمایل جامعه آماری به همکاری در توسعه دانش و اطلاعات الکترونیک در جهت ترویج دولت الکترونیک با نتایج AI-Sudairy & Vasista (2012) هم‌راستا است. در تبیین این یافته می‌توان گفت سامانه مدیریت الکترونیکی اسناد یکی از سامانه‌های مدیریت دانش است که در سازمان‌های دولتی برای اکتساب، سازمان‌دهی و اشتراک دانش کاربرد دارد. در واقع، این سامانه‌ها نوعی سامانه‌های اطلاعاتی هستند که قابلیت دریافت، انتقال، ذخیره‌سازی و بازیابی هرگونه اسناد را از طریق برقراری ارتباط با تجهیزات الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی دیگر دارند (Yao et al., 2003). با توجه به رشد روزافزون حجم اسناد و مدارک در سازمان‌های دولتی و لزوم مدیریت کارآمد این اسناد، پیاده‌سازی سامانه‌های مدیریت الکترونیکی اسناد می‌تواند از یک‌سو در صرفه‌جویی هزینه‌های ساختمان، تجهیزات و نیروی انسانی و چابکی سازمانی مؤثر عمل نموده و از سوی دیگر موجب دسترسی سریع و به موقع شهروندان به اسناد موردنیاز شوند.

در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک سطح معنی‌داری آزمون برابر ۰/۰۱۵ بود؛ که نشانگر تأیید فرضیه پژوهش است؛ به این معنا که بین مدیریت دانش و مشارکت شهروندی و موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک رابطه معنی‌دار وجود دارد. همچنین مقدار همبستگی ۰/۳۸۱ رابطه مستقیم بین متغیرهای پژوهش را مشخص می‌کند. به این صورت که سطح بالای مدیریت دانش و مشارکت شهروندی با سطح پایین موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک همبستگی دارد. به این معنا که افزایش سطح مدیریت دانش و مشارکت شهروندی با کاهش موانع توسعه دولت الکترونیک همراه است

از این رو مشخص می‌شود پذیرش برنامه‌های دولت الکترونیک از سوی شهروندان با سطح دانش آن‌ها در ارتباط است. این نتایج با یافته‌های مطالعه دوران و همکاران (۲۰۲۳) و پرز و همکاران (۲۰۲۰) همسویی دارد. نبود نیروی انسانی متخصص که دارای اطلاعات و دانش لازم در زمینه‌های مختلف توسعه دولت الکترونیک باشند، به‌عنوان خدمات گیرنده و یا به‌عنوان کارکنان خدمات دهنده یکی از بزرگ‌ترین موانع برای فرهنگ‌سازی و تدوین برنامه‌های مناسب جهت اجرای دولت الکترونیک در همه کشورهاست. همچنین



فقدان مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات یک چالش بزرگ برای اجرای دولت الکترونیک، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه است (Ndou, 2004). در صورتی که شهروندان و کارکنان واجد شرایط برای شروع و توسعه سیستم دولت الکترونیکی در دسترس باشند، سیستم دولت الکترونیک می‌تواند با موفقیت پیاده‌سازی شود (Sharma & Gupta, 2003). به‌طور کلی، تمرکز بر برنامه‌های آموزشی و مهارتی برای ارتقای پیشرفت پروژه‌های دولت الکترونیک حیاتی است. در همین راستا می‌توان بیان کرد که شهروندان و کارمندان سازمانی دانش‌مدار مهم‌ترین منابع ارزشمند دولت الکترونیک هستند و با توجه به شتاب روزافزون تغییراتی که دولت الکترونیک در سازمان‌ها و در کل جامعه ایجاد خواهد کرد تقریباً تمامی امور مستلزم انجام کار دانش محور است، بدین ترتیب که خلق، تسهیم و استفاده از دانش به یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های کارکنان هر سازمان دولت الکترونیک بدل خواهد شد.

در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و اولویت‌های اصلی در ایجاد مزیت برای شهروندان سطح معنی‌داری آزمون برابر با ۰/۰۰۵ بود؛ بنابراین، بین مدیریت دانش، مشارکت شهروندی و اولویت‌های اصلی در ایجاد مزیت برای شهروندان در دولت الکترونیک رابطه معنی‌داری وجود دارد و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. همچنین مقدار همبستگی ۰/۴۷۹ نشانگر رابطه مستقیم بین مدیریت دانش و مشارکت شهروندی در ایجاد مزیت برای شهروندان است. نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش با یافته‌های حقیقی نسب و همکاران (۱۳۸۹) همسوست. در تبیین این یافته می‌توان استدلال کرد که اساسی‌ترین مؤلفه در بحث دولت الکترونیک تعامل دولت با شهروندان است که بر کاربر محوری و تدوین و آماده‌سازی بسته‌های نرم‌افزاری نظام‌اند جهت ارائه خدمات الکترونیکی دولتی تأکید دارد (قاسم زاده و صفری، ۱۳۸۰). دامنه این خدمات بسیار گسترده از فایل‌های قابل بارگذاری در سامانه‌ها، نشرهای الکترونیکی، امنیت اجتماعی، تا دریافت و پرداخت اینترنتی صورتحساب‌های آب، برق، تلفن، گاز و ... را شامل می‌شود. استفاده مؤثر از این خدمات نیازمند وجود زیرساخت‌های مناسب شهری و مهارت و دانش فناوری اطلاعات و ارتباطات است. در واقع برای پیاده‌سازی موفق دولت الکترونیک ظرفیت زیرساخت‌های ارتباطی برای به اشتراک‌گذاری، نشر و خلق اطلاعات و دانش،

افزایش آگاهی و مشارکت شهروندان در همه جوانب زندگی، از جنبه اقتصادی تا جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی باید مدنظر قرار بگیرد. با توجه به یافته‌های پژوهش، مدیریت دانش می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مؤثر برای تقویت مشارکت شهروندی و بهبود خدمات دولتی در دولت الکترونیک عمل کند. این امر به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اهمیت دارد و می‌تواند به ایجاد مزیت‌های بیشتری برای شهروندان منجر شود.

در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و مزایای اصلی برای مدیریت سطح معنی‌داری آزمون برابر با ۰/۰۰۷ بود؛ بنابراین، بین مدیریت دانش، مشارکت شهروندی و مزایای اصلی برای مدیریت در دولت الکترونیک رابطه معنی‌داری وجود دارد و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. همچنین مقدار همبستگی ۰/۴۳۱ نشانگر رابطه مستقیم بین مدیریت دانش و مشارکت شهروندی و مزایا برای مدیریت در دولت الکترونیک است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده می‌توان اذعان کرد دولت الکترونیکی، موجب یکپارچگی و سازمان‌دهی دولت در ارائه خدمات و نوع ارتباطاتش می‌شود. یکی دیگر از پیامدهای مثبت این شیوه از تعامل، افزایش اطمینان شهروندان به مسئولان بخش‌هایی است که در رابطه با آن‌ها موردی را پیگیری می‌کنند، به علت مزیت‌های نام‌برده شهروندان زودتر به نتیجه می‌رسند و مدیر و مسئول نیز در جایگاه خدمت‌گزار وظیفه خود را به‌خوبی انجام می‌دهد. از این منظر حمایت مدیران و عوامل اجرایی سطح بالا برای توسعه دولت الکترونیک، اجرای برنامه‌های مدیریت دانش به دست آوردن منابع و آموزش‌های موردنیاز، همکاری و هماهنگی بین شرکا و ذینفعان برای موفقیت پیاده‌سازی دولت الکترونیک حیاتی است (Seifert & Bonham, 2004).

در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و مزایای اصلی برای دولت، سطح معنی‌داری آزمون مقدار ۰/۰۳۷ را نشان داد؛ که حاکی از وجود رابطه معنی‌داری بین مدیریت دانش، مشارکت شهروندی و مزایای اصلی برای دولت و تأیید فرضیه پژوهش است. از طرفی مقدار همبستگی ۰/۳۳۹ بیانگر آن است که سطح بالای آن دو با یکدیگر همبستگی دارند. نتایج پژوهش با یافته‌های مرتضوی امامی زواره و مؤذنی (۱۳۹۶) همسوست. در تبیین نتیجه به‌دست‌آمده می‌توان گفت که دولت الکترونیکی با راه‌اندازی یک شبکه مستقل و

پیشرفته زمینه را برای توسعه اقتصادی فراهم می‌کند. دیجیتالی شدن سامانه‌ها و تسهیل دسترسی به اطلاعات اقتصادی و تجاری، به‌ویژه برای سرمایه‌گذاران و سازمان‌ها، می‌تواند به رشد شاخص‌های توسعه اقتصادی کشور کمک کند. از سوی دیگر روش ارتباطی و تعامل دولت‌ها با یکدیگر زیر سایه دولت الکترونیکی، شکل جدیدی به خود می‌گیرد و تبادل مدارک، اسناد و اطلاعات به شکل دیجیتالی رقم می‌خورد. این اتفاق از برگزاری بسیاری از جلسات هزینه‌بر و اقدامات کم‌اهمیت جلوگیری کرده و با سرعت بیشتر و مبالغ کمتر موجب زودتر به نتیجه رسیدن گفت‌وگوها در عرصه بین‌المللی می‌شود (Alshehri & Drew, 2011). در این زمینه مدیریت دانش در خدمات‌رسانی و سیاست‌گذاری که دو فعالیت اصلی دولت‌ها هستند دارای اهمیت فراوان است، همچنین در فعالیت‌های دولتی و رقابت ملی و بین‌المللی دانش مهم‌ترین عامل رقابت محسوب می‌شود. انتشار دقیق و مؤثر دانش در این مورد می‌تواند یک مزیت رقابتی و عامل اثربخشی باشد.

در بررسی رابطه بین مدیریت دانش و موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک سطح معنی‌داری آزمون برابر با ۰/۰۲۴ مشخص کرد بین متغیرهای موردبررسی از دیدگاه جامعه پژوهش رابطه معنادار وجود دارد؛ و فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. مقدار همبستگی ۰/۳۷۲ نشانگر رابطه مستقیم بین متغیرهاست. بدین معنا که سطح بالای مدیریت دانش با سطح پایین موانع اصلی توسعه دولت الکترونیک همبستگی دارد. این نتایج با یافته‌های مطالعه دوران و همکاران (۲۰۲۳) و پرز و همکاران (۲۰۲۰) همسویی دارد. نتیجه به‌دست‌آمده حاکی از آن است که هر چه میزان دانش در راستای آشنایی با خدمات دولت الکترونیک در جامعه و سازمان‌ها فراگیرتر شود موانع و چالش‌های توسعه دولت الکترونیک مرتفع خواهد شد. در تبیین نتیجه به‌دست‌آمده می‌توان گفت پروژه‌های دولت الکترونیک پروژه‌های ملی حیاتی هستند که از توسعه یک کانال باز برای ارائه خدمات و توسعه اجتماعی حمایت می‌کنند. دولت الکترونیک سنگ بنای دسترسی شهروندان و برآوردن نیازهای خدماتی آن‌هاست. چنین پروژه‌هایی مستلزم تغییرات قابل توجهی در نحوه کار دولت‌ها و کارمندان آن‌ها هستند، بنابراین با مقاومت کارمندان دولتی مواجه می‌شوند. یکی از اشکال مقاومت می‌تواند به‌صورت مقاومت در برابر

اشتراک دانش در میان کارمندان و کارشناسان دولت الکترونیک یا کارمندان بخش‌های عمومی باشد (Abu-Shanab & Shehabat, 2018).

همان‌طور که اشاره شد مدیریت دانش به‌عنوان یک عنصر کلیدی در تحقق دولت الکترونیک و افزایش مشارکت شهروندی در نظر گرفته می‌شود. این مفهوم به فرایندها و راهبردهایی اشاره دارد که به سازمان‌ها کمک می‌کند تا دانش را جمع‌آوری، ذخیره و به اشتراک بگذارند، به طوری که بتوانند به بهترین نحو از آن در تصمیم‌گیری‌ها و بهبود خدمات استفاده کنند. مدیریت دانش می‌تواند با **تسهیل ارتباطات**، منجر به افزایش شفافیت و اعتماد شهروندان به دولت شود و با بهبود تصمیم‌گیری به افزایش رضایت و مشارکت شهروندان کمک کرده و در جهت نوآوری و توسعه خدمات، مشارکت شهروندان را در فرایندهای دولتی افزایش دهد و با حمایت از یادگیری سازمانی می‌تواند به بهبود عملکرد و پاسخگویی به نیازهای شهروندان کمک کند. در این راستا، نقش مدیریت دانش در تحقق دولت الکترونیک و افزایش مشارکت شهروندی از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی می‌تواند به‌عنوان یک عامل تسهیل‌کننده و محرک برای بهبود فرایندها و خدمات دولتی در نظر گرفته شود. برای نهادینه کردن مدیریت دانش در یک دستگاه یا سازمان، چندین مرحله و رویکرد کلیدی وجود دارد که باید مورد توجه قرار گیرد: ۱. شناسایی و ارزیابی دانش موجود ۲. ایجاد فرهنگ اشتراک‌گذاری دانش ۳. استفاده از فناوری‌های مناسب ۴. آموزش و توسعه مهارت‌ها ۵. ارزیابی و بهبود مستمر. با پیاده‌سازی این مراحل، سازمان‌ها می‌توانند مدیریت دانش را به‌عنوان یک جزء کلیدی از استراتژی‌های خود نهادینه کنند و از مزایای آن بهره‌مند شوند (حسن‌زاده، ۱۴۰۰).

با توجه به تأیید همه فرضیه‌های پژوهش مبنی بر ارتباط و همبستگی بین عناصر مدیریت دانش و مؤلفه‌های مشارکت شهروندان در اجرای موفق دولت الکترونیک مشخص شد عناصر مدیریت دانش (خلق و انتقال دانش) و مشارکت شهروندی در اجرای موفق برنامه‌های دولت الکترونیک از دیدگاه متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی بسیار بااهمیت است، لذا تصمیم‌گیران و برنامه‌های دولت باید دنبال رفع موانع و فراهم کردن بستر استقرار مدیریت دانش و مشارکت شهروندی در سازمان‌های مختلف تحت

مدیریت خود در سراسر کشور باشند. دولت به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین سازمان‌های متولی گسترش، سامانه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و فضا‌های الکترونیک در کشور جهت حضور کارآمد مؤثر شهروندان در برنامه‌های مختلف اداره کشور، چاره‌ای جز توجه بیشتر به زمینه‌های بهره‌گیری از مدیریت دانش در جهت مشارکت و حضور بیشتر شهروندان در پیشبرد اهداف و برنامه‌های توسعه الکترونیک در زمینه‌های مدیریت شهری با هدف بالا بردن سطح عملکرد خود ندارد؛ بنابراین می‌توان عوامل تأثیرگذاری چون مدیریت دانش و مشارکت شهروندی را به‌عنوان یک مزیت و عامل اساسی در موفقیت اجرای طرح دولت الکترونیک توصیه نمود.

وجود شهروندان آگاه با دانش و توانایی استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی جدید موجب تسهیل راه‌اندازی یک نظام پیچیده و گسترده باکیفیت الکترونیک در سطح بالا می‌شود. در همین راستا شایسته است که متولیان امور آموزش و پژوهش کشور تربیت سرمایه انسانی متخصص و کارا در فناوری‌های نوین جهت گسترش مشارکت شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری را مدنظر قرار دهند تا آمادگی لازم برای اجرای مؤثر دولت الکترونیکی محقق گردد.

### منابع

احمدی، قادر، گلشاهی، مرتضی و باقری، علی (۱۳۹۶). ارزیابی شاخص‌های شهروند الکترونیک از منظر شهروندان (نمونه موردی: کلان‌شهر شیراز). *آمایش فضا و ژئوماتیک*، ۲۱ (۳)، ۱-۲۶.

<http://hsmasp.modares.ac.ir/article-21-4484-fa.html>

ایزدی، صمد و عزیزی شمامی، مصطفی (۱۳۸۸). ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در فرایند جهانی‌شدن. *مطالعات برنامه درسی*، ۴ (۱۵)، ۶۰-۸۲.

SID. <https://sid.ir/paper/451047/fa>

بهبودی، محمدرضا، احمدی کهنعلی، رضا و قاسمی، آرزو (۱۳۹۸). شناسایی موانع موفقیت کامل برنامه توسعه دولت الکترونیک از دید مسئولان و شهروندان و ارائه راهکارهایی برای موفقیت در

آن (مطالعه‌ای کیفی در استان هرمزگان). *سیاست‌نامه علم و فناوری*، ۹ (۱)، ۴۵-۵۸.

حسن‌زاده، محمد. (۱۴۰۰). دستورالعمل مدیریت دانش در دستگاه‌های اجرایی: چون‌وچرای یک راه

دراز. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۷ (۲)، ۷-۲۰. DOI:

10.22091/stim.2021.1886

حقیقی نسب، منیژه، عابدین، بهاره و جانفشان، شیفته (۱۳۸۹). شهروندگرایی در دولت: بررسی موفقیت دولت در اجرای طرح ارائه خدمات الکترونیکی به شهروندان در ایران. *آینده پژوهی مدیریت* (پژوهش های مدیریت)، ۲۱ (۸۷)، ۲۵-۳۸.

خورشیدی، سارا و صفرزاده، حسین (۱۳۹۸). بررسی تأثیر مدیریت دانش مشتریان بر رفتار شهروندی مشتریان. *هجدهمین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در علوم و فناوری، تهران*.  
<https://civilica.com/doc/1010505>

دانایی فرد، حسن، خائف الهی، احمد و حسینی، سیدمجتبی (۱۴۰۰). رابطه بین تسهیم دانش و رفتار شهروندی سازمانی با خلاقیت سازمانی در مؤسسات آموزش عالی (مورد مطالعه: کارکنان دانشگاه قم). *فصلنامه بازیابی دانش و نظام های معنایی*، ۸ (۲۸)، ۲۱-۴۷.

رجبی فرجاد، حاجیه و دانش فرد، کرم اله (۱۳۹۳). طراحی مدل مشارکت شهروندان در نظارت عمومی (با تأکید بر نقش مشارکت شهروندان در کاهش جرائم). *پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی*،

۷ (۳) (پیاپی ۲۷)، ۱-۲۸. SID. <https://sid.ir/paper/188803/fa>

عزیز، احسان و طبرسا، غلامعلی (۱۳۹۵). دانش و نقش آن در تحقق دولت الکترونیک. *دومین کنفرانس بین المللی مهندسی صنایع و مدیریت، تهران*.  
<https://civilica.com/doc/504471>

عسگری، ناصر (۱۳۸۵). *بررسی رابطه عوامل سازمانی (ساختار، فرهنگ، فناوری)، وزارت کار و امور اجتماعی با استراتژی مدیریت دانش*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.

علی خانی، وژیاری (۱۴۰۰). *ضرورت ایجاد دولت الکترونیک و چالش ها و موانع اجرای آن*. اولین کنفرانس بین المللی آزمایشگاه مدیریت و رویکردهای نوآورانه در مدیریت و اقتصاد، تهران،  
<https://civilica.com/doc/1347909>

قاسم زاده، فریدون و صفری، حسین (۱۳۸۰). *به سوی دولت الکترونیک: برنامه ای برای ایران*. *فصلنامه دانش*، ۵۵ (۱۴۱۱)، ۲۷۸-۲۵۲.

گرایی، احسان (۱۴۰۱). *موانع استقرار مدیریت دانش در دستگاه های اجرایی استان لرستان*. *علوم و فنون مدیریت اطلاعات*، ۸ (۳)، ۸۱-۱۲۰. DOI: 10.22091/stim.2021.7483.1675

لگزیان، محمد، مرتضوی، سعید و رجب زاده، محسن (۱۳۹۰). *تأثیر عوامل مؤثر بر پذیرش خدمات دولت الکترونیک از سوی کاربران با استفاده از الگوی UTAUT*. *فرایند مدیریت و توسعه*، ۲۴ (۴)، ۳-۲۰.

مرتضوی امامی زواره، علی و مؤذنی، محسن (۱۳۹۶). *بررسی نقش مدیریت دانش از دیدگاه قرآن بر کارایی دولت الکترونیک*. *حقوق ملل*، ۲۸، ۶۸۱-۷۰۲.

میرجلیلی، حسین (۱۳۸۵). *سواد اطلاعاتی نگاهی به تحول مفهوم سواد در عصر اطلاعات*. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۶۵ (۱۴)، ۱۰۹-۱۲۲.

نجفقلی نژاد، اعظم و صادق زاده وایقان، علی (۱۳۸۹). *فناوری اطلاعات و بهینه سازی مدیریت دانش*:

## References

- Abu-Shanab, E., & Shehabat, I. (2018). The influence of knowledge management practices on e-government success: A proposed framework tested. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 12 (3/4), 286-308. <https://doi.org/10.1108/TG-02-2018-0016>
- Ahmadi, G., Golshahi, M., & Bagheri, A. (2017). Evaluating Electronic Citizen Indicators from Citizens viewpoint) Case Study: Shiraz Metropolis. *MJSP*, 21 (3), 1-6. URL: [http:// conference of the laboratory of management and innovative approaches in management hsm.sp.modares.ac.ir/article-21-4484-fa.html](http://conferenceofthelaboratoryofmanagementandinnovativeapproachesinmanagementhsm.sp.modares.ac.ir/article-21-4484-fa.html). [In Persian]
- Ali Khani, V. (2022). *The necessity of creating electronic government and the challenges and obstacles of its implementation*. The first international conference of management laboratory and innovative approaches in management and economics, Tehran, <https://civilica.com/doc/1347909>. [In Persian]
- Alshehri, M., & Drew, S.J. (2011). E-government principles: implementation, advantages and challenges. *International Journal of Electronic Business*, 9(3), 255-270. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEB.2011.042545>
- Al-Sudairy, M. A. T., & Vasista, T.G.K. (2012). Fostering Knowledge Management and Citizen Participation via E-Governance for Achieving Sustainable Balanced Development. *The IUP Journal of Knowledge Management*, 10(1), 52-64.
- Asgari, N. (2006). *Investigating the relationship between organizational factors (structure, culture, technology), Ministry of Labor and Affairs Social with knowledge management strategy*, master's thesis, University of Tehran, Tehran. [In Persian]
- Aziz, E., & Tabarsa, G. (2016). *Knowledge management and its role in realizing electronic government*. International Conference on Industrial Engineering and Management <https://civilica.com/doc/504471>. [In Persian].
- Back, A., & Koch, M. (2011). Broadening Participation in Knowledge Management in Enterprise 2.0... *Information Technology*, 53(3), 135-141.
- Behboudi, M., Ahmadi Kahneali, R., & Ghasemi, A. (2019). Identifying the Causes of E-Government Development Plan Failure in Iran from Authorities and Citizens Perspectives and Providing Solutions for Its Success. (Qualitative Study in Hormozgan Province). *Science and Technology Policy Letters*, 09(1), 45-58.

- Bhagat, C., Mishra, A. K., & Aithal, P. S. (2022). Model for Implementation of e- Government Services in Developing Countries like Nepal. *International Journal of Case Studies in Business, IT, and Education (IJCSBE)*, 6(2), 320-333. DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.7139657>
- Camacho, H., Coto, M., & Jensen, S. P. (2020). Participatory methods to support knowledge management systems design in educational environments. *Int. J. Knowledge Management Studies*, 12(1), 34-54.
- Danaei Fard, H., & Khaif Elahi, A., Hosseini, M. (2012). Reflecting the Promotion of Knowledge Sharing in Light of Organizational Citizenship Behavior. *Public Management Researches*, 4(14), 63-84. DOI: 10.22111/jmr.2012.655. [In Persian]
- Deconti, L. (1998). *Planning ang creating a Government Web Site. Working Paper*, No.2, ISPDM, University of Manchester, Manchester. (Working paper)
- Doran, N.M., Puiu, S., Badircea, R., Pirtea, M.G., Doran, M.D., Ciobanu, G., & Mihit, L.D. (2023). Government Development—A Key Factor in Government Administration Effectiveness in the European Union. *Electronics*, 12(3): 641; <https://doi.org/10.3390/electronics12030641>
- Geraei, E. (2022). The Barriers to Establishing Knowledge Management in the Public Sector Organizations of Lorestan Province. *Sciences and Techniques of Information Management*, 8(3), 81-120. DOI: 10.22091/stim.2021.7483.1675. [In Persian]
- Ghasemzadeh, F., & Safari, H. (2003). Transition to Electronic Government: A Plan for Iran. *Knowledge management Journal*, 52, 278. [In Persian]
- Haghighi Nasab, M., Abedin, B., & Janfeshan, S. (2010). Government to Citizens Success Factors: A Case of E-Government in Iran. *Future study Management*, 21(87), 25-38. [In Persian]
- Hassanzadeh, M. (2021). Knowledge Management Guidelines in Government Organizations: A Long Way to Go. *Sciences and Techniques of Information Management*, 7(2), 7-20. DOI: 10.22091/stim.2021.1886. [In Persian]
- Izadi, S., & Azizi, S. M. (2010). The need for students to have the knowledge of citizenship and social responsibility in the process of globalization. *Curriculum Studies Quarterly*, 4 (15), 60-82. [In Persian]
- Khorshidi, S., & Safar Zadeh, H. (2020). *Investigating the impact of customer knowledge management on customers' citizenship behavior*. The 18th International Conference on New Researches in Science and Technology, <https://civilica.com/doc/1010505>. [In Persian]
- Kianto, A., Vanhala, M., & Heilmann, P. (2016). The impact of knowledge




- management on job satisfaction. *Journal of Knowledge Management*, 20 (4), 621-636.
- Kim, S., & Lee, H. (2004). Organizational factors affecting knowledge sharing capabilities in e-government: an empirical study, a chapter in a book titled: *Knowledge Management in Electronic Government, publication of the 5th IFIP International Working Conference, KMGov 2004*, Krems, May 17-19, 281-291.
- Lagzian, M., Mortazavi, S., & Rajabzadeh M. (2012) Factors Influencing Users' Acceptance of E-Government Services through UTAUT Model. *JMDP*, 24 (4), 3-20. URL: <http://jmdp.ir/article-1-902-fa.html>. [In Persian]
- Memon, S. B., Syed, S., & Arain, G. A. (2017). Employee Involvement and the Knowledge Creation Process: An Empirical Study of Pakistani Banks. *Global Business and Organizational Excellence*, 36(3), 53-63.
- Mirjalili, S. (2006). Information literacy, a glance at the evolution of the concept of literacy at information age. *Librarianship and Information Organization Studies*, 17(1), 109-122. [In Persian]
- Mortazavi Emamizavareh, S. A., & Muezni, M. (2017). Examining the role of knowledge management from the perspective of the Qur'an on the effectiveness of e-government. *Laws of Nations*, 28, 681-702. [In Persian]
- Najafaqlinejad, A., & Sadeghzadeh Vaiqan, A. (2010). Information technology and optimization of knowledge management: tools and challenges... *Library and Information Sciences*, 13(2), 59-95. [In Persian]
- Ndou, V. (2004). E-government for developing countries: opportunities and challenges. *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries*, 18(1), 1-24.
- Pérez, M.R., Pontones, R. C., & Montserrat, N.C. (2020). The effects of e-government evaluation, trust and the digital divide in the levels of e-government use in European countries. *Technological Forecasting and Social Change*, 154, Article 119973. doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119973.
- Rajabi Farjad, H., Danesh Fard, K. (2015). Designing a citizen participation model in public supervision (with emphasis on the role of citizen participation in crime reduction). *Journal of police order and security*, 7(3), 1-28 Available from: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=270454>. [In Persian]
- Ryan, S., Zhang, X., Prybutok, V., & Sharp, J. (2012). Leadership and knowledge management in an E-Government environment. *Administrative Sciences*, 2 (1), 63-81.
- Seifert, W., & Bonham, G. (2004). The transformative potential of e-government in transitional democracies. *Public Management*

- Electronic Journal*, 2m 19–22.
- Sharma, S. & Gupta, J. (2003). Building blocks of an e-government: a framework. *Journal of Electronic Commerce in Organizations*, 1(4), 1–15.
- Thomas, S. D. (2004). Are there Civic Return to Education? *International Journal Educational Research*, 88 (9-10), 1697-1720.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2022). United Nations E-Government Survey, the Future of Digital Government. DOI: <https://doi.org/10.18356/9789210019446>
- Yao, Y. H., Trappey, A.J.C., & Ho, P. S. (2003). XML-based ISO9000 electronic document management System, Robotics and Computer-Integrated Manufacturing. *Elsevier Science*, 19 (4), 355–370.

# The Role of Storing, Disseminating and Applying Knowledge in Improving the Status of Staff Training in the University



Fariborz Doroudi<sup>1</sup> , Vahideh Aryamanesh<sup>2</sup> 

## Abstract

**Purpose:** The purpose of this research was to investigate the role of knowledge storage, dissemination and application in improving the education status of employees of Islamic Azad University, Bandar Abbas branch.

**Method:** The current research was an applied research. The research method was analytical-survey type. The society in this research was all managers and employees of Bandar Abbas Islamic Azad University included 15 managers and 272 employees. The samples also included 15 managers and 200 employees from the community using the Cochran formula. The sampling method was random and stratified in both groups of managers and employees. A researcher-made questionnaire was used to collect data. In this research, descriptive and inferential methods were used to analyze the data obtained from the questionnaires. At the descriptive level, using characteristics such as abundance was dealt with the analysis of the characteristics of the society. At the inferential level, inferential techniques of Kolmogorov-Smirnov's normal test were used to examine the hypotheses, binomial test.

**Findings:** Knowledge management is effective in improving and improving the educational status of managers and staff of Islamic Azad University of Bandar Abbas. Also, Knowledge storage is effective in improving education and improving the educational status of managers and staff of Bandar Abbas Islamic Azad University. The dissemination of knowledge in the field of creation is effective with the promotion and improvement of the educational status of managers and staff of the Islamic Azad University of Bandar Abbas. The application of knowledge in the field of creation is effective with the promotion and improvement of educational status of managers and staff of Islamic Azad University of Bandar Abbas.

**Conclusion:** The results showed that storing and disseminating knowledge plays an important role in increasing the educational efficiency of academic staff and administrators. In addition, attention to factors such as: strengthening organizational culture, interaction among colleagues, attention to infrastructure and information technology plays an important role in the application of knowledge in the university. Holding training courses, creating a knowledgebase, setting up a knowledge management measurement system, creating a system of suggestions to improve organizational activity, short-term, medium-term and long-term planning for the professional development of employees are among the suggestions of this research.

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 28 Nov. 2023

Accepted: 31 Dec. 2023

1. Assistant Professor,  
Knowledge and Information  
Science, Iranian Research  
Institute for Information  
Science and Technology  
(IranDoc), Tehran, Iran  
(Corresponding Author)  
doroudi@irandoc.ac.ir

2. MA., Knowledge and  
Information Science,  
Islamic Azad University,  
Kerman, Iran  
aryamanesh.vahideh@gmail.com

## Keywords

Dissemination of Knowledge, Knowledge Storage, Knowledge Application, University Staff, Knowledge Management, Educational Status

**Citation:** Doroudi, F., & Aryamanesh, V. (2025). The Role of Storing, Disseminating and Applying Knowledge in Improving the Status of Staff Training in the University. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 163-188.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3521.2258



**Publisher:** National Library  
and Archives of I.R. of Iran  
© The Author(s).

## نقش ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش در بهبود وضعیت آموزش کارکنان دانشگاهی

فریبرز درودی<sup>۱</sup> | وحیده آریامنش<sup>۲</sup>

### چکیده

**هدف:** از انجام پژوهش حاضر بررسی نقش ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش در بهبود وضعیت آموزش کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس است.

**روش:** پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار دارد. روش پژوهش از نوع تحلیلی-پیمایشی است. جامعه پژوهش حاضر عبارت است از تمامی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس. این تعداد مشتمل است بر ۱۵ مدیر و ۲۷۲ کارمند. نمونه‌ها نیز با بهره‌گیری از فرمول کوکران شامل ۱۵ مدیر و ۲۰۰ کارمند از جامعه نامبرده است. روش نمونه‌گیری در هر دو گروه مدیران و کارکنان به صورت تصادفی - طبقه‌ای است. به منظور گردآوری داده‌ها از یک پرسشنامه محقق ساخته بهره گرفته شده است. در این پژوهش به دو روش توصیفی و استنباطی به تحلیل داده‌های به دست آمده از پرسشنامه‌ها پرداخته شد. در سطح توصیفی با استفاده از مشخصه‌هایی نظیر فراوانی به تحلیل ویژگی‌های جامعه پرداخته شد و در سطح استنباطی فنون استنباطی آزمون نرمال بودن کولموگروف - اسمیرنوف، آزمون دو جمله‌ای برای بررسی فرضیه‌ها استفاده شد.

**یافته‌ها:** مدیریت دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس مؤثر است. همچنین، ذخیره‌سازی دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس مؤثر است. انتشار دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس تأثیر دارد. کاربرد دانش نیز در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس مؤثر است. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان داد که ذخیره‌سازی و انتشار دانش نقش مهمی در افزایش کارایی آموزشی کارکنان و مدیران دانشگاهی دارد. علاوه بر آن، توجه به عواملی چون: تقویت فرهنگ سازمانی، تعامل میان همکاران، توجه به زیرساخت‌ها و فناوری اطلاعات نقش مهمی در کاربرد دانش در دانشگاه دارد. برگزاری دوره‌های آموزشی، ایجاد پایگاه دانش، راه‌اندازی سیستم سنجش مدیریت دانش، ایجاد نظام پیشنهادها برای بهبود فعالیت سازمانی، برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت برای توسعه حرفه‌ای کارکنان از زمره پیشنهادها این پژوهش است.

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۳ (۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۰



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
© نویسندگان

### کلیدواژه‌ها

انتشار دانش، ذخیره دانش، کاربرد دانش، کارکنان دانشگاه، مدیریت دانش، وضعیت آموزشی

استناد: درودی، فریبرز و آریامنش، وحیده (۱۴۰۴). نقش ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش در بهبود وضعیت آموزش کارکنان دانشگاهی. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۳ (۱)، ۱۶۳-۱۸۸.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3521.2258

## مقدمه

مدیریت دانش فرآیند بازیابی، حفاظت، استفاده و مدیریت دانش موجود است (Sharma & Kaur, 2016) و به طور گسترده توسط پژوهشگران مورد بحث قرار می‌گیرد و بسیاری از شرکت‌ها را به استخراج، توزیع و استفاده از اطلاعات به روشی نظام‌مند تحت سیستم مدیریت دانش جذب می‌کند (Noor et al., 2019). باید تأکید کرد که مدیریت دانش، به‌عنوان یک حوزه مطالعاتی، اکنون بیش از ۳۰ سال است که وجود دارد (Girard & Girard, 2015) و یک زمینه تحقیقاتی محسوب می‌شود که در جامعه علمی و متون مدیریت مورد پذیرش گسترده‌ای قرار گرفته است (Gaviria-Marin et al., 2019). همچنین مدیریت دانش می‌تواند مؤسسات را به سازمان‌های یادگیرنده مؤثر با هدف همسویی فعالیت‌های دانش‌محور با اهداف سازمانی تبدیل کند (Sunalai & Beyerlein, 2015). علاوه بر آن، مدیریت مؤثر دانش به‌عنوان یک عنصر حیاتی برای سازمانی که به دنبال تضمین مزیت رقابتی راهبردی پایدار است، توصیف شده است (Omotayo, 2015)؛ بنابراین، مدیریت دانش و راهبردهای تصمیم‌گیری، عوامل حیاتی برای سازمان‌ها هستند (Abubakar et al., 2019). توجه به این نکته اهمیت دارد که مدیریت دانش در دهه‌های گذشته به‌عنوان یک هم‌زیستی پویا بین علم و هنر با پیامدهای قابل توجهی بر آموزش کسب‌وکار و فعالیت‌های کاری توسعه یافته است. این عامل مؤثر در درون مدیریت سازمانی عمل می‌کند، اما بر منابع ناملموس تمرکز دارد که به دلیل انتزاع، معنای استعاری و غیرخطی از منابع محسوس متمایز می‌شود (Bratianu et al., 2021). لذا، در جامعه اقتصادی دانش‌محور و دنیای دیجیتالی رو به رشد، دانش به‌عنوان منبع

مهم کلیدی در موفقیت شرکت‌ها و مؤسسات به شمار می‌آید. این امر در مؤسسات دانش‌محور مانند آموزش عالی بیشتر است. مدیریت صحیح آن سه جزء اصلی یعنی افراد، فناوری و فرآیندها را در بر می‌گیرد. انسجام بین مؤلفه‌های اصلی سبب موفقیت سیستم مدیریت دانش می‌شود (Yigzaw et al., 2019). باید توجه کرد که فرهنگ سازمانی مبتنی بر نتایج کاری و شغل تأثیرات مثبتی بر فعالیت کارکنان در فرآیند مدیریت دانش (ایجاد، ذخیره‌سازی، انتقال و کاربرد) دارند، درحالی‌که فرهنگ کاملاً کنترل‌شده تأثیرات منفی دارد (Chang & Lin, 2015). ولی در دوران نوین، سازمان‌ها به این درک رسیده‌اند که کسب دانش و استفاده مؤثر از آن تنها راه برای داشتن مزیت رقابتی پایدار در بازار است. این بدان معناست که منابع یک سازمان باید شامل دانشی باشد که همیشه باید از آن مراقبت شده و توسعه یابد (Mahdi et al., 2019). از همین رو، رهبری دانش‌محور تأثیر مستقیم و مثبتی بر عملکرد سازمانی دارد. علاوه بر آن، فرآیندهای مدیریت دانش و نوآوری تا حد قابل توجهی سبب تأثیر رهبری دانش‌محور بر عملکرد سازمانی می‌شود (Rehman & Iqbal, 2020).

نیاز روزافزون به پیشروی رقابتی در عصر دانش، انتظارات از عملکرد مؤسسات آموزش عالی را به شدت تغییر داده است. مدیریت دانش برای اثربخشی، عملکرد و نوآوری سازمانی حیاتی شده است زیرا راهبردهایی را برای دستیابی به مزیت رقابتی در اختیار مؤسسات دانشگاهی قرار می‌دهد (Bilquise & Shaalan, 2023). مؤسسات آموزش عالی در سراسر جهان اهمیت مدیریت دانش را درک کرده‌اند. با این حال، چنین مؤسساتی هنوز در مراحل شکل‌گیری پرداختن، ارزیابی و اجرای مزایای مدیریت دانش با اشاره خاص به مدیریت منابع انسانی هستند. مدیریت دانش ابزاری قابل اجرا است که از طریق آن مؤسسات آموزش عالی می‌توانند از سرمایه فکری و اجتماعی خود به‌طور سودمند استفاده کنند (Govender et al., 2018). بیان این نکته حائز اهمیت است که وضعیت فعلی مطالعات مدیریت دانش در بخش آموزش عالی نامشخص است. مدیریت دانش می‌تواند مؤسسات را به سازمان‌های یادگیرنده مؤثر با هدف همسویی فعالیت‌های دانش‌محور با اهداف سازمانی تبدیل کند (Sunalai & Beyerlein, 2015) و علی‌رغم علاقه فزاینده به موضوع مدیریت دانش برای مؤسسات آموزش عالی، تحقیقات درباره این موضوع هنوز به‌صورت پراکنده و محدود است (Quarchioni et al., 2022). لذا، آیا مؤسسات آموزش عالی -که خالق و اشاعه‌دهنده

دانش هستند- از شیوه‌های علمی مدیریت دانش پیروی می‌کنند یا خیر، هنوز جای سؤال دارد (Khatun et al., 2021)؛ اما مطالعات نشان می‌دهد که بین کاربرد مدیریت دانش و توانمندسازی کارکنان مؤسسات آموزش عالی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (Hasani & Sheikhesmaeili, 2016). به همین دلیل، مؤسسات آموزش عالی از مدیریت دانش برای بهره‌گیری از دانش سازمانی در حمایت از دستاوردهای علمی خود استفاده کرده‌اند. آموزش عالی نیاز به یک مفهوم‌سازی جامع از نحوه تعامل پویای فرآیندهای مدیریت دانش با توانمند سازها و نتایج آن دارند، اما به نظر می‌رسد معمولاً فاقد یک مدل مدیریت دانش فراگیر هستند (Sunalai, 2015). از همین رو، در سراسر جهان، نقش مؤسسات آموزش عالی به‌عنوان ارائه‌دهندگان دانش توسط ذینفعان مختلف مورد بررسی قرار گرفته و به چالش کشیده شده است؛ بنابراین، مؤسسات آموزش عالی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه تلاش می‌کنند تا دارایی‌های راهبردی دانش محور خود را مدیریت کنند (Baptista Nunes et al., 2017).

مسائل مدیریت دانش از حوزه صنعت و دانشگاه توجه زیادی را به خود جلب کرده است. باین‌حال، گزارش‌های کمی در مورد چگونگی پذیرش و انتشار مدیریت دانش در سازمان‌ها قابل مشاهده است (Huang & Lai, 2014). مدیریت دانش یک محرک کلیدی عملکرد سازمانی و ابزاری حیاتی برای بقای سازمانی، رقابت‌پذیری و سودمندی است. در واقع، برای اطمینان از موفقیت سازمان، تمرکز باید بر ارتباط افراد، فرآیندها و فناوری به‌منظور استفاده از دانش باشد (Omotayo, 2015). در کنار آن، ایجاد، انتقال، ذخیره‌سازی، اجرا و بهره‌گیری از زمره ابعاد مفهوم مدیریت دانش است (García-Fernández, 2015). همچنین باید بیان کرد که فرآیند مدیریت دانش شامل چهار مرحله است: کسب، ذخیره‌سازی، انتشار و استفاده از دانش. در مرحله اکتساب، مضامین مورد مطالعه عبارت‌اند از یادگیری سازمانی، ایجاد دانش، فرآیند خلاق و تحول دانش. در مرحله ذخیره‌سازی، مشارکت‌ها با شخص، سازمان و فناوری اطلاعات سروکار دارند، در حالی که در مرحله انتشار، مطالعات بر موضوعات تماس اجتماعی، جامعه و اشتراک‌گذاری از طریق فناوری اطلاعات متمرکز است و در نهایت در مرحله استفاده به شکل استفاده، ظرفیت پویا و بازیابی و تبدیل دانش شکل می‌گیرد (Gonzalez & Martins, 2017). از همین رو در کاربرد مدیریت دانش، مهیا ساختن یک محیط مشارکتی مبتنی بر مفهوم‌سازی مشترک از حوزه موضوعی مورد نظر برای

ثبت دانش کارشناسان و انتشار نتایج آن‌ها موردنیاز است. (Mezghani et al., 2016). لذا باید توجه کرد که ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش در کنار هم می‌تواند سبب ایجاد شرایط مطلوب برای بهره‌گیری کارکنان دانشگاه شده تا آنان بتوانند از تجارب یکدیگر بهره‌گیرند. نظام ذخیره‌سازی دانش به شیوه مدون و کاربردی در مراحل بعدی خود، نشر مناسب دانش سازمانی را به همراه دارد؛ بنابراین، استفاده از ابزارهای سازمان‌دهی دانش مبتنی بر ذخیره‌سازی مناسب آن، می‌تواند فرایندهای انتشار دانش موجود را در سطوح مختلف تسهیل سازد. کارکنان دانشگاهی برای تقویت بنیه آموزشی خود، می‌توانند از این تجارب حرفه‌ای به شیوه مناسب بهره‌گیرند تا در فعالیتهای تخصصی خود، مهارت‌های آموزشی را توسعه دهند؛ زیرا استفاده از این دانش، فعالیتی است که قبلاً به انجام رسیده و نتایج آن مشخص شده‌است. از همین رو، هر سه مؤلفه ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش در میان کارکنان دانشگاه سهم مؤثری در بهبود فرایندهای آموزشی به همراه خواهد داشت.

مدل نوناکا و تاکوچی<sup>۱</sup> بر اساس تقسیم‌بندی مفهوم دانش پنهان و دانش آشکار مطرح شد که نقش مهمی در مدل‌های مدیریت دانش پس از خود داشت. فرآیندی از مدیریت دانش است که کمک می‌کند دانش اعضای گروه خود را به دست آوریم، سازمان‌دهی کرده، به اشتراک گذاشته و تجدید کنیم تا عملکرد کل سازمان را بهبود بخشد (Arantes et al., 2021). همچنین از میان مدل‌های مدیریت دانش، باید از مدل هیسینگ<sup>۲</sup> نام برد که شامل چهار مؤلفه خلق، ذخیره، نشر و به‌کارگیری دانش می‌شود (Kaira & Phiri, 2021). مدل بعدی با نام لاوسون<sup>۳</sup> شناخته می‌شود. چرخه مدیریت دانش طبق این مدل به شش مرحله تقسیم می‌شود: ایجاد دانش، جذب دانش؛ سازمان دانش؛ ذخیره دانش؛ انتشار دانش و کاربرد دانش (Wagh, 2023). مدل میلتون<sup>۴</sup> نیز بر اساس دو دیدگاه ایجاد ارتباط و جذب دانش در مؤلفه‌های مدیریت دانش شکل گرفته‌است. این دو نگرش، مکمل هم بوده و اهمیت آن‌ها در استفاده متوازن و در کنار هم است. با توجه به معرفی چند مدل معروف در زمینه مدیریت

<sup>۱</sup>. Nonaka and Takeuchi model

<sup>۲</sup>. Heisig Model

<sup>۳</sup>. lawson model

<sup>۴</sup>. Milton Model



دانش باید بیان کرد که مدل لاوسون با توجه به جامعیتی که نسبت به مؤلفه‌های مدیریت دانش دارد، برای بررسی و تحلیل ساختار دانشی در سازمان‌های علمی و دانشگاه‌ها مناسب‌تر است. آموزش کارکنان دانشگاه‌ها، نقش مهمی در توسعه و ارتقاء فرهنگ سازمانی و حیطه وظایف حرفه‌ای دارد. آموزش مناسب سبب ایجاد خلاقیت و نوآوری در فعالیتهای تخصصی شده و می‌تواند موجب بهبود کیفیت فرایندهای کاری شود. مدیریت دانش در انتقال تجارب کارکنان به یکدیگر نقش مهمی بر عهده دارد. درک مناسب از فعالیت حرفه‌ای و تعامل مناسب با دیگر کارکنان و کاربران دانشگاهی موجب برقراری ارتقاء بهتر در فضای دانشگاهی می‌شود. آموزش سازوکاری است که در تحقق اهداف سازمانی دانشگاه نقش مؤثری بر عهده دارد. علاوه بر آن، وضعیت آموزشی به‌عنوان معیاری برای انطباق‌پذیری اهداف سازمانی با وظایف حرفه‌ای به شمار می‌آید. مدیریت دانش در این رابطه نقش مهمی در کاهش هزینه‌ها، بهبود فرایندهای کاری، ایجاد انگیزه مناسب و مدیریت بهتر زمان دارد و به توسعه مهارت‌های فردی یاری می‌رساند. فرضیه‌های این پژوهش عبارت‌اند از: ۱. از دیدگاه کارکنان و مدیران، بین ذخیره دانش با ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، رابطه معناداری وجود دارد. ۲. از دیدگاه کارکنان و مدیران، بین انتشار دانش با ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس رابطه معنادار وجود دارد. ۳. از دیدگاه کارکنان و مدیران، بین کاربرد دانش با ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس ارتباط معنادار وجود دارد.

### پیشینه پژوهش

پژوهش کسوماستوتی<sup>۱</sup> (۲۰۱۷) درباره رفتارهای کارکنان در کاربرد سیستم مدیریت دانش در آموزش عالی به روش پیمایشی و با ابزار مصاحبه نشان داد که به‌کارگیری سیستم مدیریت دانش از طریق فرایندهای یکپارچه‌سازی، فناوری و مشارکت افراد در اشتراک‌گذاری دانش، ایجاد دانش و استفاده از دانش، توانایی کادر علمی در دانشگاه‌ها را تقویت می‌کند تا بتواند مهارت‌های آموزشی خود را افزایش دهد. شایستگی‌های آموزشی که به شکل وظایف روزانه

<sup>۱</sup>. Kusumastuti

انجام می‌شوند، این امکان را مهیا می‌سازند تا وظایف مرتبط در یک فرآیند یکپارچه در سیستم مدیریتی منظم و مدون باشند. لذا توجه به برنامه سیستم مدیریت دانش در دانشگاه از این جنبه حائز اهمیت است که به‌عنوان محرک مزیت رقابتی پایدار عمل کرده و نتیجه آن ایجاد ارزش توسط دانشگاه برای انجام فعالیت‌های بهینه آموزشی ظاهر می‌شود. دژا<sup>۱</sup> (۲۰۱۹) در مطالعه خود به بررسی نقش مدیریت دانش در آموزش عالی در لهستان پرداخت. نتایج نشان داد که ویژگی‌های مدیریت دانش سبب ارتباط بین فرهنگ اطلاعاتی مؤسسات آموزش عالی شده و در این میان، اندازه و ساختار آن مؤسسات برای بهره‌گیری از مؤلفه‌های مدیریت دانش نقش مهمی دارد. همچنین پژوهش نشان‌دهنده آن بود که تدوین چارچوبی برای مطالعه مدیریت دانش در مؤسسات آموزش عالی از منظر فرهنگ اطلاعاتی در سازمان دانشگاهی ضروری است. علاوه بر آن، مؤسسات آموزش عالی سبک‌های مختلفی را برای تلاش به‌منظور کارآمدی درباره تصمیم‌گیری و گزارش‌دهی در مدیریت توسعه داده‌اند. همچنین تأیید شده‌است که مدیریت دانش یک فرآیند یکپارچه در فعالیت‌های سازمانی مؤسسات آموزش عالی است. پژوهش اسحاق و منصور<sup>۲</sup> (۲۰۲۰) که در ارتباط با مدیریت دانش و یادگیری سازمانی با آمادگی هیئت‌علمی برای آموزش به انجام رسید نشان داد که آمادگی هیئت‌علمی و دانشگاه برای رویارویی با چالش‌های آموزش نوین با کمک مدیریت دانش امکان‌پذیر است. سطح یادگیری سازمانی که توسط کادر علمی انجام می‌شود، مانند مدیریت دانش که توسط دانشگاه انجام می‌شود، بالا است. تحلیل همبستگی میان متغیرهای پژوهش نشان داد که هر دو شیوه یادگیری سازمانی و مدیریت دانش با آمادگی کارکنان دانشگاهی برای آموزش مناسب رابطه مثبت و معناداری دارند. همچنین نتایج نشانگر آن بود که دانشگاه‌ها باید ابتکارات بیشتری برای ایجاد، سازمان‌دهی، ذخیره، انتشار و کاربرد دانش داشته باشند. نتایج پژوهش الجدایه<sup>۳</sup> (۲۰۲۰) نیز در خصوص مدیریت دانش و اثربخشی یادگیری الکترونیکی در مؤسسات آموزش عالی اردن حاکی از آن بود که رویه‌ها در مدیریت دانش بر توانایی دانشگاه‌های

1. Deja

2. Ishak & Mansor

3. Al-Jedaiah

خصوصی برای دستیابی به کارایی یادگیری الکترونیکی تأثیر می‌گذارد. با توجه به یافته‌های این پژوهش، بیان شد که دانشگاه‌ها باید فناوری‌های موردنیاز خود را برای مدیریت کارآمد فرآیندهای مدیریت دانش و سیستم آموزش الکترونیکی ارائه دهند. دانشگاه‌ها همچنین باید دانش را در قالب یک فرهنگ محرک، ترویجی و حمایتی با دیگران تولید و به اشتراک بگذارند.

پژوهش محمود و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۲۰) در ارتباط با نقش مدیریت دانش در حفاظت مزیت رقابتی در دانشگاه‌های مالزی نشان داد که رقابت در بخش آموزش خصوصی در مالزی شدید است. لذا برخی از عوامل موفقیت در برنامه آموزشی دانشگاه‌ها وجود دارد که مدیریت دانش به روش اجرای آن‌ها بستگی دارد. پنج عامل موفقیت شناسایی شده حمایت از رهبری، فرهنگ سازمان، فرآیندها و فعالیت‌های درون سازمان، استفاده از فناوری و کارکنان است. در این مطالعه برخی مدل‌های مدیریت دانش موردبررسی قرار گرفت و نتایج نشان داد که چارچوب زک<sup>۲</sup> در مدیریت دانش برای دانشگاه‌های موردنظر مناسب‌تر است، زیرا استفاده از آن برای تقویت مهارت‌های آموزشی و پژوهشی کارکنان و بهره‌گیری از تجارب حرفه‌ای دیگر کارکنان سودمند است. رامن<sup>۳</sup> (۲۰۲۱) به موضوع کاربرد مدیریت دانش در تحقیقات دانشگاهی و آموزش عالی پرداخت. یافته‌های پژوهش او نشان داد که مؤسسات آموزش عالی پیوسته در تلاش برای ایجاد و حفظ تعالی خود هستند و در این تلاش، یکی از ابتکارات اصلی، مهار نهادهای موجود یعنی منابع داخلی و استفاده بهینه از آن است. با توجه به نقش مهم آموزش و پژوهش در دانشگاه‌ها و با عنایت به فعالیت مهم اشتراک‌گذاری تجارب حرفه‌ای در جامعه تحقیقاتی دانشگاهی، این اقدامات سبب توسعه فعالیت‌های تخصصی در ارتباط با یادگیری مشارکتی شده و فعالیت‌های آموزشی در میان کارکنان را تقویت می‌کند. زولی و هکتور<sup>۴</sup> (۲۰۲۱) به بررسی نقش خلاقیت مدیریت دانش و نوآوری در فعالیت‌های آموزشی دانشگاهی و نوزولا پرداختند. نتایج نشان داد که مدیریت دانش، خلاقیت و نوآوری در آموزش دانشگاهی

1. Mahmood et al.

2. Zack's framework

3. Raman

4. Zulay & Héctor

و نوزنلا را افزایش می دهد. همچنین مشخص شد که خلاقیت و نوآوری برای دستیابی به مدیریت دانش کارآمد و مؤثر ضروری است؛ زیرا در آموزش دانشگاهی و نوزنلا، اقدامات خلاقانه و نوآورانه با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، جایگاه اثربخش و مهمی را به خود اختصاص داده است. کارکنان دانشگاه با استفاده از نظام مدیریت دانش، فعالیت های آموزشی و تحقیقاتی خود را بهینه سازی می کنند. پژوهش احمد<sup>۱</sup> (۲۰۲۲) درباره نقش مدیریت دانش در آموزش دانشگاه مستنصریه نشان داد که بین متغیرهای پژوهش (فرایندهای مدیریت دانش و ابعاد توسعه پایدار) در فعالیت های علمی و آموزشی دانشگاهی رابطه معناداری وجود دارد. همچنین یافته های پژوهش حاکی از آن بود که مدیریت دانشگاه در حوزه پژوهش به سرمایه گذاری در فرآیندهای مدیریت دانش نیاز دارد تا بتواند به ایجاد توسعه پایدار برای استقرار موقعیت رقابتی به شیوه ثابت به منظور تقویت برنامه های آموزشی در دانشگاه عمل کند.

اسالا و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۲۳) در پژوهش خود به تأثیر نظام های مدیریت دانش در دانشگاه و نقش آن در ایجاد نوآوری دانش در آموزش عالی پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که برای مدیریت بهینه پویایی محصولات و فرآیندها در دانشگاه ها، نیاز به تقویت سیستم مدیریت دانش است. برای این منظور، ضرورت دارد تا از کارکنانی با شایستگی های برتر دانشی استفاده شود تا به ایجاد نوآوری در محیط دانشگاهی منجر شود. نتایج این مطالعه نشان داد که بین اجرای سیستم مدیریت دانش و نوآوری دانش در دانشگاه رابطه مثبت وجود دارد. همچنین فعالیت های آموزشی دانشگاهی با افزایش نوآوری از طریق سیستم مدیریت دانش بهینه خواهد شد. اومانویو و ندیگه<sup>۳</sup> (۲۰۲۳) در مطالعه ای به بررسی نقش مدیریت دانش در نظام های مدیریت یادگیری در مؤسسات آموزش عالی از منظر بررسی منابع اطلاعاتی پرداختند. در این پژوهش ۶۴ مقاله منتشر شده بین سال های ۲۰۱۰ و ۲۰۲۲ مورد بررسی دقیق قرار گرفت. نتایج حاکی از آن بود که تنها مطالعات کمی به طور صریح رابطه همزیستی بین مدیریت دانش و

1. Ahmed

2. Asalla et al.

3. Omanyoo & Ndiege

نظام‌های مدیریت یادگیری را بررسی کرده‌اند. همچنین مشخص شد که مقالات کمتری که این رابطه را بررسی می‌کنند به مجلات اصلی راه پیدا می‌کنند؛ بنابراین، یافته‌ها نشان داد که بررسی ارتباط متقابل بین مدیریت دانش و نظام‌های مدیریت یادگیری در دانشگاه‌ها هنوز کمتر مورد بررسی قرار گرفته است و احتمالات متعددی برای تحقیقات آینده با مزایای بالقوه برای آموزش عالی دارد. الفایدی<sup>۱</sup> (۲۰۲۳) درباره نقش مدیریت دانش در خروجی آموزشی دانشگاه در میان مطالعات دیگر به روش مرور نظام‌مند به مطالعه مبادرت ورزید. یافته‌های حاکی از آن بود که بسیاری از پژوهش‌ها در جهان عرب و خارج از آن به اهمیت مدیریت دانش و ارتباط آن با بهبود خروجی‌های آموزش دانشگاهی می‌پردازند. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که علاقه واقعی به موضوع مدیریت دانش و بروندهای تحصیلات و آموزش دانشگاهی که از مدت‌ها قبل آغاز شده است، با سرعت در سال ۲۰۰۰ تعداد مطالعات خارجی به‌طور قابل توجهی افزایش یافته است؛ همچنین مطالعاتی که مستقیماً با اصطلاح مدیریت دانش و بروندهای تحصیلات دانشگاهی مرتبط بودند و مطالعات متوالی طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۰۶ ادامه یافته و در سال ۲۰۲۱ نیز آثار ارزشمندی در زمینه کاربرد مدیریت دانش در تقویت فرایندهای آموزشی دانشگاهی به انجام رسیده است. در مجموع مدیریت دانش نقش مؤثری در تقویت فعالیت‌های آموزشی و بروندهای علمی دانشگاهی دارد.

نتایج پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مدیریت دانش در محیط دانشگاهی نقش مهمی در توسعه حرفه‌ای و کاری کارکنان دارد. اشتراک‌گذاری دانش برای پیشرفت تخصصی مؤثر بوده و تولید و کاربرد دانش در رشد نوآوری مؤثر است. همچنین، یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که ارتباط مستقیمی بین فرایندهای مدیریت دانش و عملکرد سازمانی در حوزه پژوهشی دانشگاه‌ها وجود دارد. علاوه بر آن، مدیریت دانش شرایط بهتری برای کسب آموزش کارکنان دانشگاهی ایجاد می‌کند. سیاست‌گذاری حاکمیتی برای توسعه و پیشرفت کاری در دانشگاه‌ها نقش مهمی داشته و تدوین چارچوب کاربردی برای فرایندهای کاری و آموزشی از اولویت‌های نظام دانشگاهی باید باشد. با توجه به پیشینه پژوهش باید بیان کرد که این مطالعه در خصوص کاربرد نقش ذخیره‌سازی و انتشار دانش در میان کارکنان جامعه دانشگاهی و تأثیر

<sup>۱</sup>. Alfaidi

آن بر فرایندهای آموزشی است که در مطالعات پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مطالعه پیش‌رو، مؤلفه‌های مورد نظر را از ابعاد کاربردی و عملیاتی در میان کارکنان بررسی کرده و به نقش آن در بهبود کیفیت آموزش اشاره می‌کند که از این نظر دارای نوآوری است.

## روش پژوهش

این پژوهش از جنبه هدف در حیطه پژوهش‌های کاربردی قرار دارد و روش پژوهش نیز پیمایشی و از نوع توصیفی است. جامعه آماری پژوهش نیز شامل تمامی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس است که در این واحد دانشگاهی به انجام وظایف اداری و سازمانی مشغول هستند. تعداد افراد شامل در جامعه آماری نیز ۲۸۷ نفر است که از میان آنان، ۱۵ نفر مدیر و ۲۷۲ نفر کارمند هستند. بر اساس فرمول کوکران نمونه مورد نظر شامل ۱۵ نفر مدیر و نیز ۲۰۰ نفر کارمند تعیین شد. برای گردآوری داده‌ها به منظور بررسی تأثیر مدیریت دانش و ابعاد آن بر وضعیت آموزشی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. مؤلفه‌های اصلی آن بر مبنای پرسشنامه مدیریت دانش شرون و لاوسون تهیه و نهایی شد. از میان شش مؤلفه اصلی پرسشنامه نامبرده، سه مؤلفه ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش محور پژوهش حاضر قرار گرفت. دلیل بررسی این سه مؤلفه آن است که در فعالیت مدیریت دانش در محیط علمی به منظور تقویت توانایی‌های آموزشی، ذخیره‌سازی مناسب اطلاعات نقش پررنگی دارد؛ زیرا در هنگام بازیابی اطلاعات از پایگاه دانش، شیوه ذخیره‌سازی ارتباط مستقیم با آن دارد. همچنین، انتشار دانش در میان کارکنان دانشگاهی از جنبه استفاده از تجارب حرفه‌ای حائز اهمیت است؛ به دلیل آنکه شیوه نشر اطلاعات مربوط به کارکنان، در توجه بیشتر و جذب مخاطبان نقش مؤثری دارد. همچنین بحث دسترس‌پذیری و مطالعه سودمند آن نیز حائز اهمیت است. علاوه بر آن، کاربرد دانش در دانشگاه و توسط کارکنان آن‌ها، سبب استفاده بهینه از اطلاعات ذخیره‌سازی، خواهد شد که می‌تواند توانایی افراد را در بهره‌گیری از تجارب حرفه‌ای تقویت کرده و در فرایندهای آموزشی مؤثر باشد. پرسشنامه مذکور از این نظر که جامعیت مناسب‌تری دارد، مورداستفاده قرار گرفت و پژوهش بر اساس سه مؤلفه مهم ذکر شده که بیشتر مورد توجه بوده است، به انجام رسید.

به منظور بررسی روایی پرسشنامه از چند روش بهره گرفته شده است. ۱. پرسشنامه

مورد استفاده در پژوهش حاضر بر اساس پرسشنامه استاندارد مدیریت دانش شرون و لاوسون تهیه شده است و از مبنای علمی در حوزه مدیریت دانش بهره‌مند شده است. ۲. روایی صوری ابزار توسط اساتید مشاور و راهنما و تأیید ایشان، تأمین شده است. ۳. به منظور بررسی روایی سازه ابزار، از روش تحلیل عاملی اکتشافی (روش تجزیه به مؤلفه‌های اصلی) بهره گرفته شده است. نتایج این بررسی در ادامه بیان شده است و حاکی از روایی سازه ابزار است.

جدول ۱- شاخص‌های کفایت تحلیل عاملی

شاخص‌ها	KMO	بارتلت	درجه آزادی	سطح معناداری
	۰/۸۱	۲۷۱۲/۷۳	۱۰۸۱	۰/۰۰۰۰۱

در جدول ۱ مقادیر مربوط به شاخص KMO و بارتلت و معناداری آن گزارش شده است. شاخص KMO در پژوهش حاضر، برابر ۰/۸۱ است که عدد قابل قبولی است و حاکی از آن است که حجم نمونه انتخابی (۲۱۵ نفر) برای اجرای تحلیل عاملی کافی است. شاخص بارتلت، در بررسی کفایت ماتریس برابر ۲۷۱۲/۷۳ است که در سطح  $P \leq ۰/۰۱$  معنادار است. به این معنا که ماتریس به دست آمده کفایت لازم را دارد و داده‌های این پژوهش توانایی عملی شدن را دارند. این امر ما را به ادامه اجرای تحلیل عاملی مجاز می‌سازد.

بررسی ماتریس همبستگی نشان‌دهنده آن بود که مقدار KMO برای تک‌تک عناصر پرسشنامه بالاتر از ۰/۷ است که نشان‌دهنده کفایت این شاخص برای تک‌تک پرسش‌های پرسشنامه است.

علاوه بر این بررسی همبستگی‌های بازتولید شده و باقی‌مانده نشان می‌دهد که عدد مربوط به همبستگی باقی‌مانده همه پرسش‌ها بسیار کوچک است و این امر به معنای آن است که تحلیل عاملی تبیین خوبی از داده‌ها به دست می‌دهد، به این معنا که احتمال اینکه عوامل شناسایی شده وضعیت واقعی پدیده‌ها در دنیای واقعی را تبیین کنند بیشتر است.

در ادامه داده‌ها با استفاده از تحلیل عاملی با استفاده از چرخش واریماکس تحلیل شدند. در نتیجه این چرخش ۳ عامل، دارای مقدار ویژه بزرگ‌تر از ۲ بودند که ارقام مربوط به مقدار ویژه، درصد واریانس و واریانس تراکمی در جدول ذیل ارائه شده است.

جدول ۲- عامل‌ها، درصد واریانس خاص و مقادیر ویژه (قبل از چرخش)

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تراکمی
۱	۳/۰۹	۶/۵۸	۶۰/۹۵
۲	۲/۳۱	۴/۹۳	۶۵/۸۸
۳	۲/۰۲	۲/۱۲	۶۸

طبق ارقام مندرج در جدول ۲ مقدار ویژه (مجموع مجذور بارهای عاملی) در ۳ عامل بالاتر از ۲ است، به این معنا که بعد از اعمال چرخش واریانس، ۳ عامل مکنون قابل قبول در پرسشنامه کشف شده است و این ۳ عامل قادر به تبیین حدود ۶۸ درصد از واریانس هستند. پایایی متغیرهای اصلی پژوهش از طریق آزمون آلفای کرونباخ موردسنجش قرار گرفت که ضرایب آن در جدول ۳ منعکس شده است. برای تحلیل داده‌ها از دو روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. به منظور سازمان دادن، خلاصه کردن و طبقه‌بندی نمرات خام، توصیف اندازه‌های نمونه، تنظیم جدول توزیع فراوانی، درصدها و محاسبه شاخص‌های پراکندگی نظیر میانگین، انحراف استاندارد و غیره از آمار توصیفی استفاده شد. همچنین به منظور بررسی فرضیه‌های پژوهش ابتدا از آزمون کولموگروف - اسمیرنف برای بررسی نرمال بودن داده‌ها استفاده شده و به دلیل غیر نرمال بودن توزیع، از آزمون نا پارامتریک دو جمله‌ای برای تحلیل فرضیه‌ها استفاده شده است.

جدول ۳- ضرایب آلفای کرونباخ برای عامل‌های پژوهش

متغیرها	ضریب آلفا
تأثیر ذخیره دانش بر وضعیت آموزشی	۰/۷۶
تأثیر انتشار دانش بر وضعیت آموزشی	۰/۷۸
تأثیر کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی	۰/۸۳

## یافته‌ها

برای بررسی یافته‌های پژوهش، قبل از سنجش فرضیه‌ها، اول شاخص‌های توصیفی سه عامل اصلی پژوهش یعنی ذخیره دانش، انتشار دانش و کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی کارکنان و مدیران دانشگاه تحلیل می‌شود. لذا در جدول ۴ تأثیر ذخیره‌سازی دانش بر وضعیت آموزشی



کارکنان دانشگاه بررسی شده است.

جدول ۴- شاخص‌های توصیفی تأثیر ذخیره‌سازی، انتشار و کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی

عامل	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی	کمترین نمره	بیشترین نمره
ذخیره‌سازی دانش	۳۹/۸۷	۶/۱۶	-۲/۰۷	۵/۱۹	۱۳	۴۱
انتشار دانش	۴۴/۹۰	۶/۰۲	-۲/۳۲	۴/۴۵	۲۱	۴۹
کاربرد دانش	۶۰/۱۳	۷/۰۸	-۰/۷۳	-۰/۰۵	۲۸	۶۵

بازه احتمالی نمرات در متغیر تأثیر ذخیره‌سازی دانش بر وضعیت آموزشی ۹ تا ۴۵ است. میانگین به‌دست‌آمده در بررسی نظرات کارکنان در رابطه با تأثیر ذخیره دانش بر وضعیت آموزشی کارکنان و مدیران برابر ۳۹/۸۷ است که بالاتر از میانگین نظری (عدد ۲۷) قرار دارد. کمترین نمره به‌دست‌آمده در این متغیر در گروه نمونه برابر ۱۳ و بیشترین نمره برابر ۴۱ است. بازه احتمالی نمرات در متغیر تأثیر انتشار دانش بر وضعیت آموزشی ۱۰ تا ۵۰ است. همچنین، میانگین به‌دست‌آمده در بررسی نظرات کارکنان در رابطه با تأثیر انتشار دانش بر وضعیت آموزشی کارکنان و مدیران برابر ۴۴/۹۰ است که بالاتر از میانگین نظری (عدد ۳۰) قرار دارد. کمترین نمره به‌دست‌آمده در این متغیر در گروه نمونه برابر ۲۱ و بیشترین نمره برابر ۴۹ است. علاوه بر آن، بازه احتمالی نمرات در متغیر تأثیر کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی ۱۳ تا ۶۵ است. میانگین به‌دست‌آمده در بررسی نظرات کارکنان در رابطه با تأثیر کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی کارکنان و مدیران برابر ۶۰/۱۳ است که بالاتر از میانگین نظری (عدد ۳۹) قرار دارد. کمترین نمره به‌دست‌آمده در این متغیر در گروه نمونه برابر ۲۸ و بیشترین نمره برابر ۶۵ است.

جدول ۵- آزمون K-S (نرمال بودن توزیع متغیرها)

متغیرها	مقدار K-S	سطح معناداری
تأثیر ذخیره دانش بر وضعیت آموزشی	۲/۶۶	۰/۰۰۰۱
تأثیر انتشار دانش بر وضعیت آموزشی	۱/۸۳	۰/۰۰۰۱
تأثیر کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی	۲/۴۲	۰/۰۰۰۱

بررسی نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در جدول ۵ نشان می‌دهد که در تمامی عامل‌ها، مقادیر K-S در سطح  $P \leq 0/01$  و در متغیر تأثیر مدیریت دانش بر وضعیت آموزشی در سطح  $P \leq 0/05$  معنادار است؛ بنابراین، تفاوت توزیع گروه نمونه با توزیع نرمال معنادار است و در واقع توزیع متغیرها غیر نرمال است. به این ترتیب پیش فرض استفاده از آمار پارامتریک تأمین نشده و می‌بایست از آزمون نا پارامتریک (آزمون دوجمله‌ای) استفاده کرد.

**فرضیه اول پژوهش:** از دیدگاه کارکنان و مدیران، بین ذخیره‌سازی دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، رابطه معناداری وجود دارد. به منظور پاسخ به فرضیه اول پژوهش از آزمون دوجمله‌ای استفاده شده است. با توجه به بازه احتمالی نمرات که از ۹ تا ۴۵ تعیین شده، عدد ۲۷ به عنوان نقطه برش در نظر گرفته شده است.

جدول ۶- آزمون دوجمله‌ای (معناداری تفاوت نسبت افراد در دو سوی نقطه برش تأثیر ذخیره دانش بر وضعیت آموزشی)

سطح معناداری	نسبت مورد انتظار	نسبت مشاهده شده	تعداد	
			کمتر از نقطه برش (۲۷-)	بیشتر از نقطه برش (۲۷+)
۰/۰۰۰۱	۰/۵	۰/۰۷	۱۵	
	۰/۵	۰/۹۳	۲۰۰	

بر اساس نظر پاسخگویان، تعداد کسانی که تأثیر ذخیره‌سازی دانش بر وضعیت آموزشی را کمتر از نقطه برش می‌دانند، ۱۵ نفر (۷ درصد) است و ۲۰۰ نفر (۹۳ درصد)، این امکان را در حد بالاتر از نقطه برش ارزیابی کرده‌اند. سطح معناداری گزارش شده نشان می‌دهد که تفاوت نسبت مشاهده شده و مورد انتظار در دو سوی نقطه برش، در سطح  $P \leq 0/01$  معنادار است؛ بنابراین، ذخیره‌سازی دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس رابطه معنادار دارد و لذا فرضیه اول پژوهش تأیید می‌شود.

**فرضیه دوم پژوهش:** از دیدگاه کارکنان و مدیران، انتشار دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس رابطه معنادار وجود دارد. برای پاسخ به فرضیه دوم پژوهش نیز از آزمون دوجمله‌ای استفاده شده است. با توجه به بازه احتمالی نمرات که از ۱۰ تا ۵۰ است، عدد ۳۰ به عنوان نقطه برش در نظر گرفته شده است.

جدول ۷- آزمون دوجمله‌ای (معناداری تفاوت نسبت افراد در دو سوی نقطه برش تأثیر انتشار دانش بر

وضعیت آموزشی)

سطح معناداری	نسبت مورد انتظار	نسبت مشاهده شده	تعداد	
			کمتر از نقطه برش (-۳۰)	بیشتر از نقطه برش (+۳۰)
۰/۰۰۰۱	۰/۵	۰/۲۴	۵۱	
	۰/۵	۰/۷۶	۱۶۴	

بر اساس نظر پاسخگویان، تعداد کسانی که تأثیر انتشار دانش بر وضعیت آموزشی را کمتر از نقطه برش می‌دانند، ۵۱ نفر (۲۴ درصد) است و ۱۶۴ نفر (۷۶ درصد)، این امکان را در حد بالاتر از نقطه برش ارزیابی کرده‌اند. سطح معناداری گزارش شده نشان می‌دهد که تفاوت نسبت مشاهده شده و مورد انتظار در دو سوی نقطه برش، در سطح  $P \leq 0/01$  معنادار است. لذا انتشار دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس رابطه معنادار دارد و فرضیه دوم پژوهش نیز تأیید می‌شود.

**فرضیه سوم پژوهش:** از دیدگاه کارکنان و مدیران، کاربرد دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس ارتباط معنادار وجود دارد. برای تحلیل فرضیه سوم نیز از آزمون دوجمله‌ای استفاده شده است. با توجه به بازه احتمالی نمرات که از ۱۳ تا ۶۵ است، عدد ۳۹ به عنوان نقطه برش در نظر گرفته شده است.

جدول ۸- آزمون دوجمله‌ای (معناداری تفاوت نسبت افراد در دو سوی نقطه برش تأثیر کاربرد دانش بر

وضعیت آموزشی)

سطح معناداری	نسبت مورد انتظار	نسبت مشاهده شده	تعداد	
			کمتر از نقطه برش (-۳۹)	بیشتر از نقطه برش (+۳۹)
۰/۰۰۰۱	۰/۵	۰/۰۸	۱۷	
	۰/۵	۰/۹۲	۱۹۸	

بر اساس نظر پاسخگویان، تعداد کسانی که تأثیر کاربرد دانش بر وضعیت آموزشی را کمتر از نقطه برش می‌دانند، ۱۷ نفر (۸ درصد) است و ۱۹۸ نفر (۹۲ درصد)، این امکان را در حد بالاتر از نقطه برش ارزیابی کرده‌اند. سطح معناداری گزارش شده نشان می‌دهد که تفاوت

نسبت مشاهده شده و مورد انتظار در دو سوی نقطه برش، در سطح  $P \leq 0.01$  معنادار است. لذا کاربرد دانش در ارتقاء و بهبود وضعیت آموزشی مدیران و کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس رابطه معنادار داشته و فرضیه سوم پژوهش نیز تأیید می‌شود.

## نتیجه گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش، مدیریت دانش یکی از راهبردهای مهم در دانشگاه‌ها محسوب می‌شود که می‌تواند در زمینه کاربردی برای کارکنان سودمندی داشته باشد. لذا در مدیریت دانش با ذخیره‌سازی داده‌های تخصصی ارتباط مستقیم دارد. نتایج نشان داد که ذخیره‌سازی با افزایش توانایی آموزشی کارکنان و مدیران دانشگاهی رابطه دارد. باید توجه کرد که در این زمینه پشتیبانی از برخی مؤلفه‌های اساسی دارای اهمیت است. با توجه به توسعه فناوری‌های اطلاعاتی در حال حاضر استفاده از زیرساخت مناسب، تجهیزات و ابزارهای رایانشی می‌تواند فرایند ذخیره‌سازی دانش را ارتقاء بخشد. در کنار آن توجه به مؤلفه فرهنگ اطلاعاتی کارکنان و علاقه‌مندی به اشتراک‌گذاری تجارب حرفه‌ای نقش مهمی بر عهده دارد. فراهم آوری اطلاعات مهم سازمانی در کنار ذخیره‌سازی سریع و نیز اشاعه به موقع دانش نقش مهمی در خلاقیت و نوآوری فعالیت‌های دانشگاهی در عرصه آموزش دارد. باید تأکید کرد که به‌کارگیری مؤلفه‌های بنیادی در مدیریت دانش، از جمله ذخیره‌سازی مناسب اطلاعات، برای تقویت فرهنگ سازمانی سودمند است. همواره مشارکت نیروی انسانی در اشتراک‌گذاری و یکپارچه‌سازی دانش سازمانی در محیط دانشگاه کار دشواری است؛ زیرا نیازمند اقبال از منظر حرفه‌ای است تا به نتایج مؤثر منجر شود. نتایج پژوهش کسوماستوتی (۲۰۱۷) از جنبه اشتراک‌گذاری اطلاعات سازمانی و نیز پژوهش محمود و همکاران (۲۰۲۰) از جنبه تقویت فرهنگ سازمانی برای کاربرد مدیریت دانش در محیط علمی با یافته‌های پژوهش حاضر دارای هم‌سویی است.

باید توجه کرد که دسترسی به اطلاعات تولیدشده در دانشگاه توسط کارکنان آن، به ابعاد مختلفی از مسائل حرفه‌ای بازمی‌گردد. انتشار این داده‌های سودمند سبب توانمندی مدیران و کارکنان دانشگاه‌ها شده و استفاده از اطلاعات به اشتراک گذاشته‌شده، شرایط

بهتری برای فعالیت تخصصی مهیا خواهد ساخت. نشر اطلاعات تخصصی که حاصل تجارب حرفه‌ای است، در اثر مشارکت و پیوند سازمانی تقویت می‌شود. برای تقویت این مؤلفه، نیاز است تا کارکنان از سودمندی دانش موردنظر آگاهی حاصل کنند، ارتباط شبکه داخلی دانشگاه حمایت شود و ساختار فعالیت گروهی موردعنايت قرار گیرد. همچنین انتشار اطلاعات سازمانی باعث ترکیب این داده‌های مفید با تجارب پیشین شده و شرایط بهتری برای آموزش فراهم می‌کند. کارکنان توانمند همواره با انتشار تجارب حرفه‌ای سعی در تعامل بیشتر در محیط دانشگاهی می‌کنند تا آنچه را که خود می‌دانند با دیگران به اشتراک بگذارند. نتایج پژوهش الجدایه (۲۰۲۰) و رامان (۲۰۲۱) در ارتباط با شیوه اشتراک‌گذاری انتشار و تعامل دانش سازمانی و موفقیت در سطوح علمی با یافته‌های این پژوهش دارای اشتراک است. علاوه بر آن باید توجه کرد که استفاده از فناوری‌های نوین در این زمینه نقش مؤثری بر عهده داشته و همواره زمینه انتشار دانش سازمانی را تسریع کرده و سبب توسعه و دسترس‌پذیری مناسب دانش سازمانی در میان کارکنان می‌شود. چنانچه نتایج پژوهش الجدایه (۲۰۲۰)، محمود و همکاران (۲۰۲۰) و زولی و هکتور (۲۰۲۱) در ارتباط با کاربرد مؤثر فناوری در توسعه مدیریت دانش و انتشار اطلاعات، یافته‌های این پژوهش را تأیید می‌کند.

علاوه بر آن، کاربرد دانش در سطوح متعدد دانشگاهی همواره با توسعه و ارتقاء جایگاه آموزشی همکاران رابطه دارد. از این منظر باید توجه کرد که نوآوری‌های علمی که منجر به کاربرد مؤثر اطلاعات در فضای دانشگاهی می‌شوند، بدون همراهی افراد توانمند میسر نخواهد بود. کارکنان باانگیزه در فرایند به‌کارگیری مؤثر دانش نقش محوری دارند. آن‌ها معمولاً تمایل به یکپارچه‌سازی اطلاعات سازمانی و نیز استفاده از اطلاعات سودمند را دارند. از همین رو، تلاش می‌کنند تا در کاوش برای یافتن اطلاعات کاربردی و مفید در فعالیت‌های حرفه‌ای بهتر عمل کنند تا بتوانند از یافته‌های نوین در کار خود استفاده کنند. لذا همین پدیده سبب بهبود وضعیت آموزشی آنان شده و شرایط بهتری برای کاربرد

تجارب سازمانی فراهم می‌کند. این یافته با نتایج پژوهش آدیکاری و شرستا<sup>۱</sup> (۲۰۲۳) از جنبه کاربردهای مدیریت دانش و همراهی با کارکنان در تعامل حرفه‌ای دارای اشتراک است. همچنین از ابعاد نوآورانه و تأثیر خلاقیت در بهبود مؤلفه‌های مدیریت دانش، یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج مطالعات زولی و هکتور (۲۰۲۱) و نیز اسالا و همکاران (۲۰۲۳) هم‌سو است.

کاربرد دانش در محیط دانشگاهی، نیازمند تقویت روش‌های مناسب انتشار آن است. برای رسیدن به شرایط مطلوب در دانشگاه، ضرورت دارد تا کارکنان بتوانند در فضای آموزشی با کاربرد بهتر دانش آشنا شوند. از همین رو، توجه به برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار در محیط علمی، تقویت راهکارهای مشارکت و نیز استفاده از دانش سازمانی در وظایف حرفه‌ای نقش مهمی در حمایت از اهداف سازمانی در دانشگاه دارد. نتایج پژوهش احمد (۲۰۲۲) در خصوص تأثیر مدیریت دانش در توسعه پایدار در محیط دانشگاهی با یافته‌های این پژوهش دارای اشتراک است. همچنین مطالعه الفایدی (۲۰۲۳) نیز نشان‌دهنده آن است که مطالعات زیادی در سطح جهانی این زمینه به انجام رسیده و مؤلفه‌های مدیریت دانش نقش تأثیرگذاری در تقویت فعالیت‌های آموزشی و نیز بروندهای علمی دانشگاه‌ها دارد. همچنین باید بیان کرد که مجموعه فعالیت‌های علمی در دانشگاه، پیوندی نزدیک با پشتیبانی کارکنان دارد. به هر میزان که کارکنان دانشگاه توانایی بالاتری در حمایت از تدریس و پژوهش علمی در محیط دانشگاه داشته باشند، اعضای هیئت علمی، وظایف خود را بهتر به انجام خواهند رساند. برای ایجاد هماهنگی به منظور پیشبرد اهداف دانشگاه، کارمندان نقش مهمی در این روند دارند. مهارت‌های آنان با آموزش ارتقاء می‌یابد و لذا مدیریت دانش نقش مؤثری در بهبود جریان آموزشی آنان خواهد داشت. نتایج پژوهش محمود و همکاران (۲۰۲۰) و نیز رامن (۲۰۲۱) در ارتباط با نقش تقویت کارکنان در آموزش با یافته‌های پژوهش حاضر دارای اشتراک است.

باید تأکید کرد، چنانچه دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس بخواهد به مؤلفه ذخیره‌سازی، انتشار و کاربردپذیری دانش سازمانی به‌عنوان یک سرمایه سازمانی بپردازد،

<sup>۱</sup>. Adhikari & Shrestha

بایستی عوامل زیرساختی مناسب را فراهم آورد. بسترها و زیرساخت‌های لازم جهت استقرار و کاربرد سیستم نوینی مانند مدیریت دانش از این لحاظ حائز اهمیت است که پیاده‌سازی این سیستم بدون توجه به نقاط قوت و ضعف آن‌ها، غالباً با شکست و ناکامی در زمینه انتشار مواجه خواهد شد و به تنزل وضعیت آموزشی کارکنان منجر می‌شود. ذخیره‌سازی و انتشار دانش به‌عنوان ستون فقرات مدیریت دانش موردتوجه قرار گرفته‌اند و بسیاری از سازمان‌هایی که مدیریت دانش را با موفقیت به کار گرفته‌اند به نیاز و اهمیت وجود انتشار دانش به‌خوبی واقف‌اند، لذا این واقعیت که انتشار دانش در سازمان نیازمند وجود زیرساخت‌هایی قوی و مناسب است تأیید می‌شود و از طرفی این مهم که این مقوله بر وضعیت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس مؤثر است را نیز باید مدنظر داشت. چنانچه نتایج پژوهش نشان داد که برنامه‌ریزی در این زمینه نیازمند توجه به کارکنان و مؤلفه‌های مؤثر مدیریت دانش و ازجمله فرایندهای آموزشی کارکنان است. همچنین پژوهش اومانیو و ندیگه (۲۰۲۳) نیز حاکی از آن بود که این حوزه مطالعاتی و بررسی ابعاد آموزشی دانشگاهی در ارتباط با مدیریت دانش نیازمند مطالعات نوین و بیشتر است.

### پیشنهادها

- پیشنهاد می‌شود که برای آشنایی کارکنان و مدیران دانشگاهی، با ابعاد کاربردی مدیریت دانش و تعامل بیشتر، دوره‌های آموزشی برگزار شده تا میزان مهارت‌های آنان در این زمینه افزایش یابد.
- تشکیل پایگاه دانش برای ذخیره‌سازی، سازمان‌دهی و اشاعه اطلاعات سازمانی مبتنی بر نیازهای اعلام‌شده.
- راه‌اندازی سیستم جامع و اثربخش سنجش مدیریت دانش و وضعیت آموزشی کارکنان که به‌صورت منظم و مستمر فرایندهای آموزشی را موردسنجش و پایش قرار دهد.
- راه‌اندازی نظام پیشنهادها برای بهبود کارایی و فعالیت‌های سازمانی در راستای توسعه آموزشی کارکنان و مدیران.
- برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در ارتباط با توسعه حرفه‌ای و

گسترش تجارب سازمانی برای بهره‌گیری در فعالیت‌های آموزش‌های کارکنان و مدیران.  
- تقویت فرهنگ سازمانی و نیروی انسانی دانشگاه برای تمایل به اشتراک‌گذاری تجارب سازمانی و حرفه‌ای.

## References

- Abubakar, A. M., Elrehail, H., Alatailat, M. A. & Elçi, A. (2019). Knowledge management, decision-making style and organizational performance. *Journal of Innovation & Knowledge*, 4(2), 104-114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2017.07.003>
- Adhikari, D. R. & Shrestha, P. (2023). Knowledge management initiatives for achieving sustainable development goal 4.7: higher education institutions' stakeholder perspectives. *Journal of Knowledge Management*, 27(4), 1109-1139. DOI: <https://doi.org/10.1108/JKM-03-2022-0172>
- Ahmed, D. T. (2022). The Impact of Knowledge Management Operations In Promoting The Dimensions Of Sustainable Development Of The Organization: An Analytical Study At The College Of Education Al Mustansiriyah University. *Sciences*, 12(2), 332-347. DOI: <http://doi.org/10.37648/ijrssh.v12i02.021>
- Alfaidi, Y. A. (2023). Knowledge management and university education outputs" Scientific Review". *International Multilingual Academic Journal*, 8(2), ONGOING ISSUE.
- Al-Jedaiah, M. (2020). Knowledge management and e-learning effectiveness: Empirical evidence from Jordanian higher education institutions. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(5), 50-62.
- Arantes, L. S., Martinelli Junior, O., Viegas, T. D. O. C. & Rohenkoh, J. E. (2021). Maturity and level of knowledge management in the company: an application of Nonaka and Takeuchi model and Fuzzy Logic. *Gestão & Produção*, 28(2), 1-21. DOI: <https://doi.org/10.1590/1806-9649-2020v28e5305>
- Asalla, L. K., Karsen, M., Bandur, A., Prabowo, H. & Putri, M. R. (2023). The Influence of Knowledge Management Systems in Corporate University in Triggering Knowledge Innovation in Higher Education: A Case Study Approach. In *2023 International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech)* (PP. 644-648). IEEE. DOI: 10.1109/ICIMTech59029.2023.10277841
- Baptista Nunes, J. M., Kanwal, S. & Arif, M. (2017). Knowledge



management practices in higher education institutions: a systematic literature review. In: *IFLA WLIC 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society. In Session 230 - Knowledge Management*. Retrieved, 14, Nov., 2023, from: <https://library.ifla.org/id/eprint/1716/1/230-nunes-en.pdf>

- Bilquise, G. & Shaalan, K. (2023). Critical Success Factors of Knowledge Management in Higher Education: A Systematic Review. In *International Conference on Emerging Technologies and Intelligent Systems* (pp. 228-239). Springer, Cham. DOI: [https://doi.org/10.1007/978-3-031-25274-7\\_19](https://doi.org/10.1007/978-3-031-25274-7_19)
- Bratianu, C., Stanescu, D. F. & Mocanu, R. (2021). Exploring the knowledge management impact on business education. *Sustainability*, 13(4), 2313. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13042313>
- Chang, C. L. H. & Lin, T. C. (2015). The role of organizational culture in the knowledge management process. *Journal of Knowledge management*, 19(3), 433-455. DOI: <https://doi.org/10.1108/JKM-08-2014-0353>
- Deja, M. (2019). Information and knowledge management in higher education institutions: the Polish case. *Online Information Review*, 43(7), 1209-1227. DOI: <https://doi.org/10.1108/OIR-03-2018-0085>
- García-Fernández, M. (2015). How to measure knowledge management: dimensions and model. *Vine*, 45(1), 107-125. DOI: <https://doi.org/10.1108/VINE-10-2013-0063>
- Gaviria-Marin, M., Merigó, J. M. & Baier-Fuentes, H. (2019). Knowledge management: A global examination based on bibliometric analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 140, 194-220. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.07.006>
- Girard, J. & Girard, J. (2015). Defining knowledge management: Toward an applied ompendium. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 3(1), 1-20.
- Gonzalez, R. V. D. & Martins, M. F. (2017). Knowledge Management Process: a theoretical-conceptual research. *Gestão Produção*, 24 (2), 248–265. DOI: <https://doi.org/10.1590/0104-530X0893-15>
- Govender, L. N., Perumal, R. & Perumal, S. (2018). Knowledge management as a strategic tool for human resource management at higher education institutions. *South African Journal of Information Management*, 20(1), 1-10.
- Hasani, K. & Sheikhesmaeili, S. (2016). Knowledge management and employee empowerment: A study of higher education

- institutions. *Kybernetes*, 45(2), 337-355. DOI: <https://doi.org/10.1108/K-04-2014-0077>
- Huang, L. S. & Lai, C. P. (2014). Knowledge management adoption and diffusion using structural equation modeling. *Global Journal of Business Research*, 8(1), 39-56.
- Ishak, R. & Mansor, M. (2020). The relationship between knowledge management and organizational learning with academic staff readiness for education 4.0. *Eurasian Journal of Educational Research*, 20(85), 169-184.
- Kaira, W. & Phiri, J. (2021). A Model for Improved Knowledge Management Performance in Higher Education Institutions in Developing Countries: A Case of Zambia. *Open Journal of Business and Management*, 10(1), 543-563. DOI: 10.4236/ojbm.2022.101030
- Khatun, A., George, B. & Dar, S. N. (2021). Knowledge management practices in the higher education sector with special reference to business schools. *Education and Self Development*, 16(2), 47-59. DOI: 10.26907/esd.16.2.04
- Kusumastuti, D. (2017). People behaviours for knowledge management system (KMS) application in higher education: a study at a university gained award from MAKE (Most Admired Knowledge Enterprise). *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 5(10), 372-376.
- Mahdi, O. R., Nassar, I. A. & Almsafir, M. K. (2019). Knowledge management processes and sustainable competitive advantage: An empirical examination in private universities. *Journal of business research*, 94(C), 320-334. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.02.013>
- Mahmood, Z., Iftikhar, W., Vistro, D. M. & Tariq, H. I. (2020). An examination of the use of knowledge management/knowledge management systems in achieving and sustaining competitive advantage in higher education institutes: a case study of Asia Pacific University, Malaysia. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(4), 3653-3658.
- Mezghani, E., Exposito, E. & Drira, K. (2016). A collaborative methodology for tacit knowledge management: Application to scientific research. *Future Generation Computer Systems*, 54, 450-455. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.future.2015.05.007>
- Noor, A. S. M., Younas, M. & Arshad, M. (2019). A review on cloud based knowledge management in higher education institutions. *International Journal of Electrical and Computer Engineering*, 9(6), 5420- 5427. DOI: 10.11591/ijece.v9i6.pp5420-

5427

- Omanyo, J. O. & Ndiege, J. R. (2023). Knowledge management considerations in learning management systems in higher education institutions: a systematic review, synthesis and research agenda. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*. Ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/VJIKMS-09-2022-0305>
- Omotayo, F. O. (2015). Knowledge Management as an important tool in Organisational Management: A Review of Literature. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 1238, 1-23.
- Quarchioni, S., Paternostro, S. & Trovarelli, F. (2022). Knowledge management in higher education: a literature review and further research avenues. *Knowledge Management Research & Practice*, 20(2), 304-319. DOI: <https://doi.org/10.1080/14778238.2020.1730717>
- Raman, L. (2021). Application of knowledge management in university research and higher education: an experiment with communities of practice (COP). In *Research Anthology on Facilitating New Educational Practices Through Communities of Learning* (pp. 32-50). IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-7998-7294-8.ch003
- Rehman, U. U. & Iqbal, A. (2020). Nexus of knowledge-oriented leadership, knowledge management, innovation and organizational performance in higher education. *Business Process Management Journal*, 26(6), 1731-1758. DOI: <https://doi.org/10.1108/BPMJ-07-2019-0274>
- Sharma, M. K. & Kaur, M. (2016). Knowledge management in higher education institutions. *IRA-International Journal of Management & Social Sciences*, 4(3), 548-555. DOI: <https://doi.org/10.21013/jmss.v4.n3.p4>
- Sunalai, S. (2015). *Knowledge management systems in higher education institutions in Thailand: A holistic model of enablers, processes, and outcomes*. Doctoral dissertation, Texas A & M University.
- Sunalai, S. & Beyerlein, M. (2015). Exploring knowledge management in higher education institutions: Processes, influences, and outcomes. *Academy of Educational Leadership Journal*, 19(3), 289-308.
- Wagh, N. (2023) *Knowledge Management and its influence on Organizational Performance*. Master Thesis, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University.
- Yigzaw, S. T., Jormanainen, I. & Tukiainen, M. (2019). Trends in the role of ICT in higher education knowledge management systems: A systematic literature review. In *Proceedings of the Seventh International Conference on Technological Ecosystems for*

*Enhancing Multiculturalism* (pp. 473-480). DOI: <https://doi.org/10.1145/3362789.3362805>

Zulay, C. & Héctor, M. (2021). Management of knowledge creativity and innovation in venezuelan university education. *Negotium*, 16(48), 5-17. DOI:10.5281/zenodo.4765294

# Analyzing the Challenges and Issues of Public Libraries in Providing Services to Arabic-Speaking Communities in Khuzestan Province

Mansoor Koohi Rostami<sup>1</sup>, Ali Arabi<sup>2</sup>, Sara Nildarar<sup>3</sup>,  
Mohammad Sadegh Karimikia<sup>4</sup>



## Abstract

**Purpose:** The present research examined the challenges of using public library services among Arabic-speaking communities in Khuzestan province.

**Method:** The present research employed a mixed-methods approach, with the execution sequence based on a qualitative-quantitative continuum, emphasizing the importance of qualitative findings. Qualitative data were gathered using a concentrated group method (including in-depth interviews and focus groups). Through thematic analysis, the needs and priorities of the target community regarding public libraries were analyzed. The research population was five counties of the province that were selected purposively. In the quantitative section, based on the results obtained from interviews, a questionnaire was designed and implemented for social surveying at the county level in Khuzestan province. Additionally, as a sample, stratified random sampling in the quantitative section and quota sampling in the qualitative section were utilized. Ultimately, a sample of 517 individuals from the Arabic-speaking community of Khuzestan province was selected and participated in the quantitative section.

**Findings:** Research findings in the qualitative section indicated that the main challenges of Arab-speaking communities in Khuzestan province to use public library services and programs can be categorized into 11 main themes, including 1) repository issues, which themselves include three sub-themes: 2) repository fatigue, 3) ideological repository, and 4) entrepreneurial repository, 5) sense of relative deprivation, 6) library architecture and facilities, 7) unbalanced development, 8) lack of motivation, 9) weakness in the reading culture, 10) lack of civil demand, 11) unfamiliarity with indigenous culture. Additionally, in the quantitative step, the most important challenges of public libraries in order of priority are unfamiliarity with public libraries, library location, library repository, access to suitable welfare services, urban/rural development, service hours, alignment with public programs, library building, organization attention to social responsibility, reading competitions, library population alignment, library architecture.

**Conclusion:** Using the results of this research can serve as an effective and efficient guide for managers and planners of public libraries. By solving the identified issues and problems, it is possible to see an effective improvement in providing services to the communities, especially the Arabic-speaking communities of Khuzestan province. In addition, this research served as a practical tool to improve cultural and social communication and interactions in the Arabic-speaking communities of Khuzestan province, which can help strengthen the cultural and social identity of the people of these groups and facilitate the process of learning and character development through public libraries. Therefore, this research showed a clear path to improve communication and service delivery to ethnic groups.

## Keywords

Public Libraries, Library Services, Arab-speaking Communities, Khuzestan Province, Public Library Challenges

**Citation:** Koohi Rostami, M., Arabi, A., Nildarar, S., & Karimikia, M.S. (2025). Analyzing the Challenges and Issues of Public Libraries in Providing Services to Arabic-Speaking Communities in Khuzestan Province. *Librarianship and Information Organization Studies*, 36(1), 189-220.

Doi: 10.30484/nastinfo.2024.3586.2273

**Article Type:** Research Article

**Article history:**

Received: 9 Mar. 2024

Accepted: 22 June 2024

1. Assistant Professor,  
Department of Knowledge  
and Information Science,  
Shahid Chamran University  
of Ahvaz, Ahvaz, Iran  
(Corresponding Author)  
m.rostami@scu.ac.ir

2. Assistant Professor,  
Department of Social  
Sciences, Shahid Chamran  
University of Ahvaz,  
Ahvaz, Iran  
a.arabi@scu.ac.ir

3. M.A., Knowledge and  
Information Science, Shahid  
Chamran University of  
Ahvaz, Ahvaz, Iran  
S.nildarar4164@gmail.com

4. Ph.D., Sociology, Deputy of  
Social Capital Development,  
Social Affairs Organization of  
the Country, Tehran, Iran  
karimikia@yahoo.com



**Publisher:** National Library  
and Archives of I.R. of Iran  
© The Author(s).

منصور کوهی‌رستمی<sup>۱</sup> | علی عربی<sup>۲</sup> | سارا نیل‌درار<sup>۳</sup> | محمدصادق کریمی‌کیا<sup>۴</sup>

### چکیده

**هدف:** هدف پژوهش حاضر بررسی چالش‌های استفاده از خدمات کتابخانه‌های عمومی در بین اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان بود.

**روش:** پژوهش حاضر از رویکرد آمیخته بهره می‌برد که ترتیب اجرای این روش بر اساس توالی کیفی-کمی با تأکید بر اهمیت یافته‌های کیفی است. داده‌های کیفی با استفاده از روش گروه متمرکز (شامل مصاحبه عمیق و فوکوس گروپ) جمع‌آوری شده و با استفاده از تحلیل تماتیک، نیازها و اولویت‌های جامعه هدف در ارتباط با کتابخانه‌های عمومی تحلیل شدند. جهت تعیین جامعه پژوهش، ۵ شهرستان استان به صورت هدفمند انتخاب شد. در بخش کمی، با توجه به نتایج حاصل از مصاحبه‌ها، پرسش‌نامه‌ای جهت پیمایش اجتماعی در سطح شهرستان‌های استان خوزستان طراحی و اجرا شد. برای تعیین نمونه، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی در بخش کمی و روش سهمیه‌ای در بخش کیفی استفاده شد. در نهایت، نمونه‌ای به تعداد ۵۱۷ نفر از جامعه عرب‌زبان خوزستان انتخاب جهت انجام بخش کمی مشارکت داشتند.

**یافته‌ها:** یافته‌های پژوهش در بخش کیفی نشان می‌دهد چالش‌های اصلی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان به‌منظور استفاده از خدمات و برنامه‌های کتابخانه‌های عمومی را می‌توان در ۸ مقوله اصلی قرار دارد که عبارتند از (۱) مسائل مربوط به مخزن که خود شامل سه مقوله فرسودگی مخزن، مخزن ایدئولوژیک و مخزن کارآفرین است، (۲) احساس محرومیت نسبی، (۳) معماری و امکانات کتابخانه، (۴) توسعه نامتوازن، (۵) عدم انگیزه بخشی، (۶) ضعف فرهنگ کتاب‌خوانی، (۷) عدم مطالبه‌گری مدنی، (۸) ناشناختگی فرهنگ بومی. همچنین در گام کمی نیز مهم‌ترین چالش‌های کتابخانه‌های عمومی به ترتیب اولویت عبارتند از ناشناختگی کتابخانه‌های عمومی، مکان‌یابی کتابخانه، مخزن کتابخانه، دسترسی به خدمات رفاهی مناسب، توسعه شهری/روستایی، ساعت ارائه خدمات، تناسب برنامه‌های عمومی، ساختمان کتابخانه، توجه سازمان‌ها به مسئولیت اجتماعی، مسابقات کتاب‌خوانی، تناسب کتابخانه‌ها نسبت به جمعیت و معماری کتابخانه‌ها.

**نتیجه‌گیری:** استفاده از نتایج این پژوهش می‌تواند به‌عنوان یک راهنمایی مؤثر و کارآمد برای مدیران و برنامه‌ریزان کتابخانه‌های عمومی عمل کند. با رفع مسائل و مشکلات شناسایی شده می‌توان بهبود مؤثری در ارائه خدمات به اجتماعات و به‌خصوص اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان مشاهده کرد. به‌علاوه، این پژوهش به‌عنوان یک ابزار عملی برای بهبود ارتباطات و تعاملات فرهنگی و اجتماعی در اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان عمل می‌کند که می‌تواند به تقویت هویت فرهنگی و اجتماعی افراد این گروه‌ها کمک کرده و فرایند یادگیری و توسعه شخصیت را از طریق کتابخانه‌های عمومی تسهیل نمایند. از این‌رو، این پژوهش مسیری روشن برای بهبود ارتباطات و ارائه خدمات به گروه‌های قومی را نشان می‌دهد.

### کلیدواژه‌ها

کتابخانه‌های عمومی، خدمات کتابخانه، اجتماعات عرب‌زبان، استان خوزستان، چالش‌های کتابخانه‌های عمومی

۱. استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول)  
m.rostami@scu.ac.ir

۲. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران  
a.arabi@scu.ac.ir

۳. کارشناسی ارشد، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران  
S.nildarar4164@gmail.com

۴. دکتری، جامعه‌شناسی، معاون توسعه سرمایه اجتماعی سازمان امور اجتماعی کشور، تهران، ایران  
karimikia@yahoo.com

فصلنامه مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۶ (۱)، بهار ۱۴۰۴

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲



ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران  
© نویسندگان

استناد: کوهی‌رستمی، منصور، عربی، علی، نیل‌درار، سارا و کریمی‌کیا، محمدصادق (۱۴۰۴). واکاوی چالش‌ها و مسائل کتابخانه‌های عمومی در ارائه خدمات به اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان. *مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۶ (۱)، ۲۲۰-۱۸۹.

## مقدمه

کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مراجع دسترسی آزاد به اطلاعات و دانش جایگاه ویژه‌ای در تعالی فرهنگی یک ملت از طریق رشد اعضای جامعه دارند. جامعه بدون ایده، همچون مردابی است که سکون آب در آن سبب انفعال و آسیب به کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی خواهد شد و این یکی از مهم‌ترین اهداف کاربردی حضور کتابخانه‌های عمومی است (Akbar & Asmiyanto, 2021). این مهم، پیش‌تر تنها در فراهم کردن دسترسی به منابع اطلاعاتی به‌عنوان نقش این نهاد تعریف شده بود که با تقویت بُعد مشارکت اجتماعی سبب تقویت سرمایه اجتماعی در جامعه می‌گشت. این در حالی است که در دهه‌های اخیر با تغییر نگاه پارادایمی به این نهاد در کشورهای توسعه‌یافته، ابعاد توانمندسازی فردی و مهارت‌آموزی‌های اجتماعی، هنری و حتی اقتصادی به اهداف کاربردی در افق سیاست‌گذاری‌های کتابخانه‌های عمومی افزوده شده است (Birdi et al., 2012). همین مهم سبب شده تا در کشورهای درحال توسعه همچون ایران نیز ضرورت بازانديشي در ارتباط با نقش و کارکردهای این نهاد در اولویت‌های نظری و پژوهشی به سمت ارتقای آن‌ها به‌عنوان مراکز اجتماعی طرح شود (خادمی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰).

در دنیایی با تنوع فزاینده، کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان نهادهای حیاتی برای تقویت ارتباط، دانش و حفظ هویت ملی و فرهنگی برای گروه‌های قومی و محلی عمل می‌کنند. یکی

از اولین ارجاعات به خدمات کتابخانه برای جوامع اقلیت‌های قومی در کتاب کروکر<sup>۱</sup> (۱۹۷۵) آمده است که نویسنده به‌طور خاص بر مهاجران جنوب آسیایی تمرکز کرده است. همچنین اولین پژوهش‌ها در مقیاس بزرگ درباره ارائه خدمات کتابخانه عمومی برای جوامع اقلیت‌های قومی در بریتانیا توسط الیوت<sup>۲</sup> (۱۹۹۹) انجام شد که شرکت‌کنندگانی از جوامع مختلف را در پژوهش خود با هدف ارائه تصویری ملی از خدمات کتابخانه به جوامع اقلیت‌های قومی موردبررسی قرار داده است. همچنین، کولمن<sup>۳</sup> (۱۹۸۱) نوشته است که مسائل خاصی برای اعضای جوامع اقلیت‌های قومی وجود دارد و بیشتر بر فرهنگ سنتی، زبان مادری و ارزش‌های فرهنگی تأکید شده است. با پیش‌بینی افزایش تعداد اجتماعات قومی و چند فرهنگی، کتابخانه‌های عمومی و سایر سازمان‌ها به ادامه توسعه خدمات اطلاعاتی، منابع و بازاریابی برای این جوامع نیاز دارند (Twork, 2009). این کانون‌های اجتماعی از نقش خود به‌عنوان مخزن کتاب فراتر می‌روند و به فضاهایی تبدیل می‌شوند که هویت‌های منحصر به فرد جمعیت‌هایی را که به آن‌ها خدمت می‌کنند قدرت می‌بخشند. کتابخانه‌های عمومی از لحاظ تاریخی در خط مقدم جنبش خدمات به گروه‌های قومی و محلی بوده‌اند و با پرداختن به حیاتی‌ترین نیازهای اطلاعاتی آن‌ها به جذب و فرهنگ‌سازی جمعیت‌های چند فرهنگی کمک شایانی کرده‌اند (Cuban, 2007). در بیانیه کتابخانه چند فرهنگی ایفلا/یونسکو<sup>۴</sup> (۲۰۱۲)، کتابخانه عمومی در خدمت طیف وسیعی از علایق و گروه‌های اجتماعی است و به‌عنوان مراکز یادگیری، فرهنگ و اطلاعات عمل می‌کنند. همچنین تأکید می‌کند در پرداختن به تنوع فرهنگ‌ها و زبان‌ها، خدمات کتابخانه‌ای با پایبندی به اصول آزادی و دسترسی برابر به اطلاعات و دانش ارائه می‌شوند. این دیدگاه کتابخانه‌های عمومی را بدون هیچ‌گونه احساس بیگانگی یا هژمونی بر هویت‌های گروه‌های خاص قومی و محلی در دسترس همه سطوح جامعه با پیشینه‌های مختلف قرار می‌دهد.

1. Croker

2. Elliott

3. Coleman

4. IFLA/UNESCO



اکبر و اسمیانتو<sup>۱</sup> (۲۰۲۱) به بررسی نقش کتابخانه‌ها در خدمت به جوامع قومی و چند فرهنگی پرداخته و بر دو نکته کلیدی تأکید کردند: حفظ هویت و یکپارچگی: کتابخانه‌ها می‌توانند از مهاجران و گروه‌های قومی با ارائه مطالب به زبان مادری آن‌ها و ترویج رویدادهای فرهنگی حمایت کنند که به آن‌ها کمک می‌کند تا میراث خود را حفظ کرده و درعین حال منابعی را برای انطباق و ادغام با محیط به دست آورند؛ از بین بردن شکاف‌های فرهنگی: کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان فضای مشترکی عمل می‌کنند که در آن افراد با پیشینه‌های مختلف می‌توانند با یکدیگر تعامل داشته باشند. از طریق پذیرش تنوع، کتابخانه‌ها می‌توانند درک و شناخت را ارتقاء دهند و موانع فرهنگی را از بین ببرند.

با اجرای این رویکرد و تنوع برنامه‌ها، کتابخانه عمومی برای اجتماعات محلی اثراتی را به دنبال دارند که عبارتند از (۱) تقویت ارتباطات اجتماعی: برنامه‌های کتابخانه عمومی به‌عنوان مراکز فرهنگی و آموزشی، افراد را به یکدیگر نزدیک‌تر می‌کنند. این برنامه‌ها شامل کارگاه‌ها، گروه‌های مطالعه، نمایشگاه‌ها و جلسات ادبی و فرهنگی می‌شوند که فرصتی برای تعاملات اجتماعی و تبادل اندیشه فراهم می‌کنند. (۲) توسعه فرهنگ خواندن: با برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های کتاب‌خوانی برای افراد مختلف از جوامع محلی، کتابخانه عمومی به ارتقای فرهنگ خواندن و دسترسی به دانش و اطلاعات کمک می‌کند. این امر به توسعه فرهنگی و تفکر انتقادی افراد کمک می‌کند. (۳) تسهیل دسترسی به منابع دانشی: برنامه‌های کتابخانه شامل ارائه دسترسی به کتب، مجلات، رسانه‌های دیجیتال و منابع دانشی متنوع می‌شوند. این برنامه‌ها به افراد کمک می‌کنند تا به راحتی به منابع دانشی دسترسی پیدا کنند و در فرایند یادگیری و پژوهش‌هایشان پیش بروند. (۴) تقویت هویت فرهنگی و اجتماعی: برنامه‌های فرهنگی و هنری کتابخانه عمومی می‌توانند به تقویت هویت فرهنگی و اجتماعی جوامع محلی کمک کنند. این برنامه‌ها شامل نمایشگاه‌های هنری، کنسرت‌های موسیقی محلی و فعالیت‌های فرهنگی متنوع می‌شوند که افراد را به فرهنگ و هویت جامعه خود نزدیک‌تر می‌کنند (Yang Picco, 2007)؛ (& Cha, 2011; Igarashi et al., 2023). شرط اساسی برای موفقیت در تحقق نقش‌ها، درک کامل و جامع از موقعیت کتابخانه‌های عمومی در شبکه اجتماعات محلی است و

<sup>1</sup>. Akbar & Asmiyanto

کتابخانه عمومی می‌توانند با کمک به توسعه اجتماعی، عاملی مثبت برای تغییر و تحول جامعه باشند (شکاری و خادمی‌زاده، ۱۴۰۲). به‌طورکلی، برنامه‌ها و خدمات کتابخانه‌های عمومی، با توجه به نیازها و فرهنگ‌های خاص هر جامعه محلی، طراحی و اجرا می‌شوند تا بهبودی مستقیم در کیفیت زندگی و فرهنگ اجتماعی افراد این جوامع داشته باشند.

با وجود اهمیت ارائه خدمات به جوامع محلی، اغلب اجتماعات محلی با چالش‌هایی در استفاده از خدمات مواجه هستند. بررسی پیشینه‌های پژوهش نشان می‌دهد که اجتماعات قومی و چند فرهنگی با مشکلات زیادی در استفاده از کتابخانه‌های عمومی مواجه هستند. برخی از این چالش‌ها ممکن است ناشی از (۱) کمبود منابع مالی: یکی از مهم‌ترین محدودیت‌ها برای جوامع محلی، کمبود منابع مالی برای تأمین و توسعه خدمات کتابخانه‌ها است. این محدودیت می‌تواند منجر به کاهش تنوع منابع و خدمات، کمبود کتب و منابع جدید و کاهش کیفیت خدمات شود. (۲) کمبود زیرساخت‌ها: بسیاری از جوامع محلی، به‌خصوص در مناطق روستایی و کم‌توسعه، با کمبود زیرساخت‌های لازم برای ایجاد کتابخانه‌های مناسب و دسترسی به آن‌ها مواجه هستند. این محدودیت می‌تواند از دسترسی آسان به خدمات کتابخانه‌ها جلوگیری کند. (۳) محدودیت‌های فرهنگی و زبانی: برخی از جوامع محلی ممکن است با محدودیت‌های فرهنگی و زبانی مواجه شوند که از دسترسی آن‌ها به منابع دانشی و فرهنگی کتابخانه‌ها را مشکل کند. به‌عنوان مثال، نبود منابع به زبان محلی یا مشکلات فهم مطالب به زبان‌های خارجی. (۴) فاصله جغرافیایی: در برخی از مناطق، فاصله جغرافیایی تا کتابخانه‌ها ممکن است بسیار زیاد باشد که باعث کاهش دسترسی به خدمات کتابخانه‌ها شود، به‌ویژه برای افرادی که به‌وسیله حمل‌ونقل عمومی نمی‌توانند به آن‌ها دسترسی داشته باشند. (۶) محدودیت‌های فناورانه: برخی از جوامع ممکن است با محدودیت‌های فناورانه مواجه شوند که دسترسی به خدمات دیجیتال کتابخانه‌ها را مشکل کند، مانند کمبود اینترنت و دستگاه‌های موردنیاز برای دسترسی به منابع دیجیتال (Svendsen, 2013; Turayeva, Dent Goodman, 2008); (2023).

دیولکو و دیل<sup>۱</sup> (۲۰۱۱) نشان دادند که محدودیت‌های اصلی کتابخانه‌های عمومی کانادا در ارائه خدمات به گروه‌های زبانی، کمبود مجموعه‌های چندزبانه است. پژوهش بریدی و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۱۲) بر مسائل مربوط به کارکنان و ارائه «متن چند فرهنگی» متمرکز بود و نتیجه گرفت که استراتژی‌های استخدام برای رسیدگی به همگنی نیروی کار فعلی کتابخانه کند هستند و باید یک رویکرد تجدیدنظر شده برای استخدام و آموزش‌های بعدی ایجاد شود. لذا یکی از مسائل گروه‌های خاص را کمبود نیروی کتابداری آشنا و آموزش‌دیده برای ارائه خدمات به گروه‌های قومی می‌داند. چیلیا<sup>۳</sup> (۲۰۱۶) نشان داد که سیستم کتابخانه عمومی استرالیا، هنوز حضور مشتریان چندفرهنگی را در ارائه خدمات کتابخانه خود به رسمیت نمی‌شناسد. همچنین برخی از گروه‌ها، از سیستم کتابخانه‌های عمومی، ارزش ذاتی یا فرهنگ آن‌ها از جمله رایگان بودن خدمات و ارائه در فضایی دموکراتیک و امن بی‌اطلاع هستند. وانگ و همکاران<sup>۴</sup> (۲۰۲۰) نیز معتقدند که انزوا، بی‌سوادی و تعصب یا عدم آگاهی در مورد کتابخانه مهم‌ترین چالش‌های کتابخانه‌های عمومی در ارائه خدمات به جوامع چند فرهنگی هستند. وویچیچوسکا و توپولسکا<sup>۵</sup> (۲۰۲۱) نشان دادند که محدودیت‌های مالی، مادی و منابع انسانی و آموزش کتابداران مهم‌ترین موانع استفاده از خدمات کتابخانه‌های عمومی در جوامع چندفرهنگی هستند. سرا و روز<sup>۶</sup> (۲۰۲۴) نشان دادند که چالش کتابخانه‌های عمومی پرتغال در ارائه خدمات به جوامع چندفرهنگی، محدودیت‌های فضایی، مالی و منابع انسانی است. زرداری و همکاران (۱۳۹۸) در یک مرور نظام‌مند به جمع‌بندی موانع و چالش‌های کتابخانه‌های عمومی در جوامع چند فرهنگی پرداختند. آن‌ها در مجموع ۱۷ مانع را شناسایی کردند که آن‌ها را در ۴ دسته اصلی دسته‌بندی و کدگذاری کردند که عبارتند از موانع مربوط به مدیریت کتابخانه، موانع ادراکی و ارتباطی، موانع مربوط به محیط خارجی، موانع مربوط به اجتماع اقوام و اقلیت‌ها.

1. Dilevko & Dali

2. Birdi et al.

3. Chelliah

4. Wang et al.

5. Wojciechowska & Topolska

6. Serra & Revez

یکی از گروه‌های قومی که در استان خوزستان ساکن هستند، اجتماعات عرب‌زبان هستند. اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان از نظر فرهنگی، تاریخی و زبانی دارای ویژگی‌ها و معیارهایی هستند که آن‌ها را از سایر جوامع مختلف متمایز می‌کند. این جوامع با تاریخی بسیار باستانی و غنی، فرهنگی و زبانی منحصر به فردی را در این استان شکل داده‌اند. به دلیل تنوع فرهنگی و تاریخی این جوامع، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز فرهنگی در ایران شناخته می‌شوند که با ترکیب فرهنگ‌های عربی، ایرانی و فرهنگ‌های محلی، یک محیط فرهنگی بسیار پویا و متنوع را ایجاد کرده‌اند. همچنین دارای میراث تاریخی غنی هستند که این میراث تاریخی نشانگر تاریخچه بی‌نظیر این منطقه و تأثیرات فرهنگی و تمدنی مختلفی است که در طول تاریخ در این ناحیه شکل گرفته است (قنبری برزبان، ۱۴۰۲؛ Jalalipour, 2014). همچنین ادبیات عربی از جمله غنائم فرهنگی این منطقه است که نه تنها برای جوامع عرب‌زبان استان خوزستان بلکه برای فرهنگ عربی و اسلامی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین میراث‌های فرهنگی شناخته می‌شود. تشریح اهمیت جوامع عرب‌زبان استان خوزستان نشان می‌دهد که این جوامع دارای یک تاریخ و فرهنگ غنی هستند و می‌توانند به‌عنوان یکی از منابع فرهنگی و تاریخی ایران شناخته شوند.

در چشم‌انداز فرهنگی متنوع ایران، کتابخانه‌های عمومی می‌توانند به‌عنوان قطب‌های حیاتی دانش و مشارکت جامعه عمل نمایند. کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان نیز تلاش کرده‌اند متناسب و همگام با سایر کتابخانه‌های عمومی استان به مناطقی که اجتماعات عرب‌زبان سکونت دارند نیز خدمات کتابخانه‌ای ارائه نمایند. از جمله اقداماتی که در سالیان گذشته در این مناطق انجام شده است می‌توان به راه‌اندازی کتابخانه‌های استاندارد، راه‌اندازی کتابخانه‌های بسیار در منطقه عرب‌زبان کوت عبدالله، ارائه خدمات امانت، ارائه خدمات آموزشی و علمی و فرهنگی اشاره نمود. به‌طور کلی می‌توان گفت همان خدماتی که در کل کشور به کاربران کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌شود، در این کتابخانه‌ها نیز به اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان ارائه می‌شوند. همچنین رضانی (۱۴۰۲) بیان کرد با توجه با سکونت قوم عرب در استان خوزستان باید منابع عربی کتابخانه‌های عمومی ارتقا پیدا کند؛ و اخیراً خرید خوبی در حوزه منابع صورت گرفته و به‌زودی در اختیار کتابخانه‌های عمومی استان قرار می‌گیرد. با این‌وجود اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان اغلب در استفاده از خدمات کتابخانه‌های

عمومی با چالش‌ها و مسائل مختلفی روبه‌رو بوده که دسترسی آن‌ها به اطلاعات را به‌طور قابل توجهی محدود می‌کند (نواح و دیگران، ۱۳۸۹؛ ایرون، ۱۳۹۱). همان‌گونه که ملاحظه شد مطالعات در مورد استفاده از کتابخانه‌های عمومی در سراسر جهان موانع مختلفی را که جوامع اقلیت با آن روبه‌رو هستند برجسته ساخت. از جمله موانع زبانی یعنی کتابخانه‌های عمومی اغلب منابعی به زبان‌هایی غیر از زبان غالب ندارند که این امر دسترسی گروه‌های قومی و زبانی را محدود می‌کند؛ همچنین، مجموعه‌ها ممکن است منعکس‌کننده علایق و میراث فرهنگی متنوع گروه‌های اقلیت نباشند. از طرفی، تلاش‌های اطلاع‌رسانی عمومی ممکن است به‌طور مؤثری جوامع اقلیت را هدف قرار ندهد که خود منجر به عدم آگاهی در مورد خدمات کتابخانه می‌شود؛ و در نهایت مکان‌های کتابخانه‌های عمومی ممکن است برای جوامع پراکنده جغرافیایی نامناسب باشد و موانع لجستیکی ایجاد کند. درحالی‌که این موضوعات در پژوهش‌های پیشین به‌خوبی مستند شده‌اند، پژوهش‌هایی که به‌طور خاص بر چالش‌هایی که اجتماعات عرب‌زبان در استفاده از کتابخانه‌های عمومی در استان خوزستان با آن مواجه هستند، کمیاب است. این کمبود بینش، مانع از توسعه راه‌حل‌های هدفمند می‌شود و مانع از تلاش‌ها برای ترویج خدمات کتابخانه‌های عمومی برای این جوامع می‌شود؛ بنابراین این پژوهش به دنبال بررسی موانع خاص پیش‌روی این جوامع است. با درک این چالش‌ها، کتابخانه‌های عمومی می‌توانند راه‌حل‌های هدفمندی خلق نموده و دسترسی عادلانه به اطلاعات، منابع سوادآموزی و غنی‌سازی فرهنگی را برای این اجتماعات تضمین کنند؛ بنابراین، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چالش‌های استفاده از خدمات کتابخانه‌های عمومی در اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان کدامند؟

## روش پژوهش

با توجه به نامتعیین بودن بافت پژوهش جهت واکاوی چالش‌ها و مسائل جامعه هدف پژوهش از روش‌شناسی آمیخته اکتشافی استفاده شده است. ابتدا از روش کیفی و سپس برای دستیابی به شمولیت یافته‌ها از روش کمی استفاده شده است. از این‌رو ضمن مطالعه اسنادی منابع موجود و در دسترس، فقدان داده‌های لازم ضرورت یک پژوهش کیفی را جهت دستیابی به اهداف طرح مبرهن نمود. در ادامه با توجه به ضرورت تعمیم‌پذیری یافته‌ها جهت

سیاست‌گذاری استانی از روش کمی جهت پایایی یافته‌ها جهت تعمیم‌پذیری آن‌ها استفاده شده است. لازم به ذکر است که روش‌های آمیخته با عناوین مختلفی مانند عملیاتی‌سازی چندگانه، استراتژی‌های ترکیبی و رویکرد مختلط نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند (بلیکی، ۱۳۹۵). در رویکرد آمیخته اکتشافی، ترتیب اجرای استراتژی‌ها بر مبنای ترکیب کیفی و کمی است که به‌ویژه بر اهمیت نتایج کیفی تمرکز دارد. داده‌های کیفی با استفاده از روش گروه متمرکز (شامل مصاحبه‌های عمیق و گروه فوکوس) جمع‌آوری شده و با استفاده از تحلیل موضوعی چالش‌های جامعه موردنظر در ارتباط با استفاده از خدمات و برنامه‌های کتابخانه‌های عمومی مشخص شدند. باید توجه داشت که در این مرحله از پژوهش، ابتدا با استفاده از گروه‌های متمرکز و تحلیل کیفی داده‌ها (با فن تحلیل مضمون)، چالش‌ها و مسائل اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان شناسایی شدند. در مرحله بعدی (تحلیل کمی)، پس از توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه، تحلیل کمی داده‌های به‌دست‌آمده از بخش کیفی انجام شد.

#### روش انجام پژوهش در بخش کیفی

جلسات به شیوه گروه متمرکز و با دعوت از اعضای فعال کتابخانه به همراه برخی از چهره‌های فرهنگی شهرستان که پیش‌تر از طریق کارمندان نهاد کتابخانه عمومی دعوت شده بودند صورت پذیرفت. در جلسات با رعایت اخلاق پژوهش کلیه گفتگوها جهت پیاده‌سازی ضبط شدند، ضمن آنکه اعضای گروه پژوهش نیز از مطالب مهم و کلیدی جهت ثبت و هدایت جلسات، یادداشت‌برداری کردند. در تمامی جلسات تلاش حداکثری برای معرف بودن مشارکت‌کنندگان از سن، جنس و ذائقه تا میزانی که در دسترس بوده است صورت پذیرفته است. همچنین لازم به ذکر است، گروه پژوهش از همکاری افراد مسلط به زبان عربی و آشنا به فرهنگ محلی جهت ایجاد اعتماد و هدایت جلسات بهره‌مند بوده است. در هر جلسه، پس از معرفی اعضای حاضر و آشنایی اولیه، یکی از اعضای کادر پژوهشی به‌اختصار مسئله پژوهش را ارائه می‌داد که شامل بیان مسئله، ضرورت و اهمیت پژوهش بود. سپس کدهای اخلاقی پژوهش به داوطلبان اطلاع داده و به سؤالات احتمالی آن‌ها پاسخ داده می‌شد. در ادامه، برگه‌هایی در اختیار حاضرین قرار می‌گرفت تا در صورت نیاز موارد مرتبط با اهداف پژوهش را علاوه بر مشارکت در بحث گروهی یادداشت کرده و در پایان به کادر پژوهشی تحویل

دهند. محتوای جلسات نیز جهت تحلیل ثانویه با رعایت تمامی کدهای اخلاقی ضبط شدند. تعداد شرکت‌کنندگان در هر جلسه معمولاً بین ۱۵ تا ۲۵ نفر بوده و زمان جلسات ابتدا برای ۱۲۰ دقیقه تعیین می‌شود، اما با توجه به مشارکت فراوان حاضرین، این زمان در تمامی جلسات تا ۲۰۰ دقیقه نیز ادامه می‌یابد. از طرفی، با توجه به استفاده از روش‌شناسی مناسب، در هر جلسه شرکت‌کنندگان تشویق می‌شدند تا با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، سؤال بپرسند، تجربیات خود را به اشتراک بگذارند و نظراتشان را اعلام کنند. هرچند که پژوهشگران به‌عنوان رهبران جلسه مباحث را آغاز می‌کردند و کنترل موضوعات مطرح‌شده را در دست می‌گرفتند، اما هیچ‌گونه دیدگاهی را در طول گفتگوها به‌طور فعال ارائه نمی‌دادند تا از سوءتفاهم شناختی جلوگیری شود.

برای تعیین جامعه پژوهش در مرحله کیفی، از ترکیب جمعیت ۲۹ شهرستان استان با تمرکز بر اجتماعات عرب‌زبان استفاده شد. سپس، با توجه به درصد قومیت عرب (بین هفتاد تا صد درصد)، مبتنی بر مجاورت فرهنگی با سایر شهرستان‌ها و همچنین توسعه‌یافتگی، ۵ شهرستان از جمله آبادان، اهواز، سوسنگرد، شوش و رامشیر برای برگزاری جلسات گروه متمرکز انتخاب شدند. ترکیب شرکت‌کنندگان نیز شامل اعضای فعال کتابخانه‌های عمومی شهرستان از گروه‌های سنی مختلف با توجه به جنس متغیر انتخاب شد. گروه پژوهشی تلاش کرد تا ترکیب شرکت‌کنندگان در جلسات بر اساس اهداف پژوهش تنظیم شود؛ بنابراین، شرکت‌کنندگان شامل مسئولین کتابخانه‌ها، فعالان فرهنگی و اجتماعی شهرستان، اعضای کودک و نوجوان، جوانان و بزرگسالان کتابخانه‌های عمومی بودند.

در این پژوهش، با ورود به جامعه آماری ناشناخته و نامتعیین مورد مطالعه، نیازسنجی کیفی (با استفاده از مصاحبه عمیق و گروه‌های فوکوس) بر اساس هدف اعلام‌شده در پژوهش انجام شد. یافته‌های کیفی پس از هر جلسه پیاده‌سازی شده و با استفاده از فن کدگذاری سه مرحله‌ای باز، محوری و گزینشی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. مبنای پایان‌برگزارای این جلسات رسیدن به اشباع نظری در برساخت مقوله‌های انتزاع شده از کدگذاری یافته‌های پژوهش بوده است.

## روش پژوهش در بخش کمی

در بخش کمی این پژوهش، با توجه به نتایج به دست آمده از مصاحبه‌ها، پرسش‌نامه‌ای برای پیمایش اجتماعی در سطح شهرستان‌های استان خوزستان طراحی و اجرا شد. پژوهشگران از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی سهمیه‌ای استفاده کردند. هر شهرستان به نسبت سهم خود از جمعیت اجتماعات عرب‌زبان در نمونه‌گیری شرکت کرد. بر اساس جدول کوکران، تعداد نمونه بیش از ۲۰۰ نفر کمترین خطای برآورد و اندازه‌گیری را برای تحلیل‌ها نشان می‌دهد، بنابراین پژوهشگران تصمیم گرفتند با روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس از طریق سامانه نهاد و همکاری تمامی کتابخانه‌های مستقر در شهرهای سراسر استان با جمعیت بالغ بر ۳۰ تا ۱۰۰ درصد عرب یک نمونه ۵۱۷ نفری از جامعه عرب‌زبان خوزستان را انتخاب کنند. لازم به ذکر است که مطابق با جدول کوکران تعداد نمونه بیش از ۲۰۰ نفر کم‌ترین خطای برآورد و اندازه‌گیری را برای تحلیل‌ها نشان می‌داد که پژوهشگران جهت دستیابی به نتایج دقیق‌تر ۵۱۷ نفری را از جامعه عرب‌زبان خوزستان انتخاب کردند. پرسش‌نامه اولیه برای تعیین نیازهای آموزشی مبتنی بر یافته‌های کیفی طراحی شد. پیش از اجرای مرحله پیمایش، جهت اطمینان از روایی پرسش‌نامه، آن را به ۲۱ متخصص و چهره فرهنگی و اجتماعی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان ارائه و از آن‌ها خواسته شد تا درباره هر گویه نظر خود را با استفاده از اعداد ۱ تا ۴ اعلام کنند.

در این پرسش‌نامه، اعداد به شرح زیر تعبیر می‌شوند:

۱. نامرتب بودن گویه؛
۲. گویه مرتبط است، اما نیاز به بازنگری کلی دارد.
۳. گویه مرتبط است، اما نیاز به بازنگری جزئی دارد.
۴. گویه کاملاً مرتبط است.

پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها، برای ارزیابی روایی محتوای شاخص روایی محتوا معروف به CVI استفاده شد. این شاخص قابل محاسبه در دو سطح گویه و ساختار است (Halek et al., 2017). برای ارزیابی پایایی ابزار، از آزمون کرونباخ استفاده شد و نتیجه آن



۰/۹۱ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی ابزار است.

در بخش کمی از نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس<sup>۱</sup> جهت تحلیل داده استفاده شده است و در بخش کیفی با کدگذاری دستی، داده‌ها تحلیل شده‌اند. در این بخش پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، مصاحبه‌ها توسط دو تن از اعضای گروه پژوهش به شکل مجزا کدگذاری شده و کدهای استخراجی با ارجاع به متن اصلی در جداول جداگانه ثبت شدند. سپس کدهای استخراج‌شده با دسته‌بندی به مقوله‌های اصلی انتزاع یافتند. در این پژوهش جهت کدگذاری از گراند تئوری در مقام فن استفاده شده است.

### یافته‌ها

به‌منظور شناسایی چالش‌های اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان در استفاده از خدمات و برنامه‌های کتابخانه‌های عمومی از مصاحبه متمرکز گروهی استفاده شد. پس از کدگذاری اولیه، همان‌طور که در جدول ۱ قابل مشاهده هستند، چالش‌های اصلی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان در ۱۱ مقوله اصلی دسته‌بندی شدند که عبارتند از مسائل مربوط به مخزن که خود شامل سه مقوله فرسودگی مخزن، مخزن ایدئولوژیک و مخزن کارآفرین است، احساس محرومیت نسبی، معماری و امکانات کتابخانه، توسعه نامتوازن، عدم انگیزه بخشی، ضعف فرهنگ کتاب‌خوانی، عدم مطالبه‌گری مدنی و ناشناختگی فرهنگ بومی.

جدول ۱- مقوله‌های محوری چالش‌های خدمات‌رسانی مبتنی بر انتظارات اجتماعات عرب استان خوزستان

مقوله‌های محوری	کد/تم اولیه
مسائل مربوط به مخزن	فقدان کتب جدید / فقدان چاپ جدید / مخزن فقیر / فقر مخزن / تنوع منابع / مخزن دیجیتال / کتب نفیس / منابع شعبی / به‌روزرسانی کتاب‌ها / تنوع کتاب‌های داستانی / فقدان کتاب / کتاب‌های متنوع / تنوع و تکرار ذائقه‌ها / سن و ذائقه / به‌روز بودن مخزن / آپدیت نسخه‌های جدید / پایگاه‌های علمی آنلاین / کتاب‌های پرفروش / مخزن جامع / منابع دست‌اول / انتشارات ایدئولوژیک / کتاب‌های کنکوری و تست / فقر ادبیات جهان / کتاب‌های پوپولیستی و زرد / کتاب‌های اهل سنت / مخزن صوتی و پادکست.

<sup>۱</sup>. SPSS

کد/تم اولیه	مقوله های محوری	
<p>احترام به سلايق/ کتابخانه عمومی/ تكثر ذائقه‌ها/ ذائقه طبقاتی/ ذائقه کتاب‌خوانی/ توجه به نیاز محلی/ به‌روزرسانی مخزن متناسب با خواست اعضا و جامعه بومی/ نگاه مستمر به ذائقه جامعه/ احترام به ذائقه مخاطبان/ انحصار موضوعی (مقاومت، مذهب)/ مخزن جنگ‌زده/ تنوع و تكثر ذائقه/ سانسور ذائقه/ ذائقه دستوری/ مهندسی ذائقه/ ذائقه اعضا/ تنوع سلايق/ بوروکراسی ایدئولوژی در اهدای کتاب/ سانسور کتاب/ سانسور عنوان و محتوا/ بی‌تفاوتی به ذائقه اعضا/ شکاف مرکز- پیرامون/ مخزن ارزشی.</p>	مخزن ایدئولوژیک	
<p>کتاب‌های کارآفرینی/ کتاب‌های آموزش فنی/ کتاب‌های آموزشگاهی/ کتاب‌های علمی مرجع/ منابع فنی/ به‌روزرسانی علمی/ کتب آموزشی.</p>	مخزن کارآفرین	
<p>حاشیه‌نشینی زبان شعبی/ شکاف هویتی/ ترجمه محلی/ زمینه‌مندی‌سازی تولیدات فرهنگی/ ناتوانی حوزه نشر/ ضرورت نیازسنجی منطقه‌ای/ ایجاد انتظار بدون ظرفیت پاسخگویی/ تفاوت‌های زبان فصیح و شعبی/ بی‌اعتمادی نهادی/ احساس نابرابری/ بی‌اعتمادی نهادی/ ضرورت به رسمیت شناختن فرهنگی/ هویت‌یابی/ سوگیری ارزشی/ قوم‌مداری زبانی/ سوگیری زبانی/ احساس نابرابری/ برجسب‌خوردن/ بی‌اعتمادی نهادی/ بی‌اعتمادی تاریخی/ احساس نابرابری درونی- شده/ محدودیت‌های ساختاری/ قوم‌مداری سامانمند/ احساس محرومیت ساختاری/ احساس نابرابری قومیتی/ رشد فارغ از توسعه/ فرهنگ به‌مثابه امر سیاسی/ فرهنگ به‌مثابه پدیده امنیتی/ انگ تجزیه‌طلبی (خودی و غیرخودی)/ احساس نابرابری/ محرومیت نسبی/ شکاف مردم و مسئولان/ سوگیری ارزشی/ قوم‌مداری زبانی.</p>	احساس محرومیت نسبی	
<p>ضعف بنیادی/ محدودیت‌های فیزیکی/ توسعه‌نیافتگی/ سرمایه‌گذاری/ کتابخانه به-مثابه سالن مطالعه/ نگاهی طولی به کتابخانه/ امکانات نامتناسب/ سالن/ کافه/ دسترس‌پذیری/ شبکه ارتباطی P2P/ سرمایه‌ش/ برق/ زیرساخت/ حمل‌ونقل عمومی/ کیفیت کلاس/ کافی‌نت/ فقدان کلاس فیزیکی/ معماری ساختمان/ کمبود فضا/ طراحی نامتناسب/ تغییر کاربری/ ظرفیت سالن/ توزیع نابرابر امکانات/ کمبود مکان شامل سالن اجتماعات و کلاس آموزشی/ معماری تخصصی/ بازسازی متناسب با ظرفیت‌ها و توانمندی‌ها/ عایق صدا/ ارگونومی میز و صندلی.</p>	معماری و امکانات	
<p>توزیع نابرابر/ کتابخانه‌های روستایی/ توزیع نامتوازن شهری/ دسترس‌پذیری/ توزیع نامتوازن شهری کتابخانه/ توزیع نامتوازن مکانی/ نوسازی/ ناشناختگی کتابخانه/ کتاب من/ ارتباط شبکه‌ای/ رشد فارغ از توسعه/ رشد متناسب با امکانات/ توسعه پاسخگو/ دسترسی/ حمل‌ونقل/ مکان‌یابی/ دسترس‌پذیری/ حاشیه‌نشینی/ دسترسی نامتوازن.</p>	توسعه نامتوازن	

مقوله‌های محوری	کد/تم اولیه
عدم انگیزه بخشی	مشوق‌های مالی/ جشنواره‌های کتاب/ مسابقات/ کتاب‌خوان فعال/ انگیزه/ مشوق‌های برانگیزاننده/ اینترنت داخلی/ مطالعه آنلاین/ متناسب‌سازی بازه فعالیت/ متناسب‌سازی اقلیمی بازه فعالیت.
ضعف فرهنگ کتابخوانی	کالای لوکس/ فرهنگی عمومی/ فرهنگ نخبه‌گرا/ سیاست‌گذاری غیرتخصصی/ نگرش منفی به کتاب/ انگ کتاب‌خوان/ فرهنگ عضلانی/ ناشناختگی نهاد/ فرهنگ یدی/ هژمونی موبایل و بازی‌های دیجیتال/ جامعه‌پذیری مثل فرهنگ کتاب‌دوست/ داغ کتاب‌خوانی/ حاشیه‌نشینی کتاب/ تأخر فرهنگی در شبکه‌های مجازی/ عشایر به‌عنوان مخاطب/ ترغیب ایدئولوژیک کتاب (کتاب‌گریزی نسل جوان و نوجوان).
عدم مطالبه‌گری مدنی	مسئولیت اجتماعی شرکت‌های منطقه/ بازانديشي نهادی/ بودجه/ پاسخگویی نهادها/ حساس‌سازی شوراها/ حساس‌سازی نمایندگان/ همکاری نهادی/ تعاملات بین‌سازمانی/ همکاری بین نهادی/ نظرسنجی در سایت (پاسخگویی فعال).
ناشناختگی فرهنگ بومی	عدم شناخت کتابخانه/ عدم شناخت کارکردهای جدید کتابخانه/ کتاب‌های فرهنگی/ ادبیات فولکلور/ کتب مذهبی/ کتب مداحی/ احادیث/ تفاوت زبانی/ تفاوت زبان رسمی و محاوره‌ای عربی/ تقاضای پایین کتب عربی/ حاشیه‌نشینی زبان شعبی/ سوگیری ارزشی/ قوم‌مداری فرهنگی/ هویت‌خواهی فرهنگی/ سیاست‌زدگی فرهنگی/ حاشیه‌نشینی فرهنگی/ تبعیض مذهبی/ سانسور مذهبی/ تولیدات فرهنگی متناسب/ فرهنگ امنیتی/ جرم‌انگاری فرهنگ/ نبود کتب عربی فاخر/ محتوای عربی متناسب جامعه.

تمامی نهادها و سازمان‌های اجتماعی در تعامل با جامعه خود و همچنین مبتنی بر زمان با چالش‌های متفاوتی می‌توانند مواجه شوند. در مبحث پاسخ‌گویی به نیازهای مخاطبان و جامعه هدف مبتنی بر اهداف سازمانی نیز این چالش‌ها همواره وجود خواهند داشت. نکته مهم در این رابطه آن است که شناسایی چنین چالش‌هایی می‌تواند نقش بسیار مهمی در دستیابی یک سازمان و نهاد اجتماعی به اهدافش داشته باشد. در این ارتباط منبع شناسایی چالش‌ها نیز از موقعیت استراتژیکی برخوردار خواهد بود. در خصوص نهاد کتابخانه‌های عمومی با توجه به مأموریت‌ها و ماهیت اجتماعی فرهنگی آن، رجوع به تجربه مستقیم اعضاء می‌تواند تصویر روشنی از چالش‌های این نهاد را برجسته نماید. نکته‌ای که باید در این ارتباط مدنظر قرار داد آن است که این چالش‌ها در نگاهی پراگماتیستی خود می‌توانند به‌عنوان راهکاری برای افزایش جذب جمعیت مخاطب جهت عضویت و همکاری با نهاد کتابخانه‌های عمومی مدنظر قرار

گیرند. در جدول ۲ اولویت بندی چالش های کتابخانه های عمومی در اجتماعات عرب زبان استان خوزستان نشان داده شده است.

جدول ۲- اولویت چالش های کتابخانه های عمومی در اجتماعات عرب زبان استان خوزستان

اولویت	چالش	فروانی	درصد
۱	شناخت مردم و جامعه از کتابخانه محدود به یک سالن مطالعه است.	۱۱۰	۲۱/۳
۲	کتاب ها و منابع بسیار قدیمی هستند و نیازهای بومی جامعه مخاطب لحاظ نمی شود.	۸۷	۱۶/۸
۳	در ساخت کتابخانه ها توجهی به مکان یابی آن ها به لحاظ دسترس پذیری نشده است.	۵۹	۱۱/۴
۴	عدم دسترسی به کافی شاپ، اینترنت و حمل و نقل عمومی در مجاورت کتابخانه های عمومی.	۴۴	۸/۵
۵	در مقایسه با بسیاری از شهرها، محل سکونت ما محروم از خدمات فرهنگی و اجتماعی است.	۳۹	۷/۵
۶	عدم توجه به فرهنگ بومی و مناسک و ارزش های هویت ساز قومی مورد توجه جامعه در اجرای برنامه ها.	۳۵	۶/۸
۷	عدم تطابق ساعات استفاده از کتابخانه با شرایط اقلیمی، فرهنگی و اجتماعی منطقه.	۳۱	۶
۸	تنوع و تکثر کتاب ها بسیار محدود است و در خرید کتاب نگاه ایدئولوژیک و سانسور وجود دارد.	۳۰	۵/۸
۹	نبود سالن همایش، نبود فضای کلاسی، مهندسی غیر تخصصی، سرمایه و گرمایش نامطلوب.	۲۲	۴/۳
۱۰	عدم توجه شرکت ها و سازمان های بزرگ استان/منطقه جهت سرمایه گذاری در بخش فرهنگی.	۲۱	۴/۱
۱۱	محدودیت جوایز و انتخاب کتاب های خاص و ارزشی که توانایی جذب نوجوانان و جوانان را ندارند.	۲۰	۳/۹
۱۲	تعداد کتابخانه ها متناسب با تعداد مناطق شهری و جمعیت شهر نیست.	۱۹	۳/۷
۱۳	معماری کتابخانه متناسب با معماری بومی و نیازهای کتابخانه در رسیدن به اهداف و کارکردهای آن نیست.	۱۱	۲/۱

در گام کمی ضمن تأیید یافته های بخش کیفی، مهم ترین چالش های کتابخانه های عمومی در اجتماعات عرب زبان استان خوزستان اولویت بندی شدند که ترتیب اولویت عبارتند از:

### ۱- ناشناختگی کتابخانه‌های عمومی

ناشناختگی کتابخانه‌های عمومی از دو بعد مدنظر اعضا و جامعه عرب‌زبان استان خوزستان است. ابتدا تأکید بسیاری از اعضای فعال آن بود که علی‌رغم تغییر رویکرد در وظایف مجموعه کتابخانه‌های عمومی و توجه به کارکردهای نوینی همچون فراغت فرهنگی-اجتماعی، یادگیری مادام‌العمر و آگاهی‌بخش، ناشناختگی این نهاد و رویکردهای جدیدش در نزد اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان بسیار محسوس بود. کماکان نگاه و انتظار جامعه پژوهش از کتابخانه‌های عمومی مکانی آرام برای مطالعه است. از سوی دیگر اعضا در تمامی گروه‌های سنی و منزلتی بر این نکته تأکید داشتند که نهاد کتابخانه‌های عمومی در میان آحاد جامعه مخصوصاً دانش‌آموزان هنوز ناشناخته است و بسیاری از افراد تنها با ارتباط دوستی یا یک فرایند تصادفی با این نهاد ارتباط برقرار می‌کنند. به عبارت دیگر مخاطب کتابخانه‌های عمومی در جامعه عرب استان خوزستان در ذهن خویش به این باور رسیده است که نباید مطالباتی بیش از ارائه یک مکان جهت مطالعه و امانت کتاب را از این نهاد عمومی انتظار داشته باشد.

### ۲- مکان‌یابی کتابخانه

عدم مکان‌یابی مناسب کتابخانه‌های عمومی دومین چالشی است که توسط نمونه پژوهش انتخاب شد. قرارگیری کتابخانه‌ها در مناطق دورافتاده، پارک‌های متروکه و عدم دسترسی مناسب به کتابخانه‌های موجود چالش اساسی کتابخانه‌های عمومی فعلی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان است. نمونه پژوهش معتقد بودند که حتی در روستاها نیز کتابخانه از موقعیت مناسبی برخوردار نیستند. با توجه به این واقعیت که کتابخانه‌ها برای استفاده تمامی اقشار مردم به‌ویژه کودکان و نوجوانان ایجاد شده‌اند، توجه به مکان‌یابی این نهاد در ارتباط با مؤلفه‌هایی همچون دسترسی‌پذیری، حمل‌ونقل عمومی و امنیت از اهمیت بسیار شایانی برخوردار می‌شود.

### ۳- مخزن کتابخانه

یکی از پرتکرارترین چالش‌ها، چالش‌های مربوط به مخزن است که خودش را در ابعاد مختلف نشان داده است. در این بعد مشارکت‌کنندگان معتقدند مخازن فعلی کتابخانه‌های عمومی به‌ویژه در برآورده کردن نیازهای بومی و محلی آن‌ها نامناسب است و نتوانسته است انتظارات و نیازهای آن‌ها را برآورده سازد. عدم دسترسی به متون مناسب به زبان عربی نیز از سوی

مشارکت‌کنندگان مطرح شد. از طرفی عدم خریداری کتب موجود در بازار نشر دیگر چالشی است که بدان اشاره کردند. بسیاری از آن‌ها معتقد بودند به‌روزرسانی منابع در کتابخانه بسیار کند است و دیگر منبع جدیدی در کتابخانه برای مطالعه آن‌ها وجود ندارد. این یافته را باید به لحاظ جامعه‌شناختی بسیار مهم تلقی نمود، زیرا خبر از ادراک نوعی نابرابری در دسترسی به منابع مرتبط با یک نهاد عمومی را برجسته می‌نماید. جامعه امروز با دسترسی به فناوری‌های دیجیتال امکان دستیابی به بسیاری از محتواهای تولیدشده در جهان علم، ادبیات، هنر و نشر را داراست و از این‌رو هرگونه سوگیری در تأمین گنجینه محتوایی کتابخانه‌های عمومی می‌تواند سبب سلب مرجعیت آن در فرهنگ‌سازی شود. با توجه به اهداف متعالی نهاد کتابخانه‌های عمومی در افق آینده ضرورت دارد تا این مهم به شکلی انتقادی مورد توجه قرار گرفته و در سیاست‌گذاری‌های کتابخانه‌های عمومی در سطح میانه و کلان مورد بررسی قرار گیرد.

#### ۴- دسترسی به خدمات رفاهی مناسب

مکان‌یابی نامناسب کتابخانه‌ها، ضرورت دسترسی به خدمات رفاهی در کتابخانه را دوچندان کرده است. مشارکت‌کنندگان در پژوهش معتقد بودند که کتابخانه امکانات رفاهی خاصی برای آن‌ها در نظر نگرفته است.

#### ۵- توسعه شهری/روستایی

مشارکت‌کنندگان معتقدند که در اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان شاهد عدم توسعه شهری و روستایی هستیم که این عدم توسعه‌یافتگی، بر کتابخانه‌های عمومی نیز تأثیرگذار بوده است و شاهد کتابخانه‌های فرسوده و بدون استفاده هستیم.

#### ۶- ساعت ارائه خدمات

با توجه به شرایط اقلیمی و آب و هوایی استان خوزستان، مشارکت‌کنندگان معتقدند ساعات اعلام‌شده برای ارائه خدمات توسط کتابخانه‌های عمومی مناسب وضعیت استان خوزستان نیست. آن‌ها معتقدند که بایستی سیاست‌های بومی برای تعیین ساعت فعالیت به‌ویژه در ایام گرم سال برای کتابخانه‌های عمومی اتخاذ شود.

#### ۷- تناسب برنامه‌های عمومی

چالش دیگری که جامعه پژوهش به آن اشاره کردند، عدم تناسب با نیازهای بومی و محلی برنامه‌هایی است که در حال حاضر توسط کتابخانه‌های عمومی در حال برگزاری است. آن‌ها معتقدند این برنامه در صورتی که در راستای مسائل بومی، فرهنگ محلی و نیازهای آن‌ها باشد با استقبال بیشتری مواجه خواهند شد.

#### ۸- ساختمان کتابخانه

ساختمان فعلی کتابخانه‌های عمومی اجتماعات عرب‌زبان بر اساس مدل سنتی کتابخانه‌های عمومی یعنی یک مخزن و دو سالن مطالعه طراحی شده است؛ که امکان استفاده از کتابخانه برای فعالیت‌های بیشتر را میسر نمی‌سازد. نبود سالن همایش، نبود فضای کلاسی، مهندسی غیرتخصصی، سرمایه‌های نامطلوب از مهم‌ترین چالش‌های ساختمانی کتابخانه بودند که توسط اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان بیان شدند.

#### ۹- توجه سازمان‌ها به مسئولیت اجتماعی

مشارکت‌کنندگان با آگاهی از چالش‌های مالی و اقتصادی نهادهای فرهنگی از جمله کتابخانه‌های عمومی، عدم توسعه‌یافتگی کتابخانه‌های عمومی را عدم توجه سازمان‌های مشغول به فعالیت در مناطق خود نسبت به کتابخانه‌های عمومی می‌دانند؛ بنابراین یکی از مطالبات جدی آن‌ها تلاش کتابخانه‌های عمومی برای جلب مشارکت سازمان‌های اقتصادی موجود در منطقه است.

#### ۱۰- مسابقات کتاب‌خوانی

مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که علی‌رغم برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی متعدد توسط کتابخانه‌های عمومی، به دلیل عدم توجه به نیازها و فرهنگ بومی و عدم استفاده از کتب نویسندگان بومی، این مسابقات از استقبال خوبی در بین اجتماعات عرب‌زبان برخوردار نیستند.

#### ۱۱- تناسب کتابخانه‌ها نسبت به جمعیت

چالش دیگری که توسط مشارکت‌کنندگان پژوهش در اولویت یازدهم قرار گرفت، عدم تناسب

کتابخانه‌ها در مناطق شهری و به‌ویژه مناطق روستایی به کتابخانه‌های عمومی نسبت به جمعیت است؛ که البته این چالش در بخش تحلیل جمعیت‌شناختی و وضعیت کتابخانه‌های عمومی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان نیز مشخص شده است.

## ۱۲- معماری کتابخانه‌ها

مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که معماری کتابخانه متناسب با معماری بومی و نیازهای کتابخانه در رسیدن به اهداف و کارکردهای آن نیست. آن‌ها معتقدند از این معماری ناپیستی انتظار جذب حداکثری اجتماعات عرب‌زبان به کتابخانه‌های عمومی را داشت.

## نتیجه‌گیری

کتابخانه‌های عمومی یکی از اصلی‌ترین بخش‌های فرهنگی هر جامعه‌ای هستند که در راستای دسترسی آزاد به اطلاعات، آموزش، تفریح و سرگرمی و یادگیری مادام‌العمر نقش ایفا کرده و در اهداف و وظایف خود، ارائه خدمات به عموم افراد جامعه، صرف‌نظر از نژاد، طبقه اجتماعی و مذهبی و قومیت در نظر گرفته‌اند. کتابخانه‌های عمومی با ارائه خدمات و توجه به نیازهای ساکنان مناطق قومی در زمینه‌های ادبیات محلی، زبان محلی و بومی، هنر و آداب و رسوم محلی، توسعه اقتصادی مبتنی بر توانایی اقوام، تقویت گفتگوهای محلی، برنامه‌ریزی‌های بومی، تقویت رسانه‌های محلی، تثبیت هویت قومی و بومی، افزایش همبستگی قومی و نژاد، ترویج مناسبت‌های غنی قومی می‌توانند یکی از کانون‌های تمرکز سیاست‌گذاران باشد. تلاش کتابخانه‌های عمومی برای تحقق این آرمان مستلزم شناسایی و رفع موانعی است که از دیدگاه گروه‌های قومی، مانع بهره‌برداری کامل از کتابخانه‌های عمومی توسط اقوام مختلف می‌شود. هدف اصلی این پژوهش شناسایی موانعی و چالش‌هایی است که اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان در استفاده از کتابخانه‌های عمومی با آن‌ها مواجه هستند.

در این پژوهش در گام کیفی مهم‌ترین چالش‌های اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان شناسایی و دسته‌بندی شد و در بخش کمی نیز در نمونه‌ای بزرگ‌تر مهم‌ترین چالش‌های شناسایی شده اولویت‌بندی شدند. در بخش کیفی مهم‌ترین چالش‌های



اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان در ۱۱ مقوله محوری شناسایی شدند که عبارتند از مسائل مربوط به مخزن که خود شامل سه مقوله فرسودگی مخزن، مخزن ایدئولوژیک و مخزن کارآفرین است، احساس محرومیت نسبی، معماری و امکانات کتابخانه، توسعه نامتوازن، عدم انگیزه بخشی، ضعف فرهنگ کتاب‌خوانی، عدم مطالبه‌گری مدنی، ناشناختگی فرهنگ بومی است.

در جامعه عرب‌زبان، مخاطب نهاد کتابخانه‌های عمومی به مخزن بازمی‌گردد که با عبارت مسائل مربوط به مخزن مفهوم‌پردازی شده است که شامل سه چالش تحت عنوان فرسودگی مخزن، مخزن ایدئولوژیک و مخزن کارآفرین کدگذاری شده است. فرسودگی مخزن از نگاه جامعه عرب‌زبان خوزستان اشاره‌ای به عدم به‌روزرسانی کمی و کیفی منابع مخزن‌های موجود در کتابخانه‌های حاضر است. به‌وضوح قابل مشاهده است که فقدان کتاب‌های جدید، چاپ‌های جدید، فقر عناوین و حوزه‌های مطالعاتی، ضعف مخزن دیجیتال و فناوری استفاده از کتاب‌های الکترونیکی، فقدان بخش پادکست، نبود ارتباط با سایت‌های علمی، دسترس ناپذیر بودن منابع دست‌اول، فقدان منابع به زبان شعبی و فصیح را می‌توان از مصادیق طرح‌شده توسط مشارکت‌کنندگان در پژوهش عنوان نمود که در نهایت می‌تواند حاکی از این باشد که مفهوم فرسودگی مخزن به‌عنوان یک چالش است. دومین مفهوم در ارتباط با مخزن به‌عنوان یک چالش توسط عبارت مخزن ایدئولوژیک مفهوم‌پردازی شده است. با توجه به متن مصاحبه‌ها و گزاره‌های استخراج‌شده، مفهوم مخزن ایدئولوژیک حاکی از ادراک نوعی سوگیری ارزشی در به‌روزرسانی منابع موجود در مخزن کتابخانه‌های عمومی از سوی مشارکت‌کنندگان در پژوهش است. چنین سوگیری می‌تواند شامل ابعاد متکثری همچون احترام نامتناسب به سلیق جامعه عرب‌زبان خوزستان، نفی تکثر ذائقه‌ها، بی‌توجهی به ذائقه طبقاتی، عدم توجه کافی و مستمر به فرهنگ محلی، حاشیه‌نشینی، خواست اعضا و جامعه بومی در به‌روزرسانی مخزن و سانسور ذائقه نسل جدید. با توجه به گزاره‌ها و کدهای استخراج‌شده، به‌وضوح قابل مشاهده است که جامعه هدف آگاهانه این موضوع را به‌عنوان یک چالش فرهنگی شناسایی و بیان نموده است و بنابراین ضرورت دارد تا بازاندیشی در این روند مدنظر قرار گیرد. در نهایت آخرین دسته‌بندی ارائه‌شده چالش‌ها که ضرورت

بازاندیشی را طرح می‌نماید، خواست اعضا برای تقویت منابع مرتبط با بازار کار است. این مهم شامل درخواست کتاب‌های عملیاتی و کاربردی است که در راستای توانمندی جامعه محلی سبب حضور گسترده‌تر ایشان به‌ویژه جوانان و زنان در حوزه اشتغال و در بیان کلی‌تر عرصه اقتصادی جامعه شود. کتاب‌های فنی، خودآموزهای کتب الکترونیک و جهان دیجیتال می‌توانند نمونه‌هایی از این موارد باشند.

احساس محرومیت نسبی مقوله چالش‌برانگیز دیگر و یکی از پرتکرارترین گزاره‌های طرح‌شده در مصاحبه‌های پژوهش حاضر بوده است که به شکلی حداکثری توسط تمامی جامعه مشارکت‌کننده در پژوهش بیان شده است. این مقوله حاکی از احساس ادراک‌شده افراد نسبت به جایگاه خویش در استان خوزستان در مقایسه با نمونه آرمانی و البته جوامع دیگر ذیل مرزهای ملی است. آنچه به لحاظ جامعه‌شناختی می‌توان در ارتباط با این مقوله مدنظر قرار داد درک جامعه عرب خوزستان از حاشیه‌نشینی فرهنگی و توسعه‌ای ایشان نسبت به سایر اقوام و اجتماعات ایران است، امری که سبب درونی شدن احساس نابرابری و به تبع آن بی‌اعتمادی نهادی اشاعه یافته شده است و می‌تواند به شکافی مسئله‌ساز در آینده تبدیل شود. در حال حاضر این احساس محرومیت سبب برساخت انفصال جامعه از مسئولین دولتی حتی برخاسته از جامعه عرب شده است. چنین وضعیتی حتی باور به حضور پژوهشگران در جهت نیازسنجی را نیز برای برخی از مشارکت‌کنندگان در پژوهش با هاله‌ای از ابهام مواجه ساخته بود و مدت‌زمان بسیاری را جهت ایجاد حس اعتماد برای مباحثه به خود اختصاص می‌داد. آنچه در بطن این بینش نهفته است برساخت نگاهی امنیتی به فرهنگ به مثابه امری سیاسی است که ضرورت دارد با بازنگری و سیاست‌گذاری‌های مطلوب در جهت رفع ادراک نابرابری به آن توجه ویژه مبذول داشت. در غیر این صورت هیچ سرمایه‌گذاری نمی‌تواند در غیاب اعتماد نهادی به اهداف خود دست یابد. در این میان شکاف هویت قومی از هویت ملی را نیز می‌توان به‌عنوان یکی از تم‌های مقوله محرومیت نسبی هم‌زمان به‌عنوان پیامد چنین ادراکی معنا نمود خود که سبب نزول شدید اعتماد نهادی می‌شود. در چنین شرایطی اما خواسته بسیاری از مشارکت‌کنندگان به رسمیت شناخته شدن فرهنگ بومی بوده است که می‌بایست نمود آن را در محصولات فرهنگی و محتواهای فرهنگی تولیدشده به و ارائه خدمات کتابخانه‌ای

به صورت عینی لمس نمایند.

چالش مهم دیگر در ارتباط با وضعیت کنونی و آینده نهاد کتابخانه‌های عمومی مرتبط با فیزیک ساختمان و کالبد بیرونی آن است. با توجه به ضرورت تغییر کاربری کتابخانه‌های عمومی و حرکت به سمت نقش آفرینی آن‌ها در حوزه کودک، توانمندی جامعه و افزایش سرمایه اجتماعی در مقام یک مرکز کانونی فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی، برجسته‌ترین نقد و چالش طرح شده توسط مشارکت‌کنندگان در پژوهش بر معماری ساختمان، ظرفیت بنا، فضای داخلی و مکان‌یابی کتابخانه‌های عمومی تمرکز داشت. ایشان امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری (به لحاظ ساختمان) حال حاضر کتابخانه‌ها را ناتوان از پاسخگویی به کارکردهای کنونی آن‌ها به‌ویژه در خصوص کودکان و کلاس‌های آموزشی عنوان می‌کردند. همچنین ضرورت وجود برخی از امکانات فناورانه و رفاهی نیز به‌عنوان چالش‌هایی که سبب دافعه حضور افراد در کتابخانه می‌شود مدنظر مشارکت‌کنندگان در پژوهش بوده است که از میان آن‌ها می‌توان به نبود کافی شاپ یا کافه کتاب برای تهیه حداقل نیازهای زیستی، وجود اینترنت مرکزی یا کافی‌نت نام برد. نکته قابل تأمل دیگر در ارتباط با بُعد کالبدی کتابخانه در فضای شهر، دسترس‌پذیری آن است. از این رو ضرورت دارد تا در مکان‌یابی احداث کتابخانه به دسترس‌پذیری به‌ویژه از طریق حمل‌ونقل عمومی پرداخته شود.

نکته قابل تأمل دیگر در خصوص مهندسی مصالح کتابخانه‌ها، توجه به عایق بودن سازه به‌ویژه در ارتباط با صدا است. این موضوع با توجه به برنامه‌های توسعه بخش‌های کودک و همچنین نظر به برگزاری دوره‌های آموزشی و برنامه‌های فراغتی در نهاد کتابخانه‌های عمومی به یک چالش مهم برای کاربران در خصوص امر مطالعه بدل شده است. ضمن اینکه مدیریت کودکان و برنامه‌ها زیر سایه فقدان ظرفیت کلاسی و کیفیت و تناسب مصالح می‌تواند سبب کاهش اثرگذاری و تمایل افراد به همکاری شود. البته توجه به امکانات نوری، بهداشتی و تهویه‌ای نیز در بسیاری از کتابخانه‌ها به‌ویژه با توجه به اقلیم خوزستان در ماه‌های گرم سال از چالش‌های همیشگی مشارکت‌کنندگان در پژوهش عنوان شده است.

نکته قابل تأمل دیگر توجه به ارگونومی لوازم مطالعه (میز و صندلی)، است. این نکته

با توجه به مدت زمان نسبتاً طولانی استفاده از این وسایل توسط افراد می‌تواند سبب خستگی و یک عامل دافعه باشد؛ اما باید توجه داشت که اگر افراد برحسب نیاز، استفاده از این وسایل را ادامه دهند می‌تواند سبب برخی بیماری‌های مزمن به‌ویژه در ستون فقرات و گردن ایشان شود.

توسعه نامتوازن امکانات فرهنگی با رشد شهرها و روستاها از دیگر چالش‌های مطرح در پژوهش حاضر بوده است. عدم توازن ادراک شده را می‌توان در مواردی چون تعداد اندک کتابخانه‌ها نسبت به رشد شهر و جمعیت آن، توسعه نیافتگی حمل‌ونقل شهری و همراهی آن با دسترس ناپذیری نسبی کتابخانه‌های موجود، عدم تناسب کتابخانه‌ها نسبت به جامعه روستایی، پراکنش نامتناسب امکانات فرهنگی به‌ویژه در ارتباط با حاشیه‌نشینی رو به گسترش، مطرح نمود. البته برخی از این موارد را می‌بایست مبتنی بر اضطرار امنیت‌شناختی و نبود سرمایه‌گذاری در حوزه کتاب و کتاب‌خوانی لحاظ کرد؛ اما نکته مهم در ارتباط با این مقوله، ضرورت مکان‌یابی متناسب با جمعیت جهت توسعه سالن‌های چندمنظوره نهاد کتابخانه‌های عمومی در میان اجتماعات عرب استان است.

از چالش‌های دیگر مسئله انگیزه‌بخشی به جامعه برای عضویت و حضور پویا در نهاد کتابخانه‌های عمومی است. مسئله جدی در این حوزه ناشناختگی کتابخانه‌های عمومی و به‌ویژه کارکردهای نوین کتابخانه‌های عمومی در بین مشارکت‌کنندگان پژوهش است و نگاه و انتظار ایشان از کتابخانه عمومی فضایی برای مطالعه و امانت کتاب است. در این ارتباط مشارکت‌کنندگان در پژوهش بر این نکته تأکید داشته‌اند که برنامه‌ها و سیاست‌های مشوق بسیار کم در سیاست‌گذاری‌های اجرایی لحاظ شده است. ایشان مشوق‌هایی همچون جشنواره‌های کتاب، مسابقات مختلف، طرح کتاب‌خوان برتر را پیشنهاد نموده‌اند. همچنین دسترسی به اینترنت داخلی رایگان (با مدیریت حجم)، متناسب‌سازی زمان فعالیت کتابخانه‌ها برحسب اقلیم نیز از دیگر مواردی است که مشارکت‌کنندگان از آن‌ها به‌عنوان مشوق‌های جذب نوجوانان و جوانان نام برده‌اند.

فرهنگ کتاب‌خوانی و توجه به تقویت آن یکی از دیگر چالش‌های طرح شده در پژوهش حاضر است. مشارکت‌کنندگان رشد روزافزون شبکه‌های مجازی و تولیدات دیجیتال را مبتنی بر هژمونی روزافزون فناوری‌های ارتباطی به‌عنوان یکی از دلایل اصلی

کمرنگ شدن فرهنگ کتاب‌خوانی عنوان کرده‌اند. در چنین شرایطی نه تنها کتاب و کتاب‌خوانی ارزش تلقی نمی‌شود بلکه نوعی انگ و برچسب منفی را نیز به فرد الصاق می‌نماید. در این ارتباط می‌توان به پدیده تأخر فرهنگی در خصوص تعامل جامعه با شبکه‌های مجازی اشاره کرد که سبب پیامدهای آسیب‌شناختی برای جامعه می‌شود که یکی از آن‌ها دوری از کتاب و کتاب‌خوانی است.

از دیگر چالش‌های قابل تأمل حاصل از تحلیل داده‌های پژوهش می‌توان به مقوله مطالبه‌گری مدنی اشاره نمود. این مقوله بازنمایی‌کننده خواست مشارکت‌کنندگان از شرکت‌های بزرگ و نهادها جهت انجام مسئولیت اجتماعی‌شان نسبت به جامعه و همچنین انجام تعهدهای قانونی خود به شکل عام در قبال فرهنگ و به شکل خاص در ارتباط با نهاد کتابخانه‌های عمومی است. همچنین مبحث حساس‌سازی اندیشه و نگاه افراد تأثیرگذار و مسئولینی همچون نمایندگان شوراهای شهر و مجلس، جهت برجسته نمودن نقش و اهمیت نهاد کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک متغیر تعالی‌بخش فرهنگ جامعه و شکل‌دهنده شخصیت کودکان، نوجوانان و جوانان برای داشتن آینده‌ای روشن است. نکته دیگری که در این مقوله قابل تأمل است، خواست نظرسنجی آنلاین در سایت کتابخانه جهت پایش عملکرد نهاد بوده است که می‌توان از آن به عنوان نوعی مشارکت فعال برای ارتقای پاسخگویی خدمات نهاد نام برد.

ناشناختگی فرهنگ بومی نیز از دیگر چالش‌های طرح‌شده توسط مشارکت‌کنندگان در خصوص نقد سیاست‌های فرهنگی جامعه بوده است. وضعیتی که با فقر منابع بومی و حاشیه‌نشینی زبان عربی شعبی در جلسات گروهی توسط اعضای فعال کتابخانه عنوان شدند. امری که به استدلال ایشان حاکی از نوعی سوگیری ارزشی، تبعیض و قوم‌مداری فرهنگی در جامعه است و از این رو ضرورت دارد تا به شکلی عمیق مورد واکاوی قرار گیرد.

این پژوهش مسائلی مانند مجموعه‌های محدود عربی، مکان‌های نامناسب کتابخانه و فقدان برنامه‌های فرهنگی مرتبط را شناسایی کرد. این چالش‌ها با یافته‌های پژوهش‌های قبلی انجام‌شده در کشورهای دیگر همخوانی دارد که در بخش مقدمه به آن‌ها اشاره شده است. مطالعات در مورد استفاده از کتابخانه توسط گروه‌های اقلیت در سراسر جهان موانع

مشابهی را نشان می‌دهد، موانعی مانند دسترسی به زبان: کمبود منابع در زبان‌های اقلیت دسترسی به اطلاعات را محدود می‌کند و مانع توسعه سواد می‌شود. ارتباط فرهنگی: مجموعه‌هایی که منعکس‌کننده علایق و میراث متنوع جوامع اقلیت نیستند، می‌توانند منجر به احساس بیگانگی و قطع ارتباط شوند. اطلاع‌رسانی محدود: تلاش‌های اطلاع‌رسانی عمومی ممکن است به دلیل موانع زبانی یا تفاوت‌های فرهنگی، به طور مؤثر جوامع اقلیت را هدف قرار ندهد که منجر به عدم آگاهی در مورد خدمات کتابخانه می‌شود. علاوه بر این، پژوهش حاضر چالش‌هایی را مشخص نمود که خاص کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان است که مهم‌ترین آن‌ها احساس محرومیت نسبی و ناآشنایی با فرهنگ بومی است.

با بررسی چشم‌انداز پیچیده چالش‌های پیش روی اجتماعات عرب‌زبان در کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان، شناخت قدرت گسترده کتابخانه‌های عمومی در فراگیری اجتماعی ضروری می‌شود. با پرداختن به مسائل مربوط به زبان و حساسیت فرهنگی، مسیر برای کتابخانه‌ها هموار می‌شود تا نقش اساسی خود را به‌عنوان نهاد اجتماعی در دسترس برای همه، ایفا کنند. استقبال از تنوع فرهنگی و قومی در این فضاها نه تنها تجربه کتابخانه را غنی می‌سازد، بلکه به مشارکت اجتماعی، پرورش تفاهم، هویت بخشی، وحدت و توانمندسازی این اجتماعات نیز کمک شایانی خواهد کرد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان در ارائه خدمات به اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان با چالش‌های متعددی مواجه هستند که نیازمند توجه و اقدامات جدی از سوی مسئولین و جامعه است. این چالش‌ها شامل مواردی از جمله فرهنگی، اقتصادی، فیزیکی و اجتماعی است. برای رفع این چالش‌ها، لازم است اقداماتی در جهت افزایش اطلاعات عمومی درباره نقش و اهمیت کتابخانه‌ها، ترویج فرهنگ کتاب‌خوانی و ایجاد امکانات و خدمات مناسب برای جامعه محلی انجام شود. این اقدامات باید به شکل هماهنگ و شامل افراد مختلف جامعه، از جمله مسئولین، نهادهای فرهنگی و اعضای جامعه، انجام شود تا بهبودی قابل توجهی در وضعیت کتابخانه‌های عمومی به وجود آید.

رفع چالش‌های موجود در خدمات کتابخانه‌های عمومی به اجتماعات محلی می‌تواند

به نحو قابل توجهی به ارتقای فرهنگ کتاب‌خوانی و افزایش دسترسی به اطلاعات و منابع آموزشی و فرهنگی در جوامع محلی کمک کند. این اقدامات می‌توانند به رشد و توسعه افراد، جوانان و کودکان در زمینه مهارت‌های خواندن، نوشتن و اندیشیدن کمک کرده و از طریق ایجاد فضاهای مشترک و توسعه فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی، ارتباط و همبستگی اجتماعی را تقویت می‌کنند.

با رفع موانع و چالش‌ها، افراد و خانواده‌ها قادر به بهره‌مندی بیشتر از خدمات کتابخانه‌های عمومی خواهند بود. علاوه بر این، ایجاد برنامه‌ها و فعالیت‌های متنوع مانند جشنواره‌ها، مسابقات و کارگاه‌های آموزشی به وسیله کتابخانه‌ها، می‌تواند انگیزه و علاقه افراد را به حضور فعال در این مراکز فرهنگی افزایش دهد. با ایجاد این امکانات و فعالیت‌ها، کتابخانه‌ها به عنوان مراکز مهم فرهنگی و آموزشی در جوامع محلی تقویت می‌شوند و به دلیل ارائه خدمات متنوع و متناسب با نیازهای افراد، تبدیل به قطب‌هایی جذاب و پرتعداد برای اعضای جامعه محلی می‌شوند. این اقدامات در نهایت منجر به ارتقای سطح دانش و آگاهی و تقویت ارتباطات اجتماعی در جوامع محلی خواهد شد.

این پژوهش ضمن ارائه بینش‌های ارزشمندی در مورد چالش‌های پیش‌روی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان در استفاده از کتابخانه‌های عمومی، دارای محدودیت‌هایی است که باید در نظر گرفت:

۱- تمرکز بر خوزستان: یافته‌های این مطالعه ممکن است به سایر مناطق ایران با جمعیت عرب‌زبان قابل تعمیم نباشد. چالش‌های خاصی که این جوامع با آن مواجه هستند بسته به شرایط جغرافیایی و اجتماعی-اقتصادی آن‌ها می‌تواند متفاوت باشد.

۲- نمونه کیفی محدود: یک نمونه کیفی بزرگ‌تر می‌توانست درک دقیق‌تری از تجربه کاربر و نیازهای خاص ارائه دهد.

این محدودیت‌ها نیاز به پژوهش‌های بیشتر را برای کشف چالش‌های پیش‌روی اجتماعات عرب‌زبان در سراسر ایران و عمیق‌تر کردن نیازهای خاص آن‌ها از طریق یک نمونه کیفی بزرگ‌تر و متنوع‌تر نشان می‌دهد.

## پیشنهادها

براساس یافته‌های این پژوهش که چالش‌های پیش‌روی اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان در استفاده از کتابخانه‌های عمومی را شناسایی کرد، توصیه‌های متعددی برای بهبود دسترسی و فراگیری می‌توان ارائه کرد:

- متولیان کتابخانه‌های عمومی بایستی مجموعه‌های منابع عربی زبان خود را به میزان قابل توجهی گسترش دهند و به علایق و گروه‌های سنی مختلف توجه کنند. این منابع شامل کتاب‌ها، روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌های صوتی و منابع الکترونیکی است.

- کتابخانه‌ها بایستی میزبان رویدادها، کارگاه‌ها و سخنرانی‌هایی باشند که به علایق فرهنگی اجتماعات عرب‌زبان پاسخ می‌دهد. این رویدادها می‌تواند شامل کارگاه‌های خوشنویسی عربی، شعرخوانی، یا بحث در مورد ادبیات و تاریخ عرب باشد.

- استخدام کارکنان دوزبانه که به دو زبان عربی و فارسی مسلط هستند، می‌تواند ارتباطات و ارائه خدمات برای مشتریان عرب‌زبان را به میزان قابل توجهی بهبود بخشد.

- کتابخانه‌های عمومی بایستی نسبت به توسعه برنامه‌های هدفمند اطلاع‌رسانی به منظور افزایش آگاهی در مورد خدمات و منابع ارائه‌شده به جوامع عرب‌زبان اقدام نمایند. این نوع برنامه‌ها می‌تواند شامل همکاری با مراکز محلی، مساجد، یا سازمان‌های فرهنگی برای انتشار اطلاعات به زبان عربی باشد.

- برای جوامع پراکنده جغرافیایی، ارائه خدمات کتابخانه‌سیار یا رویدادهای کتابخانه‌پاپ آپ به زبان عربی می‌تواند دسترسی راحت به منابع و خدمات کتابخانه را فراهم کند. همچنین با توجه به محدودیت‌های پژوهش، توصیه‌های زیر برای مطالعات آتی

پیشنهاد می‌شود:

- انجام مطالعات مشابه در سایر مناطق ایران با جمعیت عرب‌زبان برای به دست آوردن درک گسترده‌تر از چالش‌ها و ایجاد راه‌حل‌های جامع‌تر.

- مطالعات طولی که تعامل کاربران را پس از اجرای این توصیه‌ها ردیابی می‌کند، می‌تواند بینش‌های ارزشمندی در مورد اثربخشی آن‌ها در ارتقای استفاده از کتابخانه در میان اجتماعات عرب‌زبان ارائه دهد.

با اجرای این پیشنهادها، کتابخانه‌های عمومی ایران می‌توانند به فضاهای فراگیرتری تبدیل



شوند که نیازها و علایق متنوع همه شهروندان از جمله اجتماعات عرب‌زبان استان خوزستان را تأمین کند.

## منابع

- ایرون، امینه (۱۳۹۱). میزان رضایت استفاده‌کنندگان عرب از کتابخانه‌های عمومی شهرستان دشت آزادگان. در مجموعه مقالات ششمین همایش هفته پژوهش دانشگاه پیام نور، استان اصفهان، بازیابی شده از <https://search.ricest.ac.ir/DL/Digitization/CheckDigitalTypes.aspx?DTC=36&DC=19904>
- بلیکی، نورمن (۱۳۹۵). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. تهران: نشر نی.
- خادمی‌زاده، شهناز، شکاری، محمدرضا، نواح، عبدالرضا، هاشمی، اسماعیل و کوهی رستمی، منصور (۱۴۰۰). بازاندیشی در کارکرد کتابخانه‌های عمومی از منظر حوزه عمومی یورگن هابرماس، مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۲(۲)، ۳-۲۱.
- رمضانی، مهدی (۱۴۰۲). افزایش منابع عربی در کتابخانه‌های عمومی خوزستان و جشنواره طعم کتاب. خبرگزاری کتاب ایران. [ibna.ir/x4Tb6](http://ibna.ir/x4Tb6)
- زرداری، سولماز، عطاپور، هاشم، مجیدی، اکبر و اکبرنژاد، رضا (۱۳۹۸). موانع و راهبردهای ارائه خدمات کتابخانه‌های عمومی به گروه‌های قومی و اقلیت‌ها در جوامع چند فرهنگی بر اساس تجربیات جهانی. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۵(۴)، ۶۷۳-۷۰۰.
- شکاری، محمدرضا و خادمی‌زاده، شهناز (۱۴۰۲). شناسایی و تحلیل نقش‌های کتابخانه‌های عمومی در اجتماع: یک مرور نظام‌مند. مطالعات کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۴(۱)، ۱۵۶-۲۰۱.
- قنبری برزیان، علی (۱۴۰۲). عوامل مؤثر بر برجستگی هویت قومی در بین اعراب خوزستان (یک نظریه زمینه‌ای). مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی)، ۳۰(۱)، ۳۱۳-۳۳۳.
- نواح، عبدالرضا، قیصری، نوراله و تقوی‌نسب، مجتبی (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی مسائل قومی در ایران: مطالعه موردی اعراب ساکن شهر اهواز. تحقیقات فرهنگی، ۳(۳)، ۴۷-۶۹.

## References

- Akbar, S. A., & Asmiyanto, T. (2021). Multicultural perspective in public library services. *Library Philosophy and Practice*, 5291, 1-11.
- Birdi, B., Wilson, K., & Mansoor, S. (2012). What we should strive for is Britishness: An attitudinal investigation of ethnic diversity and the public library. *Journal of librarianship and information science*, 44(2), 118-128.
- Blakey, N. (2016). *Designing Social Research*. Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]

- Chelliah, R. (2016). *Community Building, Multiculturalism and the Suburban Public Library: Community, Cohesion and Sustainability. Qualitative Data from Interviews on Western Australian Migrants' Information Needs & Quantitative Web Survey Data On Service Provision At Australian Public Libraries, 2011-2012*. Edith Cowan University. <https://doi.org/10.4225/75/56cc126d627d9>
- Coleman, P. (1981). *Whose Problem? The Public Library and the Disadvantaged*. London: Association of Assistant Librarians.
- Crocker, S.K. (1975). *Library services to Indian and Pakistani immigrants in Great Britain*, in J.W. Martin (Ed) *Library Services to the Disadvantaged*. London: Clive Bingley.
- Cuban, S. (2007). *Serving new immigrant communities in the library*. Bloomsbury Publishing USA.
- Dent Goodman, V. F. (2008). Rural library services: historical development and modern-day examples from West Africa. *New Library World*, 109(11/12), 512-532.
- Dilevko, J., & Dali, K. (2011). The challenge of building multilingual collections in Canadian public libraries. *Library resources & technical services*, 46(4), 116-137.
- Elliott, P. (1999). Research into public libraries and ethnic minority communities in the UK, from Clough and Quarmby to Roach and Morrison: A review article. *Journal of librarianship and information science*, 31(3), 174-177.
- Ghannbari Borzian, A. (2023). Factors Influencing the Prominence of Ethnic Identity among Arabs in Khuzestan (A Grounded Theory). *Sociological Studies (Letter of Social Sciences)*, 30(1), 313-333. [In Persian]
- Halek, M., Holle, D., & Bartholomeyczik, S. (2017). Development and evaluation of the content validity, practicability and feasibility of the Innovative dementia-oriented Assessment system for challenging behaviour in residents with dementia. *BMC Health Services Research*, 17(1), 554. <https://doi.org/10.1186/s12913-017-2469-8>
- IFLA/UNESCO. (2012). *IFLA/UNESCO School Library Guidelines*. International Federation of Library Associations and Institutions. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-unesco-school-library-guidelines.pdf>
- Igarashi, T., Koizumi, M., & Widdersheim, M. M. (2023). Overcoming social divisions with the public library. *Journal of Documentation*, 79(1), 52-65.
- Irvin, A. (2012). The level of satisfaction of Arab users with public libraries in Dasht-e Azadegan County. *Proceedings of the Sixth Research Week Conference of Payam Noor University, Isfahan Province Branch*. Retrieved from <https://search.ricest.ac.ir/DL/Digitization/>

- CheckDigitalTypes.aspx?DTC=36&DC=19904. [In Persian]
- Jalalipour, S. (2014). *The Arab Conquest of Persia: The Khūzistān Province Before and After the Muslims' Triumph*. California: State University.
- Khademizadeh, Sh., Shekari, M. R., Navah, A., Hashemi, E., & Koochi Rostami, M. (2021). Rethinking in functioning Public Libraries from the Perspective of Jürgen Habermas Public Sphere. *Librarianship and Information Organization Studies*, 32(2), 3-22. [In Persian]
- Navaah, A., Ghaesari, N., & Taqavi Nasab, M. (2010). Identifying National Issues in Iran: A Case Study of the Arab Population in Ahvaz City. *Cultural Studies*, 3(3), 47-69. [In Persian]
- Picco, P. (2007). Are public libraries a useful tool for social integration? The case of the public libraries in Montreal, Master's thesis, College Universitaire de Saint Boniface, University of Manitoba.
- Ramazani, M. (2023). Increasing Arabic Resources in Public Libraries of Khuzestan and the Book Taste Festival. *Iranian Book News Agency*. [ibna.ir/x4Tb6](http://ibna.ir/x4Tb6). [In Persian]
- Serra, S., & Revez, J. (2024). Social inclusion of refugees and asylum seekers: The role of public libraries in the Lisbon Metropolitan Area. *Journal of librarianship and information science*, 56(2), 397-414.
- Shekari, M.R., & Khademizadeh, Sh. (2023). Identifying and Analyzing the Roles of Public Libraries in the Community: A Systematic Review. *Librarianship and Information Organization Studies*, 34 (1), 156-201. [In Persian]
- Svendsen, G. L. H. (2013). Public Libraries as Breeding Grounds for Bonding, Bridging and Institutional Social Capital: The Case of Branch Libraries in Rural Denmark. *Sociologia ruralis*, 53(1), 52-73.
- Turayeva, M. (2023). History of Libraries in the Southern Regions of Uzbekistan. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(2), 39-43.
- Twork, M. L. (2009). *Information needs of refugees from Burma living in Orange County, North Carolina, and how public libraries may address these information needs*, master's thesis. Chapel Hill, University of North Carolina. .
- Wang, C., Huang, R., Li, J., & Chen, J. (2020). Towards better information services: A framework for immigrant information needs and library services. *Library & Information Science Research*, 42(1), 1-12.
- Wojciechowska, M., & Topolska, K. (2021). Social and cultural capital in public libraries and its impact on the organization of new forms of services and implementation of social projects. *Journal of Library Administration*, 61(6), 627-643.
- Yang, S. Y., & Cha, M. K. (2011). A study on the model of multicultural services in public libraries. *Journal of the Korean Society for*

*Library and Information Science*, 45(1), 311-332.  
Zardari, S., Atapour, H., Majidi, A., & Akbarnejad, R. (2019). Obstacles and Strategies for Providing Public Library Services to Ethnic and Minority Groups in Multicultural Societies Based on Global Experiences. *Information Research and Public Libraries*, 25(4), 673-700. [In Persian]

# Table of Contents

*Librarianship and Information Organization Studies*  
(NASTINFO)

(Peer-reviewed journal)  
Vol.36, No.1, Spring 2025

Ser.No:141  
E-ISSN: 2783- 4646



## **Research Articles**

- |  |         |
|--|---------|
| <b>Articles' Novelty: Evaluation of Nuclear Technology Journals by Using the Edge Factor Index</b><br>Amir Hossein Abdolmajid, Nosrat Riahinia, Farshid Danesh, Faramarz Soheili   | 7-42    |
| <b>Investigating the Effective Factors on Development of Information Literacy Virtual Education from the Users' Point of View on the Website of Iran's Medical Sciences Libraries</b><br>Afshan Tajbakhsh , Nadjla Hariri , Mohammad Hassanzadeh | 43-86   |
| <b>The Model of Factor Analysis of the Resource Providing of Public Libraries from the Point of View of Public Library Librarians</b><br>Sedigheh Raeisi, Fahimeh Babalhavaeji, Fatemeh Nooshinfard, Zahra Abazari                               | 87-112  |
| <b>The Effect of the Lexical Circle, Archivists of I.R.I.B. and Their Inform Abilities</b><br>Fateme Andami, Fateme Zandian, Mohammad Hassanzadeh  | 113-134 |
| <b>Analysis of the Role of Knowledge Management on the Development of Citizen Participation in the Success of Electronic Government from the View of Experts in Knowledge and Information Science</b><br>Marzieh Yari Zanganeh                   | 135-162 |
| <b>The Role of Storing, Disseminating and Applying Knowledge in Improving the Status of Staff Training in the University</b><br>Fariborz Doroudi, Vahideh Aryamanesh   | 163-188 |
| <b>Analyzing the Challenges and Issues of Public Libraries in Providing Services to Arabic-Speaking Communities in Khuzestan Province</b><br>Mansoor Koochi Rostami1 , Ali Arabi2 , Sara Nildarar3 , Mohammad Sadegh Karimikia4                  | 189-220 |



*Librarianship and Information Organization Studies*  
(NASTINFO)

Vol.36, No.1, Spring 2025

Ser.No:141

E-ISSN: 2783- 4646

**A peer-reviewed journal published by the National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran**

**Director:** Reza Shahrabi Farahani, PhD  
shahrabi@gmail.com

**Editor in Chief:** Fahimeh Babalhavaeji, PhD  
f.babalhavaeji@gmail.com

**Executive Manager:** Zeinab Papi, PhD

**Publisher:** National Library & Archives of the Islamic Republic of Iran

**Editorial Board:**

Azimi, Habibollah, Associate Professor, National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran.

Babalhavaeji, Fahimeh, Associate Professor, Islamic Azad University, Science & Research Branch, Tehran, Iran.

Fattahi, Rahmatollah, Professor, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Hariri, Nadjla, Professor, Islamic Azad University, Science & Research Branch, Tehran, Iran.

Kokabi, Morteza, Professor, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Jamali, Hamid R, Associate Professor, Charles Sturt University, Australia.

Mehrad, Jafar, Professor, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Neshat, Narges, Professor, National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran.

Norouzi, Yaghoob, Professor, University of Gom, Gom, Iran.

Osareh, Farideh, Professor, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Rezaei Sharifabadi, Saeed, Professor, Alzahra University, Tehran, Iran.

Riva, Pat, Associate Professor, Concordia University, Montreal, Quebec, Canada.

Salaba, Athena, Professor, Kent State University, Ohio, United States.

Shabani, Ahmad, Professor, Isfahan University, Isfahan, Iran.

Shahrabi Farahani, Reza, Ph.D., National Library and Archives of Iran, Tehran, Iran.

Willer, Mirna, Professor, University of Zadar, Zadar, Croatia.

Žumer, Maja, Professor, University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia.

**Indexed in:**

Islamic World Science Citation Center (ISC)

Scientific Information Database (SID)

Iranian Magazine Database (Magiran)

Noor Specialized Magazines (Noormags)

Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)

Google Scholar

EBSCO

EBSCO HOST

Regional Information Center for Science  
and Technology (RICeST)

**Address:** National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran, Haqani  
High Way, Tehran, Iran

**P.O.BOX:** 15875-3693 Tel:+98-21-81622987

Email: [nastinfo.nlai@gmail.com](mailto:nastinfo.nlai@gmail.com) Website: <http://nastinfo.nlai.ir>



NATIONAL LIBRARY  
& ARCHIVES OF THE  
ISLAMIC REPUBLIC  
OF IRAN

